

भाषा वंशावली

भाग २

प्रकाशक

श्री ५ को सरकार

शि.मं. पुरातत्व विभाग

नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय

पुरातत्व प्रकाशनमाला ३८।

भाषा वंशावली

(द्वितीय भाग)

त्रिबिलयोगाकर श्रीशंकरनाथ अधिकारीको
अध्यक्षतामा

(उपसहस्र) छ म-छिपुसस छि

पं. देवीप्रसाद लंसाल

(मार्ग) ०९ : निमसक
ज्योतिषाचार्य-महेन्द्र विद्या भूषणबाट सम्पादित

श्री ५ को सरकार

शि.मं. पुरातत्व विभाग

नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयबाट प्रकाशित

संवत् २०२३ विजया दशमी

प्रथम संस्करण १०००

(सर्वाधिकार सुरक्षित)

मुद्रक:-

श्री अन्नपूर्णा-प्रेस (रजिस्टर्ड)

६८, असनटोल,

काठमाडौं, १० (नेपाल)

राष्ट्रिय शास्त्रालय, काठमाडौं

दुइ शब्द

यो वंशावली विगत २०२० पौष १ गते प्रकाशित भएको हस्तलिखित ग्रन्थ भाषा वंशावलीको दोश्रो भाग हो। उक्त पहिलो भागमा हामीले दोश्रो भाग पनि निकट भविष्यमै निकालिने छ भनी लेखेका थियौं ता पनि कतिपय कारणहरूले गर्दा ढिलाई हुनगएकोमा हामी सबै पाठक वर्गहरू सित क्षमा याचना गर्छौं।

ऐतिहासिक दृष्टि कोणले यो दोश्रो भाग पहिलो भागको अयेक्षाकृत निकै उपयोगी सिद्ध हुने छ। पहिलो भागमा नेपालको उत्पत्ति सम्बन्धी पौराणिक कथा किंवदन्तीहरू विशेष रूपले वर्णन गरीएका थिए र तिनीहरूको धार्मिक दृष्टि कोणले आफ्नै महत्त्व भएको र नेपालको विषयमा सृष्टिको आदि कालदेखि उल्लेख भएको हुँदा ती पौराणिक घटनाहरू सुर्देखिने समावेश गरिएका हुन्। यो बाहेक नेपाल देव देवीहरूको वासस्थान कहलाउनुको साथै यहाँका नर नारीहरूको जीवनको प्रत्येक पाइला वा मक परम्पराले अनुप्राणित भएको हुँदा यस देशको इतिहासको शुभारम्भ पनि धार्मिक पृष्ठभूमिमा आधारित मान्नु कुनै युक्तिसङ्गत होवैन भन्न पनि नसकिने भएको र इतिहासको क्षेत्र भित्र पर्ने घटनाहरू मात्र समावेश गर्दा वंशावली अधूरो नै हुने ठानी सृष्टिको शुभारम्भदेखि घटनाहरू राखी एक पूर्ण वंशावली तयार पार्ने उद्देश्य लिई यो वंशावली प्रकाशित गरीएको हो।

यो भाग मल्ल राजा श्री नन्द देवबाट सुरु भई श्री ५ वडा महाराज पृथ्वीनारायणशाहको कान्तिपुर प्रवेश सम्म राखी टुङ्ग्याइएको छ। यस भागमा इन्द्रचोकको निर्माण मत्स्येन्द्रनाथको उत्पत्ति आदि घटनाहरूको वर्णन छ र अन्य केही घटनाहरू पनि धार्मिक कुराहरू द्वारा पुष्टि भएका छन्। मल्ल राजा जयस्थितिमल्ल र उनका सुधार तथा रीतिरिवाजहरू विशेष रूपले वर्णन गरिएका छन्। सम्म कालिन घटनाहरूमध्ये भक्तपुर र ललितपुरका राजाहरूको थोरै बढुवा वर्णन गरिएको छ।

हुनत वास्तविक रूपमा वंशावलीलाई पूरा ऐतिहासिक महत्त्व दिन सकिदैन ता पनि हामी यसलाई सर्वथा इतिहासको रूपमा स्वीकार नगर्न पनि सक्दैनौं। नेपालको विषयमा पहिले इतिहास लेख्ने यूरोपियन विद्वानहरूले पनि वंशावलीको सहायता लिएको हामी प्रशस्त उदाहारण पाउँछौं।

यो अत्यन्त खुशीकी कुरा हो कि आज हाम्रो देश पनि यस क्षेत्रमा निकै अगाडि बढी सकेको छ र आज हामीलाई आफ्नो देशको इतिहास पढ्न विदेशी विद्वानहरूको मुख ताक्नु पर्दैन विभिन्न ठाउँमा पाइएका शिलालेख तथा शिला पत्रहरूको आधारमा प्रमाणिक इतिहासको सृजना धमाधम भई रहेछ र वंशावलीमा उल्लेख भएका कुरा तात्कालिक प्रमाणहरू द्वारा पुष्टि भएका छैनन् तापनि थोरै बढुवा

कुराहरू मिल्न आएका छन् । अतः यो वंशावली पाठक वर्ग तथा इतिहासकारहरूलाई हाम्रो देशको विशुद्ध इतिहास तयार पार्न थोरै मात्रामा भएपनि सहायक सिद्ध होला भन्ने हाम्रो भारणा छ ।

अन्त्यमा म विभागका निर्देशक श्रीरमेश जङ्ग थापाज्यूलाई यो वंशावली शीघ्राति शीघ्र प्रकाशित गर्न उत्साहित गर्नु भएकोमा धन्यवाद ज्ञापन गर्दै दोस्रो भागको पनि केही पृष्ठहरूको प्रतिलिपि संपादन का निमित्त तयारगर्नु भएका पहिलो भागका संपादक श्री नयनाथ पौडेल लाई पनी धन्यवाद दिन्छु । यस भागका सम्पादक श्री देवोप्रसाद लम्सालले परिश्रम पूर्वक सम्पादन गरी यो भाग समयमा नै समाप्त गरिदिनु भएकोले वहाँ विशेष धन्यवादका पात्र हुनु हुन्छ ।

०२३ कार्तिक ७ गते
अंकटनाथ अधिकारी
विन्नीयो ग्राफर
नेपाल रेष्ट्रिय पुस्तकालय

१. यो पुस्तक नेपाली भाषामा लेखिएको छ । यस पुस्तकको लेखक श्री अंकटनाथ अधिकारी हुन् ।
२. यो पुस्तक नेपाली भाषामा लेखिएको छ । यस पुस्तकको लेखक श्री अंकटनाथ अधिकारी हुन् ।
३. यो पुस्तक नेपाली भाषामा लेखिएको छ । यस पुस्तकको लेखक श्री अंकटनाथ अधिकारी हुन् ।
४. यो पुस्तक नेपाली भाषामा लेखिएको छ । यस पुस्तकको लेखक श्री अंकटनाथ अधिकारी हुन् ।
५. यो पुस्तक नेपाली भाषामा लेखिएको छ । यस पुस्तकको लेखक श्री अंकटनाथ अधिकारी हुन् ।
६. यो पुस्तक नेपाली भाषामा लेखिएको छ । यस पुस्तकको लेखक श्री अंकटनाथ अधिकारी हुन् ।
७. यो पुस्तक नेपाली भाषामा लेखिएको छ । यस पुस्तकको लेखक श्री अंकटनाथ अधिकारी हुन् ।
८. यो पुस्तक नेपाली भाषामा लेखिएको छ । यस पुस्तकको लेखक श्री अंकटनाथ अधिकारी हुन् ।
९. यो पुस्तक नेपाली भाषामा लेखिएको छ । यस पुस्तकको लेखक श्री अंकटनाथ अधिकारी हुन् ।
१०. यो पुस्तक नेपाली भाषामा लेखिएको छ । यस पुस्तकको लेखक श्री अंकटनाथ अधिकारी हुन् ।

मेरो भनाई

जुन सुकै देश वा राष्ट्रको आफ्नै दृष्टिको इतिहास परम्परा साहित्य र संस्कृति हुन्छ, तर सहीसामाग्री उपलब्ध हुन नसके हरेक क्षेत्रको वास्तविकतथ्य ज्ञान हुन शक्त छ । इतिहास बाट गतघटनाहरूको केवल क्रममात्र थाहा हुने हुँन । त्यस बाट राष्ट्रको योग्यता अयोग्यता सफलता विफलताका कारणहरू खोज्न र जान्न सकिन्छ । इतिहास क्रियात्मक राजनीति हो, जसको दृष्टीले गतशताब्दिहरूका भिन्न भिन्न अनुभव द्वारा स्थापित गरिएको छ र राष्ट्रको भावि विकासको निमित्त हामी यी कार्य तथा कारणका बहुमूल्य अनुभवलाई पञ्चाउन सक्नेौ ।

इतिहासमा विशेषगरी त्यस अङ्गको बढी महत्व हुन्छ, जव देशमा राज्यक्रान्ति वा कुनै ठूलो उथल पुथल हुन्छ । किन कि त्यस समयमा शयकडौं वर्ष देखि एकत्र भैराखेका कारणहरू र गुप्त कारणहरू उठेर माथिल्लो तहमा आएर प्रत्यक्ष देखिन लाग्दछन् । त्यस बेला राष्ट्रको सारा शक्ति केन्द्रित भैराखेको हुन्छ र जसको शान्तिाका समयमा अध्यन गर्न दुर्लभ हुन्थ्यो त्यसका अङ्ग प्रत्यङ्ग त्यस बेला, छर्लङ्ग हुन्छन् । यसै समयमा राष्ट्रको मूलाधार शक्ति त्यसको गुण अवगुणको पहिचान हुन्छ । जस्तै गतमहायुद्धका घटना लैयूरोपका शक्ति र सम्पत्ताको अनेक गुप्तकुराहरू दुनियाका अगाडि छर्लङ्ग हुन आए ।

राज्यक्रान्तिको मूल्य यसनिमित्त पनि अधिक मानिन्छ कि त्यस राष्ट्र को भावी इतिहासलाई पनि त्यसले बनाउदछ र अर्काराष्ट्रका घटनाक्रमलाई पनि प्रभावान्वित पार्दछ । अमेरिका र फ्रान्सको राज्य क्रान्तिले यूरोपका शासन पद्धतिको ढाँचानै बदलिदियो । त्यस्तै भारतको क्रान्ति पछि हाम्रो देशका स्वेच्छाचारी शासकले पनि शताब्दि पुरानो प्रशासन बाट हात धुनुपन्थो । यस्तै स्वेच्छाचारी शासनले गर्दा नेपालको वास्तविक इतिहास लेखिएको थिएन । लेखन इच्छा भए पनि इच्छानुसारको इतिहास लेखन पाउदैनथे । यो मुस्तिका आधुनिक ढाँचाको जिजुबाजे जस्तो छ । यसलाई वंशावली भनिन्छ । यस्तो इतिहास प्रेमीहरूले टिपेर राख्ने चलन थियो । यो वंशावली खास इतिहासमा चाखराख्नेहरूका निमित्त मूलबाटो नभए पनि गोरेटोको काम अवश्यनै दिनेछ भन्ने लागेको छ र त्यसैका आधारमा यो क्रमशः प्रकाशित गरिदै छ ।

यो वंशावली कुनै एक व्यक्तिले एकै समयमा लेखेको न हुनाले लेखकको नाम यसमा छैन । यो वंशावली को दोस्रो भाग हो । प्रथम भागमा आदिकाल देखि राजा अंशुवर्माको राज्यकाल सम्म गएको छ । यो दोस्रो भागमा राजानन्द देवको शासनकाल देखि उठानगरी श्री ५ बडामहाराज पृथ्वीनारायण शाहदेव ले कान्तिपुर प्रवेश गरेसम्मको छ । यसमा सहयोग गर्ने पं. यज्ञादन्द गुभाजु तथा पं. टङ्कपूसादङ्काल धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

बिनीत

देवीप्रसाद भण्डाल

विषय सूचि

	पृष्ठ संख्या
ललितपुरको स्थापना	१
मिथिलाका ब्राह्मणको र ल्हासाका लामाको संपर्क	३
नरेन्द्रदेवका पालामा अनावृष्टि	४
मत्स्येन्द्र र गोरखनाथ को उत्पत्ति	५
मत्स्येन्द्रनाथलाई लिन राजा नरेन्द्रदेवको प्रस्थान	७
कामरूपीठ बाट नरेन्द्रदेवको प्रत्यागमन	८
मत्स्येन्द्रनाथको प्रतिष्ठा	९
मत्स्येन्द्र नाथको वर्णन	१०
मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा	१२
राजा नरेन्द्रदेव र आचार्य बन्धुदत्तको प्राणत्याग	१७
इन्द्रचोकको निर्माण	१८
सप्तनगरको निर्माण	१९
मणिगणेशआदि देवताको प्रतिष्ठा	२१
कान्तिपुरनगर निर्माण	२२
नेपाली संवत् को प्रारम्भ	२४
नान्यदेवले नेपाल उपत्यकामा राज्य गरे भन्नेअनु श्रुति	२६
नेपालमा मुकुन्दसेनले आक्रमणगरेभन्ने अनु श्रुति	२७
भीमसेनको स्थापना	२८
इन्द्रयात्रामा देखिने मञ्जिपात राक्षस	२९
हरसिंहदेव संबन्धि अनुश्रुति	२९
श्रोतुलजा देवीको उत्पत्ति	३१

भाषा वंशावली

ललितपुरका स्थापना

अस्य पुत्र श्रीराजा नन्ददेव भोगवर्ष १३ यी राजाले सिखरापुर मतिलिनगर दुइ सहरको राज्य गर्दै थिया । यिनै राजाले विक्रमादित्य सेनका पूर्व कथा सुनी विक्रमादित्य संवत्सर नेपाल आदि पूर्व पश्चिममा अधि बेस गरी नचल्याको विक्रमादित्य संवत्सर प्रख्यात गरी चलाइदिया । देवताहरूको सम्मान गरिरह्योका थिया ।

अस्य पुत्र श्रीवीरदेव राजा भोगवर्ष १६ यिन राजाले ब्राम्हण ज्योतिषी पण्डित बौद्धाचार्यहरूसँग संमत गरी जानी जनकन प्रजाकन बोध दी एक एक सहर बनाउनको बडो इच्छा भयो भनी ॐ उत्तर प्रयाग शंखमूल सन्धिपर्यन्त सहर बनाउला भनी उद्योग गर्न लाग्यो । ललित भन्याको एक कोही घाँसीलाई राजाले तेसको लक्षण विचारी बढिया ठहराई त्यसलाई आफ्ना घोडाको

ॐ क' पुस्तकमा यहाँबाट पाठान्तर छ । सो यस प्रकारको छ—

बडो उद्योग गरी श्रीपरमेश्वर सर्वेश्वरको सेवा गर्दै थिया । एक दिन राजा आफ्ना दर्बारका भयालमा बस्याका थिया र त्यहा सधैं कुष्ठरोग भयाका घाँसी एकलै घाँस काट्न आउथे । एकदिन राजाले भयालबाट नजर गर्दा सोही घाँसीका कुष्ठरोग सबै निको भै सुन्दर मूर्ति भयाको देखी राजा आश्चर्य मानी निज घाँसीसँग राजाले सोध्दा अधि ता तिमी कुष्ठरोगी थियौ । आज ता कुष्ठरोग सबै निको भै सुन्दर रूप भयो भनी राजाबाट हुकूम हुँदा निज ललित भन्या घाँसीले राजाका हजुरमा विन्ति गर्थो ।

हे महाराज म हिजो वाग्मतीबाट दक्षिण दिशामा ललितारण्य भन्याका वनमा घाँस काट्न जाँदा मलाई गर्मी ज्यादा हुँदा त्यहाँ पानीका चबल ? पोखरी जस्तो पानी जम्याका ठाउँमा गई लुगा छोडी

चिह्वादार गरी राख्या । पछि राजाका अनुग्रहले र अम्बिका रानीका प्रेमले ललित ठूलै मानिस भयाको थियो र ललित नाम वन फाँडी सहर बसाउननिमित्त आफ्ना प्रेमी ललितलाई मुक्तियार गरी सहर बसाउन लाया । तेस ललितले राजाको हुकुम पाई बढिया सुसाइत पारी सहर बनाउनको आरम्भ गन्या । यस्ता तरहसँग राजाले धेरै धन खर्च गरी सहर बसाउन लाउँदा अधिका सहर मलिननगर देखि जोरी बनाया । ६००० सौ हजार घर थपी अति ठूलो सहर बनाया । नगरका लक्षणले पाँच थुम्का बनिगया । ती राजाले अधि बस्याको दर्बार छाडी नयाँ दर्बारमा वास गन्या । ललित नाम वन फाँडी बनायाको सहर हुनाले ललितपत्तन भनी शास्त्रोक्त प्रमाणले सहर बसाई नाम प्रख्यात गरिदिया । ललित नाम भयाकाले बनायाको हुनाले ललितपुर भनी भन्दछन् । यहाँपछि यिन राजाका पालामा मीननाथ लोकनाथ १२ गोटा देवताका रथ बनाई यात्रा बनाया । भैरव धेतनारायण हरिशङ्कर गरुडनारायण लोकनाथ मीननाथहरूका यात्रा प्रतिवर्ष खेलप्रति गराया । वैशाख शुक्ल ११ देखि पूर्णिमापर्यन्त अधिका टोल पछिका टोलहरूमा राजा प्रजाकन मंगलनिमित्त जात्रा बनाई प्रतिवर्ष चलाया ।

यिन राजाका पालामा सुन्दर नाम बनियाँले रत्नाकर समुद्रमा जाई रत्न ली कालीनगरमा जाई रत्न विक्रय गरी सात कोटि धन कमाई नेपालमा ल्याई नेपालमा अधि नभयाको बौद्ध धर्म लोप हुन लाग्यो भनी धर्म प्रकाश गर्ननिमित्त पाद प्रतिष्ठाकर्म बौद्धाचार्यहरूबाट गराई एक कोटि धन १०००००००

घाँस बोक्ने नोल ताहाँ गाडी नुहाउन गया र पानीबाट माथि आउ डा कुष्ठरोगकन पनि निको भै गयो । नोल लिन जाँदा नोल पनि भिक्न नहुने भै सिध्द भै गया भनी बिन्ती गर्दा राजा बहुत खुशी भै मलाई यो ठाउँ देखाऊ भनी भन्दा सो जग्गा राजालाई देखाया र राजा आफ्ना दर्बारमा आई बस्या । ललित भने परमेश्वरका कृपाले कुष्ठरोग निको भै गयाका हुनाले घाँसी भया पनि राजा-बाट आफ्ना मन्त्री गरी राख्या । नोल सिध्द भै गयाका अभक्त कुम्भेश्वरदेखि दक्षिण दिशामा भक्तपोलदो भनी नाम राखी छंदैछ । परमेश्वर सर्वेश्वरका सेवा गर्दै यी राजाले मनमा एक सहर बनाउला भन्ने मन थियो र कोही बखतमा सर्वेश्वरबाट स्वप्नमा हे राजा तिमिले सहर बनाउने भया यो ललितारण्य वन फाँडी २४ तत्त्वका प्रमाणले श्री यत्रका प्रमाणबाट तिम्रा मन्त्री ललितलाई अख्तियारी गरी हाम्रा ३ स्वयम्भू शिवलिंग सहरभित्र पारी बनाउनु । तिमिले पनि उध्दार गरुला भन स्वप्न हुँदा कनिगत वर्ष मा फाल्गुन शुक्ल मा शुभ साइतमा ललित भन्ने मन्त्रीले राजाका हुकुम पाई आरम्भ गन्या । यस्ता तरहसँग राजाले धेरै धन खर्च गरी २५ टोल २४ तत्त्वका प्रमाण धारा इनार पोखरीभेत देव देवताका स्थापना गरी बडो सुन्दर ललितपत्तन भनी नाउ राखी मलिनग्रामसम्म जोरी सहर बसाया ।

ॐ गाडी स्थूलदो चैत्यका प्रतिमा बनाई माघ शुक्ल पञ्चमी उत्तर भद्र नक्षत्र सिद्धियोग बुधवारका दिन प्रतिष्ठा गरी नवदान पादपूर्णदान संपूर्ण भोजन गराई बौद्धमार्गीहरूबाट आशी बाँद ली धेरै धन खर्चे गरी बौद्धमार्गीको धर्मवृद्धि गन्या । पुलचोकसन्धि पादप्रतिष्ठा गरी सवा लक्ष्य धन गाडी स्थूलदो चैत्यका प्रतिमा बनाई पुलचोक देश बनाई अधि भै गयाको धर्मकन लोप हुन लाग्योको बौद्धकर्मकन वृद्धि गरी चाँहिदो विधिपूर्वक सुन्दर नाम बनियो माली जातले वृद्धि गन्या । नाना प्रकार संग बौद्धमतको धर्म बढाई पछिबाट बौद्धमार्गमा प्रवेश गरी भिक्षुक धर्म ली नकवहिल भनी विहार बनाई बुद्धको प्रतिष्ठा गरी सोही विहारमा शान्त भै गया ।

मिथिलाका ब्राम्हणको र लहासाका लामाको संपर्क

फेरि मिथिला नगरका ब्राम्हण थियो । मिथिलामा दुर्भिक्ष भै उस ठाउँमा नरही भाईले सहित उत्तराखण्डतिर आया । नेपालमा आइपुग्याप्रान्त भोट देशतिर गया । जब लहासा पुग्याथ्यो । उहाँ लामाहरू तपचर्या गरी रह्याकाकन देख्यो र यस ब्राम्हणले पनि उनीहरूको सामर्थ्य विचार गर्न लागिरह्याका थियो । ती लामाहरूमध्ये कोही लामाले रुखमा चाट्दा तपका बलले रुखबाट दूध प्रवाह भै सोही दूधका आहार गरी तपस्या गन्याको देखी तेस मिश्र ब्राम्हणले आफ्ना मार्गका मात्रको विचार गरी हेरूँ भनी मन्त्रका प्रयोगले लामाले चाट्दा दूध प्रवाह हुन्या रुखकन मन्त्रका बलले सुकाइदियो र लामाले यस्तो त हुनुपर्न्या होइन भनी

पूर्व बालकुमारी, दक्षिण थछे महालक्ष्मी नैऋत्य कसुतिकुमार पश्चिम यप्पा वैष्णवी पश्चिम डेबुहो रुद्रायणी वायव्य लोहगल इन्द्रायणी उत्तर धंतिलवागेश, उत्तर सिकुवही चामुंडा यस्तो रीत गरी देव देवताको प्रतिष्ठा गन्या । यिनै राजाले शिवरापुर दरबार छाडी ललितपत्तन दरबारमा बस्न आया । ललित भन्याले बनायाको हुनाले ललितपुर भनी नाम प्रख्यात भै ललितपुर भन्या सत्तन कुम्भेश्वरदेखि दक्षिणपट्टि अद्यापि छुंदैछ । यिनै राजाका पालामा ललितपत्तन सहरमा मत्तिलिनगरका मीननाथ श्रीजटाधारी लोकेश्वर, धालाक्षका लोकनाथ मत्तिलिनगरको घटुक भैरव स्वथ नारायण, चालाक्षका हरिशकर, कोलिमका महेश्वर यिनै देवताका रथ बनाई, प्रतिवर्ष वेशाख शुक्ल ११ देखि पूर्णिमासम्म जात्रा गरी टोल टोलका प्रजाहरूले मान्य गन रीत चलाया ।

यिनै राजाका पालामा सुन्दर नाम महाजनले रत्नाकर समुद्र भन्या लहासामा जाई नाना तरहका बेमार इत्यादि गरी रत्न सुवर्ण ली कजिग देशमा गई रत्न सुवर्ण विक्रय गरी सात कोटि धन जम्मा गरी देवी प्रान्त गराई राजासंग बक्सार्दै दानापुर भन्या सहर बसाई कोटिधन ॐ

आश्चर्य मानी विचार गर्न लाग्या । कसले क्या गरिदिएछ भनी विचार गरी खोज्दा तेही मित्र ब्राम्हणकन ठहराई बातचित गर्दा परस्पर आफ्ना मार्गको भेद बताई सुनायो । बहुते प्रीतिभावले गरी भोटैमा बसिरहूँयाको थियो । केही वर्षपछि धेरै दौलत सुवर्ण कमाई लामो संग विदा भै फर्की आयो । आफ्ना जन्मभूमितर्फ जानुपन्थो भनी मिथिलातर्फ गया । उहाँ सजाति भाई गोष्ठी गोष्ठीहरूले जातमा नलिँदा फर्की नेपालमा आई शंखमूलका सन्धि ठूलो विहारगृह बनाई बुद्धको मूर्ति स्थापना गरी त्यहीँ वास गर्नु । बौद्धमार्गको धर्म सबै पाद पाई सगोत्रीहरूले सजातमा नलिँदा बौद्धमार्गी भै भिक्षुकचर्या लिया । ताहाँपछि बुद्धको सेवा गरिरह्यो । फेरि बुद्धको पादप्रतिष्ठा गरी द्रव्य गर्भमा राखी स्थूलदो चैत्य बनायो । भाइचाहिते पनि विहारगृह बनाई बौद्धको स्थापना गरी बौद्धाचार्य भै रह्यो । राजा वीरदेवले नगर बढाई प्रजाकन प्रतिलाप गरिरह्योका थियो ।

राजा नरेन्द्रदेवको पालामा नेपालमा अनावृष्टि

अस्य पुत्र नरेन्द्रदेव भोगवर्ष ३७ यिन राजाका पर्यायमा सिध्द गोरखनाथ नेपालमा आई भिक्षा माग्न जाँदा अतीत अभ्यागतमाथि श्रद्धा कम देख्यो । ताहाँपछि नेपाल पुण्यभूमिमध्ये उत्तर मृगस्थ-लीविषे जलवृष्टिका कर्ता नागहरूकन खैची नाग आसन गरी गुप्त रूपले तप गर्न लागि रह्यो । यो कुरो दुनियाँलाई जाहेर थिएन । पछिबाट जलवृष्टि नभै प्रजाहरूले दुःख पाउँदा राजा नरेन्द्रदेवबाट अहो क्या आपत आइलाग्यो मेरो पालामा प्रजाले बहुते दुःख कष्ट पायो । राजा भै प्रजाकन यदि दुःख भयो भन्यो क्या राजा भनी सान्धै मनमा विवाद गरीकन कसो गर्नु दुर्मिक्ष हरण होला । कौन उपदेशो सामर्थी होला भनी जान्नु ज्योतिषी परिणितहरूकन तलास गर्न लाग्यो । चारै तर्फका जान्नु जान्नु पण्डित ज्योतिषी बूढा बूढाहरू पुरु प्रोहितप्रभृति सबैकन बढुत्याई फुल्याई ठूलो कचहरी गरी सोधपुछ गर्दथ्यो । शास्त्रहरू मगाई दुर्मिक्ष-हरण हुनुको उपाय शास्त्रमा खोज्न लगाई अनेक तरहसंग विचार गराउँथ्यो । आफू र रातमा हात्तीमा सवार भै सहर ग्रामका गल्ली गल्लीमा हुली गरी चर्चा दुनियाँ क्या क्या बात गर्दा रह्योछन् भनी बुझ्न लाग्योका थियो । क्या कारण भन्यो पञ्च भन्योका परमेधर हुन् । पञ्चमा ईश्वरबाट बुक्ति वलाउँछन् भन्यो निश्चय गरी रात्रिमा फिदथ्यो ।

एक कोही दिन सहरमा रात्रिबिषे किदा कान्तिपुर सहरमा रह्योका बन्धुदत्ता नाम बौद्धाचार्य ब्राम्हण मुण्डियाका शिवमार्ग बौद्ध मार्ग दुवै मार्गका धर्म व्यवहार जान्नु एक बौद्धाचार्य थियो । रातमा कोठाभित्र आफ्नी स्त्रीसंग बसिन्हादासमय स्त्रीले सोध्न लागी रहे स्वामी यो नेपालमा

जलवृष्टि नभै दुर्भिक्ष हुदा लोकले साह्रै अन्नविना दुःख कष्ट पाया । राजा पनि भरसक मेहनत गरी जान्नेमा मानिस खोजी बढ्ल्याउछन् । कसो गन्था जलवृष्टि हुँदो हो नि भनी सोध्दा बन्धुदत्तले केही कुत्ति छ भन्नुहुन अरु केही कुत्ति गरीवन पनि यो कामको पार लाग्नेछैन भन्दा त स्त्रीले साह्रै ढिपी गर्न लागिन् र बन्धुदत्तले बहुते ढिपी गरी हत्या देला भन्दा जस्तै सनाउँदा क्या भन्थे कि हे सुन्दरी सुन यो कुरा कतैलाई नभन्नु भनी कबूच गराई यहाँ देखि ३०० यो जनभिन्न कामरूपीठमा श्री मत्स्येन्द्रनाथ राजाका पुत्र भै जन्म लिन गेयाका छन् । नेपालमा भन्दा गोरखनाथबाट नेपाली प्रजाहरूले अनादर गर्दा रीम गरी नाग आसन गरी गुप्तले तपस्या गर्दा जलवृष्टि नभयाका छन् ती गोरखनाथका गुरु मत्स्येन्द्रनाथकन आवाहन गरी ल्याउनु सक्दा गोरखनाथ तपस्वीबाट उठन् र नागहरू स्वस्वस्थानमा जान् । नाहींपछि आफै जलवृष्टि भै दुर्भिक्ष हरण होला भन्दा कुरा कहानो गन्थाको राजा नरेन्द्रदेवबाट सुनी अब उपाय पायो भनी खुसी भै दबार् फर्की आया ।

भोलि बिहान सबैरै बौद्धाचार्यकन बोलाउन पठाया र तिनले स्त्रीलाई भन्दा । हेर हिजो राति तैले साह्रै ढिपी गरिस् आज दबार्बाट बोलाहट भयो अब राजाले कसो गर्ने आँट्या भनी डराई नजार् रह्यो र फेरि दबार्बाट राजाको हुकुम हुन्छ विस्तार नगर केही कुराको डर मनमा नराख निःसन्देह संग आज भनी हुकाई डाकी लगे । राजाको हठुरमा पुग्दापछि राजाबाट पनि बहुते सम्मानपूर्वक आदर गरी जान्नेमा जान्नेमा पण्डितहरू ज्यातिपौहरू बढ्ल्याई शास्त्रको विचार गराई राख्दाको मानिसहरूकामध्ये कचहरीमा राखी साधनी गर्दामा ती बन्धुदत्तले अपना दस्तुरमाफिक ईश्वरको स्मरण गरी जोधना हेरी क्या भन्दा कि हे महाराज यहाँ ठूलो कष्ट प्रश्न आयो । बिना उद्योगले मेहनत नगरी यो कामना पुग्नेछैन क्या कारणले भन्नुहोला त यस नेपालमण्डलमा बडा तिब्बत देवता गोरखनाथ अप्रसन्न हुँदा नागहरू आसन गरी गुप्त तप गर्नु हुँदा जलवृष्टि शून्य भै दुर्भिक्ष भयाको हो । अब क्या कुत्ति गर्नुपर्दछ भन्नुहोला त यस कालमा यहादेखि ३०० योजनभिन्न पूर्वभागमा लीला गर्तनिमित्त श्री मत्स्येन्द्रनाथ राजपुत्र भै जन्म लिन गेयाका छन् । ती मत्स्येन्द्रनाथ गोरखनाथका गुरु हुन् तिनकन नेपालमा ल्याउनसक्दा तदेखि गोरखनाथ गुहका समकाल गतनिमित्त उठन् र नागहरू बन्धनदेखि मुक्त हुँदा जलवृष्टि हुनेछ भनी विन्ति गर्दा ती मत्स्येन्द्रनाथ गोरखनाथ भन्दाको हुन् यिनका आदिको उपाति कस्तो हो भनी सोधने गर्दा ती बन्धुदत्त प्रभृति जान्नेमा जान्नेमा परिदत्तहरू बसी विचार गर्दा शास्त्रानुसार ठहराई विन्ति गर्ने लाग्यो ।

मत्स्येन्द्रनाथ तथा गोरखनाथको उत्पत्ति

हे महाराज पूर्वकालमा श्री महादेव ब्रम्हा विष्णुप्रभृति इन्द्रादि तेजीसकादि देवताहरू जम्मा भै

रहँदा समय श्री महादेवबाट विष्णुतर्फ नजर गरी क्या भन्नु भयो कि हे विष्णु तिम्रो संपूर्ण लीलामा कुशल छौ त म एक थोक कुरो भन्दछु । क्या भनौला त आज मलाई ऐले तिम्रो मोहनी स्वरूपको चरित्र देखाऊ भनी सोध्दाभया र विष्णुबाट हे महादेव यो कुरो नभन्नुहवस् भनी बुझाउँदा पनि बुझाउन सकेनन् बहुतेँ द्विपी गनु'हुँदा विष्णुबाट उस समय यिनलाई मोहिनी मूर्ति नदेखाई भएन भनी आफू अल्प भै मोहनी मूर्ति देखाउँदाभया । उस बखतमा कस्तो चरित्र देखियो कि ज्ञानभरमा स्वप्ना भै सब मोहमा परिगया । तत्क्षणमा दोश्रो संसार जस्तै देखियो । वसन्त ऋतु आई ठूलो एक बगैँचा देखिया

सुगन्ध वायु बहन लाग्यो । नाना तरहका फल फूल वनचरहक नाना पक्षिहरू सुस्वरसंग बोली विहार गन्धाको देखिया । उस बगैँचामा एक अति सुन्दरी मोहनी मूर्ति देखिया र महादेवका नजरबाट देखी अधिको चेष्टा बदली मोहनीदेखि बहुतेँ आसक्त भै पछि पछि घाउंदाभया । मोहिनी रूपधारीबाट हाउ भाउ कटाक्ष रूपी तीरले महादेवका मन हरी लिदाभया र मोहिनी मूर्तिकन पछि पछि घाई समात्न खोज्दा, मोहनी मूर्तिबाट छुनै नदिन्या यस्तै तरहसंग धेरै बेर भुलाउँदा आसक्तताले पीडित भै वीर्य धान्न नसक्ता जोरसंग घाई मोहिनी मूर्तिको स्पर्श गर्निबि सकै मोहिनी अल्प भै विष्णुमूर्त धारी शिवका उत्थान ध्वजलाई चक्रे छेदन गर्दा शिवको शुक्ल च्युत भयो र त्यो शुक्ल विष्णुबाट आफ्ना बाहुलीमा थापी लिदाभया र उस समयमा जब शिवजीसंग विनित गन्या कि हे शिवजी तपाईंको वीर्य व्यर्थ हाल्न योग्य छैन भनी उत्तिखेर वायु देवता र केशरी वानरलाई बोलाई क्या अन्हाउनुभयो कि हे वायु देवता केशरी यो शिववीर्य केशरीका हातमा राखिदी ऐले जाई अंजनी गर्न लाग्याकी भयाको ठाउँ जाई यो वीर्य तिनका उदरमा पारिदिनु भनी अन्हाई पठाउँदाभया र तिनीहरू जाई दशेन्द्रिय निगूह गरी तप गर्न लाग्याकी अंजनीका कण्ठद्वारबाट शिववीर्य उदरमा प्रवेश गराउँदा गर्भाधान भै तिनदेखि हनुमान्को जन्म भयो । शिवका वीर्यदेखि उदय हुनाले बडो सामर्थवान् भया । हरिका भाजाले उदय हुँदा हरिभक्त भया । केशरी वानरका हस्तबाट वीर्य कण्ठ द्वारमा राखनाले कपीतन भया । वायु देवताबाट वीर्य उदरमा प्रवेश गराउँदा वायुपुत्र भनी प्रख्यात भया ।

बिना प्रसंगले अंजनीको गर्भबाट जन्म पाउँदा जति भया यही शिववीर्य केशरी वानरका हात राखिदियापछि विष्णुका बाहुलीमा लाग्याको नदीमा बाहुली घुँदा पानीमा रह्याको वीर्य मत्स्यले खाँदा मत्स्योदरदेखि मत्स्येन्द्रनाथको जन्म भयो । जलले घुँदा पनि नगयाको विष्णुबाट गोबर मगाई हस्त मर्ली फेक्याका गोमलदेखि उदय भयाको हुनाले गोरखनाथ भनी प्रख्यात भयाका हुन् भन्त्या वृत्तान्त नरेन्द्रदेवका कचहरीमा जाहेर गर्दा राजालाई बहुतेँ श्रद्धा लागी मनमा क्या विचार गन्या कि जस्तै । तरहसंग पूर्वकालमा रोहिणीनक्षत्रमा शनिश्चर जाँदा वर्षा शून्य हुँदा रघुवंशमा उत्पन्न भयाका राजा दशरथका पर्यायमा अब कसो गर्व्या हो भनी वशिष्ठादि मुनिहरूकन बोलाई मेरा पालामा प्रजाहरूलाई बहुतेँ कष्ट प्राप्त भयो । प्रजाको प्रतिपाल यदि गर्न सकिएन भन्त्या राजा भयाको क्या प्रयोजन भयो धिक्कार

हो भनी वशिष्ठादिका उपदेश सुनी शनिश्चर जस्तासंग युद्ध गर्नको अङ्गीकार गरी, कि प्रजाका कारणमा प्राण गै गयो, कि प्रजाको उपकार गरिहाल्या भनी आँटी शनिमाथि धनुर्वाण ली रथमा चढी जाई धनु टंकार शब्द गर्दा मजस्ता वीरमाथि उपकार गर्ननिमित्त आफ्ना जीयको माया त्यागी इलाग्यो धन्यै हो भनी बहुतै प्रसन्न भयो र उस रथबाट बल प्रसाद पायो । अब उपरान्त कौनै कालमा अपनि रोहिणीका कोष्ठमा न जानू भन्थ्यो बढी गरी ससारमा ठूलो यश नाम कमायाध्या । त्यस्तै युग अनुसार मेरा पालामा यस्तो प्रजाको आपत आई प्राप्त भयो । अब मैले पनि दुर्भिक्ष हरण हुन्या उपायका उद्योगमा जीवको संकल्प गर्दछु । सक्या दुर्भिक्ष हरण गरी जस कमाउँला, सकिने भन्या पनि प्रजाका कारणमा प्राण गया पनि मलाई बढियै छ भनी मनमा बिबेक गरी इदमित्थ ठहराई बन्धु तत्ताचार्यलाई एकान्तमा बोलाई सम्मत गन्या ।

मत्स्येन्द्रनाथलाई लिन राजा नरेन्द्रदेवको कामरूपीठ प्रस्थान

अब हामीहरूले कसो गर्नु पर्‍यो भनी सोध्दा बन्धुदत्ताचार्यले क्या विन्ति गन्या कि हे महाराज अब हामीले फकीरको भेष गरी कामरूपीठमा जाई चाहियाको उपाय गर्न जानुपर्‍यो, उद्योग गर्दा देवागतले जो भैपरी आउँछ । सो काममा जुक्तिसंग गन्या काम गरूँला भनी चाहिंदो खर्च ली गुप्तसंग मन्त्रीलाई राज्यको भारा सौँरी बढिया बेलामा साईत गरी प्रस्थान गरी बन्धुदत्त आचार्य र एक चाकरलाई साथ ली राजा नरेन्द्रदेवबाट चाहिंदो सार्जाम लिन लाई नेपालका नाग कर्कोटकलाई आवाहन गरी हामीलाई संकष्ट पर्दा आवाहन गर्दा आउनु भन्या वाचा बन्देज बाँधी प्रजालाई थाहा नदी फकीरका भेष गरी देशान्तरगमन गरी गया । जाँदा जाँदा कामरूपीठमा पुगी सहरमा प्रवेश गरी वास गरी राजाका घेरै पुत्रहरूमा मत्स्येन्द्रनाथ चाहिँ कुन रह्याछन् भनी तलास गर्न लाग्या । जब बिचार गरी ठहराई सक्याध्या । त्यहाँपछि अब एक जुक्ति गर्नु पर्‍यो भनी नागकन आवाहन गरी विन्ति गन्या ।

हे नागराज अब तिमिले यस देशका राजाको भोजन गर्दा समय रेणुप्रमाण सूक्ष्म रूप भै राजाका उदरमा प्रवेश गरी आफ्नू सरीर वृद्धि गरी उदरमा पीडा देऊ जब मैले मन्त्रले उपकार गरूँला तब तिमिले राजाकन रोग निवारण गरी बाहिर निस्कनु भनी नागलाई पठाई राजाका उदरमा प्रवेश गरी उदर ठूलो भार गरी पीडा दिया । हात मोडा मुख सत्र सुक्की पेटमात्र बढी राजालाई पीडा हुँदा अनक जान्या ज्योतिषी वैद्यकन बोलाई औषधि गराउन लाया । आराम गर्न कसैले सकेनन् । देशी परदेशी जान्या कोको आउँदा रह्याछन् भनी सहरमा तलास गर्न लाया । यस्तै समयमा ती बौद्धाचार्यले राजाकन र सेवककन सहरमा झुलन आऊ, तिमिहरू औषधि गर्न जान्दछौ कि ? भनी सोध्दा हामी त

जान्दौव । हाम्रा एक गुरु छन् । तिनलाई औपधिहरूको याद छ भन्नू भनी सिकाई पठाया र त्यस देशका राजाका मानिसहरूले ती राजा र सेवकलाई तिमीहरू औपधि गर्न जान्दछौ ? कि भनी सोध्दा तिनीहरूले बौद्धाचार्यले सिकायाअनुसार उत्तर दिँदा ती राजाका मानिसहरूले बौद्धाचार्यलाई बोलाई दर्बामा लया ।

कामरूपीठवाट राजा नरेन्द्रदेवको नेपालमा प्रत्यागमन

ताहोपछि मन्त्रीहरूले औपधि गर्ननिमित्त विचार गराया । ती बौद्धाचार्यले पनि धेरै विचारगरी नाडी हेरी प्रश्न विचारि चाहिँदो नागपूजाको सार्जाम माथी पूजा गरी औपधि खुवाउदा राजालाई वमन भयो र ती नाग सूक्ष्म रूपले गरी बाहिर निस्की अलग भै गयो । ताहोपछि केहि औपधि गर्दा राजा पीडादेखि मुक्त भै जस्ताका तस्ता भै जान लाग्दासमय धन्य तिमी रह्यौ मकन जीवदान दिथौ भनी बहुतै प्रार्थना गन्या । अब तिमी क्या मान्दछौ मान भनी सोध्दा बौद्धाचार्यले म केही माग्दिन यदि बक्सनुहुन्छ त तीन वार सत्यवाचा गर्नुहोला तब म एक थोक माग्छु भने सत्यवाचा गराई क्या माग्छा भन्या हे महाराज तपाईंका धेरै पुत्रहरू छन् । तिनीहरूमध्ये मैले रोजी लियेका एक पुत्र बक्सनुहुन भनी माग्दा राजाले विचार गन्या । पुत्र दिनु भन्दाको कठिन कुरो हो परन्तु मलाई जीवदान दी सत्यकबूल गराइसक्यापछि दिनैपन्थो भनी लौ दिउँला भनी कबूल गन्या ।

ताहोपछि सबै पुत्रहरू बोलाई सामुने राखे लौ एक पुत्र लैजाऊ भनी भन्दा ती आचार्यले जुनचाहिँ अवतारी थिया । तिनैकन ठहराई ती राजपुत्रकन माग्दा ती राजाले मेरा पुत्रहरूमध्ये उत्तम भयाका मुख्य चौहिकन यिनले माग्छा बाचामा हाग्याँ क्या लाग्छ भनी केही भन्न सकेनन् । ताहोपछि रानीले थाहा पाई यस पुत्रकन त म कदाचित् दिन्याछैन भनी दिएनन् । धेरै दिन त्यहाँ बस्दा ती लक्ष्मणवान् पुरुषकन साथ ल्याउन नपई एक दिन ती अबनारी पुरुषकन भेटी निधीकन हापीले नेपालमा दुम्सि हँदा यहाँसम्म थाई आइपुग्यौ । बाब्रासग पनि मागिसक्यौ । हामीले पायौ । अब हाम्रा मनोरथ पूर्ण गरिदनु चाहिँ छ भनी विनित गर्दा मत्स्येन्द्रावतार पुरुषबाट आज्ञा गन्या । नेपालमा सहकाल गर्तनिमित्त श्री पशुपतिनाथकन मान्नु आसाद्रान्त त्रिभुवनका देवताहरू तिनैका हुहुममा अधीन भै रहन्छन् । बैशाखमा ब्राह्मण द्वारा अर्घातीर्थको जलाभिषेक गर्नु तब वर्षापल सुफल होला भनी आज्ञा गन्या-ततः श्लोकेन कथयति-

अथोवाच स मत्स्येन्द्रः नेपालवासिजतव

मृत्युञ्जयाथ त्रिमैश्व बैशाखे चासिषेचतम्

मिलित्वा रुक्मवैश्व दुर्मिक्षहरणं भवेत्

गृह्यन्ते तज्जलं मेघैः काले वपति सर्वदा

यस्ता प्रकारसंग आज्ञा गरी तिमिहरूले आवाहन गर्दा म आउँला भनी ऐले र तिमिहरूसँग आउनुहुदैन । मेरा आमाले पनि जान देवैनन् । तिमिहरू यहाँ बस्नुपर्दैन जाऊ भनी आज्ञा प्रसन्न भयो । उप्रान्त कामरूबाट गमन गरी फर्की नेपाल आई चार्हिदो पुरश्चरणको सार्जाम सब थोक शास्त्रानुसार जोरजम्मा गरी उत्तम भूमि ठहराई लगनखेलका मध्यमा शिलाको पद्माकार बनाई पवित्र भै पीठ पूजा कलश थापी पुरश्चरण आरम्भ गन्या ।

श्रीमत्स्येन्द्रनाथको नेपालमा प्रतिष्ठा

एकदिन बन्धुदत्तले राजार्जुन भन्यो । हे महाराज आज रात्रि मत्स्येन्द्रनाथ गमन गरी आई यस कलशमा प्रवेश गर्नुपर्छन् । तिमिले उस बखतमा एक पट्टवस्त्रले तत्क्षण कलसमा छोप्नु भनी अहान्ई ध्यानदृष्टि लाई मन्त्रले आकर्षण गन्या । नेपाल भूमिमा दशदिग्विषे रक्षा विधानले दिग्बन्धन गरी आवाहन गर्दा मन्त्रका बलले गरी आकर्षण हुँदा श्रीमत्स्येन्द्रनाथबाट नरस्वरूपमा आपना आमा भै रूह्याकीकन निन्द्रैमा झली कामरू पीठका आपना गुण साथमा ली नेपाल भूमिमा प्राप्त भै पञ्चरत्नको तेजले युक्त भै रत्नाकार स्वरूप भूमर भै पुरश्चरण गन्याका स्थानमा प्राप्त भै कलशमा भित्र प्रवेश गन्या । राजालाई र अकस्मात् निन्द्रा लाग्न जाँदा बेहोस भै कलशमा छोप्न सकेनन् र भूमर स्वरूप फेरि कलशबाट निस्की फर्कदा भयो र बन्धुदत्त आचार्यले कटुबोलदहदेखि पर जान नहुन्या साधन दिग्बन्धन गरी राजालाई भन्यो । हे महाराज तिमि उत्तरसाधक हो । तिमिले अबसर चुकायो । ईश्वर फर्की गमन गरी जाँदा भयो । अब वेस गरी चेत गरी बस भनी फेरी मन्त्रले आकर्षण गर्न लाग्यो । फेरि मत्स्येन्द्रनाथ गमन गरी आई कलशभित्र प्रवेश गन्या । राजालाई फेरि निन्द्रा भयो र फेरि उम्की गया । त्यहाँपछि फेरि राजालाई भन्यो । तिमिले दुइ वार चुकायो । अब फेरि एक फेरासम्म मन्त्रका बलले श्रीमत्स्येन्द्रनाथ आकर्षण गर्नुला तेखा पालि पर्नि चुकायो भन्या मनोरथ व्यर्थ भयो भनी खै गरी अब त वेस गरी चेत गरी रहुँला भनाई आकर्षण गर्न लाग्यो । फेरि मन्त्रका बलले श्रीमत्स्येन्द्रनाथकन आवाहन गर्दा गमन गरी आई कलशमा प्रवेश गर्दासमय देवताका झलले गरी राजालाई फेरि निन्द्रा लाग्न जाँदा बन्धुदत्त आचार्यले अब त अनर्थ भयो यस औसर चुक्याउप्रान्त सब मिहनत व्यर्थ भयो भनी चाँडै राजालाई गोडाले धक्का दी राजालाई उठाउँदा राजाले पनि चाँडै पट्टवस्त्रले कलश छोपिदियो । तर उस बखतमा राजाले क्या चिताया भन्यो यस आचार्यले मलाई लातैले हान्यो यिनका गोडा तीन टुक्रा पर्नि पर्न्यो हो भनी चिताया ।

यहाँपछि विधिपूर्वक स्थिर वाचन गरी पूजा मान्य गन्या । कामरूपीठका पूर्णचण्डि नीलनाथ हृषीग्रीव आदि हल्कन पनि आवाहन गरी पूजा मान्य गन्या । ललितपत्तन स्थान बनाई चौभु भन्याका

स्थानमा सुहृभेश्वर नाम मिश्र ब्राम्हण बौद्धाचार्यमा पस्माका, थिया)उनका विहारका सन्धि उदरमा कलश राखी धातुका लोकेधर मूर्ति बनाई विधिपूर्वक प्रतिष्ठाकर्म गरी स्थापना गन्या । नेपालमा शुभाशुभ चिह्न हवस् भन्ना निमित्त भरणीनक्षत्र वार योग लान ठहर्न्याई मनुष्यका मासिक दशकर्म गरी स्त्रोलाई गर्न्या कर्म पनि गरी स्त्रीपुरुष दुवैका चाहिन्या कर्म पुर्न्याई यज्ञोपवीत दी शिवमार्ग बौद्धमार्ग दुवै मार्गले मान्नु पर्न्या प्रमाणले गरी ग्रहहरूका दान शान्तिस्वस्ति गर्नुपर्न्या रीत चलाया । यी प्रमाण गन्याको शुभाशुभ चिन्ह थिनै श्रीमत्स्येन्द्रनाथबाट हवस् भन्नानिमित्त हो । यस्ता प्रकार सँग सिद्ध मत्स्येन्द्रनाथकन नरस्वरूपका गतिमा ल्याई प्रतिष्ठा गन्या ।

श्रीमत्स्येन्द्रनाथको वर्णन

यस्तै समय गोरखानाथबाट मत्स्येन्द्रनाथ आया भनी पञ्चकुमारीका मुखबाट सुनी मेरा गुरुको दर्शन गर्न जानुपर्न्यो भनी गुप्तरूप तपचर्याबाट उद्भा नागहरू सबै स्वस्थानमा गया । त्यस दिनदेखि वर्षा प्रशस्त भैगयो । यहाँपछि बन्धुदत्त नाम बौद्धाचार्यले श्रीमत्स्येन्द्रनाथकन स्तोत्र बनाई स्तुति गन्या ।

नमो लोकनाथाय—स्तुत्वा प्रणम्यमभयं नरसर्वसत्त्वा

संपूर्णचन्द्रवदनाम्बुजपद्मेभम् ।

सर्वज्ञज्ञानमुकुटोज्ज्वलमुक्तिमार्गं

तं पद्माणिवरभूषितज्ञानरशिम्

अस्यार्थ—हे परमेश्वर समस्त लोकहरूकन अभय वर प्रवन्त हुन्या गौरवासीका कन्द्रमा जस्ता तेजिला मुखारविन्द भयाका तथागतका बौद्धज्ञान धारण गरिरह्याका फेरि यो परमेश्वरका मात्र लक्षण कस्तो छ गन्या, नासिका पनि लामो, गण्डस्थल उठ्याको, ओठ रानो, तुपार जस्ता दन्त हंसिला मुखारविन्द भयाका विशाल कृपाल भयाका भयाका मिरपिन भयाका फेरि ब्रम्हाले पनि मान्याका कोमल बाणी भयाका फेरि पुष्पका मालाले आभूषण गन्याका सुवर्ण नाना रत्नका अलंकार भूषण गन्याका त्रिनयन जटा मुकुटमा बालचन्द्रले शोभायमान भयाका कृष्ण मृगका अञ्जीन ओढ्याका सुवर्ण भयाका फेरि लोकेधर भनी समस्त देव दैत्यले भज्याका वासुकी नाग राजाको जने धान्याका चिन्तामणि मनकामना पुन्याउन्या, रत्नकुण्डल कण्ठमा धान्याका, फेरि संसार भन्नाले जन्म मरण बृद्ध हुनु नाना पाप दुःखरूपी समुद्रमा डुव्याका लोकहरूले नमस्कार गर्दा पूर्वकालमा परमेश्वरबाट बौद्ध ज्ञान दी बोध गरी पापीहरूकन धर्म उादेन दिन्या, फेरि यमराजका नरकमा जाई अविचिन नरकमा डुबाई राख्याका पापीहरू सबै उतारी पाप देह मोचन गरी नरक सबै

नाश गरी शीतल भूमि गरी नरक कुण्डबाट पथ उत्पत्ति गरी पापीहरूको दुःखमोचन गरी दुःख दिन्या, फेरि नरकमा जाँदा यम किंकरहरूकन तर्सिई पठाई विहार गन्या, फेरि नरक जस्ता ठाउँमा जाई भक्तिजन उद्धार गन्या, त्रैलोक्यका नाथ भयाका, अभय दिन्या दुःख पर्दा जतले तिनको नाम स्मरण गर्दा त्यसको दुःख हन्या, फेरि यिनैले प्रेतलोकका भूमिमा जाई प्रेतहरूको भोक तृषा छुटाईदिन्या, कस्ता प्रेतहरू भन्या पर्वत जस्ता पेट भयाका तृषाले नरकका ज्वालाले सरीर जीण भै पानी घाममा रह्याका सुक्याका काठ जस्ता आङ सियाको छेद जत्रो मुखद्वार भयाका प्रेतहरूकन आफ्नै बाहुलीले पानी पियाई उद्धार गन्या तृष्णाले पीडित भयाका दुःखीहरूकन आफ्ना पाँच अंगुलीबाट नदी बहाई प्रेतहरूको भूख छुटाई सरीर पुष्टि गरी आनन्द गराउन्या, फेरि चन्द्र सूर्यका किरणले नदेख्याका ठाउँमा जाई चिन्तामणि कुण्डलका तेजले उज्यालो गरी यक्ष राक्षसले नमस्कार गरियाका बलि राजाकन पातालमा जाई अनुत्तर ज्ञान कही बोध दी धोरैमाथि उतारिदिन्या, दिवि कुण्डल भयाका देव पुत्रथ्यै जाई अन्न मन्दा देवपुत्र रोई विनि गदा अन्न धन रत्न संपत्ति पनि दी दुःख नाश गन्या कामरूप अनेक राक्षसीहरूका स्थानमा जाई अर्कानाई मारी खाँउ भनी चिताउन्या, राक्षसीहरूकन मोह गरी ज्ञान कही धर्मचिन्ता गराउन्या विष्टा मूत्रका भूमिमा जाई कोटिप्रमाण कृमि भै रह्याका नारकीकन भूमर भै जाई जाई शब्दले शब्द सुनाई सबै कृमिकन उद्धार गउन्या बाष्प वर्षसम्म पनि पानी नपरी दुर्भिक्ष भै हाडाकार हुदा पानी परी व्रीहिवृद्धि गन्या राक्षसीका हातबाट बनियाहरू आफ्नू वराह घोडा भै समुद्रबाट उक्साई पार गन्या साध्दातु केही कालमा संसार प्रलय हुदा देव दानवहरू आफ्ना रोम रूपमा हाली रक्षा गन्या व्याघ्रादि सबै भय नाश गन्या मनुष्य जस्तै रुखमा पारिजेत श्रेष्ठ त्यस्तै धान्यादिले युक्त गराई समस्त कुवेरादिले नमस्कार गरियाका यस्ताकन नमस्कार भनी जसले करुणाष्टक पाठ गर्ला । त्यसको साफल्य होला । नाम लिनाले दुःस्वप्नादि नाश होला ईश्वरले सब पदार्थमा रक्षा गस्तु भन्या आदि भावले गरी करुणाष्टक बनाई स्तोत्र गन्या । श्लोक पच्चीसको स्तोत्र बनाई ❀ “ श्रीमदार्घवलोकितेश्वरभट्टारकस्य श्रीबन्धुदत्तचार्यकृतां करुणास्तव ” भनी स्तुति गन्या ।

फेरि राजा नरेन्द्रदेवबाट पनि आदि सकृत् वाणीका ‘रूपस्तवं’ भनी स्तोत्र बनाई ✕ स्तुति गन्या ।

नमो लोकनाथाय

❀ या स्तोत्र नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको १२४, १२६ संख्याको हस्तलिखित पुस्तकमा सुरक्षित छ ।

✕ यो स्तोत्र नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको १२६ संख्याको हस्तलिखित पुस्तकमा सुरक्षित छ ।

सर्वभूतमनुकम्पितं तुभ्यं शान्तिमेव चरितं तव तुभ्यम् ।
सर्वरूपवरदिन्यसुरूपं तं नमामि देशवल्लवरूपम् ॥१॥

मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा-

यस्ता प्रकारसँग श्रीराजा नरेन्द्रदेवले बन्धुदत्ता आचार्यले मन्त्र आकर्षण गराई श्रीमत्स्येन्द्र नाथकन नेपालमा ल्याया । नेपालमा प्राप्त गराउनुको वर्ष संख्या श्लोक-

अतीतकलिवर्षेषु स्वादस्वगरसाग्निषु

नेपाले विजयी श्रीमानार्यावलोकितेश्वरः ॥

कलिंगतवर्षको ३६७६ × जोदा श्री मत्स्येन्द्र नाथकन नेपालमा प्राप्त गरायो । यहाँपछि राजा नरेन्द्रदेवले बन्धुदत्ताका सम्मतले यात्रा बनाउनुको विधिक्रिया रथको आकार भैरव ककोटक नागका प्रमाणले ढलमा बनाई चारै भैरवका भाँडले चार पाङ्ग्रा बनाई ३२ हात प्रमाणका रथ पाङ्ग्रा ढलमा चाहिदो विधि आरम्भ गरी यात्रा बनायो । मत्स्येन्द्र नाम एक देव बनाई महुँना ६ ललितपुरमा विरोजमान गराउनुपर्‍या गरी देवालय बनायो । यही रीत वर्षप्रति सदा सर्वदा भैगयो ।

× यस संवत्को विषयमा पाठान्तर पाइन्छ जस्तै-

अतीतकलिवर्षेषु शून्यद्वन्द्वरसाग्निषु ।

नेपाले जयति श्रीमानार्यावलोकितेश्वरः ॥

[कलिंगत वर्ष ३६०० (वि. सं. १५६) मा नेपालमा आर्यावलोकितेश्वर (मछिन्द्रनाथ) पूज्य हुनुहुन्छ] (त्रिरत्नसौन्दर्य गाथाको ८२ पृष्ठको छिपली)

अतीतकलिवर्षेषु शून्यद्वन्द्वरसाग्निषु

नेपाले विजयी श्रीमानार्यावलोकितेश्वरः ॥

(नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको २७६ संख्याको हस्तलिखित पुस्तकबाट)

(कलिंगत वर्ष ३६२३ (वि. सं. १७९) मा नेपालमा आर्यावलोकितेश्वर (मछिन्द्रनाथ) पूज्य हुनुहुन्छ)

पङ्क्त्योमपङ्क्त्वन्दिमिते कलो वै
नेपालमागास्त्रलु लोकनाथ : ॥

(योगी शङ्करनाथद्वारा प्रकाशित "मत्स्येन्द्रपद्यशतकम्" को अवतरणिकाबाट)
(कलिगतवर्ष ३६०६ (वि. सं. ५६२) मा लोकनाथ (मछिन्द्रनाथ) नेपालमा आउनुभयो)

अतीतकलिवर्षेषु शून्यस्वर्गारसाग्निपु
नेपाले जयति श्रीमानार्यावलोकितेश्वरः ॥
("मत्स्येन्द्रपद्यशतकम्" को अवतरणिकाबाट)

[कलि गतवर्ष ३६७० (वि. सं. ६२६) मा नेपालमा आर्यावलोकितेश्वर (मछिन्द्रनाथ) पूज्य हुनुहुन्छ]
यी पाठहरूमा अहिले यहाँ विचार गरिन्छ—

कृतयुगाम्बरवन्दिभिरुज्जितो गन्धकलिः किल विक्रमवत्सरः ।
शरहुताशनचन्द्रवियोजितो भवति शाक इह क्षितिमण्डले ॥
(शतानन्दले वि. सं. ११५६ मा बनाएको भास्वतीबाट)

कलिगत वर्षमा ३०४४ घटाएपछि विक्रमसंवत् हुन्छ । विक्रमसंवत्मा १३१ घटाएपछि शकसंवत् हुन्छ ।

शककालं कर्मभूमौ स्थाप्य नन्दाद्रिभूरग्नि युता ३१७६ योज्यै एतन्कलियुगम्भवति
(राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको सुमनितन्त्रको फोटोबाट)

[शकसंवत्मा ३१७६ जोडेपछि कलिगतवर्ष हुन्छ]

—यस अनुसार कलिगतवर्ष ३६०० मा शक सं. ४२१ वि. सं. ५५६ हुन्छ । कलिगतवर्ष ३६०६ मा शक सं. ४२७ वि. सं. ५६२ हुन्छ । कलिगतवर्ष ३६२३ मा शक सं. ४४४ वि. सं. ५७९ हुन्छ । कलिगतवर्ष ३६७० मा शक सं. ४९१ वि. सं. ६२६ हुन्छ । कलिगतवर्ष ३६७६ मा शक सं. ४९७ वि. सं. ६३२ हुन्छ ।

शकसं. ३८६ देखि ४२७ सम्म तदनुसार वि. सं. ५२१ देखि वि. सं. ५६२ सम्म नेपालमा राजा मानदेव शासन गरिरहेका छन् । (हेनुहोस् "इतिहास-संशोधनको प्रमाण प्रमेय (पहिलो भाग) २६३—२६७ पृष्ठ)

शकसं. ४४४ वि. सं. ५७९ मा नेपालमा राजा वसन्तदेव शासन गरिरहेका देखिन्छन् (हेनुहोस्—अभिलेख—सङ्ग्रह पाचौँ भागमा प्रकाशित पाटन बहालुखाको र बलम्ब पासिख्यको अभिलेख)

चापालीगाउँको अभिलेखबाट शकसं. ४८६ वि. सं. ६२४ मा गणदेव राजा देखिन्छन् ।

... [भट्टा] रकमहाराज [श्री] गणदेव : कुशली] ... संवत् ४८६ श्रावण शुक्लदिवा-
द्वादश्याम् [हेनुहोस्— लेखी ८ संख्या नौली २१ संख्या]

[भट्टारकमहाराज श्री गणदेव कुशल हुनुहुन्छ । संवत् ४८६ थावण शुक्लद्वादशीमा]

वि. सं. ६३३ मा नेपालमा राजा मानदेव थिए भन्ने कुरा सुमतिनन्त्रबाट थाहा पाइन्छ ।

“शकराज्याब्द ४६८ मानदेवस्य राज्याब्द ३०४”

[राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको सुमतिनन्त्रको फोटोबाट]

[शकसंवत् ४६८ देखि मानदेव संवत् चलेको हो । त्यसको चलन ३०४ वर्षसम्म रह्यो ।]

यहाँ ४६८ शकसं देखि मानदेव संवत् चलेको भनी लेखिएको हुँदा वि. सं. ६३३ मा मानदेव राजा थिए भन्ने थाहा हुन्छ ।

यसरी माथि उल्लिखित वि. सं. ५५६, वि. सं. ५६२, वि. सं. ५७६, वि. सं. ६१६, वि. सं. ६३२ तिरका कुनै समयमा पनि नेपालमा नरेन्द्रदेव राजा भएको प्रमाण पाइएको छैन ।

लिच्छविकालको इतिहासमा राजा नरेन्द्रदेव वि. सं. ७००-७३६ सम्म राजा भएका देखिन्छन् । (हेनु होस्-संस्कृत-सन्देश १२ मा प्रकाशित ऐ. शि. बाबुराम आचार्य तथा श्रीगुरुपं नयराज पन्तद्वारा र नोली ६७ संख्यामा पनि प्रकाशित तलेजुचोकको अभिलेख, तथा भगवानलाल १३ संख्या अर्थात् नोली ७३ संख्याको पशुपति वज्रघरको अभिलेख) तल उद्धरण गरिने एक पद्यले वि सं ७६० भन्दा पहिलेका राजा नरेन्द्रदेवले मछिन्द्रनाथको यात्रा चलाएका हुन कि ? भन्ने शङ्का उठ्ने दिँदैन । अहिले-सम्म पाइएका शिलापत्रका आधारमा वि.सं. ७६० भन्दा पहिलेका राजा नरेन्द्रदेव यिनी एकमात्र हुन् ।

यी राजा नरेन्द्रदेवको पालामा चिनियाँ राजदूत वाङ्ग्युन्चे चीनबाट भारतमा नेपालको बाटो वि. सं. ७००-७१४ सम्म ओहोरो दोहोरो गरेका थिए । राजदूत वाङ्ग्युन्चेले तात्कालिक नेपालका राजाको वर्णन गर्दा “राजा नरेन्द्रदेव कानमा सुनको चौगडी लाउछन् तथा मोती मुगा पन्नाहरूले सिंगारिएका हुन्छन् । उनको कमरपेटीमा बुद्धको मूर्ति कुँदिएको हुन्छ ” यस्तो लेखेका छन् ।

शिलापत्रमा राजा नरेन्द्रदेव आफूमा “ उल्लेका वीर सिपाहीका भाला र बाणले उनिएका हात्ती घोडाँले घनघोर भएको लडाईँ मा सारा बैरीलाई सोत्तर पारेर दुनियाँहरूलाई धर्मकर्म रुपैयाँ पैसाको व्यवहार र सुखसयलसमेत पुन्याइदिने आफ्ना कीर्ति दिशा विविशा उज्यालो पारेका श्रीपशुपति-नाथका पाउको अनुगृह पाएका ” यस्तो विशेषण लगाउँछन् । (नेपालको संक्षिप्त इतिहासको आधारमा)

राजा नरेन्द्रदेव आफूमा “ पशुपतिभट्टारकपादानुगृहीत ” यस्तो विशेषण लगाउँछन् तापनि उनी बौद्धमागपट्टि पनि बुकेका रहेछन् भन्ने कुरा उनको कमरपेटीमा बुद्धको मूर्ति कुँदिएकोबाट थाहा पाइन्छ ।

वि. सं. ७६० मा मत्स्येन्द्रनाथ नेपालमा प्रख्यात भइसकेका छन् भन्ने कुरा नरेन्द्रदेवकै नाति हुन्छ द्वितीय जयदेवका पशुपतिको शिलापत्रको पठन पद्यबाट स्पष्ट । सो यस प्रकारको छ- ।

“ पद्मं किं करुणाकरस्य करतो लोकेश्वरस्थागतम् ”

[करुणामय लोकेश्वरको हातबाट आएको कमल पो यो हो कि ?]

यसबाट वि. सं. ७६० मा मत्स्येन्द्रनाथ प्रख्यात भइसकेका र कमरपेटीमा बुद्धको मूर्ति कुदिपुंवाट राजा नरेन्द्रदेवको बौद्ध धर्मपट्टि पनि झुकाव देखिनाले यिनै नरेन्द्रदेव राजाले मत्स्येन्द्र—नाथको यात्रा चलाएहोला ! भन्न सकिन्छ । तर तात्कालिक निश्चित प्रमाणविना दुई लगेउन चाँहि सकिन्न ।

राजा नरेन्द्रदेवले नेपालमा मत्स्येन्द्रनाथको यात्रा चलाएका हुन् भन्ने हो भने “ स्वादस्वर्गरसा—गिणु ” थस्ता पाठको ठाउँमा “ वेदवेदाद्रिचन्द्रिणु ” जस्ता नरेन्द्रदेवको समयसंग मिल्ने पाठ पढ्नुपर्छ । वंशावलीको यो पाठले राजा नरेन्द्रदेवले मल्लिन्द्रनाथको यात्रा चलाए भन्न सकिन्न ।

राजा नरेन्द्रदेव तथा उनका आचार्य बन्धुदत्तले मल्लिन्द्रनाथको यात्रा चलाएका हुन् भन्ने तात्कालिक प्रमाण अहिलेसम्म नपाइए तापनि अनुश्रुति भने पछि पछिसम्म, “ राजा नरेन्द्रदेव र बन्धुदत्त आचार्यले मत्स्येन्द्रनाथको यात्रा चलाएका हुन् ” भन्ने चलेर आइरहेको पाइन्छ । जस्तै—

गोपाल वंशावलीमा यस विषयमा यस्तो लेखिएको छ—

“राजा नरेन्द्रदेव वष ३५ तस्य आचार्य बन्धुदत्त द्वयेन श्रीबुग्मलोकेश्वर भट्टारकस्य जात्रा कृता भवति

(हिमवत्संस्कृति १ वर्ष १ अङ्क ११ पृष्ठबाट)

[राजा नरेन्द्रदेव (रज्य भोग) वर्ष ३५ उनका आचार्य बन्धुदत्त हुन् । दुवैले मल्लिन्द्रनाथको जात्रा चलाएको हो]

राजा श्रीनिवासमल्लको पालामा वि. सं. १७३४ मा कवि नीलकण्ठले बनाएको ‘मत्स्येन्द्रशतकम्’ नामक पुस्तकमा पनि यस विषयमा यस्तो लेखिएको छ—

अनावृष्टिरासीत् पुरा द्वादशाब्दावधि श्रेष्ठनेपालर्पाठे यदातु	॥
तदा पाडिताः पीनताभावहेतोः स्वकाये जनाः क्लिष्टचित्ताः बभूवुः	॥४१॥
तदा बान्धवाद्येन दत्तेन मन्त्रप्रभावात्तेजस्विना कामरूपे	॥
महामन्त्रजाप्येन मत्स्येन्द्र गत्वा समाराधितस्त्वं स्वभक्ते दयालुः	॥४२॥
स आवाचायवर्षान्ततः स्वमलब्धं वरं प्राप्य भावत्ककारुण्यदत्तम्	॥
त्वया विभृता मानुषं रूपमच्छं सहायात्पुरः पीठनेपालमेव	॥४३॥
नरेन्द्राय भूपालवर्याय सर्व्व त्वदायातवृत्तान्तमाहाप्य स्वयम्	॥
नरेन्द्रस्य आचार्यवाक्यं निशम्य क्षणात्तोषयुक्तो भवद्विस्मितश्च	॥४४॥

तदभ्यन्तरे मानुषं रूपमाशु त्वया त्यक्तमन्तर्हितस्त्वं क्षणेन ॥
 द्विरेको हि भूत्वागमिष्यामि चेति त्वदाज्ञामवाप्याथ राज्ञे ब्रूवीन् सः ॥४५॥
 यदा भामरं रूपमाप्तः स राज्ञौ त्वया दृश्यते चेत्तदा धारणीयः ॥
 निशम्येति तद्वाक्यमेवं प्रचक्रे नरेन्द्रोऽपि तस्मिन् क्षणे वृष्टिरासीन् ॥४६॥
 सुवृष्ट्या तया तत्प्रजास्तुष्टचित्ता गतल्लेशता पीनकाया बभूवुः ॥
 ततो बान्धवाद्येन दत्तेन चेमां सुमूर्तिं प्रतिष्ठाप्य तन्त्रोक्तमन्त्रः ॥४७॥
 सपर्याविधि शिक्षयित्वा जनेभ्यः कृतं विघ्नशून्यं सदा पीठमेतन् ॥
 नरेन्द्रावनीशः स आचार्यवर्यः सुलीनत्वमाप्तौ सुमूर्तिविधाम्याम् ॥४८॥

(नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको ६५५८ नं. को हस्तलिखित पुस्तक 'मत्स्येन्द्रनाथपञ्चशतक'बाट सम्पूर्ण यो 'मत्स्येन्द्रपञ्चशतक' पुस्तक योगी शङ्करनाथद्वारा प्रकाशित भएको छ ।)

[उहिले यो असल नेपाल पीठमा ११ वर्षमम्म खडेरी परेको थियो । त्यसवेला प्रजाहरू पिरिएर ज्यादै दुःखिएका थिए ॥४१॥

हे मत्स्येन्द्रनाथ ! त्यसवेला आफ्नो भक्तमाथि दया राख्ने हजुरलाई मन्त्रका प्रभावले ज्यादै क्षैजिला भएका महामन्त्र जप्ने बान्धवदत्त (बन्धुदत्त) ले कामरूपपीठमा गएर आराधना गर्नु भयो ॥४२॥

हजुरको निगाहबाट सपनामा बर पाएपछि, बन्धुदत्त आचार्य सुन्दर मनुष्यको रूप लिनुभएको हजुरसंगसंगै नेपाल फर्कनुभयो ॥४३॥

हजुर आउनुभएको सारा वृत्तान्त बन्धुदत्त आचार्यले नरेन्द्रदेव राजालाई बताउनुभएपछि नरेन्द्रदेव राजा एकछिन जिस्त पनु भयो । अनि ज्यादै खुशी हुनुभयो ॥४४॥

एकै छिनमा हजुर मनुष्य रूपलाई त्यजेर अन्तर्धान हुनुभयो । 'म भमराको रूप लिएर आउनेछु, भन्ने हजुरको त्यो आदेश आचार्य बन्धुदत्तले राजालाई बताउनुभयो ॥४५॥

राति जुनवेला भमरालाई देखे पनि समातिहाल्नुपर्छ ' भन्ने बोली सुनेर राजाले त्यसै गर्नुभयो । अनि एकै छिनपछि वर्षा भयो ॥४६॥

राम्रूरी वर्षा भएपछि सारा प्रजाहरू खुशी भए । पीर नहुनाले मोटाउन पनि लागे । आचार्य बन्धुदत्तले अनि पछि तन्त्र मन्त्रको अनुष्ठानद्वारा हजुरको यो असल मूर्तिलाई स्थापना गर्नुभयो ॥४७॥

प्रजाहरूलाई पूजाविधि सिकाएर यो नेपाल पीठलाई विघ्न नभएको पारेपछि राजा नरेन्द्रदेव तथा आचार्य बन्धुदत्त हजुरको यही असल मूर्तिमा लीन हुनुभयो ॥४८॥]

“ तस्मिन् विहारे श्रीनरेन्द्रदेवराजा निवृत्तिवर्मपरायणो बभूव । येन श्रीबन्धुदत्ताचार्यस्योत्तरसाधकभूतेन पोतलकाचलाच्छी मदीयाविलोकितेश्वरो ललिपत्तनमानीतः ॥ आद्वादशाब्दमनावृष्ट्युपद्वानि दूरीकृतानि ॥ ”

राजा नरेन्द्रदेव र आचार्य बन्धुदत्तको प्राणत्याग

मत्स्येन्द्रस्य समा यात्रा नास्ति ब्रम्हाण्डमण्डले

यति भनाई महायात्रा नेपालमा प्रख्यात भै गयो । यिनै ईश्वरका वाणीप्रमाण वैशाख महिनामा निवर्तन पानी चढाउनु रीत नेपालमा भै गयो । यस धर्मले वर्षा सुफल भै रह्यो । मत्स्येन्द्रनाथकन प्रथम आकार बनाउँदाको स्थान चित्रकोर विधि गराउँदाको त्यस स्थानमा अद्यापि मृत्तिकाभूमिछ तापान केही बीजको अङ्कुर भूमिबाट उब्जन्तु । यस्ता प्रकारसँग चाहिंदो प्रबन्ध पुष्पाइसक्याउप्रान्त लोकमा धन्य कहामा । अधि बन्धुदत्तले श्रीमत्स्येन्द्रनाथकन आर्कषण गर्दासमय राजामाथि लात दिइ राजाबाट यत् बौद्धाचार्यका गोडा तीन टुक्रा गन्तु पाया हुँदो हो भन्थ्यो धिया कुरो जितायाको थियो । बन्धुदत्तले पनि राजाले यस्तो ममाथि चिन्ताउने भनी मनमाथि राख्थ्यो धियो र सोही बहानाले ईश्वरको भक्तिले युक्त भै सरीरत्याग गरी श्रीमत्स्येन्द्रनाथका दाहिना पाउमा रहनु गया । राजाबाट पनि मैले अधि धटिया कुरो जितायाथ्या । सो कुरो मुहने पनि मनमा लियाको रहेछ र उस बहानामा यिनले प्राण छोड्छा ज मैले पनि प्राणत्याग गरी जान्छा योय हो भनी श्रीमत्स्येन्द्रनाथका भावभक्तिले प्राणत्याग गरी बाउ पाउमा बास राख्छा । सोही कारण श्रीमत्स्येन्द्रनाथका दर्शन गर्दा सोही दुइ भक्तिले युक्त हुन् भनी चरणको नमस्कार गर्दछन् ।

अधि ललितपुरमा सहरमा लोकनाथ मीननाथ आदि देवताहरूको यात्रा वर्षप्रति गर्दथ्यो । पछि श्रीमत्स्येन्द्रनाथ ल्यायाउप्रान्त एक मीननाथको यात्रामात्र थामी अरु यात्रा मासो

मत्स्येन्द्रस्य समा यात्रा नास्ति ब्रम्हाण्डमण्डले

भनाई महायात्रा गन्थ्यो । श्री राजा नरेन्द्रदेवले ठूलो यश श्रीमत्स्येन्द्रनाथकन नेपालमा स्थिति गराया । मत्स्येन्द्रनाथका यात्राका विधि प्रबन्धका स्थिति गरी धन्य कहाइ देहत्याग गरी श्रीमत्स्येन्द्रनाथका चरणमा लीन भै गया ।

(नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको २७५ संख्याको हस्तलिखित पुस्तकबाट)

[त्यो विहारमा मोक्ष मार्गमा लागेका राजा श्रीनरेन्द्रदेव हुनुभयो । आचार्य बन्धुदत्तको उत्तर साधक भएर उहाँ (नरेन्द्रदेवले) पोखरा, चतुवाट आर्वाबलावितेश्वर (सङ्खु) थ (लाई ललितपुरमा ल्याउनु भयो) बाह्र वर्षभन्दा वर्षा नभएर परेको विपद्हरूलाई हटाउनु भयो ।] यत्तर राजा नरेन्द्रदेव श्रीमत्स्येन्द्रनाथलाई ल्याए भने जन्मि चलेर आएको छ ।

शिवदेव पुस्ता न के भोगवर्ष २१४ कजिगवर्ष ३७५ जम्मा भोगवर्ष ४५८८

अस्य पुत्र श्रीराजा वरदेव ● भोगवर्ष २३ यी राजाका पालामा शंकराचार्य स्वामी पुनर्वार आई आफूले राखी गयाको हिन्दू धर्म प्रशस्त हेरी फर्की गया । यिन राजाका पालामा बाबाले स्थिति गरी गयाका श्री मत्स्येन्दनाथका वर्षबन्धन पुन्याई चाहिन्या काम पुन्याई प्रजा पालन गरिरह्याका थिया । अधि देखिको हरिसिद्धि त्रिशक्ति भवानीका नाच लोप हुन लाम्याको जान्या मानिस'ग सम्मत गरी विधिपूर्वक फेरि प्रकाश गराया ।

इन्द्रचोकको निर्माण

अस्य पुत्र श्रीराजा शङ्करदेव भोगवर्ष १२ यी राजाले राजधानी सहर बनाउनको इच्छा गरी जग्गा विचार गरी हेर्दा बागमतीका उत्तर विष्णुमर्तीका पूव भागमा जग्गा ठहराई सहर बनाउनको सब सार्जाम तयार गरी विधिपूर्वक वास्तुकर्म देवताको पूजा गरी श्री श के ५२७ [कान्गु ग शुदि २ उत्तर भाद्र नक्षत्र सिद्धियोग वृष लग्न वर्गोत्तमांस द्वितीय द्रेकाण यस दिन पूर्णवती नामको पुरी बनाउन आरम्भ गरी जग खनी बनाउन लाउँदा वर्ष ३ भित्र ५००० पाँच हजार घर सिद्ध गराया ।

●यहाँ नरेन्द्रदेवपछि शिवदेव राजा भए । शिवदेवपछि उनका छोरा वरदेव राजा भए' भनी लेखिएको छ ।

तर वि. सं. ७१० को द्वितीय जयदेवको पशुपतिको शिलालेखमा जयदेवले आसतो वंशवर्णन यसरी दिएका छन् ।

... .. इत्यश्च नरेन्द्रदेवः

... .. ततो जातः श्रीशिवदेव इत्यभिमतो लोकस्य भर्ता भुवः ॥

तस्माद् भूमिभुजोप्यजायत जितारातेरजयः परेः

राजा श्रीजयदेव इत्यवगतः श्रीवत्सदेव्यात्मज ॥ (पशुपतिको द्वितीय जयदेवको शिलालेखबाट ।)

[यहाँपछि नरेन्द्रदेव (हुनुभयो) । उहाँबाट दुनियाँका मन परेका, राजा शिवदेव हुनुभयो । पराक्रमी उहाँ राजाबाट शत्रुहर्त्रे जितिनसक्ना, वत्सदेवीका छोरा राजा जयदेव जन्मनुभयो ।]

यताबाट नरेन्द्रदेवका छोरा शिवदेव, शिवदेवका छोरा जयदेव हुन् भन्ने कुरा देखिन्छ ।

यसरी वंशावलीको यो वंशक्रम मिलेको देखिने ।

■यहाँ 'शके ५२७ वि. सं. ६६२ मा राजा शंकरदेवले पूर्णवती सहरको जग खने' भनी लेखिएको छ । तत्कालिन प्रमाणबाट त्यसवेला राजा शिवदेव तथा महासामन्त अंशुवर्मा देखिन्छन्

शिवदेव पुस्ता ८ के भोगवर्ष २१४ कलिगतवर्ष ३७५१ जम्मा भोगवर्ष ४५४८

अस्य पुत्र श्रीराजा वरदेव ● भोगवर्ष २३ यी राजाका पालामा शंकराचार्य स्वामी पुनर्वाँर आई आफूले राखी गयाको हिन्दू धर्म प्रशस्त हेरी फर्की श्या । यिन राजाका पालामा बाबाले स्थिति गरी गयाका श्री मत्स्येन्दनाथका वर्षबन्धन पुनर्गाई चाहिन्या काम पुन्याई प्रजा पालन गरिरह्याका थिया । अघि देखिको हरिसिद्धि विशक्ति भवानीका नाच लोप हुन लाग्याको जान्या मानिसाँग सम्मत गरी विधिपूर्वक फेरि प्रकाश गराया ।

इन्द्रचोकको निर्माण

अस्य पुत्र श्रीराजा शङ्करदेव भोगवर्ष १२ यी राजाले राजधानी सहर बनाउनको इच्छा गरी जग्गा विचार गरी हेर्दा बागमतीका उत्तर बिष्णुमतीका पुव भागमा जग्गा ठहराई सहर बनाउनको सब साजाम तयार गरी विधिपूर्वक वास्तुकर्म देवताको पूजा गरी श्री शके ५२७ [काल्पुग शुदि २ उत्तर भाद्र नक्षत्र सिद्धियोग वृष लग्न वर्गोत्तमांम द्वितीय द्रेकाण यस दिन पूणवती नामको पुरी बनाउन आरम्भ गरी जग खनी बनाउन लाग्दा बष ३ भित्र १००० पाँच हजार घर सिद्ध गराया ।

●यहाँ नरेन्द्रदेवपछि शिवदेव राजा भए । शिवदेवपछि उनका छोरा वरदेव राजा भए भनी लेखिएको छ ।

तर वि. सं. ७१० को द्वितीय जयदेवको पशुपतिको शिलालेखमा जयदेवले आफ्नो वंशवर्णन यसरी दिएका छन् ।

... .. इत्यथ नरेन्द्रदेवः

... .. ततो जातः श्रीशिवदेव इत्यभिमतो लोकस्य भर्ता भुवः ॥

तस्माद् भूमिभुजोप्यजायत जितारात्तेरजय्यः परेः

राजा श्रीजयदेव इत्यवगतः श्रीवत्सदेव्यात्मजः ॥ (पशुपतिको द्वितीय जयदेवको शिलालेखबाट ।)

[यहाँपछि नरेन्द्रदेव (हुनुभयो) । उहाँबाट दुनियाँका मन परेका, राजा शिवदेव हुनुभयो । पराक्रमी उहाँ राजाबाट शत्रुहरूले जीतिसक्न, वत्सदेवीका छोरा राजा जयदेव जन्मनुभयो ।]

यताबाट नरेन्द्रदेवका छोरा शिवदेव, शिवदेवका छोरा जयदेव हुन् भन्ने कुरा देखिन्छ ।

यसरी वंशावलीको यो वंशक्रम मिलेको देखिदैन ।

□यहाँ 'शके ५२७ वि. सं. ६६२ मा राजा शंकरदेवले पूणवती सहरको जग खने' भनी लेखिएको छ । तात्कालिक प्रमाणबाट यसबेला राजा शिवदेव तथा महाभामन्त अंशुवर्मा देखिन्छन्

उन समय इन्द्रचोक भन्याका देखु दोभान भन्याको थियो । थोरै वर्षपछि संगम छाडी एक बाणसम्म पुगेो सरो जाँदा बेलासा न्होंगत्रमा इन्द्रचोक भनी देश बसाया । पीठ रमशान मेटीकन सहर बसाई बौद्ध मागका बौद्धाचार्यका सम्मतने ललित-तत्तका श्रीमत्स्येन्द्रनाथका यात्राका गतिले पूर्णवती सहरमा श्वेतरूप लोकाेश्वर विधिपूर्वक स्थापना गरीकन स्वयम्भू काली पूर्ण काली कामनादायक गणेशकन प्रतिष्ठा गन्या । अधिदैधि चोभारका आनन्दादि लोकेश्वरको यात्रानिमित्त रथको आकार बनाई देवपत्तन सहरमा यात्रा गरी फर्काई लैजान्थ्या । यिनै आनन्दादि लोकेश्वर र पूर्णवतीपुरको श्वेतरूप लोकेश्वर दुवै साथै रथ आकार रथ बनाई चैत्र शुक्ल अष्टमीका दिन असनढोलमा राखी तीन दिनपर्यन्त यात्रा गर्दथ्या ।

सात नगरको निर्माण

अस्य पुत्र श्री वर्द्धमानदेव राजा भोगवर्ष १६ यिन राजाले पनि फेरी थपी चार हजार घर बढाई पूर्णवती सहर बढाया ।

फेरी १५ वर्षपछि अस्य पुत्र श्रीबलिदेव राजा भोगवर्ष १२ यिन राजाले पनि सहर बढाउनको इच्छा गरी उत्तरदेखि दक्षिणतिर सहर बढाई बसाया । विशालनगर विन्याउप्रान्त अन्यत्र जाई बस्याकाकन उज्जैनका मानिस भिकाई जानी पण्डित बुद्धिबन्त प्रभृतिसंग समेत गरी नगरप्रतिष्ठा गरी देशमा प्रजाकन आनन्द दी प्रजाले यो नगरमा भुक्तमान गराया ।

... .. निच्छवि कुलकेतुभट्टारकमहाराजश्रीशिवदेवः कुशली श्रीमहा-
सामन्तांशुवर्मा ... संवत् ५२६ आश्वयुज शुक्ल दिवा —
(निचेको शिलापत्रबाट । संपूर्ण यो शिलापत्र अभिलेख—संग्रह पहिलो भागमा प्रकाशित भएको छ)
[निच्छवि कुलका भएबा जस्ता भएका भट्टारक [गद्दीनशीन] महाराजाधिराज शिवदेव आराम हुनुहुन्छ । श्रीमहासामन्त अंशुवर्मा संवत् ५२६ [वि.सं. ६६१] आश्विन शुक्ल]

यनाबाट वि. सं. ६६१ मा राजा शिवदेव महासामन्त अंशुवर्मा देखिन्छन् ।

श्रीमहासामन्तांशुवर्मा कुशली संवत् ३० ज्येष्ठशुक्लषष्ठ्याम्

[इण्डिगार्डको अभिलेखबाट लेवी १३ संख्या नोली ३५संख्या]

[श्रीमहासामन्त अंशुवर्मा आराम हुनुहुन्छ । संवत् ३० [वि.सं. ६६३] जेष्ठ शुक्ल पष्ठीमा]

यनाबाट वि. सं. ६६१ मा महाराजाधिराज शिवदेव महासामन्त अंशुवर्मा देखिएकोले र वि.सं. ६६३ मा महासामन्त अंशुवर्मा देखिएकोले वि.सं. ६६२ मा शङ्करदेव राजा थिएभन्ने कुरा मिलन सक्दै-
न भन्ने देखिन आउँछ ।

१७७७ यहाँपछि नेपाल महलमा श्रीरुद्रदेव राजा आई राज्य गय्मा भोगवष २७ यिन राजाले कुभीतटपर्वन्त निष्कर्षक गरी राज्यभोग गय्मा ।

यिनको परलोक भयोपछि फेरि अधिका राजाका सन्तान श्रीजयदेव राजा भवा । भोगवष ४२ यिन श्रीजाले पनि ललितपत्तन पूर्ण बढी सहरको बास गरी नगर गुठजार प्रजाप्रतिपालन गरिरह्याका थिया ।

कान्छा आनन्दमल्ल वर्ष १२५ दीज्यूवाट २ सहरका भोग गराई आफू जानी पुनर्वासी हुनाले नेपालका पूर्वभागमा आई असपूनी देवीकन काशीदेवि आवाहना गरी ठूलो भक्तिले संयोग गरी सुनाइत पारा अवि ग्राममात्र भै रह्योको ग्रामवात् भक्तपुर नाम गरी भैरवनाथकन देशमध्य पार १२००० बाग्हु हजार का सहर कलिंगत ४१९७ जाँदा बसाया ।

फेरि यी राजाले दाङ्गुका बराबर महल भनी सहर पूर्वभागमा पर्वतभिन्न जाई श्रीचण्डेश्वरीक आज्ञा पाई बनेपुर (र अह) नाम गरी देगहु ७ गाँदा ठाउँ ठाउँना बसाया । कोही ग्राम शास्त्रप्रासङ्ग नेपालका प्रधानसन्धि पनौतीग्राम नाला भगवती नाला संयुक्त कोही ग्राम नारायणसन्धि धौखेल, कोही ग्राम धनेश्वरीसन्धि खड्गु, कोही ग्राम चको ऋषिका आश्रमसन्धि चौकोट, कोही ग्राम वासीका पीठसन्धि साँगा यति सात प्रकार गरी देश बनाई भक्तपुर आई सब लगभगले दर्बार बनाई रहंदाभयो ।

यहाँ कलिंगतवर्ष ४१९७ विसं ११५३ मा आनन्ददेव राजाले एक ग्रामलाई भक्तपुर नाम गरी सहर बसाए भनी लेखिएको छ । तर तलको प्रमाणबाट -

सम्बत् ४४ ।। ध्येष्टमस्य लिखितमिदमिति ॥ ॥ शुभमस्तु ॥ श्रीभक्तपुराधिवासिनो भद्रे पण्डिताचार्यश्रीउदयपालसोमस्य पुस्तकनिदम् ॥

[नेपाल राज्य पुस्तकालयमा रहेको नं ८९३ को हस्तलिखित पुस्तक किरणतन्त्रबाट]

[सम्बत् ४४ [वि सं. ९८१] जेठ महौनामा सारिएको हो । कन्याण-होस् । भक्तपुरमा बस्ने भद्रे पण्डित उदयपाल सोमको यो पुस्तक हो]

यत बाट विसं ९८१ मा नै भक्तपुर नामकरण भइसकेको देखिन्छ । नेपालमा विसं ११५३ मा राज हर्षदेवस्य भन्ने कुरा तलको प्रमाणबाट स्पष्ट हुन्छ ।

ध्येष्टमस्तु ॥ दिशते सम्बन्धरेतीते सप्तदशसपूरता ।

फाल्गुणस्य तु शुक्लस्य उत्तमेपु त्रयोदशी
नेपालको पठारका पूर्वफाल्गुन्या ... श्रीनेपालस्य विजयराज्य महाच्छुद्धदेवराजेपु
विश्वको २ थिय पुस्तकालयमा रहेको १८४५ संख्याको हस्तलिखित पुस्तक श्रीतन्त्राद्धाववाट]

भाषावंशावली

अस्य पुत्र श्रीबालार्जुनदेव राजा भोगवर्ष २१ यिन राजाले भाइ छोरा आफ्नी रानी सहितका नामले श्रीमत्स्येन्द्रनाथ वुग्मलोकेश्वर भट्टारककन आफ्ना शिरको मुकुट मणि नवरत्न जड्याको मुकुट विधिपूर्वक पूजा मान्य गरी चढाया ।

अस्य पुत्र श्री मानदेव १ श्री विक्रमदेव १ मानदेवले ललितपत्तनको राज्य गन्या । विक्रमदेवले पूर्णवतीको राज्य गन्या । अत्र ललितपत्तन सहर कान्तिपुर दुवैका मर्यादा मिलाई वृत्तान्त कहिन्छ ।

श्री मानदेव भोग वर्ष ३६ यिन राजाले पनि नेपालमा दुई राजा भै आफूसमा मिली राज्य भोग गन्या ।

मणिगणेश आदि देवताको प्रतिष्ठा

अस्य पुत्र नरेन्द्रदेव भोग वर्ष १ यिनी राज्याभिषेक पाई चाँडै परलोक हुँदा आगुणकामदेव नाम गन्याकाकन राज्याभिषेक दिया । अस्य भोगवर्ष ५१ यिन राजाका पालामा पंचतन्देश्वर संगम बागमती विष्णुमतीको संगम भै मून सागर भन्याको बियो । यिन राजाका पालामा श्रीमन्मानेश्वरीका प्रसादले पाँच कौमारी मैतादेवी भनी भोगल देशका नायाटोल बनाई मूल स्वान नाम पुष्पका निमित्तले मानिन नाम गठ जात प्रख्यात गन्या । यिनीहरू गठ होइन । यहाँपछि ललितपत्तनका पठको राज कुलमा १ चोक बनाई राख्याका श्री आदिशक्ति ईश्वरी प्रसन्न भै मानदेव राजाको भक्ति सेवादेखि प्रसन्न भै बुद्धानवाट श्रीआदिशक्ति दी पठाउदा नेपालमा ल्याई श्री मूलछे भनी मूल आगममा स्थापना गरी शिवशक्तिले युक्त गरी मूलछे आगम भनी प्रख्यात गरी संसार प्रतिपाल गर्ना निमित्तले प्रबन्ध पुन्याई स्थापना गर्दाभया । यहाँपछि बौद्धमत शिवशक्ति दुवै मन्त्रका प्रमाणले रहस्य मूर्ति बनाई प्रतिष्ठा गन्या ।

यिन राजाले फेरि खड्गयात्रा अघि नभयाको मूलछे आगम स्थापना गर्ने पाउँदा दशमीका दिन निमन्त्रणा कम पूजा गराई आधिन शुक्ल परेवाका दिन अठ्स्थापना गरी यवारोपण दश दिनका दशमीमा खड्गयात्रा गर्दाभया ।

[संवत् २१७ [वि.सं ११५३] फाल्गुन शुक्ल त्रयोदशी पूर्वफाल्गुनी तक्षत्र भएको दिन नेपालमा श्रीहृपदेवको विजयराज्यमा]

यताबाट वि.सं ११५३ मा राजा आनन्ददेवले एक ग्रामको भक्तपुर नामकदण गरे भन्ने वंशावलीको यो कुरा नमिलेको देखिन्छ ।

यहाँगच्छि मंकोवहाल भनी बनाई संसारमा वृष्टिका कारणले वर्षाकाललाई अनावृष्टि हुँदा कालमा पातालमार्ग बनाई लगनखेलमा महादेव वर्षेश्वर भनी स्थापना गरी शंखमूलपर्यन्त चारै दिशामा ईंट ढुङ्गाले रस्ता बनाई तीर्थ नागदह भनी बनाई चैत्यका प्रतिमा राखी मंकोवहाल भनी नाम राखी अनावृष्टि कालमा यसको विधि पुण्याई साधक जन जान पाउनुमा गरी वर्षा शून्य भयामा वर्षा होला भनी साधक शुणी जनलाई भनी राख्दा । यो कार्य सिद्धि गर्न निमित्त मणिगणेश भनी स्थापना गरी त्रिशक्ति गुप्त आगम स्थापना प्रतिष्ठा गन्या । यहाँपछि राजधानी मणिगणेश भनी मणिकुमार भनी नारायण स्थापना प्रतिष्ठा गरी एक कर्ष खेत उपवर्ग गरी चोक बनाई राजस्थान बनाया । ठूलो कोटगृह भण्डारनिमित्त बनाया । पोखरी पनि बनाया । यस चोक र देवतालाई आसय जग्गा राखी पूजा पाठ पुण्याई सुखमा ऐश्वर्य पाउनुनिमित्त गन्या ।

जुन मानिसले परन्तु चित्त राखी भक्ति गर्ला । उस मानिसलाई वैकुण्ठधाम प्राप्त होला । ईश्वरीमालीन भै मोक्षपदवी पाउला । त्रिवेणी झंझमूल नवमागर प्रभावती संगम ललितपत्तन सहर सम्मुख प्रवाह भै विराजमान भयाका छन् । जुन मानिसले अन्तकालमा यी तीर्थमा प्राण त्याग गर्ला । त्यसलाई विष्णुलोक प्राप्त होला । अथवा गरीब इत्यादि जनले यी तीर्थमा लैजान नसकी गृहमा प्राण छोड्ला सोकन पनि वैकुण्ठवास पाउला । यो तन्त्रका मतले बनाई राख्दाको नगर उ डामर तन्त्रका प्रमाणले यो ललितपत्तन सहर बनाई चौबीस हजार अधिका गृहहस्तमेव चौबीस हजार भनी प्रख्यात गरी बनाया । यिन राजाने बस्ना प्रहारर्षभ कुति बनाई धन्य कहाया ।

कान्तिपुरनगरनिर्माण

अब पूर्णवती भन्ना सहर पछि कान्तिपुर भनी प्रख्यात हुन्दा सहरमा राजा हुन्दाका वृत्तान्त कहिन्छ । बालार्जुनदेव राजाका पुत्र २ मध्ये मानदेव ललितपत्तनका राजा भया । भाइ कान्तिपुरका राजा भया । राजा श्रीविक्रमदेव भोगवप ८६ यिन राजाले पनि नेपालमा दुइ राजा भै देव देवताको सम्मान गरी आफुसमा मिली राज्य भोग गन्या ।

अस्य पुत्र राजा श्रीनरेन्द्रदेव भोगवप १ यिन राजाले राज्याभिषेक पाई चाँडै परलोक हुँदा भाई श्रीगुणकाम नाम गन्याका राजा भया । अस्य भोगवप २१ यिन राजाका पालामा अधि पंच-नन्देश्वर संगम बागमी विष्णुमतीको संगम भ मूलसागर भयाको थियो । यिन राजाले महालक्ष्मीका वृत सेवा गरिरहँदासमय राजाकन सपनामा लक्ष्मीबाट आज्ञा प्रसन्न भइन् । हे राजन् तिमीले एक

पुरी बनाऊ कहाँ भन्या। परापूर्वमा नेमुनि ऋषिले तपस्या गर्नुको स्थान वाष्मती र विष्णुमतीको संगममध्ये विषयकान्तेश्वर विराजमान भयाका स्थानमा इन्द्रादि देवताहरू गुप्तरूपले आई लोकेश्वरका (दर्शन गर्ने) स्थान हो त्यसै स्थान कान्तिपुरी नाम गरी देवीका खड्गाकारले पुरी बनाऊ। त्यस सहर मा नित्य लाख हँैयाको कारोबार हुन्थ्यो। यति भयासम्म म पनि त्यसै सहरमा वास गरी रहूँला भनी स्वप्नविषे जान्ना दिनुभइन् र गुणकामदेव बहुनै खुशी भै आज्ञा प्रमाण जग्गा ठहराई सहर पुरी बनाउना निमित्त अंगीकार गर्नु। १८००० घर सहर कलिंगत ३८२५ □जोदा तयारी भयो। कर्णदीप समीप श्मशान पनि यथाक्रमले बसाया।

□ यहाँ “ कलिंगत वष ३८२५ (वि. सं. ७८१) मा राजा गुणकामदेवले सहर बनाए’ भनी लेखिएको छ। तात्कालिक प्रमाणद्वारा वि. सं. ७८१ मा नेपालमा राजा गुणकामदेव थिएनन् भन्ने देखिन्छ।

दूतकश्चात्र युवराज श्रीविजयदेव । संवत् १४५ पौष शुक्ल दिवा तृतीयस्याम् ।

(पाठन मोननाथको शिलापत्रबाट, भगवानजाल १४ संख्या नोली ८० संख्या)

[यहाँका मार्फत युवराज श्रीविजयदेव हुन् । संवत् १४५ (वि. सं. ७७८) पौष शुक्ल तृतीया]

यस शिलापत्रमा राजा जयदेवको नाम मेटिएर गएको छ । जयदेवका पिताशिवदेव को भूतारेश्वरको शिलापत्रमा दूतक राजपुत्र जयदेव छन् । यस शिलापत्रमा दूतक युवराज विजयदेव छन् । विजयदेव जयदेवका छोरा हुन् । यसकारण यो शिलापत्र राजा जयदेवकै हो भन्ने देखिन्छ ।

जयदेवको पशुपतिको शिलापत्र वि. सं. ७६० को हो ।

बसरी वि. सं. ७८१ मा नेपालमा द्वितीय जयदेव राज्य गरिरहेका देखिन्छन् ।

गुणकामदेव राजा त अहिलेसम्म नेपालको इतिहासमा बुझ्न नसकिने देखिएका छन् । ती हुन् वि. सं. १०४३ ताकाका पहिला, वि. सं. १२४२ ताकाका दोस्रा ।

प्रथम राजा गुणकामदेवको पालाको वि. सं. १०४३ को शिलापत्र, तथा वि. सं. १०४७ को ताडानामितेज पाइएका छन् । ती दुवै अभिलेख—सन् १६ भन्नामा प्रकाशित भएका छन् ।

फेरी पूर्वदिशाका चण्डेश्वरी ल्याई देशमध्ये रक्षाकार गरी बसाया । फेरि देश पूर्वपट्टि नीलपीठ काली जगाई लुमडी नाम देशरक्षाकार गरी बसाया । तेही क्रमले देश पश्चिमपट्टि विष्णुमतीतिरमा रक्तकालीकन ककेश्वरी जगाई देशका बाह्याभ्यन्तर गरी नवदुर्गा २ गण जगाई देश दक्षिणका मूल क्षेत्रपाल पचली भैरवकन जगाया । देश उत्तरपट्टि रक्षाकारी इन्द्रायणी युग्म २ लुटिपोठ नाम जय-जुपीठ बीजेश्वरी आसवालि सहित गरी जगाई बीजेश्वरी आकाशचारी देवी परापूर्वमा बृम्हपुत्री उडी जाई देवी तारा योगिनीमा मिलन गयाको हो । फेरि लोकेश्वरका वात्रा गरी चलाया ।

फेरि सहर उत्तर भागमा गोल गरी ठवहिल नाम ग्राम बनाया । ७०० देवता छन् । बनियाँमा एक बनियाँ आयाको हो । यी राजाले चारै दिशा लडाई गरी धन दौलत धरी ल्याई श्रीपशुपतिमा चढाया ।

नेपाली संवत्को प्रारम्भ

अब फेरि ललितपत्तननरक-राजा मानदेवका पुत्र ललितपत्तनका राजा भया । श्रीराजा राघवदेव भोगवर्ष ६३ यिन राजाले नीतिले प्रजाकन पालन गरिरह्याका थिया । यिन राजाका यानामा भक्तपुर ग्राममा एक सामुद्री नास्त्र जान्छा थिया र सुवर्णआकर्षणका योग वार साइत

राजा द्वितीय गुणकामदेवको पावाको वि. सं. १२४२ को लेख नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा छ । सो यस प्रकारको छ ।

सम्बत् ३०५ प्रथमाषाढशुक्लतृतीयायां आदित्यवामरे पुष्यनक्षत्रे राजा [धिराज पर] मेधरपरमभट्टारकश्रीमद्गुणकामदेवस्य राज्ये लिखितमिति ।

(नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको ७०१ संख्याको “भट्टोत्पलकृता बृहज्जातकस्य संक्षेपटीका भन्ने ताडपत्रको पुस्तकबाट)

[संवत् ३०५ (वि. सं. १२४२) अधिक आषाढ शुक्ल तृतीया आदित्यवार पुष्यनक्षत्रमा गद्दीनशीन महाराजाधिराज गुणकामदेवको राज्यकालमा लेखियो]

यताबाद “वि. सं. ७८१ मा गुणकामदेव राजा थिएनन् । वि. सं. ७८१ मा राजा जयदेव थिए । प्रथम गुणकामदेव राजा वि. सं. १०४३ तिर द्वितीय गुणकामदेव राजा वि. सं. १२४२ तिर नेपालमा राज्य गरिरहेका थिए भन्ने स्पष्ट देखिन्छ ।

ठह्राई आफूले जान्‍याको शास्त्रप्रमाण स्थानसमेत जानी थोरै मानिसहरूकन गुप्तसंग विष्णुमतीको र भद्रमतीको संगम लखुतीर्थमा जाई बालुवा उठाई बोकी सरासर आज भनी पठाया । ती भरियाहरूले ती जान्‍या जनले अन्‍हाई पठायाथमोजिम बालुवा बोकी आउँदा बेला बाटामा कोही एक चतुर मानिस कान्तिपुर सहर हजार घर नपुग्दा अधिका कान्तिपुरवासी साख्वा नाम गन्‍याको शूद्र जातले भक्तग्रामवासी भरियाहरू विष्णुपनीसम्म आई बालुवा बोकी भक्तग्राम लैजान किन लिन आया, यसमा केही कारण निश्चय होला, भनी ठह्राई भरियाहरूकन बहुतै सन्‍मान गरी बुझाई घरमा लगी ती भरियाहरूकन तृप्त गरी खुवाई मलाई पनि बालुवा चाहिन्‍या थियो । भरियाविना ह्याउन्‍ सन्‍याको छैन । तसर्थ यस बालुवा मेरा घरमा खन्‍याई फेरो विष्णुमती जाई बालुवा बोकी लैजाऊ भनी ज्यालासमेत दी अनेक तरहसंग बुझाउँदा ती विवेक नभयाका भरियाहरूले बढिया भन्‍यो क्या होला भनी बालुवा साख्वाका घरमा खन्‍याई फेरि विष्णुपनी जाई बालुवा उठाई बोकी भक्तग्राम ल्‍या ।

यो भेद साख्वाले बाहेक अरुले जान्‍याको थिएन । ती भरियाहरू दोस्त्राफेर लिन जाँदा सुवर्ण सिद्धिही साइत ठरी पक्का हुनाले भक्तपुर राजधानीसहर ल्‍याको बालुवाको भारी जस्ताको तस्तै रह्यो र त्यो शास्त्रीका मनमा यस्तो आयो कि मैले धेरै वर्षसम्म मिहित गरी निश्चय मानी ठह्राई पठायाको यस शास्त्रले मलाई बहुतै शरम पार्‍यो । भूट रहेन भनी दिक्क भै सुवर्ण आकर्षणका पुस्तकलाई आगामा जलाइदियो । यस कुराको अर्थ साख्वाले बाहेक भक्तपुरका भरियाहरू उसका घरमा आइन्‍या जान्‍या मानिस कसैले पनि बुझ्न सकेनन् । साख्वाका घरको बालुवा चौथा दिन ग सवै सुवर्णसिद्ध भै गयो ।

ताहाँ उपान्त साख्वा बहुतै जानी हुनाले मनमा यस्तो विचार गन्‍यो कि भक्तपुरवासी जनले शास्त्रका प्रमाण विचार गरी सुवर्णसिद्ध को साइत योग ठह्राई लिन पठायाको धनकन मेरो भरियाहरूलाई सन्‍मान गरी बुझाई आफ्नू गन्‍या । अब यो धनलाई राखी छोड्नको केही प्रयोजन छैन चाँडै यस धर्म कीर्तिमा ह्याउन्‍या हो भनी यस्ता तरहसंग विचार गरी सवै धन सुवर्ण खर्चे गरी यो नेपालका मानिस प्रजाहरूको ऋण कति शेष नराखी निरी नेपाल सबै नाम गरी संवत् फरायो ११११ साख्वा जातमा शूद्र थियो तापनि बुद्धि बढो हुनाले नेपाल पुरीमा टूलो जस प्रख्यात गरी श्रीगुरुतिनाथका दक्षिण दर्वाजासन्‍मुख आफ्नू शिलामूर्ति बनाई स्थापना गरी अन्‍तमा उद्धार भै गयो ।

११११यहाँ राजा राघवदेवको पालामा साख्वाले नेपाल संवत् चलाए भनी लेखिएको छ । राजा राघवदेवको पालामा नेपाल संवत् चल्‍यो भन्ने तारकालिक प्रमाण अहिलेसम्म पाइएको छैन । अनुश्रुति भन्ने 'राजा राघवदेवको पालामा नेपाल संवत् चल्‍यो' भन्ने पाईन्छ —

नान्यदेवले नेपाल उपत्यकामा राज्य गरे भन्ने अनुश्रुति

इन्दुश्च सोमश्चसंमितशाकवर्षे

तच्छ्रावणस्य धवले मुनितिथ्यधस्तात्

स्वातौ शनिश्चरदिने रिपुमर्दलग्ने

श्रीनान्यदेवनृपतिर्विदधोत राज्यम्

शाके संवत्को ८११ वष जंदा नेपाली संवत्को १० (६) वर्ष जाँदा यिनै जयदेव मल्ल आनन्द मल्लका पालामा दक्षिण कर्णालिक देउदेखि नान्यदेव राजा आई यो नेपालमा प्रवेश गरी द्विमायु देवी स्वेष्टदेवतासहित गरी आई नेपालका राजाहरूसित लडाई गरी जिते ती राजाहरूकन भगाया । ती मल्ल राजाहरू भागी तिन्हौँमा बस्न गया । यी कर्णालिका राजाका सैन्यमा धेरै जातका मानिस साथ थिया । नायर देशका बासिन्दा नेवारहरू ब्रम्हपुत्र क्षत्रीजातिदेखि उत्पन्न भयाका जात आचारहरू आदि अनेक जातका मानिस थिया । यी राजाले राजधानी सहर भक्तपुर गरी बास गरी तीनै सहरका राजा भै रह्याहुँदा राजाका नाम नान्यदेव भोगवर्ष ५० दिनै राज भे नेपालमा शाके-संवत् ल्याई चलाइरिया । अस्म पुत्र गांगदेव वर्ष ४१ अस्म पुत्र नरनिहदेव वर्ष ३१ अस्म पुत्र शक्तिसिहदेव ३६

..... नेपालमा राजदेव हुँदा शाक्

आठ्सी दुवै ८०२ वषपछि फिराया ।

[नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमारहेको २७६३ संख्याको नेपाली भाषामा श्लोकबद्ध ग्रन्थगौरव भन्ने अप्रकाशित पुस्तकबाट]

वंशावलीकारले यहाँ शाके संवत् ८११ वि.सं. ६४६ मा नान्यदेव तीनै सहरका राजा भए भनी लेखेका छन्, तथा नान्यदेवपछि उनका सन्तान रामसिहदेव सम्मको राज्यभोगवर्ष दम्मा २१६ वर्ष भनी लेखेका छन् । यहाँ वंशावलीको भनाईअनुसार नान्यदेवका सन्तान रामसिहदेवसम्म जम्मा $६४६ + २१६ =$ वि. सं. ११६५ तिर हुनुपर्नेमा वंशावलीकारले 'रामसिहदेवको पालामा ४३५६ कालवर्ष (वि. सं. १३१५) मा मुकुन्दसेन राजाले युद्ध गर्नु' भनी लेखेका छन् ।

यसरी यहाँ डेढ सय वर्षको फरक परेको छ ।

यस विषयमा वंशावलीमा लेखिएको "इन्दुश्च सोमश्चसंमितशाकवर्षे" यो पाठ मिल्दैन, नान्देन्दुशूयशसिस्मितशाकवर्षे" यो पाठ मिल्छ भनी सूर्यविक्रम अवलाले लेखेनुभएको छ

(हेर्नुहोस् नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास २८ - ३३ पृष्ठ)

नेपालमा मुकुन्दसेनले आक्रमण गरे भन्ने अनुश्रुति

अथ पुत्र रामसिंहदेव वर्ष ५८ यिन राजाका पालामा पश्चिम पाल्पा देशदेखि कलि ४३५६ मा मुकुन्दसेन नाम गन्याका बडो वीर राजा सवा लाख लंकर साथ गरी यस नेपाल पुरीमा प्रवेश गरी नेपालका राजाहरूसित ठूलो अति कटोर युद्ध गन्या । दुवै तर्फका सैन्य धेरै मर्न्या । परन्तु सेन राजाले नेपालको राजाको लंकर धेरैकन मारी जित्ती भन्या । सबै सहरमा बेनीतिसित प्रजाहरूकन दलमल गरी लुटपीट गरी मूला उखेली खाडल खनी राखी धान सबै काटी कुटी कुनियो [कुनिउ] लाई ठाउँ ठाउँका देवताहरू भंग गरी नाडी पाँचो मछिन्द्रनाथका जात्रामा निकासिराखन्या भैरवका मूर्ति उखाली ॥ आम्ना स्वदेश पाल्पा नाम बुझौ देश पठाइदिया अद्यापि पाल्पामा छँदैछन् ।

१५ वंशावलीकारले यहाँ 'वि.सं' १३१५ मा पाल्पाका राजा मुकुन्दसेनले नेपालमा आक्रमण गरी उतात मचाए " भनी लेखेका छन् । पाल्पाका प्रसिद्ध राजा मुकुन्दसेन वि. सं. १६०० ताकाका हुन् ।

वि सं १३१५ मा मुकुन्दसेनले नेपालमा आक्रमण गरे भन्ने कुराको प्रमाण नेपालको इतिहासमा अहिलेसम्म पाइएको छैन ।

वि. सं. १३४४, १३४५, १३४६ मा पश्चिमबाट जितारिमल्लले नेपाल उपत्यकामा लगातार तीनवर्षे सम्म आक्रमण गरेका थिए । गाउँहरूमा आगो लगाइदिई हाहाकार मचाई जितारिमल्ल स्वदेश फर्केका थिए ।

(यत्र विषयमा विशेष कुरा इतिहास संशोधनको प्रमाण प्रमेय १४८ पृष्ठ हेर्नुहोस्)

वि सं. १४०६ मा बङ्गालका सुल्तान शमसुद्दीनन ठूलो फौजसाथ नेपाल उपत्यकामा भयङ्कर आक्रमण गरेका थिए, त्यसवेला उनको फौजले शहरहरूमा आगो लाइदियो । पशुपतिनाथलाई तीन टुक्रा पारिदियो । स्वयम्भू चैत्य भत्काई त्यहाँ भएको घन लिई त्यहाँ आगो लाइदियो । उपत्यकाका शासक र दुनियाँहरूले शमसुद्दीनको फौजसँग सोझै मुकाबिला गर्न नसकी आफ्नो संरक्षण गर्नतिर लागेका हुदा मुसलमान सैन्यले नेपाल उपत्यकाका तीनै शहर उजाड पार्ने अवसर पायो ।

[यस विषयमा विशेष कुरा इतिहास-संशोधनको प्रमाणप्रमेयको ६२-६६ पृष्ठ पढ्नुहोस् ।

यसरी ' प्रमाणद्वारा सिद्ध भइसकेको नेपाल उपत्यकामा जितारिमल्लको आक्रमण, सुल्तान शम-सुद्दीनको आक्रमणको कुरालाई वंशावलीकारले यहाँ लेख्न सकेका छैनन् ।

यहाँ लेखिएको " मुकुन्दसेन नेपाल उपत्यकामा आक्रमण गरी उतात मचाए " भन्ने कुराले जितारिमल्ल अथवा शमसुद्दीनको आक्रमणलाई लक्ष गरेको हुनुपर्छ ।

यी मुकुन्दसेन राजाले नेपालका प्रजा वशमा राखी राज्यभोग गर्नको बन्दोबस्त नगरी प्रजाहरूकन मार पीट गरी अन्नदि काटी देवताको स्थान बिगारी मनय गन्या । यी सेन राजाका सैन्यमा खस मगर आदि पर्वतवासी थिया । यिनीहरूका मनमा दया धर्म नहुनाले नेपाल पुरीमा धेरै अकीर्ति गन्या र श्रीपशुपतिनाथ आदि सबै देवता कोष भै पशुपतिका अघोर मुखले विकरदन्त निकासीकन महामारी भन्याकी संहारकारी देवी प्रकट गरी सबै लस्करमा प्रवेश गराई श्रीपशुपतिनाथबाट एक पञ्चभिन्नमा सबै लस्कर भस्म गराई सेन राजाका सब सेनालाई यमलोक पठाया । राजामात्र पूर्व दिशामा जाई पुग्या ।

यी मुकुन्दसेन राजाले नेपालमा प्रवेश गरी लडाइँ गर्दा मछिन्द्रनाथ लगनखेलका स्नान मण्डलमा थिया । धेरै सेनासाथ वैरी आयो भन्या सोहरा सुन्दैमा सबै यात्रा रोककन गयाका मानिस भागी गया । मछिन्द्रनाथका साथ कोही मानिस थियानन् । उस्तै बखतमा आपना सैन्यलाई सहरतिर घेन लाई मुकुन्दसेन राजा मछिन्द्रनाथ भयाका ठाउँमा पुगी आपना घोडाको गलाको सिक्री माला भिकी उरालिदिदा मछिन्द्रनाथले सिर झुकाई आपना गलामा पारी लिँदाभया । यसै कारण मुकुन्दसेन राजाले मछिन्द्रनाथको बडो प्रत्यक्ष मानी उनमाथि केही बिघ्न सेन राजा बाट हुन पाएन । त्यो सिक्री माला मछिन्द्रनाथका गलामा अद्यापि छुँदैछ ।

यहीँ समयदेखि नेपालमा खस मगरहरूको प्रवेश भयो । सिन्की हकुवा चाबल पनि यहीँ समय देखि बन्न गयाको हो ।

भीमसेनको स्थापना

कर्णालिको राजाहरूले पाँच पुस्ताधम्म नेपालका भोग गरिरहँदा मुकुन्दसेन राजा आई अधिका राजकुल निर्मूल गन्याउत्रान्त नेपालमा कर्णालीको राजाका वंश शून्य भै अरु कोही भयाका छैनन् भनी सुन्दा र नुवा छोडवासी वैश्यहरू धेरै जम्मा भै आई सहरहरूमा राजा बहलाई धेरै जनाले भोग गन्या । कान्तिपुरमा त वैश्यहरू १२ ठकुरी कहनाइ टोल टोलमा एक एक राजा भया यिनै वर्ष श्रीभूमसेनले कान्तिपुरमा विराजमान गर्नको इच्छाले दोलखादेखि आई × काठबहालको वैश्य ठकुरीका घरमा आई भनुष्परूप धरी वैश्यता परको कामकाज गरिरहँदा वैश्यवन देह प्रत्यक्ष देखाया र वैश्यले यी त केवल भीमसेन हुन् ममाथि बढ्ने अनुग्रह गरी आयाका रह्याहुन् भनी निश्चय

× वंशावलीकारले “दोलखाबाट आई पशुपतिनिर भीमसेनको प्रतिष्ठा भयो भन्ने कुरा माथि नै बताइसकेका छन् । त्यहीँ कुरालाई यहाँ उनले फेरि दोहर्प्याएका छन् ।

(हेतुदीप् शाप वंशावली (पहिलो भाग) (पृष्ठ ८२)

ठहराई तोयूखा भन्या ठकुरीले नेपाली संवत् २६० मा बडो देवालय बनाई बडो मूर्ति बनाई चित्रकार भरी भीमसेनकन प्रवेश गराई विराजमान गराया ।

इन्द्रजात्रामा देखिने मंजिपात राक्षस

फेरि यिनै समयमा कान्तिपुरका पश्चिमतिर कोही एक मंजिपात नाम जग्गा थियो । त्यहाँदेखि कोही एक राक्षस नित्य आई कान्तिपुरका दक्षिणपट्टि सहरका छेउ एक रञ्जितकार छिपानीसँग क्रीडा गरी जान्छ भन्या कुरा वैश्य ठकुरीहरूले सुन्या र बान्ह ठकुरीहरूले बुक्ति गरी त्यस मनुष्यरूप धरी आउनुया राक्षसकन भेटो बुझाई सत्य कबुल्याई इन्द्रजात्रामा लाखपाको स्वरूपले मकुडो लगाई ठूलो यात्रा प्रतिवर्ष गराया । घर पनि बनाई मंजिपात नाम गरी राखी दियो । त्यस राक्षस त्यसै जग्गामा गुप्त रूपले प्रवेश गरी रक्षाको छ । अद्यापि इन्द्रजात्रामा त्यस मंजिपात राक्षसका नामले यात्रा प्रतिवर्ष गर्दछन् ।

यही समयदेखि २२५ वर्षसम्म तीनै सहरका भोग वैश्य ठकुरीले गर्नुया । धेरै राजा हुना र्हेनाम लेखिएन । नेपालमा प्रतापी राजा छुज्ज्याल नुवाकोटका एवतमा बसी देवी तैनाथी जस्ता भै रहनुया जब नेपालका राजालाई परचक्र आई मदत नदिनुया राजा दुर्बल हुँदा नेपालमा राजा शून्य हुँदा जौनर हेरी अघि सरी नेपालको राज्य भोग गर्नुया कोही प्रतापी राजा आई जित्दा फेरि नुवाकोट जाई बसी रहनुया सबै वैश्य ठकुरीहरू लुच्चापनसँग राज्य भोग गर्नुया हुन् ।

हरिसिंहदेवले नेपाल उपत्यकामा राज्य गरे भन्ने अनुश्रुति

यहाँ उप्रान्त हरिसिंहदेव नाम राजा श्रीरामचन्द्रका कुलमा उत्पन्न भयाका सूर्यवंशी, यिनका पुर्जामा अयोध्या नगरीको राज्य भोग छुट्न गयापछि अन्यत्र जाई बस्यो । उहाँबाट पनि नान्यदेव नाम गर्नुयाका सूर्यवंशीले श्रीतुलजा भवानीकन पाई सिमरौन जङ्गलमा आई ठूलो मिहिनतगरी लंकाको राक्षसले रात्रिमा यथाक्रम गरी बनायाको गढलाई सिमरौन गढ नाम गरी राज्य गरिरह्योका राजाका पाँचवा पुस्ताका राजा हरिसिंहदेव राजाकन श्रीतुलजा भवानीबाट मकन नेपालपुरीमा लैजा छ भनी आज्ञा प्रसन्न हुँदा भवानीका आज्ञाप्रमाण नेपालमा प्रवेश गराया ।

बाणाब्धिपुरमशशिशकवर्षे

पौषस्य शुक्लनवमीरविसूनुवारे ।

त्यक्त्वा स्वपट्टनपुरी हरिसिंहदेवो

दुर्दैवदेवविपरीतगिरिं प्रवेश (विवेश) ॥

शाके संवत् १२४५ नेपाल संवत् ४४४ साल पौष मासका शुक्ल पक्ष नवमी तिथि शनिश्चर-
वारका दिन आरम्भ गरी हरिसिंहदेव राजाले तुलजा भवानी सहित गरी नेपालपुरीमा प्रवेश गरे
राजधानी सहर भक्तपुरमा गन्थे । यिन राजाका साथ ब्राम्हण लचार नेवार वैद्य खड्गी तेली रजि
यी ७ जात र सुवार ज्यापुहरू संग थिया । तुलजा भवानीका कृपाले भक्तपुरवासी वैश्य राजाले
आफ्ना गादीकन सौपी राज्याभिषेक दिया । × फेरि तुलजा भवानीकन दरबारभित्र पारी देवालय बनाई
विराजमान गराया । यही समय तुलजा देवीकन हेर्नको इच्छाले बडो दल जम्मा गरी भोट्याहल
आउँदा बडो दल धुम नाम गरी थुंको बसाया । परन्तु केही सीप नलाग्दा फर्की गया । थुंको
अद्यापि छंदैछ ।

यिन राजासित सिमरौनगढ छाडो आउँदा संकष्ट कालमा आकृले कपडा धुन पर्दा रजिक नाम
जात कोही देवपत्तन आई बस्या । यिनै राजाका वैद्यमा एक वैद्यलाई कर्कोटक नागले लैजाई नागिनीको

× यहाँ वंशावलीकारले ' हरिसिंहदेवले वि. सं. १३८० मा नेपाल उपत्यकामा आई राजधानी
सहर भक्तपुरमा बनाए ' भनी लेखेका छन् । परन्तु त्यो कुरो तात्कालिक प्रमाणबाट पुष्टि हुन सक्दैन ।

विक्रमको चौधौं शताब्दीको उत्तरार्धमा सिम्रौनगढमा राजा हरिसिंहदेव शासन गर्दै थिए । वि. सं.
१३८१ मा दिल्लीका सुल्तान गयामुद्दीन तुगलक बङ्गालमा आक्रमण गरी दिल्ली फर्कदा तिरहुतको
बाटो गरी फर्केका थिए । त्यस बेला गयामुद्दीनले सिम्रौनगढमा आक्रमण गर्न लाग्यो भन्ने सन्धी
हरिसिंह देव प्रजा उडाई लड्न तयार भई निस्के । यसैले तिरहुतका राजा हरिसिंहदेवसंग गयामुद्दीन
तुगलकको लडाइ पयो । गयामुद्दीनको फौजले सिमरौनगढ ध्वस्त पारिदियो । यति भएपछि हरिसिंह-
देवले भागी ज्यान जोगाए । केही कालपछि उनी नेपालको पहाडी भागमा पसे । दोलखातिर आउँदा
दिपाट (तीन पाटन) भन्ने ठाउँमा हरिसिंहदेवको मृत्यु भयो ।

हरिसिंहदेव पहाडतिर आउँदा नेपाल उपत्यकामा आरमन्त्र र रुद्रमन्त्रको संयुक्त शासन चलिरहेको
थियो । हरिसिंहदेव यस बेला नेपाल उपत्यका नजुद्ध तीन पाटनमै मरेका हुँदा उनको यस आगमनले
नेपाल उपत्यकाको राजकाजमा तत्काल केही परिवर्तन ल्याएन ।

(यस विषयको प्रमाणपुस्तिकको विशेष कुरा इतिहास-संशोधनको प्रमाण प्रमेय २३२-२३६
पृष्ठमा पढ्नुहोस्)

नेत्र रोगको औषधि कराया । त्यस वैद्यको औषधिले नागिनीको नेत्ररोग आराम गर्दा नाग खुशी भै गुणी जन हो भनी ठहराई वैद्यकन खुशी गराई शेष नारायणसन्धिमा बसाया ।

यो राजा बाटोमा सिमरौतगढ छाडी चाँडै आउनुपर्दा नित्य बलि दिनकन अड्कन जाँदा तुलजा देवीका आज्ञाप्रमाण खोज्न जाँदा जङ्गलमा महिष भेट भयो र समाती त्याई बाँधी पूर्व दिशाकन द्वार पारी दिशा फेर्या ज्यापूलाई त्याई उसका हातले देवीकन रक्त चढाउन लाया र खड्गी जात हुन गयो ।

यहाँदेखि तुलजा भवानीकन प्रतिवर्ष महिषमांस प्रशस्त गरी चढाई प्रसाद गरी मांसभोग गरी चलाया । नेपालवासी नेवारहरूले महिषमांस जाहेरसंग भोग गर्दासमय एक कोही शिवदत्त मैथिल महारुख आई महिषमांस भोग गर्न्याले जनै धारणा गर्न्याका कही देख्याको छैन भनी राजाकन मुनाउदा महिषमांस छाड कि जनै छाड भनी कर लाई रोजाउँदा ईश्वरीवाट प्रसाद गरी बक्स्याको मांसभो । त्याग गर्न नपरी जनैकन धारणा गर्न सब नेवारले छाड्या । नेवारवासी नेवारहरूको जनै अद्यापि छँदैछ ।

श्रीतुलजा माईको उत्पत्ति

अघि हरिसिंहदेवका पुर्खा नान्यदेव नाम गर्न्याकाले श्रीतुलजाभवानीकन पाउँदाको विस्तार कहिन्छ । सूर्यवंशी राजाहरूको अयोध्या नगरीको राज्यभोग नुह्न गयापछि सूर्यवंशी राजाहरू कोही कोंकण देश गै बस्या नेवारहरूको आदिस्थान पनि त्यही देश हो । त्यहाँवाट आई बान्ह मल्लारका अमालमा चन्द्रभागा नदीका किनारामा बस्या । जात सूर्यवंशी चन्द्रवंशी चौहान वैश्य कच्छर शूद्र ज्यापू, उहाँ यिनोहरूले तीन चार पुस्तासम्म विताया । नेवार भन्याको देश अक्षसम्म चन्द्रभागा नदीका किनारामा छँदैछ ।

यिनीहरूमध्ये सूर्यवंशी राजपूत नान्यदेव गर्न्याका २० वर्षका उपेर हुँदा दिल्लीमा आमा बाबु ग रथार समेतलाई ली गै आफूले दिल्लीका बादशाहको नोकरी गप्पा । ५७ वर्षसम्म बादशाहका नाकर भै बस्या । आमा बाबु स्वार्त्ती भवै दिल्लीमा मर्दा आमा बाबु स्त्रीहरूकन पालन पोषणनिमित्त नाकरी गर्न्याको हो । यिनीहरू यदि मरी गन्नापछि नोकरी गर्नको क्या प्रयोजन छ भनी चित्त उदास भै फाकरी चालस ग रमना भै अयोध्यामा आइपुग्या । सरयुका किनारामा फाकरी चालसंग बसदथ्या ।

एकदिन नान्यदेवलाई अधरात्रिमा यस्तो स्वप्न भयो कि एक अति सुन्दरी स्त्री आई म तेरा पुर्खाका ईश्वरदेवता हुं । म सरयुमा जलभिन्न छु । ऐले त उठेर मलाई जनवाट भक्त । म बस्याका दाउँमा भ्रमरहरूले छोपी राख्याथो देख्लाम् भनी यस्ता तरहसंग तुलजा भवानीवाट अनुग्रह गरी

स्वप्नविषे आज्ञा प्रसन्न हुंदा नान्यदेव जागी उसै घडी उठी सरयुका किनारामा जाई हेर्दा धेरै भमराहरूले एकत्र गरी छोपी राख्पाको देख्दा उस ठाउँमा गोता मारि हेर्दा सुनको डब्बामित्र तुलजा भवानीको यन्त्र र बाहिरपट्टि पूजा पद्धतिको पुस्तकसमेत ताँबाकोपेटाराभित्र हालिराख्पाको पाया । डब्बाका माथिबाट लेख्पाको श्लोक—

रामो वेत्ति ननो वेत्ति वेत्ति राजा पुरोरवा
अलर्कस्य धनं प्राप्य नान्यदेवो भविष्यति'

यसको इतिहास यस्ता प्रकारसँग भै गयाको हो

अघि देवराज इन्द्रले महादेवसँग तपस्या गरी महादेवकन प्रसन्न गराउँदा तुलजा माईको मन्त्र-तन्त्र पद्धति इन्द्रकन दिया । रावणको पुत्र इन्द्रजित्ले इन्द्रकन जित्ती ती यन्त्र पद्धतिसमेत लङ्कामा ल्याई पूजा गरी नरबलिसमेत दी मानी राख्यो । रामचन्द्रले लङ्काको रावणलाई संहार गन्यापछि ती यन्त्र पद्धतिकन अयोध्यामा ल्याई पूजा गरी राख्पापछि रामचन्द्र स्वर्गारोहण हुंदा सरयुमा राखी गया ।

त्यहाँ उप्रान्त नल राजाले ती यन्त्र पद्धति पाई पूजा गर्दा देवता प्रसन्न थिया । उनको प्राणत्याग हुन्या बखतमा रामचन्द्रले पनि सरयुमा राखी जानुभयो, म पनि त्यहीँ राख्दछु' भनी राखी परलोक भै गया । फेरि पुरोरवा नाम राजाले थाहा पाई सरयुबाट झिकी पूजा मान्य गरी राख्यो । उनले पनि अन्तकालमा 'आँध रामचन्द्रले नल राजाले सरयुमा राखी गया अब मैले पनि त्यहीँ राखीँ जान्या हो' भनी सरयुमा राखी परलोक भै गया ।

त्यहाँ उप्रान्त फेरि अलर्कले झिकीकन पूजा गन्या । अलर्क ब्रह्मज्ञानी थिया र निष्कामतासँग भक्तिभाव गर्दथ्यो । बलिदान पनि दिदैनथ्यो । यसैकारण देवताको प्रसन्नता भयाको नदेखी उनले पनि सरयुमा अघि लियाकै ठाउँमा राखिदिया । त्यो डब्बामाथि लेखिपाको श्लोक अलर्कका पालामा लेखिपाको हो । नान्यदेवले तुलजा भवानीका अनुग्रहले यन्त्र मन्त्र पूजा विधानको पद्धति पाई पद्धति मार्फक देवीको पूजा गर्न लाग्यो । अलिक दिनपछि पूजा गरिरहंदा आकाशवाणी भयो ।

हे नान्यदेव, जनकपुरका निकट एक ठूलो जङ्गल छ । तैले उहाँ मलाई लैजा । मेरो मन्दिर पनि उहाँ बना । तेरा भाग्यको प्रकाश पनि उहाँ होला । यस्तो आकाशवाणी नान्यदेवले सुनी आश्चर्य मानी उसैघडी गमन गरी सरासर जनकपुरतिर आया । त्यहाँ ठूलो जङ्गल थियो । जो त्यहाँ जान्थ्यो, ठूलो कालसर्पले डसी मारथ्यो । त्यसै कालसर्पका डरले त्यस जङ्गलमा कौनै मानिस परन सक्दैनथ्यो । नान्यदेवले आकाशवाणीको प्रतीत मानी आँटो सवैले मनाई गर्दा गर्दै उस जङ्गलका बीचमा आई पुग्यो । त्यहाँ पत्थरको ठूलो चट्टान देख्यो । रान गर्दा उसै पत्थरमाथि ईश्वरीकन पुकारी सूत्रदा अर्थ—

रात्रिमा स्वप्न भयो ।

अयोध्यामा सरयुका किनारमा स्वप्न हुँदा देह्याकी सुन्दरी स्त्री आई यो पत्थरमनि एक खड्ग छ । त्यो खड्ग भिकी हातले धारी जागी बन्, एक भण्डार सर्प आई माणु भैमा राखी त्यो सर्प चर्न जान्छ । त्यो माणुनेरा गोबर होला । गोबरले माणु छोपिदिनास्, जसै तँमाथि सर्प आइलाग्ला । तेरा पाला त्यसै बेला त्यस खड्गले प्रहार गरी त्यो सर्पको शरीर छेदन गन्नास् । यस हुंगा मणुतिर वरिपरि र इनार माभको समेत ७ इनारमा द्रव्यले भरिराख्याका छन् । ती सब धन भिकी ली यहाँ मेशा मन्दिर बनाई बाहु मल्लारबाट तेरा जात र स्वदेशीहरूकन भिकाई यहाँ सहर बनाई राज्य गर भनी ईश्वरीबाट स्वप्नविषे यस्ता तरहका वचनले आज्ञा प्रसन्न हुँदा नान्यदेवले भवानीका वचनप्रमाण काम गरी देवीका अनुग्रहले खड्गदान पाई धनको खबर्दारीनिमित्त रक्ष्याको अनि भयानक दलवानु सर्पकन सहजै मारिसकी हेर्दा त अयोध्यामा सरयुबाट निस्क्याको डम्बामाथि लेखियाको श्लोक सर्पका शिरमा मुक्ता अक्षरले लेखियाको देख्या । त्यहाँ पछि निर्भयसँग हुंगामनि खनी हेर्दा ७ इनारभरि द्रव्य राख्याको देवी मनमा बहुते हर्ष भयो ।

सिमरीन गढको निर्माण

त्यहाँपछि माथि भन्याका रजपूतहरू स्वदेशीहरूकन भिकाई धेरै द्रव्य खर्च गरी सहर बसाउनको आरम्भ गर्दा समय एक कोही राक्षस नान्यदेवका सेवक भयाकी एक स्त्रीसँग नररूप धारी आई नित्य शयन गरी त्यस स्त्रीसँग संभोग गरी जान्थ्यो । एकदिन त्यस नररूपधारी राक्षसको र त्यस स्त्रीको बातचीत हुँदा हाम्रा साहेबले बाहु मल्लारबाट स्वदेशी हामीहरूकन भिकाई राजा कहलाई यस ठाउँमा सहर बसाउनानिमित्त सब सर्जाम तयार गरिसक्या । कानिऊज्याल तयारी होला भनी त्यस स्त्रीले भन्दा त्यस राक्षस नररूपधारीले हामीले बनाउन पाया चाडै एकै रातमा तयार गरिदिन्याथियो भन्यो र त्यस स्त्रीले धेरै मानिसलाई धेरै दिनसम्म धेरै दुःख दिन बना काम छ निमी तयार गर्न सक्दछौं भन्या तयार गरिदेऊ भनी हिपो गरी भन्दा लौ फलाना दिनका रात्रीमा बनाउँला । मानिसहरूमात्र रात्रिमा सवेरै सुत्नु कोही मानिसले थाहा नपावस् भनी प्रातकाल भयापछि उठी गयो । यसै माफिक त्यस स्त्रीले राजासँग विनि गरी । आजका रात्रीमा मानिसहरू सवेले सवेरै सुत्नु कोही उठी नफिर्नु भनी खबर सबलाई दिया । आज्ञाबमोजिम सब मानिस सवेरै सुत्थे । यसै रात्रि त्यस राक्षसले लंकाका आफ्ना भाइ बन्धु हित वित्तका राजपूतहरू आफ्ना दाइभाइकन डाकी संगत्याई सहर बसाया । तयार हुन लाग्दा प्रात काल हुन गयो र चाडै सिध्याई राजाहरू आफ्ना आफ्न स्थानमा गयो ।

श्रीतुलजादेवीको नेपालमा प्रतिष्ठा

भोलिपल्ट नान्यदेवप्रभृति सब मानिस जागी हेर्दा अति सुन्दर जव्वर गढ तयार भयाको देखी सब मानिस आश्चर्य मानी और बहुते खुशी भयो । त्यहाँछि त्यस शहरको नाम सिमरौनगढ भनी राखी नान्यदेव राजाले राज्य गर्‍या । यिनका बंसमा सिमरौनगढका राज्यभोग गर्‍याको पाचौ पुस्ताका राजा हरिसिंहदेवका पालामा ठूलो खर्च खजानाको सोहरा उद्दा दिन्लोका बादशाहले त्यहाँ अम्बल गर्न खोज्दा हरिसिंहदेवलाई स्वप्न भयो ।

हे हरिसिंहदेव यहाँ म्नेच्छको उपद्रव होला । अब तँ मलाई तेराल पुरीमा लैजा । अब उपान्त म त्यही बसूँवा भनी तुलजा भवानीबाट यस्ता प्रकारको स्वप्न दिदा ज न्या होकि नजान्‍या हो भनी दोबिता मै बस्या पछि नित्य पूजा यथाक्रमले गर्दाखेरी मलाई स्वप्नमा भयाको वचन सत्य हो मलाई चाँडै आजै ली नेपालतिरको गपन गर भनी यन्त्रबाट शब्द प्रकाश भयो र उसै बलत राजाले प्रस्थान गरी तत्तै पारो गरी नेपालतिर चाँडो गरी आया । सिमरौनगढमा रत्नज्याल बन्दोबस्तसित उही वेलामा नित्यपूजा बलिदान विधानप्रमाण गर्दथ्या । ईश्वरीका आज्ञाप्रमाण मानिनमात्र साथ ली धन दौलत दबार त्यागी चाँडै आउँदा जङ्गलका रस्तामा नित्य बलि अड्कन जाँदा कम्त्ता तरङ्गसंग पूजा गर्‍या हो भनी शंका सन्देह गरी बस्दा निद्रावस्था प्राप्त भै प्रातः कालमा जो जन्तु भेटछ, उसैलाई समाती बलि दिनुभनी स्वप्न भयो जागी माथमा मानिपहुर्कन उठाई बाटामा जाँदा प्रातः कालका वखत अर्ना भेटियो र त्यही अर्नालाई समाती बलिदान दिया । दुई चार ज्यापूलाई बलि दिन लाया ।

त्यहाँ उपान्त ती ज्यापूहरू कसाईका जातमा दरया । बाटामा हडबडी पर्दाँमा ईश्वरीलाई भोग लाउनलाई गाह्रो भयो र ईश्वरीबाट ती ज्यापूहरूमध्येमा कोही ज्यापूलाई चाँख्याई नेम गराई भोग पकाउन ला भनी आज्ञा पाउदा ज्यापूलाई भोग पकाउन लाया । खालि देवतालाई मात्र चढिथ्यो । त्यही सुवार मन्यका ज्यापूहरूको घर भयो ।

तुलजामन्दिर श्रगाडिका गणेशको उत्पत्ति

जसै हरिसिंहदेव नेपालमा आइपुग्या । नेपालमा जयभीम भन्प्राका वैश्य कुलका राजा थिया । जयभीम राजाले हरिसिंहदेवलाई बहुनै आदर सम्मान गरी ईश्वरीको इच्छा प्रसन्न हुन्छ त्यहाँ मन्दिर बनाउ भनी हुहुम दियापछि भादगाउमा एक दक्षिणी ब्राम्हण अग्नहोत्री थिया । तिनै ब्राम्हण बस्या को जग्ग लाइ बसन्न गरी स्वप्न बिचे । श्वर्गबाट त्या अग्नहोत्री ब्राम्हण बस्याको ठाउँ पवित्र भूमि छ मेरो मन्दिर त्यहि बनाउ भनी आज्ञा हुँदा जयभीम राजाले 'तम्ना घरको साटा अर्कै ठाउँ दिउँला द्रव्य पनि दिउँला, भनी त्यस दक्षिणी ब्राम्हणलाई अनेक संझाई बुझाया ।

हरिसिंहदेवले पनि धेरै द्रव्य दिउला भनी अनेक तरहसँग प्रार्थना गर्यो । तैपनि ब्राह्मणले नमान्दा जय-भीम राजाले यस ब्राह्मणलाई हामोले यस्ता तरहसँग बुझाउँदा पनि मानेन त जाउ भित्र भनी जवर वस्तीसँग हरिसिंहदेवलाई ब्राह्मणका घरभित्र हुल्दा त्यस दक्षिणी ब्राह्मणले गला सेरी आत्महत्या गरी मर्न्यो र हरिसिंहदेव राजाले मलाई ब्रह्महत्या लाग्यो । ब्रह्मणको रक्त पन्याको टाउ देवताको मन्दिर बनाउ गरी बनाउ भनी फिक्री अपशोच गरी अन्न जलको त्याग गरी सात दिनसम्म देवनामाथि धर्ना दिदा त्यो ब्राह्मण त गरुश हो । त्यसको शिर अघि नै काटियाको छ । तसर्थ तलाई हत्या लाग्दैन, मेरो मन्दिर त्यही बना । ढोकामा त्यो ब्राह्मणलाई गाडी उसको समाधिमाथि गरुशको मूर्ति स्थापना गरी अघि उसको पूजा गर्नु, पछि मेरो पूजा गर्नु भनी ईश्वरीको आज्ञा हुदा राजाले उसैमाफिक गरी मन्दिर बनायो । भादगाउका तुलजा भवानीका ढोकाका गरुश तिनी हुन् ।

तुलजादेवीबाट वरदान

फेरि राजा हरिसिंहदेवले ईश्वरीसँग प्रार्थना गरी मेरो कुलको राज्य कहाँसम्म रहला भनी विन्ति गर्दा २७ पुस्तासम्म तेरा सन्तानको राज्य रहला २८ पुस्ता पुग्यापछि पश्चिम दिशाबाट वैरी आई राज्य गर्ला भनी ईश्वरीको आज्ञा भयो । यही वचन आज्ञा भयाका भादगाउँ का दरवारमा लेखियाको छुदैछ । रणजितमल्लसम्म २८ पुस्ता भएथ्यो । रणजितमल्लका राजकुमारजन्म हुँदा २९ पुस्ता लाग्यो । राज्य पनि गयो । हरिसिंहदेव राजाकन केही दिन भयापछि द्विमाजु देवीबाट नान्यदेव नाम कर्णौटवी र जा का पालादेविको धेरै धन सौपिदिया र राजाको द्विमाजु देविकन इष्टदेवता भन । प्रतिवर्ष देवाली पूजा गरी चलायो ।

नेपालमा भूकम्प

यो हरिसिंहदेवका भोगवर्ष २८ अस्य पुत्र मत्तिसिंहदेव वर्ष १५ वर्ष अस्य पुत्र शक्तिसिंहदेव वर्ष २७ अस्य पुत्र श्यामसिंहदेव वर्ष १५ यी राजाका पालामा नेपाल भरमा बडो उग्र दिन आई अधिक भाद्र शुक्ल १२ उत्तराषाढा नक्षत्र सोमवारका दिन बडो उत्पात संकष्ट भूमिकम्प भयो र मछिन्द्र नाथका देवालय भत्की द्वार बन्द भै भयो । देश देशमा देवालय घर भत्की धेरै ब्रिगी मैदान भै गयो ललितपत्तन मा मतिकोभैरव तर लगनखेलको सहर युगल, त्यागल भन्याको जगा सबै मैदान भै गयो । कान्तिपुर मा पञ्चपुर भक्तपुरमा धर्मपुर खडगपुर भन्थाको जगा भत्को मैदान भै गयो धेरै दिनसम्म भूमिकम्प भूमि फाटी गाड भैयो धेरै खसि मर्न्यो । जीव जन्तु असंख्य नाश नेपाल सवत् ५२८ ★ सालमा भैगयो ।

★ वंशावलीकारले यहाँ "ने सं. ५२८ वि सं १४६५ मा नेपाल उपत्यकामा राजा श्यामसिंहदेव

धानको राशको थुम्को

उन्प्रात यी श्यामसिंहदेवका सन्तानमा पुत्र भएन र पुत्री नरेन्द्रलक्ष्मी, नृपेन्द्रलक्ष्मी यी मृनीन्द्रलक्ष्मी तीनमध्ये ज्येष्ठपुत्री नरेन्द्रलक्ष्मीकन अधि करण्टिकी राजा नान्ददेवले तिरहुँतिर भयाका मल्ल क्षत्रीका सन्तानलाई भिकाई पुत्रीकन कन्यादान दी जुवाईकन राज्याभिषेक दी जाफू यायातीर्थ गै परलोक भै गया ।

राजाका नाम जय भद्र मल्ल वर्ष १५ यी मल्ल राजा हुँदा नवदुर्गागण प्रसन्न भै अधिदेवि भक्त-पुरका राजपदवी मल्लहरू हुन्, तिनै मल्लको सन्तान फेरि भक्तपुरका राजा हुन आया भनी देवीगण खुशी भै देश आग्नेय दिशामा धान भाँट्दा ठूलो राम अन्नको भैया । मानिसहरूले धेरै ओसादी पनि अन्नपूर्ण भै पछि थुम्को बनिषयो । अद्यापि थुम्को छदैछ ।

थिए' भनी लेखेका छन् । तर तत्कालिक प्रमाणबाट यो कुरो मिल्दैन ।

वि. सं. १४५२ मा स्थिति मल्लको मृत्यु भएपछि उनका तीन जना छोरा धर्म मल्ल ज्योतिर्मल्ल कीर्ति मल्लले मिली राज्य गरे । वि. सं. १४५९ मा नेपाल उपत्यकामा धर्म मल्ल ज्योतिर्मल्ल कीर्ति मल्लहरूको संयुक्त शासन चलिरहेको थियो ।

(इतिहास-संशोधनको प्रमाण प्रमेयको १३४ पृष्ठ हेर्नुहोस्)

ने. सं. ५३१ वि. सं. १४६५ मा ज्योतिर्मल्ल राज्य गरिरहेका थिए भन्ने कुरा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको एक पुस्तकालयबाट थहा पाइन्छ । सो वम प्रकारको छ ।

श्रेयोस्तु संवत् ५३१ चैत्रकृष्णप्रदीपदान्तिथौ स्वातिनक्षत्र शुद्धियागे यथाकरणमुहूर्ते बृहस्पति वासरे मेषराशिगते चन्द्रमसि राजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारक श्रीजयज्योतिर्मल्लदेवस्य विजयराज्ये अमात्यजयव्रह्मकस्य पुस्तकोद्यम् क्रमाचायतेजरामेण लिखितमिदं ॥ ॥

(ने. सं. ५३१ वि. सं. १४६५ चैत्रकृष्ण प्रतिपदा तिथि स्वाति नक्षत्र शुद्धि योगमा पर्व पर्वे करण मुहूर्त परेको बेलामा बृहस्पति वार मेषराशिमा सूर्य तुला राशिमा ज्ञेयो बेलामा राजाधिराज परमेश्वर परम भट्टारक श्रीजयज्योतिर्मल्लको विजयराज्यमा अमात्य जयव्रह्मको यो पुस्तक कर्माचार्य तेजरामले सारको हो)

यसरी वि. सं. १४६५ मा नेपाल उपत्यका श्यामसिंह राजा थिएन् । स्थिति मल्ल छोराहरू राज थिए भन्ने देखिन्छ

स्थिति मल्लका पुर्खा

अस्य पुत्र नागमल्ल वर्ष १५ अस्य पुत्र जयजगत्तमल्ल वर्ष ११ अस्य पुत्र नागेन्द्रमल्ल वर्ष १०
अस्य पुत्र उग्रमल्ल वर्ष ११ अस्य पुत्र अशोकमल्ल वर्ष १६ यी राजाले ललितपत्तनका क्वाथसेका
कौमारी देवीको सेवा गरी देवीकन प्रसन्न गराई ललितपत्तनका वैश्य राजाहरू सबै जिती भोग ग'या ।
ललितपत्तनका वैश्य राजाले धेरै बहाल बनाई राख्याका छत् । देवपत्तनमा पनि वैश्य रानी
हुने दुइ बहाल बनाई च्यामलटोल ललितपुरमा पनि बनाई देवप्रीति गरी धेरै गुठी पनि राखिदिया ।

फेरि यी अशोक मल्लले यी कुमारी हली हुन् भनी सेवा गरिरहँदा कौमारीसन्धि
बहुधाकी वाम्मती मन्मतीसंगम धार ली जग्गा फरक गरी छाडी उत्तरपट्टि जाई बस्दाभया । यिन
राजादेखि गंगा बालकुमारी प्रसन्न हुँदा यी राजाकन बडो जानी पुत्र जन्म गराइदिया ।

राजा स्थिति मल्ल र उनको स्थिति

पुत्रका नाम जयस्थिति मल्ल वर्ष ४३यिन राजाले धेरै स्थिति बाँधिदिया । आफ्नो स्वक्षेत्र घर
का भित्ति नाम राखी किन्तु बेचु हुन्या रीत चलाया । फेरि चार वर्गभित्र छत्तीस जातका निर्णय
गरी X जातअनुसार क्रमैकाण्ड चलाउन लाया ।

फेरि अधिका राजाहरूका पालामा हस्तप्रहार धिग्वचन यत्ति दुइ दण्डमात्रै थियो अब उप्रान्त
मृता तरहका दण्डले हुन्याछैन हस्तप्रहार धिग्वचनदेखि शरम मानी नरम हुन्याछैन भनी विचारमा
बडाई रुपैया लिन्या दण्डका मर्यादा गरी चलाया । फेरि राजाहरू परलोक हुँदा बेलामा छत्तीस
जात जग्गा गरी जातअनुसार क्रमैसित राखी पलङ्क बनाई राजाका मृतक शरीरकन राखी बोकी
सन्ध्यातमा लेजाँदा दीपक नाम रागले बाजा बजाई मृतकलाई अग्निर्वस्कार गर्ने गरी रीत चलाया ।

X "स्थितिमल्ल व चार वर्ग छत्तीस जातका निर्णय गरे" भनी वंशावलीकारले यहाँ लेखेका छन् ।
अरु "या कुरा होइन, स्थितिमल्लभन्दा धेरै अघिदेखि नै नेपालमा जातपात थियो" भन्ने कुरा श्रीगुरु
जी नवराज पन्तले सप्रमाण सिद्ध गरिसक्नु भएको छ ।

(पृष्ठमा वर्ष १ अङ्क २ को १-१० पृष्ठ हेर्नुहोस्)

फेरि प्रजाहरू मरण हुंदा छत्तीस जातमध्ये कतिलाई काहाल बाजा बजाई जलाउनु भनी रीत चलाइदिया । फेरि आफ्ना आफ्ना जात विशेषका कार्यविना अर्का जातको कार्य गर्नुलाई दण्ड गर्नु फेरि साता जातहरूलाई पहिरन, गहना, घर यस्ता तरहको बनाई लाई बस्नु-

कसाईले बाहाकट्या लुगा लाउनु । पोड्याले टोपी, लवेदा, बुत्ता, मुनका गहना नलाउनु, कसाई पोड्या चर्मकारले भिगटी छाना नछाउनु । आफू भन्दा ठूला जातलाई मान्न भन्या स्थिति बाँधी चलाया ।

यस्ता तरहसँग अनेक रीति थिति नीति राखी जस कीर्ति चलाया । यिन राजाले थिति बाँधेको विस्तार कहिन्छ ।

यिन राजाले स्थिति बाँधेको विस्तार कहिन्छ । यिन राजा उद्यस्थितिमत्तले दक्षिण कुलका कीर्ति-नाथोपाध्याय कान्यकुब्ज रघुनाथ झा, मैथिल श्रीनाथ भट्ट, महीनाथ भट्ट, रामनाथ झा यति ५ शास्त्रज्ञ बुद्धिमान् ब्राह्मणका बुद्धि मत सुनी लोप भै गयाको मत प्रख्यात गरी स्थिति बाँधिदिया । घरका बन्देज प्रमाण बूढी अंगुठा २४ अंगुलको एक हात आफ्ना हातको प्रमाण गरी बनाया । सल्ली घरको प्रमाण खा १ घरको चारैतर्फ नापी हात २५ सल्लीभित्रका घरको प्रमाण खा १ को १०१ हात सहर पट्टिका घरको प्रमाण ८५ हात घरको यति ३ प्रकार गरिदिया ।

ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्र यति चार जातलाई बारतु प्रकरणका विचार अपवर्गका विचारले घर बनाउनु भनी चलाइदिया । वैश्य शूद्रलाई दैवज्ञका द्वारा जातकपद्धति दिन विचार गराउनु । ब्राह्मण क्षत्रियलाई ब्राह्मणका द्वारा गन्याउनु रीत चलाया । खेतको प्रमाण अवल द्वयम् सिम चाहार यति ४ प्रकारको गन्या । चाहार खेत कर्ष १ को चारैतर्फ नापी १२५ हात, सिम नाम खेत कर्ष १ को प्रमाण ११२ हात, द्वयम् खेत कर्ष १ को प्रमाण १०६ हात अवल खेत कर्ष १ को प्रमाण ६५ हात बूढी औठा २४ अंगुलका १ हातको प्रमाणले खेत नाप्न्या टोनाको हात ७॥ गरी अविको प्रमाण १०॥ हात भै रह्याको मेठी आफ्ना हातको प्रमाण गरी खेत नाप्न्या ढंगुल क्षेत्रकारक नाम जात बनाया ।

यहाँपछि तक्षकार भनी बाँडाहृदमध्ये पिहू नाम घर नाप्न्या जात बनाया । फेरि नेवारका ३६ जात बनाई श्रेष्ठ भनी जातक नाम प्रख्यात गराया । जैसीका जात ८ आचारको जात ८ वैद्यको जात ४ श्रेष्ठका जात ३६ मध्ये ताभाधारो १३ जात चन्दैरी सुवेरी भडारी आचार दैवज्ञ आदि १३ जात ताभाधारो हुन् । ब्राह्मणका जात जति भयाका पञ्च गौड पञ्च द्राविड यति १० मूल जात हुन् । यस्तै मूलबाट ब्राह्मणका जातका नाम घेरै हुन गया । जैसी ब्राह्मणलाई अपूज्य गराया । ज्याणुका जात ३२ कुट्यालका जात ८ कसाईले नछ वाठन्या जात ७२ बसका जात ६४ बाडाका जात ४

ठहर्न्या । कुसुल्याका जात ४ षोडशाका जात ४ चर्मकार कुलु यति सब गरी जम्मा जात ३२५ ठहर्न्या । साना जातका हातबाट कुलनाश आयुर्दा क्षय होला । ठूला जातका छोरी नीच जातसँग जान्दा साना जातका मानिस उत्तम जानका स्त्री संसर्ग गर्नुहुँदको स्थिति बाँधिदिया ।

त्यहाँपछि यिन राजाले जातनिर्णय क्षेत्रनिर्णय गृहनिर्णय जातमाला स्थिति बाँधी हिन्दू धर्म नेपालमा सव्याई आपनू जस नाम प्रख्यात गर्‍यो । नेपाली संवत् ५१५ साल माघ शुक्ल १० रोहिणी-नक्षत्र वृद्धियोग वेदानका १२ घडी चह्रदा कलशस्थापनादि कोट्याहुँत यज्ञ गरी ब्राह्मणलाई रोजगार बनाई जात विरोध जातअनुसार कर्मविधि रोजगार स्थिति बाँधी सुनाबित्त भनी बनाई दिया । साहु ऋणीलाई दिक भोग किल भन्दा नाम गरी चलाइदिया । यति विधिपूर्वक पुण्याई नरकावली श्लोक लेखी ब्राह्मणका वाक्य सुनी प्रजा प्रतिपालन गरी गरीब विर्धा बनाथ दुखी दरिद्रलाई दुःखमोचन गरी जातकर्मअनुसार घर छेत दी प्रजालाई सुख-भोग दिदाभयो । श्लोक

आदिपचन्द्रौ बलिनो नलश्च

द्यौभूमिरापो हृदयं यमश्च

अहश्च रात्रिश्च उभे च सन्ध्य

धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तिम्

सत्यं हन्ति मुर्तं हन्ति हन्ति स्वर्गं पुराकृतम्

स्वर्गस्थापितरं हन्ति ये चरिष्यन्ति चान्यथा ।

स्वदत्तां परदत्तां च यो हरेत् वसुन्धराम्

पृथुवर्णसहस्राणि विष्टायां जायते कृमिः ॥

यति श्लोक बनाई स्थिति बन्देजको परिपाठ यो नेपालभूमिमा चलाइदियो । यो स्थिति जसले हरण गर्तो । उनीलाई यही शर्माकता पदवी पाउनका लाग्ला । स्थिति थाम्नेभालाई उत्तरोत्तर वृद्धि होला ।

फेरि यिन राजाले अधिका राजाका पालामा हस्तप्रहार धिक्वचन दुइ दर ड गदथ्या । अब उप्रान्त यस्ता प्रकारका दरडले हुर्पाछिन भनी खतअनुसार रईसा लिन्दा रईसा चलायो । फेरि राजाहरू परलोक हुँदा बेलासा ३६ जात जम्मा गरी जातअनुसार क्रमसित राखी लैजादाका क्रमले उत्तम मध्यम अधम चिहिन्यो ।

श्रीअशोकमल्ल राजाका छोरा श्रीजय मल्ल राजा बालक छुंदा भित्र्यानीतिरका छोरा ३ ले दुःख दिदा भागी पनौतीमा लुकिरहन गयाका थिया । राजचलन तीन भाइले गन्या । एक भाइका मनसुवा ठूलो पोखरी बनाउनु । एक भाइका मनसुवा सहरमा परखालले घुमाउनु । एक भाइका मनसुवा दर्वारचोक बढाउनु यति रकम चलाई पर्जा भारा बोलाउँदा भला २ आदमीले बोल्या । बाबु छोडी साना बाबुका वचनमा चलनुपन्यो भनी प्रजालाई सामल दिन तयार पनि भया । तिनपट्टि प्रजा छुस्याउन पनि लाग्या । त्यस बीचमा भला आदमी सब बढोली हातमा ११ तेगा ली घुरा उठी सबै प्रजा संग ली पनौतीमा राजा लिन गया । पछि राजा बोकी ल्याई दर्वारमा चलाया । श्रीजयस्थितिमल्लकन राजा थाप्या । भित्र्यानीका छोरालाई तेगाले डोउको फोरी मान्या । त्यस बीचमा प्रजा सबै भै राजादेख भला २४ आदमीले विन्ति गन्या । हे महाराज हजुरका प्रजा हजुरका देशमा घर गरी बस्ती रह्याछौं वेचु, बाधा राखु, देव देवतालाई चढाउनु हुन्या गरी सुनावर, सुनाखेत गरी प्रजालाई बबसनुहुवस् भनी तिति गर्दा राजा प्रसन्न भै चलनमा काटा ढक पाथी कुत्ताने नाप जोख गरी किन्तु वेचु आफ्ना रकम नछोड्नु जात नछोड्नु सुनावर सुनाखेत सुनाबारी गरी बक्स्यौं । ब्राम्हणले पूजा पाठ जजमानी चलाउनु । ब्राम्हणले विराया भन्या तुह १००० अचारले (विराया) ५०० गुमालले (विराया) ५०० ज्याले (विराया) २५ सुह्यानीले (विराया) २५ छिपानीले (विराया) १२ नाउँले (विराया) १२ भाटले (विराया) १२ काहालले (विराया) १२ कुम्हालले (विराया) १२ चित्रकारीले (विराया) १२ कसाडले (विराया) १२ पोढ्याले (विराया) १२ दण्ड गर्नु, जजमानले विरायो भन्या तुह १००० दण्ड गर्नु राजाले ब्राम्हणादि पोढ्यापर्यन्त परापूर्वका रीतसंग मिलाइदिनु भनी स्थिति बाँधिदिया ।

सो स्थिति बाध्नालाई दिल्ली बादशाहलाई सौगात पठाई स्थिति गर भन्या हुकूम र सुनसिद्धि रुपैया बनाऊ भन्या हुकूम औ खिलतसमेत पठाया । नेपालेश्वर जयस्थितिमल्ल नाउ गरी पठाया । त्यस दिनदेखि जयमल्ल नेपालेश्वर जयस्थितिमल्ल भनी नाउँ प्रख्यात भै गयो ।

नेपाली संवत् ५३६ □ माघ कृष्ण २ रोजका दिन श्री ३ जयस्थितिमल्ल ठाकुरबाट स्थिति बाँधी

□ यहाँ वंशावलीकारले ने. स. ५३६ वि. स. १४७५ मा खिलत मल्लले स्थिति बाँधे भनी लेखेका छन्, तर तात्कालिक प्रमाणबाट या कुरो मिल्दैन । ने. स. ५१५ वि. स. १०५२ मा नै स्थिति मल्लको मृत्यु भइसकेको थियो भन्ने कुरा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको एक पुस्तकबाट थाहा पाइन्छ । सो यस प्रकारको छ —

याते कामशरैकभूतस हते नेपालिके हायने

षष्ठ्यां भाद्रपदे ऽसिते रविदने ऋत्ते तथा सप्तमि ।

मध्याह्ने स्थितराजमल्लनृपतः स्वगाविरोहं गतो

हाहाकारयः सशोकवचनव्यामं प्रजानान्मुखम् ॥

वस्त्रनु भयामा अधिकोथिति रहदाफे रि थितिवाधि वस्त्राको ब्राह्मणले यजमानीकाम क्षत्रियको र शूद्रभारोको जजमानकामगर्नु क्षत्रियले र शूद्र भारोले अरु बाट काम गराउनु छैन शूद्र भारोले बेपार गर्नु चित्रकारले चित्रकार कामगर्नु सात्मीले तेलपेलनु छिपाले कपडारंगलाउनु भाटले नंबुरंगाउनु गठले र मालीले फूल बेवनु खुवलले डोलबोक्नु जोगी दर्शन धारोले मागोषानु लोहकर्मिले ढुङ्गाको कामगर्नु देवज जोशिले हेनु कोनु लेखनु कुमालले भाडापार्नु टटिले पारवनु बडाहिले रागोमार्नु मामुवेवनु नाउले कपाल खौरनु तंकाटनु भडेलले पाकगर्नु कसटले कामाको कामगर्नु तमोटले तामाको कामगर्नु बेन्धाकवाडाले सुना चाँदिको कामगर्नु बज्याचार्य गुभाकुले देवप्रतिमाको पूजा आजा गर्नु चित्रकारी सात्मी छिपा भाट गठ लोहकर्म कुमाल नाइन्थी नौजानको जजमानी गर्नु ॥ ॥

राजाले पञ्चप्रजाकन बाधिवियाको थिति सिपाहि लाई ढाल तरवार दिया प्रजालाई डोकोवोको गर्नु आफ्ना कर्ममा रहनु ब्राह्मणलाई सिपाहिले पाऊलागी गर्नु कल्याण स्वस्ति दीर्घायु ब्राह्मणले भन्नु सिपाहि र नेत्रारले रामराम गर्नु यसै थिति बाधियाको हो ।

नेपालमा ४ वर्ष छतिसजातलाई बाधिवियाको थिति पैल्हे मानिस जन्मदा मुह्यानीलाई दिव्या दस्तुर च्युरा कुर्वा १० चावल कुर्वा १० जन्मदा देखिनुवारन सम्ममा बाजखलाई दियाको दाम मुह्यानीको मुह्यानी डाकदा आयेन भन्या तुरु १२ दंड अरु मुह्यानी डाकन जान्यालाई आउ न्यालाई ति दुवैलाई तुरु २४।२४ दंड जन्म भयाका दिन अजिमा आदिलाई सिन्दूर सुपारीको पोका चढाउनु नाता लाग्याकार इष्टमित्र लाइ पनि सिन्दूरको पाकामा देवनालाई दक्षिणा समेत गुरु पुरोहित लाइ पनि अजिमाआदि लाई सिन्धुपालु चन्हाउनु दिनु दिन १।२ विचार गरी बढिया दिनमा पीछिनीलाई डाकि नाउ पठाउनु त्यसलाइ दस्तुर च्युरा कुर्वा ५ चावल कुर्वा ५ पिछिनी डाकन जाँदा आयेन भन्या तुरु १२ दंड ।

बालखजन्मदा चौथादिनमा गर्पा अजिमा आदि लाई सिन्धुपालु चढाउनु क्काथ चढाउनु दिनु खुवाउनु इसिमुगु चढाउनु ।

छैटेका दिन फुपुले दीपमालालाउनु दीवमालामा गात्रल थापी बालखका आँखाभा गात्रल लाइ दिनु सेतो भोटो पहिलो रूपाल मिमिचा अगुडि १ कुरुवा चासन एकपाथि तेल राखी लाइ दिनु पुरोहि तले स्वहा स्वधा कर्म गर्नु दक्षिणा भेटि दाम ६। २४ पुरोहित डाकन जादा आयेन भन्या तुरु २॥ दंड अरु पुरोहित डाकि काम चलाउन्या आउन्यालाई तुरु ५।५ दंड हर्ष वढाई गाउन वजाउन दिनु चिपालु समेत अरु सबैको दामदी पठाउनु फुपुले पुत्र परिवार आउने लाई खुवाई पठाउनु फुकुलालाई चोलादी विदागरी पठाउनु प्रोहितलाई मिथा दक्षिणा दिनु ।

दसौं दिनमा नाउलाईडाकी कपालखौराउनु, नडकटाउनु जतीजति काममालाग्याका नाउनाउनी-
लाई पेटभरिखुवाउनु, वर्षदिनको ठेक्वाली अर्क्यो भन्या नाउले आफ्नु बाली ली काम चलाउनु
दिनुपन्या ठेक नअड्कंदै चाहिन्या दिन, डावन जाँदा आएन भन्या तुरु १२ दण्ड गर्नु; आफ्ना नाउ छोडी
अरु डाकी काम चलायो भन्या डाकन्या आउन्यालाई तुरु १२ दण्ड गर्नु वर्षदिन सम्मको काम
चलाउन्या काममा लाग्ना नाउलाई काम सिध्याई चिउरा दिनु,

साँघटलाई लुगाधुन दिदा दस्तुर पाथो १ चिउरा दाम १४ मध्य डाकनजाँदा आएनभन्या
तुरु ३ दण्ड गर्नु, आफ्नी छोडी अरु डाकीकामचलायो भन्या डाकन्या आउन्या २ लाई तुरु ३२ दण्ड
गर्नु, सूतकभित्र बढिया दिन हेरी ज्योतिषीलाईडाकी चिन्हा लेखाउनु, दस्तुर दाम १२ चावल कुस्वा १
ज्योतिषीलाई दिनु, लेख्याका चिटा चिन्हा ज्योतिषीले सौपदा दाम २ दस्तुर दिनु, ब्राम्हण रजपूत-
को १२ दिनमा न्वारान्, अरु जातको दसौं दिनमा न्वारान् प्रोहितले कलशार्चन गराउनु, नाउँ
ठहराई पञ्च सुगन्धले जन्मपत्रिका लेखाउनु, सुनाउनु, सुह्यानीले बालखलाई स्नान गराउनु, धूलप्राशन-
गराउनु, मिमिचा लुअंगु मिमिचार्ज माखालं कुकुवा तेल लगाइदिनु, कमाल दिनु, कलश दि अजिमा र
काममा लाग्ना मानिसलाई सिचु पालु चढाउन दिनु, माइतीबाट आयाको टीकाको सराजाम सौपनु
माइतीबाट आउन्या मानिसलाई सिचु पालु र पेटभरि खुवाई दाम २ दी विदा गराउनु, दोवाटोमा
अजिमाकन ली फाल्नु, त्यस दिनदेखि बालखलाई मह बोडी ओषधी चल्थो ।

तेस्ना मैन्हा लाग्यापछि बढिया दिनमा कलशार्चन गरी सुलग्नमा बालखलाईनरिबलकोवरी
कपूर गुलियो फल उखु जेठाले (थकालिले) खुवाउनु, सुह्यानीले बलि फाल्नु, ब्राम्हणलाई सिधा
दक्षिणा दी विदा गराउनु, माइतबाट आउन्यालाई खुवाइ दाम २२ दस्तुर दी विदा गराउनु, त्यस
दिनदेखि बालखलाई फल मात्रचल्थो ।

छ मैन्हा लाग्यापछि बढिया दिन देखाई बढिया लग्नमा ब्राम्हणले कलशार्चन गराउनु ।
चौरासी जातका व्यञ्जन शाली धानका चावल कुस्वा १ का भात बडा थालमा त्रिगोटीसमेत राखी
पस्काउनु, टक्काउनु, त्यतिकै व्यञ्जन अजिमालाई आगम पर सारी सुवेनामा जेठाले (थकालिले)
पञ्चप्रास खुवाउनु, बडा प्रास गरी ३ गाँस खुवाउनु, देव देवतालाई भाग ६ र भेटी ब्राम्हणलाई सिधा
दक्षिणा दी विदा गराउनु, माइतबाट आयाकोटीका लाइदिनु बोकी ल्याउन्यालाई पेटभरी खुवाई
दाम २२ दस्तुर दी विदा गराउनु, त्यस दिनदेखि बालखलाई अन्न चल्थो ।

अथ चूडाकरण कर्मादि — अधिल्ल जेठो (धकालो) आदिघो कपाल खौराउनु नङ कटाउनु, खनी पीनाले रुहाउनु, शुद्ध वस्त्र लगाई श्रीगणेशपूजनादि आद्वपीठ पूजा आचार्यले गरु गुरु नामपूजा गराउनु, कुमारी मूढले बालबको आपादमस्तकान्त अंगान्तर सस्वावर्त अधिवासनसूत्र पवित्रिलाई एक सुगन्धि स्वस्ति चिह्नित हातमा राखी अभिनोह रआसगुनादिकल जामिकेक दिनु, नवरत्न मुद्रिकाले मध्ये केशविषे बाँध्नु, देवताको भेटी चढाउनु, ब्राम्हण पूजा गरी जोसो आचारलाई सिधा दक्षिणा दी विदा गराउनु, कुमारी पुज्नु, त्रिगोडिसमेतका बडाथालमा बुरुवा १ को शाली धानका चावलको भात पस्की चौरामी व्यञ्जन समेतका पञ्चप्रासपूर्वक भोजन गराउनु । उच्छिष्ट कलश फाल्नु, ज्ञानकाल भषापत्रि यज्ञवत्तयमा ब्रूहाष्टकनजादि शराचाम नयार गरेर गरेश आवाहन आदि कलश-स्थापना गरी ब्रूहाचन गरी होम गन सुनानका वेलामा मन्तुलक्षुर शुचि चन्द्रमण्डलधालि पूजा-गरी सौख्यउमोदकल्याड कपाल भिजाउनु, बालबका केसमा पञ्चपल्लव बाँध्नु, पूर्णादिक्रम गरी नावलीले छेदन गर्नु, फुपुले चन्द्रमण्डलमा थाप्नु, कानमा मामाले सुगन्ध चन्दनले सुवर्ण सुचिले चिह्न-लाइदिनु, नाउले कपाल खौराउनु, कान छेड्नु, स्नान गराउनु, कपालमा श्रीखण्डले सेतो तिल लाइदिनु, स्वस्तिक लेख्नु, सगुणाशीर्वाद गरी वस्त्र दिनु, ठाडो चन्दन लाइदिनु, देव देवतालाई भेटी ब्राम्हणलाई सिधा दक्षिणा दिन, यज्ञ विसर्जन गरी अभिषेक पाती दी सूर्य गरेशादि दर्शन गराउ मामाको घरबाट आयाको टीका लगाइदिनु, ल्याउन्यालाई खुवाई दाम २ दस्तुर दिनु, फुपुलाई चन्द्रमण्डलको थाल २ चोलो १ दिनु, नाउलाई १२।४ दी कपाल खौराउदामा लायाको वस्त्र नाउको खान्या भाग दी पठाउनु, यति काममा लाग्ने मानिस छाडी अर्कालाई डाकी काम चलायो भने यजमानलाई गुरु २४।२४ दण्ड यजमान ल्याउन्यालाई गुरु २४।२४ दण्ड, यी मानिस डाकदा आएन भन्ना प्रोहितलाई गुरु १२ दण्ड, जैसी आचारलाई गुरु ६।६ दण्ड, फुपुलाई गुरु ८ दण्ड, मामालाई गुरु ८ दण्ड, चित्रकारीलाई गुरु १२ दण्ड, कुम्हाललाई गुरु १७, नाउलाई ३६, यति ब्राम्हण क्षत्रियको अरु, जातको कलशार्चन गरी पुन्याउनु दण्ड ऐंज

अथ वृत्तबन्धन, अथ वृत्तबन्धन अधिवापन ऐंज गरेशावाहनादि ऐंज ब्राम्हण कलशादि स्थापन ऐंज पूजाप्रमेत गुरुले होम गरी यथाक्रममा गुरुमण्डल पूजन दण्डादिग्रहण भूषण वेलामा मौंजि ब्राम्हणको क्षत्रियको गायत्रीप्रदान माथादि आपाडा वधि प्रारम्भ ब्राम्हणको साइत बढिया क्षत्रियको ब्राम्हणको भाद्र शुक्ल बढिया दिन समावर्तन क्षत्रियको प्रारम्भका अष्टम दिन समावर्तन, कुलदेवतापूजा आमीसभोजन ।

त्यसपछिका जातले कलशार्चन मात्रैले विधिपुन्याउनु त्यस दिनदेखि स्वजातिधर्मलिनु खुसल आदि कुलु रयन्तका हातको पानी नखानु कदाचित् भुलिखायो भन्ना प्राजापत्य चान्द्रायण गोदान गरी

ब्राह्मणलाई तिधा दक्षिणा दी सरकारमा तुरु १२० दण्डतिर आफ्ना जात खुवाई प्रञ्चगव्य गंगाजल खाइ आफ्ना जातलाई तुरु १२ दस्तुर दिनु जातलाई भोजनखुवाइ तारा हेरि जातसंग भातमीली खानु ।

बाबु ब्राह्मण आमाविधवा रजपूत निवार भयाको जैसी लाई जनै दिनु शिखा गायत्री दिनु त्यसले संकल्प आदि बोलनु श्रेष्ठ संग विहागनु जोतिस शास्त्र पङ्क्तिनु पात्रो प्रदण योग स्नानादि जोग कहनु चिठा लेखनु ग्रहणलेखनु ताहादेखी ब्राह्मणकर्ममा चल्या तुरु १२ दण्ड ।

बाबु ब्राह्मण आमा सवर्ग सेत्रीनीबाट हुन्या कर्माचार्य तस्ले छिखा गायत्री पाइ तलेजुमा टहल-गनु कदाचित् काम अडक्यो भने देवताकोपुजा नभइकाउनु अकलि छुन नहुन्या देवता बोकि ठाउमा ल्याउनु बलमिचि आफ्नुपुखलि नलायाको जनैलायो भन्या जनैछिनाजिदिनु तसलाई सासना फला-म्मा तार लालगरी पोलि जनइलाइ दिनु ऐ ।

जैसिले स्वकर्म लेख्याको बलमिच्यो भन्या जनैछिनालि ओष्ठमा मिलाई दिनु तुरु २४ दण्ड गर्नु । ब्राह्मण खुमलनि सित गयो भन्या तुरु १२० दण्ड प्राजापत्य चान्द्रायण जातलाई तुरु २४ दस्तुर दिन पञ्चगव्य गंगाजल शालग्रामोदक तुलसीदल खाइ भात खुवाइ ताराहेरि खानु ।

टेपेनि मोसलनि सालिमनी चित्रकारिनी भटियानी कोनालनिहइ संग गया ऐसदर ।

नाउनि सघटनी सित गया तुरु १४० दण्ड अरु सदर ।

लोहकारनी पुचपुलनी माहुत्यानी छिपिनी मालिनी चित्रकारिनी बलिनी कसाइनी गउश्रेष्ठिनी छत्रकारिनी सर्वालनि सोढ्यानी कुसल्यानी बलामिनी मझिनी यति संग गया तुरु दण्ड ४८० चान्द्रायण दोवर अरु ऐ ।

पोढ्यानी कुलुनी संग जानी जानी गयो भन्याचान्द्रायण नास्ति त्यसै जानको भयो ।

नजानी भुलपन्थो भन्या तुरु २४० दण्ड २ प्राजापत्य चान्द्रायण अरु ऐज ।

ई सवैमा पोइ भएका संगगया सुनसिगिको मोहर रुपैया ६० दण्ड ।

ल्हासा जान्याका स्वास्नीसंग गया तेस्को दोवर दण्ड ।

अत्रीय जाति गयो भन्या तेस्को आधा दण्ड चान्द्रायण अरु सवै सदर ।

चान्द्रायण नपर्न्या पोइ हुन्या स्वास्नीसित स्वजाति सवैगयो भन्या सुन सिहि मोरु ६० दण्ड ।

सुजातिसित कुजातिगयो भन्या जात पङ्गति वढाई स्वास्तिका गर्भभयाको छैन भन्या भुलि गयाकि भया चौथाइ दण्ड चान्द्रायण प्राजापत्य । तेने निज जाति जानि गयो भन्या दण्ड चान्द्रायण दोवर अरु ऐ ।

ब्राह्मणमा पोइहुन्या छेउ ब्राह्मण गयोभन्या ब्राह्मणीको स्वजाति हुनु नास्ति ब्राह्मणलाई लिङ्ग स्थासनागरि देश देखी बाहिर धपाउनु चान्द्रायण नास्ति ।

ब्राम्हणले विधवाब्राह्मणी विरायो भन्या सुनसिंहि रुपैया ३० दंड ब्राह्मणी स्वजातिमा जाननास्ति ।

पोइ हुन्या ब्राह्मणीमा छेत्री गयो भन्या खोलापार लैजाई चारडालका हातले एकचोटमा मर्न्यागरीकन हानी मानुं विधवा ब्राह्मणीसंग क्षत्री गयो भन्या लिङ्गशासना गरी सुनसिंहि रुपैया ३० दंड जातमा जानपन्यो भन्या प्राजापत्य चान्द्रायण ऐजं पोइ हुन्या ब्राह्मणीमा वैश्य गयो भन्या लिङ्ग काटिदिनु सुनसिंहि रु १२० दंड दुइलाई चान्द्रायण नास्ति विधवा ब्राम्हणीसंग वैश्यगयो भन्या लिङ्ग शासन गरी सुनसिंहि रुपैया ६० दंड ब्राम्हणीलाई चान्द्रायण नास्ति । वैश्यलाई आफ्ना जातमा जानुपन्यो भन्या १० प्राजापत्य चान्द्रायण, पोई हुन्या ब्राह्मणीसंग शूद्रगयो भन्या लिङ्ग काटी खुवाई चारडालका हातले कटाउनु ह्याणीलाई चान्द्रायण नास्ति विधवा ब्राह्मणमा शूद्र गयो भन्या लिङ्ग काटी चारडालले मानुं ब्राम्हणीलाई चान्द्रायण नास्ति ।

जातको व्यवस्था—कुलु जातने मर्न्या कपाल खौरनु नङ्कादुनु आफूलाई आफैले दिन दिनमा बृद्धि सुतक शुद्ध सुतक सुतक दिन १० लख्या मानिस पिएड गराउनुया आपदा नाइक्याका बचनले अपना जातमा जान्याले पिएड गराउनु रकम छालाका कृपा बनाउनु छालाका धैनी बनाउनु औ बाजा पेटा—रामा गोलामा छाला लाईदिनु, अपना रकम छालाको रकम छोडी अरु रकममा गयो भन्या तुरु १२० दंड अपना जातमा विवाह गर्न पाएन भन्या स्वास्नी बुझाई आफनु जात नदवाई श्रेष्ठ देखि कुसुल्यानी—सम्म ल्याउनु छत नास्ति ।

पोढ्याको कपाल खौराउनु, नङ्कादुनु आफैले सुतक पिड ऐजं पोसाक जोराजोरी नलाउनु सुनका गहना नलाउनु, विनाकामले घाम अस्त भयापछि सहरभित्र नपस्नु, पीठ देवताका पीवाला बलि देवताका गहना सजारी नैवेद्य मागी खानु, माछा भारो भंगेरा समाती बेची खानु, बडो जात नछुनु, गाइ नखानु, सुंगुर खानु मुर्दाका पोसाक लिपी लिनु, दाम एक दस्तुर लिनु सती जान लागिन् भन्या मित्यारी लाई जोर पोसाक पोढ्यानीले लिनु सती जान्या स्वास्नी पोइसंग सुती मर्न नसकी चिताबाट खसी ठहरियो भन्या सोही पोढ्यानीसंग जात मिली पोढ्यानीका जातमा जाई बस्नु ।

डोम जातिको—कुसल्यासंगभै ढोलक बजाउनु स्वास्नी नचाई कमाइगरी खानु, सुतक २ लख्या ऐजन् ।

टटिजातको दुनियाँलाई कात्रो परिवुत्तु; मोल टका १ सतिको दरि बनाउनु पन्थो भन्थ्यो मोल टका

२ ली बेच्नु सुतक छ जुठो १० पुरोहित गुभाल ।

कुसल्या जानको—वाजा कुकी वजाइ दस्तुर सुमंगलको दाम १२ विवाहको र ॥ पास्नी व्रतभन्ध
चूडाकर्मको दस्तुर दाम ६ काममा लाग्थ्यो छ ।

त्यसलाई पेट भगे खुवाउनु डाक्न आउदा काम जड्काइ दियो भन्थ्यो तुरु १२ दंड अपना छोटि अरु-
लाई काम चलायो भन्थ्यो तुरु १२ दंड टोलमा काम काजमा मागी खानु दुनियाको चोक बढारी खानु
कापालिभेषभै डम्बर वजाइ मागी खानु सुतक ६ मुर्दा पालनु जुठो दिन ७ लक्ष्मामात्र पुरोहित आफ्नै
जात बारि कमाउनु खेत कमाउनु ।

कसाईको—नड्काउनु कपाल खौराउनु आफ्नै जानले दुनियाका मुर्दा लैजादा वाजा वजाउनु
काममा लाग्थ्यो कसाई जतिछ सवैले तिन तिन दाम दस्तुर लिनु । सतिको वाजा वजाउनु पन्थो भन्थ्यो
दस्तुर टका १ खलकिलाई ३।३ दाम दुनियाका काम काजमा राँगी काट्नु पन्थो भन्थ्यो दस्तुर एकपैसा
कि दामली राँगा काटि दिनु टिकावाल राँगा नदिवार नकाट्नु । भला २ आदमिलाई त्यो मासु नवेचनु
चौरमा दुनियाको राँगी काट्नु पन्थो राजाको दस्तुर र १ नदिउन्जाल राँगी न काट्नु । मासुको व्यपार
गर्नु पन्थलि काट्नु पन्थो भन्थ्यो राजाका दस्तुर दोवर । दुनियाको वदेल काट्नु पन्थो भन्थ्यो सरकारमा
टाउको चढाइ आफुले दस्तुर रुपैया आठान्ना खानु मासु छुट्याइ दिनु आफु भन्दा बडा जाललाई दुध
दहि नवेचनु ध्यु समेत नदिनु । सुतक ६ जुठो लाख्य ऐजन् खेत कमाउनु पुरोहित नाइगुभाल ।

वरिजातको—मितामा चित्रकार लेखनु फर्करमाथिसि लेखनु नड् कटाउनु कसाईले च्यूरा कुट्थ्यो
मुशल नसमाउनु सुतक ६ जुठो १० लक्ष्या मान्नु प्रोहित गुवाहाल ।

सबलको—मानिसलाई जुकोलाई कमाई खानु, खेत कमाउनु, सुतक ६ जुठो १० लक्ष्या
मान्नु, प्रोहित गुभाल । ॥

गठको—वनको फूल टिपी ल्याउनु, बेची साटी खानु, खेत कमाउनु, सुतक जुठो लक्ष्या,
पुरोहित ऐजन् । ॥

मालीको—फूलबारी बनाउनु, फूल बेच्नु साट्नु गरी खानु, सुतक जुठो लक्ष्या । मान्नु
प्रोहित ऐजन् । ॥

झिपाको—नीर आदि गरी पाँचै रंग धागा कपडा रंगाउनु कसाहीले नड् कटाउनु, सुतक

६ बुठो लट्या पुरोहित ऐजन् खेत कमाउनु । ॥

पुलुपुलुको-दुनियाँको मुर्दा अधिवाट भारती मजिरा बजाई आफ्नु दस्तुर लिनु, दाम ४ काहल कुरवा १ नाउ कसाही सुतक बुठो लट्या पुरोहित ऐजन् । ॥

नकर्मको-फलामको काम गर्नु, सुतक ६ नाउ कसाही बुठो लट्या पुरोहित ऐजन् खेत कमाउनु,

पिछिनीको-बढिया दिनमा दुनियाँको बालस जन्मदा नाल काटिदिनु, दोघाटामा फाल्नु मज्यानीको बाधा दस्तुर लिनु, सुतक ६ बुठो १० लट्या मान्नु, पुरोहित ऐजन् नाउ कसाही, खेत कमाउनु, । ॥

मघटको-दुनियाँको लुगा धोइ बगेदिनको कबोलमाफिक बाली खानु, सुतकमा बुठोमा ६६ कुरवा चित्ररा दाम १६।१६ लिनु खेत कमाउनु, सुतक बुठो पुरोहित ऐजन् । ॥

नाउको-ब्राह्मणदेखि ज्यापूपर्यन्तको कपाल खौरनु, नङ्काटनु, दस्तुर सुतकको कुरवा ६ रोमा कुरवा ६ लिनु, सुतक बुठो १० लट्या मान्नु पुरोहित ऐजन् माहुर खाउनु, वेचिखानु काठ हुन्छ सुतक बुठो गैह ऐजन् ।

महाब्राह्मण भाइको-पाखि पटुका रमाउनु एकादशाह खानु खेत कमाउनु पसल नराखनु सुतक ऐजन् बुठो १० लट्या मान्नु पुरोहित ऐजन् ।

विचकारिको-देवता चित्रकार लेखनु, मुभालसंग दिक्षासुनु राप्ती जाड बनाउनु वेचनु सुतक बुठो लट्या प्रोहित ऐजन् खेत कमाउनु नाउ कसाहि ।

सालमिको व्यवस्था—तेल पेलि बेचि खानु बावियाले खट बाधनु सुतक बुठो लट्या प्रोहित ऐजन् ।

मोसटको व्यवस्था—कसाहिले मासु बेचन्दा पसलमा मासु पोकापारि दिनु आफ्नु दस्तुर खानु सुतक बुठो लट्याप्रोहित ऐजन् ।

टोचको—पालुंगाको सग रोपि व्यवस्थासित बेचनु बेचदामा श्री १ सर्कारमा दस्तुर दिनु काहाल बाजा बजाउनु खेति गर्नु सुतक गैह ऐजन् ।

खुसलको व्यवस्था—काहाल बाजा बजाउनु खट बाधदा सालमिले न पुग्याको गृहार दिनु खेति गर्नु सुतक गैह ऐजन् ।

सुकर्मिको-सुना चादिको गहना बनाउनु सुतक ६ जुठो ७ लट्या मानु प्रोहित ऐजन् ।
सिकर्मिको-काठको काम गर्नु सुतक ६ जुठो १० लट्या प्रोहित ऐजन् ।

खालको व्यवस्था-गाइपालनु दुद दहि धू कोटल वैचनु धी ५ सर्कार दुनियालाई चाहिया-
का गरई तयार गर्नु सुतक १० जुठो १२ लट्या प्रोहित ब्राह्मण ।

कुमालको व्यवस्था-माटाका भाडा पानु सर्कारलाई दस्तुर दि वेचनु सुतक १० जुठो १२
लट्या प्रोहित गुवाहाल अचार ।

उदासको-ह्वासाको व्यापार गर्नु कोठिरालनु सुतक ६ जुठो १० लट्या मानु प्रोहित
गुभाल ।

टटि-परिवत्तु जनै बनाउनु वेचनु सुतक १० जुठो १२ लट्या मानु पुरोहित ब्राह्मण ।

टमोटोको-त्रावा कामादि धातुको भाडा बनाउनु सुना चादिको जलप तानु सुतक १०
जुठो १२ लट्या उग्रा न्त ब्राह्मण जैस अचार बौद्धमार्गि भया गुभाल ।

मुल्मी श्रेष्ठको-रानीका माइति नभया माइतिले गर्न्या काम गर्नु वनीज व्यापार गर्नु सु-
तक जुठो लट्या प्रोहित ऐ ।

किसानिको-देवदेवताका पूजा सामा वोक्नु बलि फालनु प्रोहित गुभाल खेत कमाउनु सुतक
जुठो लट्या ऐजन् ।

वैद्यको-दुनियाका नारी हेरी ब्रथा थाहाभाई औषधी गर्नु लोकान्तर हुन्या ठहर्न्या बैत-
णी दिलाउनु बलत्मा विधिगरी लवंगादि दिनु दस्तुर टका १ लिनु तीर्थ बुन्याउनु अरु ऐजन् प्रोहित
ब्राह्मण ।

लोहकर्मिको-प्रमाणले देव देवता बनाउनु सुमेरु कोलि हुंगा फोर्न्या रकम् सोमनु सुतक
१० जुठो १२ प्रोहित गुभाल ।

वडैको-काठको फर्मापनि कामानु चर्पावडा रूप बनाउ सुतक जुठो ऐजन् प्रोहित बौद्ध-
मार्गिको गुभाल शिव मार्गिको ब्राह्मण ।

दण्डवाईको-रोटि बनाउनु गुवाहाल संग मन्त्र सुनु सुतक १० जुठो १२ प्रोहित ऐजन् ।

गुवाल विपुवाडाको मूल बनाइ वेचनु पंचपतकादि अदवाल बनाइ वेचनु शिक्षा मुण्डन
गर्नु गुवाल संग मन्त्र सुनु सुतक ६ जुठो लट्यामानु प्रोहित गुवाल ।

पाडाको-सुनाचाँदिको गहना बनाउनु, डलबद् बानु भाडा कमाउनु धातुका बुडा का

वाटनु सुना वादिका जलप् सानु कासा कचौरा वनाउनु सुतक गैह ऐजन् ।

वज्राचार्यको—गुवाले श्रेष्ठ ज्यापु हलवाइ वराहि सिकर्मि लोहकर्मि चित्रकारी सम्म दी आया-
वालाइ मंत्र ।दनु सुतक ६ जुठो ७ लख्या मानु प्रोहित गुवाहान् ।

कसालको—कासो कुटि पिठि भाडा कमाउनु सुतक १२ जुठो १२ लख्या मानु प्रोहित ऐ ।

पीठाचार्यको—पीठ पीठमा देवता २ को पूजा गर्नु आफ्ना अधिकारसम्मको महाबलि आदि बाल
विधान गर्नु ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु र जनैपाउनु विधि आफ्ना थकालिले गर्नु सुतक १० जुठो १२ लख्या
मानु प्रोहित ब्राह्मण विवाहमा भा श्रेष्ठ दुनियाको घर श्रुद्धि गर्नु ।

शिवाचार्यको—शिवलिङ्गको पूजा गर्नु आफ्ना अधिकारसम्म जजमानी गर्नु घरशुद्धि जजमानी
बनाउनु यज्ञ गर्नु ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु जनै पाउनु आफ्ना ज्याविधि हो थकालिले गर्नु सुतक १०
जुठो १२ प्रोहित ब्राह्मण सामान्य श्रेष्ठ सित विवाह चलाउनु ।

कर्माचार्यको—श्रीतलेबुको टहल चौकि वसनु ब्राह्मण वाट मंत्र सुन्नु जनैपाउनु विधि आफैले
गर्नु आफ्ना अधिकारसम्म जजमानी बनाउनु सुतक १० जुठो १२ लख्या मानु प्रोहित ब्राह्मण जैसी
आचार ।

गुर्वाचार्यको—श्रेष्ठवाइ दीक्षा सुनाउनु ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु आफ्ना अधिकारसंमका जजमानी
बनाउनु सुतक १० जुठो १२ लख्या मानु प्रोहित ब्राह्मण सुकार्यमा होम गर्नु ।

देवाचार्यको—आफ्ना थकालिवाट मंत्र सुन्नु आफ्ना सुकार्यमा होमगर्नु जजमानी चलाउनु सुतक
जुठो लख्या प्रोहित ऐजन् ।

पात्रवंशकुलवट् ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु ढाल तबार भीर्नु सुतक १० जुठो लख्या प्रोहित ऐ ।

राज लवट्को व्यवस्था-ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु ढाल तबार भीरनु राजसेवामा रहनु सुतक १० जुठो
१२ लख्या मानु प्रोहित ऐ ।

कायस्थ भनिके—सत्को मोहर लेखनु दानपत्र सुक्रिविक्रि पत्र तमसुक भाषापत्र गैह लेखोद् ले-
खनु दस्तुर लिनु ब्राह्मणसंग मंत्र सुन्नु सुतकदेखि प्रोहितसम्म ऐ ।

भारो श्रेष्ठको व्यवस्था—शिवमार्गीले ब्राह्मणसंग मंत्रसुन्नु बौद्धमार्गीले गुभालसंग मंत्र सुन्नु वनिज
व्यापार गर्नु सुतक १० जुठो लख्या मानु प्रोहित ब्राह्मण प्रोहित गुभाल ।

अमात्य माहान्तो—ब्राह्मणसंग मंत्र सुन्नु उत्तम श्रेष्ठ संग विवाह गर्नु राज काज पनि गर्नु सुतक
१० जुठो १२ दिन मानु प्रोहित ब्राह्मण गुवाहान् ।

जोसिको—व्यवस्था ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु जनै शिखा गायत्री पाउनु त्यसले उपल्लो संकल्प अ-

द्यादि बोलनु श्रेष्ठ संग विवाह गर्नु जोतिष आस्त्र पढ्नु पात्रो ग्रहण ग्रह योगादि स्नान दान मेला रको योग कहनु चिह्ना लेखनु सायेत लेखनु यति देखि उपर ब्राह्मणकर्ममा नचलाउनु आफ्ना अधिकार संमको जजमानी गर्नु सुतक १० जुठो १२ लक्ष्यामांनु प्रोहित ब्राह्मण ।

ठाकुरको— ब्राह्मणसंग मन्त्रमुंनु जनैपाउनु शिव बुद्धभार्गी मांनु ढाल तरवार भिर्नु राजकाज गर्नु सुतक १२ जुठो १५ लक्ष्या मांनु प्रोहित ब्राह्मण ।

ठाकुरको—ब्राह्मणबाट दशकर्म गराउनु, जनै मन्त्र पाउनु ढाल तरवार भिरो राजकाजमा रहनु, बनिज व्यापार गर्नु सुतक १२ जुठो १२ लक्ष्या मांनु प्रोहित ब्राह्मण ।

श्री ५ राजाको—ब्राह्मण बाट दशकर्मदि गायत्री जनै पाउनु ढाल तरवार भिर्नु आफ्ना नीतिमा चलनु चलाउनु सुतक १२ जुठो १२ लक्ष्या मांनु प्रोहित ब्राह्मण ।

देवब्राह्मणको—स्वजातिलाई मन्त्र दिनु राजालाई मन्त्र सुनाउनु श्रेष्ठमम्म जजमानी चलाउनुवेद मन्त्र स्मृति पुराणादि कर्ममा चलनु चलाउनु राज गुरु घरले पुराण नवाचनु राजगुरु हुन्याले अर्कालाई मन्त्र नसुनाउनु सुतक १२ जुठो २ लक्ष्या मांनु प्रोहित १२ अनुना मर्दा ब्राह्मणो स्वधर्ममा छुज्ज्याल ब्राह्मणको अपुतालि दाज्यू भाइ लाई जाँदैन् क्रियाकर्म पनि अरुने पाउदैन्, सूर्यवंशमा उत्पन्न भयाका श्रीनान्यदेव नाम राजा बाट श्रीतुलजाका मन्त्र मन्त्र पढ्तिपाइ सिमंगदमा श्रीतुलजाकन विराजमान गराया इनैका वंश हरिसिंहदेव बाट श्रीतुलजाकन नेपाल भक्तपुरमा स्थाई स्थापना गन्यापछि हरि-सिंहदेवका वंशमा उत्पन्न भयाका जयस्थितिमल्ल बाट सब स्मृतिवाञ्छको विचार गरी नेपालका प्रजामा जात भात जात अनुसार धर्म कर्म गर्नु भन्या वंदेज बाधि नेपाल राज्यमा बहाया । श्री राजा बहुते ज्ञानवान् धर्मज्ञ थिया जस्तै पूर्वकालमा मनु बाट स्मृति धर्मज्ञास बनाई चलाया तस्तै ।

यस कलिकालमा नेपालविषे जयस्थितिमल्लबाट ज न्या जान्या ब्राह्मण पण्डितहरूकन आफ्ना हजुरमा बोलाई धर्मशास्त्रको कारण बुझि प्रजाको स्थिति गर्नाकन राजा भनी स्थापना गन्याको हो । जौन राजा बाट धिति बाँधी धिति थाप्न शक्तैन् । उन राजाको राज्यमा वन्दोवस्त रहोइन । जहाँ वन्दोवस्त रहदैन्, त्यहाँ जथाभावि हुन जाँदा नितिको अनीति हुन जान्छ । अनीतिले सुख पनि होइसकदैन् । धर्म पनि नष्ट हुन जाला । धर्म को स्थिर भयापछि सुभिन्न सुभिन्ना राजालाई हवम् भन्नानिमित्त धिति बाँधी पछिसम्म जस नाम रहन्या काम गरी धिति बाँधी चल उँस भया । धन्य भन्नु यस्ता राजालाई भन्नु बहुत जानी बडा सामर्थी धर्म चित्त थिर भयाका यस्ता राजा जयस्थितिमल्लने प्रजा प्राणीहरूलाई दुख छुटाई सुख हवस् भन्नार्थले र युग युग किताप जस नाम गर्नाकन देव देवावरदा! धन्य धन्य कहाई सब बान व्यवस्थाको स्थिति बनाई धन्य बहाया । जयस्थितिमल्ल धन्यहुन । अस्म पुत्र वक्षमल्ल

वंशावलीकारले यहाँ यक्षमल्ललाई स्थिति मल्लका छोरा हुन भनी लेखेका छन् । परन्तु यो कुरो ह ईन यक्षमल्ल स्थित मल्लका नाति हुन । स्थिति मल्लको मृत्यु भएको १३ वर्ष पछिमात्र यक्ष मल्लको जन्म

भोगवर्ष २० यिन राजाले शंकराचार्यदेखि चलायाका दक्षिणे भट्ट ब्राह्मण पशुपतिनाथका पूजाहारि-
वन सुसान्वार पशुपतिका भंगन्या देवपत्तनका नेवारलाई राखिदिया ।

अस्य पुत्र ३ ज्येष्ठ रायमल्ल माहिला रणमल्ल कान्छा रत्नमल्ल जेष्ठ रायमल्ल भक्तपुरका राजा
भ्या । भोगवर्ष १५ माहिला रणमल्लले बनेपुरजाई सातग्रामका राजा हुन गया । भोगवर्ष २१॥ यिन
राजाका पालामा बनेपुरको नेवार एक कोही तैलकार मोहनसिलाई कुमारीकुण्ड देवीले स्वर्णमहिकुण्ड
दिएर । दिइन् र श्रीपशुपतिनाथकन अवि नभयाको चाँदिका कवच बनाई अनेक हिरा आदि जवाहर
पत्थर जडी एक ।

मुन्नीब्रह्मसहित गरी कंकणसहित कवच चढाया ? नेपालसंवत् ६२२ मा मोहनसिंहले कवच चढाउँदा
तेसका साल एक चढायाको कान्तिपुरमा छँदैछ । यस तैलकारलाई धर्म गर्नेकन धन दिन्या कौमारीकु-
ण्डका देवी हुन् । यी रणमल्ल का सन्तान भएनन् र बनेपुरका राजधानी यस्तिकै हो । कान्छा रत्नमल्लले
जेश दाज्यू रायमल्लसित विरोध भाव परस्पर गर्न लाय्यो । किन भन्या यिनका कुलमा तुलजा जगा
उन्या मन्त्र प्राणत्याग हुन्यासमय बिना अरु कालमा लिन हुन्या रीत थिएन र रत्नमल्लले अपना बा-
बाका प्राणत्याग का वेलामा दाज्यूकन छलकाम गरी बाबुदेखि कुनदुर्गा तुलजा जगाउन्या मन्त्र पायाको
थियो र ज्येष्ठक्रमले हुन्या हो तैले मलाई छलिम् भनी रीस गर्दा दुवै भाइको परस्पर चित्तमा विरोध
भावहुन गयाको थियो । यस्तै शखतमा कान्छा रत्नमल्लकन तिनै मन्त्रका प्रभावले श्रीनीलतारादेवी
भवन भै स्वप्नाविषे देवीबाट हे राजन् । तिमि कान्तितुर जाई १२ ठकुरीहरू जितो राजा हुन पाउवा
भनी आज्ञा प्रसन्न हुँदा रत्नमल्लले देगवारणी हो भनी निश्चयउहराई प्रातकालैमा उठी नीलतारा देवीका
स्थानमा जाई दर्शन गरी सरासर कान्तिपुरमा आई बाह्र ठकुरीका एक मुख्यकाजीका घर पुगी एकान्त
पाई तिनलाई देवीले आज्ञा भयाको वचन भन्दा देवीका अनुग्रहका प्रभावले ती काजी रत्नमल्लका वसमा
जाई काजीले हवम् म बुक्तिगर्हला भनी राजपुत्रकन गुप्त गरी राखी बाह्र ठकुरीहरूकन यसकाजोले
खान्या वस्तु मा विष राखी भोजन गराई चाडै ठकुरीहरूकन मारी रत्नमल्लकन राजागराया । यी र-
त्नमल्लले आपनु हुकूम बेस गरी चलाईरहँदा एकदिन मनमा यस्तोसंभया कि मेरानिमित्त यस काजीले
जाफ्ना स्वामी वैश्यठकुरीहरून विष खुवाई माभ्या । अनविश्वासी पापी काजी रहेछ, यसको मन नपन्या
मलाई पनि राख्प्या छैन भनी हानो त्यस वैश्य काजीकन राजा रत्नमल्लले यमलोक पठाया ।

सर्पो व्याघ्रस्तथा राजा अनविश्वाजमातयाः येषां विश्वासतो मन्ये शीघ्रं नश्यन्ति जन्तवः ।

भएको हो ।

(प्रमाणः प्रमेय ३६-४२ पृष्ठ हेर्नु होस्)

यहाँ पछि यिन राजा रत्नमल्लले प्रजाहरू हातमा ली तामाखानीबाट तामा मगाई छाप बनाई अधिका सिंहछाप मनाही गरी पैसाका चलन नेपाल भरमा चलाया । यी रत्नमल्लले राज्य गर्दा-समय कुकुनाम भोट्या देवान आदि भोट्याहरू धेरै आई दुख दिया र तिह्रौँतिया ब्राह्मण चार जनाले पाश्चा जाई आफ्ना विषय सेनराजामेंग मागी उनका लस्करलाई ल्याई भोट्याहरूकन मान्या यिनदिनदेखि खसहरू चारथरिकन खेत विर्ता दीकन जग्गा जग्गामा राख्या । फेरि रत्नमल्ल राजाले तिह्रौँतिया ब्राह्मणहरू चार जनालाई खिलत दी आफ्ना स्वस्थानमा पठाया । कुकु नाम भोट्यालाई मान्यापछि उस ठाउँको नाम कुकुस्थानामजोल भनी नाम रहि गयो । यिनै वर्षमा यवन भन्याका मुसलमानहरूको नेपाल विषये प्रवेश भयो ।

फेरि यिन राजाका पाला मध्यदेशदेखि सांमेश्वरानन्द नाम पोटान्यासी एक स्वामी आधार तिनकन श्रीपशुपतिनाथका पूजक योग्य ठहराई पूजाहारि गरिदिया । संकनाचार्य स्वामीले गीत चलाई गयाका पूजाहारि दक्षिणे भट्ट ब्राह्मण मात्र हुन् । यिन राजाका पालामा स्वामी पूजाहारि भयो । यी स्वामी मुकुमार हुनाले यिनकन टहलुवा बिना ज्यादा कष्ट होला भनी बनेपुरका थिर रजात ल्याई भएडान्या गरी राखिदिया पहिलेका भएडान्या सित पालोगरी टहन गराया । फेरी देवताका वस्तुरक्षक निमित्तकान्तिपुरका नेवार र थरलाइ विशेष नाम गरी राखि दिया । यी विशेषहरू भंडान्याहरूमाथि डिट्टा गरी राखिदिया । फेरि यिनै स्वामी कन गुरुपदवी गरी देशरक्षानिमित्त दक्षिणकाली आवाहन गरी पशुपतिनाथका नैऋत्य कोणमा पारी नवग्रह सन्धि मातृका गए सहित गरी स्थापना गराया । फेरी स्वामीका आज्ञाले भंडान्याहरूकन पैले बौद्ध सन्धिमा देवीकन देखाई त्यही स्थानमा । प्रतिवर्ष द्वादश देवता गरी देवाली पूजा गया । फेरी यिनै स्वामीका आज्ञाले विशेषहरूकन पञ्चनिग भैरवसन्धि मल्लिस्थानमा मन्त्रेश्वरी देवीकन प्रतिवर्ष द्वादशदेवता गरी देवाली पूजा गरी मनाया । यीस्वामीलेधेरै वर्षश्रीपशुपतिनाथकननित्य पूजागरी मातृकासन्धि समाधि राखी प्राणायाम गरी ब्राह्मद्वारा खोली शून्यमा गया । यी रत्नमल्ल राजासित तुजला जगाउन्मा मन्त्रसिद्धि हुनाले नानादेवतासन्धि मूढम मन्दिर बनाई तुज जा-स्थापना गन्या । यिन राजाका पालामा तुवाकोटगामी वैश्य ठकुरीहरू स्वाधीन गरी राजराजेश्वरी देवीका चित्रकारि कर्म गराया । नेपाल संवत् ६११ सालमावैश्य ठकुरीहरूले हुल गर्न आया र ती वैश्य ठकुरीहरूमाथि धेरै सिपाही पठाइ लडाइ गरि जितीनुवाकोटका फल लफु आदि ल्याई श्रीपशुपतिनाथकन चढाया । राजा रत्नमल्लले वर्ष ११ रजाई गरी शान्त भै गया ।

अस्य पुत्र अमरमल्ल वर्ष ११ यिन राजाका पालामा बनेपुरका कुसालहरूले अन्नन्तरायणका मूर्ति पशुपतिनाथका मन्दिरभित्र स्थापनागरु भनी विन्ति गर्दा ठाउँ दिएनन् र राखिमा आई एकै रा-तकाबीचमा वत्सनादेवीसन्धिमा स्थापना गरी बनेपुर फर्कि गया । यिनै राजाले भुवनेश्वरीका पूजाहारि

मुनी आचार्य मन्त्र शास्त्रमा बडो प्रबल हुनाले तिनसित संमत गरी मंगलेश्वरी भुवनेश्वरी जय-
बाणेश्वरी वत्सलेश्वरी, पशुपतिनाथखुसी निमित्त बडो असंभावगरी लोकमा धन्य कहाई नौ प्रकारका
रथ बनाई मुसल शृङ्खला त्रिशूल खड्ग बलि रे छुरीपाश इत्यादि संयुक्त गरी कुमार कुमारीहरू नौ
जनालाई रथमा चढाई शरीर छिन्न भिन्न गरी आपाङ्कण अष्टमीका दिन ईशानेश्वर प्रदक्षिणा गराई
देवमध्ये प्रतिवर्ष यात्रा गराया । नेपाल संवत् ६२७ यी मुनिआचार्य अति गुणी जन तन्त्र-शास्त्रमा प्रव
र हुनाले मृतसञ्जीवनि लिन जाँदामा लोप भैगया । फेरि यिन राजाले दुर्गासित संग आउनुया राजवै-
का सन्तान फपिङ्देखि ललितपत्तनमा आई बस्याकालाई मगाई देवपत्तनमा नवग्रह सन्धि मूलस्थान-
गरी यिनीहरूका कुलदेवताकन जगावनलाई बसाया । यिन राजाने देवताहरूका नित्य सेवा गरी यात्रा
प्रतिवर्ष गरी खुशीसंग गुणी जन खोज गरी कान्तिपुर ललितपत्तन दुवै सहर भोग गरीबस्या ।

भक्तपुर

अय भक्तपुरको महिमा रायमल्लकस्य पुत्र सुवर्णमल्ल भोगवर्ष १५ यिन राजाका पालामा अनि-
काल आई ६३३ साल नेपालसंवत्मा गस्तो दुर्भिक्ष हुँदा भक्तपुरका प्रजाहरू चारै दिशा फिँजी गया ।
यिनराज ले भाइमित विरोधभव गरी भक्तपुर बनेपुर २ देश हो भोगगरी बस्यामा कान्तिपुरका रा-
जाले अनेक देवी गणका यात्रा नाच बनाई । वर्ष प्रति गर्भारीत चलाया भन्या सुनी गुणी जन
द्वारा नव दुर्गा गणमा अनेक विधान प्रमाण गरी नाच प्रारंभ गराया । फेरि बोडेमा पनि महाल-
क्ष्मीदेवीको बडो नेम गरी नाच प्रारम्भ गराया । फेरि आफना लगापातमा भै रह्याका देसका टोलग्राम
समभाग गरी भोगगन्या । ग्रामहरूका नाम ठीमी नकदेश बोडे साँखु चाँगु इत्यादिले गरीबनेपुर आदि
सातग्राम भक्तपुर राज धानी सहरसम्म तीन भाग क्रम गरी भोग गरी शान्तभै गया ।

अस्य पुत्रप्राणमल्ल वर्ष २१ अस्य पुत्र विश्वमल्ल वर्ष १५ यिन राजाका पालामा देवपत्तन आई
कान्तिपुरका राजाकन बुझाई नारायण हूँ चारै दिशाका यथाक्रमले आवाहन गरी देवताहरूका प्रभाव
प्रमाण गरी पशुपतिनाथका चारै दिशामा यथा क्रमले बसाया जलनारायणका साटो बासुकीकन
मान्या यिनै राजाका पालामा पशुपतिमा चाँगुनारायणप्रभृति चारै नारायण आवाहन गरीमूर्ति स्था-
पना गन्याका सालमा ठुलो वर्षा भै पर्वत पहिरो आई इचंगुनारायणका स्थानकन ढाकिदा यसै समय
तहस्र शिवानन्द ब्राह्मणले विष्णु मतीमा बगाई ल्यायाका नारायणमूर्तिकन पायार यिनै मूर्ती इचंगुमा
स्थापना गर्नु भनी पहिरो भक्ती छोपियाको पन्साई हेर्दाअघिकै नारायणमूर्तिका आसनपाई अग्रभागमा
नारायण मूर्तिकन विधानपूर्वक स्थापना गरिदिया ।

अस्य पुत्र त्रैलोक्य मल्ल वर्ष १५ अस्य पुत्र जगज्ज्योतिमल्ल वर्ष १५॥ यिन राजाका पालामा
पूर्वबाट एक गेडा मकै दर्भारमित्र ल्यायाको माससित भिनी आयो र कोहो गुणी जनकन देखाउँदा गुणी-
जनले यो मकै दुर्भिक्ष गर्भारी वस्तु हो भनी पूर्वैतिर पठाई शान्तिनिमित्त ब्राह्मण भोजन गराउन लाया ।

फेरी यिन राजाकन तुलजा भानीवाट बारंवार सुन्दरी स्त्रीका स्वरूपले दर्शन दिदै रहन्थिन् । कोही दिन राजाले पाप मति चिताया र देवी अदर्श भै गइन् । त्यहाँपछि यिन राजाले भक्तपुर सहरमा आदिभैरवकन रथारोहण गराई पूजा मान्य गरी जात्रा गराया । ठूलो लिगाकार बनाई शत्रु हन्ता कार्मले लिङ्ग ढाली टोलप्रति गरेशहरू दुर्माहरूकन रथारोहण गराई मेघांक्रान्तिका दिन गरी विश्वकाट नाम गरी प्रतीवर्ष यात्रा गराया ।

फेरि यिनै राजाले आफ्ना लगा ठिमी आदि ग्रामहरूमा पनि अनेक देवताका रथारोहण गरी यात्रा गराया । भक्तपुरमा काली देवीकन रथारोहण गराई भैरवनाथकन अन्यशक्तिविषये गमन इच्छा गरिलीयाका लीलाभावने कालीका रथ र भैरवको रथ परस्पर प्रहार गराया । श्री भैरवनाथका रथ बनाउँदा पाँया बनाउनलाई कान्तिपुरका राजासँग बक्सार्दै स्लेष्मान्तक वनका रुखको वनाउनु भनी पशुपतिनाथकन भानी देवपत्तनका कर्मिकन र बाजा दी जोर्णभै पाँया फेर्नु पर्दा लिन्या रीत चलाया ।

अस्य पुत्र नरेशमल्ल वर्ष २१॥ अस्य पुत्र जगत्प्रकाशमल्ल वर्ष २१॥ यिन राजाले देश पूर्वपट्टी हनुमती नदीविषय हनुमान् साधना गरी ठूलो घाट बनाई धेरै कीर्ति गरी मूर्तिहरू स्थापना गरी शान्त भै गया । अस्य पुत्र जितामित्रमल्ल अस्य पुत्र भूपतीन्द्रमल्ल यिन राजाले पाँच तल्या देवालय उच्चा गरी बनाई ईश्वरीकन विधानपूर्वक स्थापना गन्या त्यहाँपछि श्रीभैरवनाथका देवालय बनाइदिया । श्रोतलेजुका स्थापनामा सुनको झ्राना बनाई सुनका एघार गजुर बनाई मूलबोक सुन्दर गन्या । विश्व बाजाका रथ अधिका भन्दा ठुलो गरी बनाईदिया । फेरि आफ्ना मूर्ति बनाई खम्बामाथि स्थापना गरी श्रीतुलजा प्रीति गरी राखिदिया यस खम्बानाई कालीगढ़हरूले खडागर्दी खम्बा भाचिन गयो र राजा बहुते मनमा फिका गरी पछिवाट कान्तिपुरका राजासँग तैलकार मानो त्याई काम लाउँदा कान्तिपुरका तैलकारहरूले जोडी खडा गरिदिया बहुते खुशी भै तैलकारहरूलाई कितनन दी पठाया । फेरि ठूलो घण्टा बनाई दरवार अगाडि राखी श्रीतुलजा भवानी प्रीति गरिदिया । तिनफेरा कोटयाहुति यज्ञ गरी शान्त भै गया ।

अस्य पुत्र रणजितमल्ल वर्ष ३३ यिन राजाका पालामा गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाह आई चाकरी गर्न आया । भक्तपुरका राजाले उनका शुन्याई और बुढि देवी खुशी भै आफ्ना पुत्र वीरनृसिंहमल्लसँग मित्रता गराई पुत्र भनो प्रीतिगरी राख्यो । यस्तै समय दशैमा कौमारीकन पूजा गरी भोजन गराई कौमारीका हातबाट एक नीलकमलका फूल राजाकन दिनुपर्न्या रीत अविदेखि चल्याको थियो । सोहि पुष्प भक्तपुरका राजाकन नदी उनका आस पास रह्याका पृथ्वीनारायणशाहकन दिइन त्यहाँ पछि भक्तपुरका राजा प्रजा सवैले नेपाल यिनका सौँप्या भनो भन्न लाय्यो । पृथ्वीनारायणशाहले ३ वर्षसम्म रहदा भक्तपुरका राजाबाहेक अरुलाई गम्य नभयाको फूल प्रसाद कौमारीका हातबाट पाई

कान्तपुरका चाल चलन सब बुझी विदा भै आपना स्वस्थानमा गया। भक्तपुरका राजा रणजितमल्लले भै-
गणका देवालयमा सुनका छाना बनाइ दिया। दरवारमा पनि आवरणसहित देवताका मूर्ति प्रकाश गरी
पुरका सुन्दर दरवाजा बनाया। फेरि दरवारभित्र घेरै चोकहरू बनाई दरवार बढाया। दरवारबाहिर न-
गरा २ बनाइ ईश्वरी प्रीति गरी नित्य बजाउन लाया। यस्ता तरहसंग कीर्ति बढाई प्रजाकन खुशी
राजो राखी अनेक शास्त्रका ग्रन्थहरू चिकित्साप्रमाणका औषधीहरूधन इत्यादि अनेक जात जातका
पशुको संग्रह गरी कोठ्याहुति यज्ञ गरी अन्नमा गोर्खाका राजकन प्रवेश गराई आफु काशीवास जान्छु
बनौ जाई काशी क्षेत्रमा प्राणत्याग गन्या।

रणजितमल्लका पुत्र वीरनृसिंहमल्लले राज्य भोग गर्न नपाई बस्या। यिनदेखि सूर्यवंशी राजा
नेपाल पुरीमा शून्य भै गया। तुलजा भवानीकन नेपाल पुरीमा प्रवेश गराउन्या राजा हरिसिंहदेव देखि
रणजितमल्लका छोरा वीरनृसिंहमल्लसम्म २३ पुस्ता। हरिसिंहदेवका पुर्खा नान्यदेव राजादेखी पाँच
३ पुस्ता थप्दा जम्मा पुस्ता २७ राजा भै अढाइसौ २८ पुस्तामा राजा शून्य भै गयाका हुन्। सूर्यवं-
शका कुलमा अयोध्या नगरीका राजपदबी छुट्न गयापछि सूर्यवंशी राजपूत स्थानदेखि पतित भै अन्यत्र
देशान्तर जाई बस्या। यिनिहरूमध्ये एक नान्यदेव भन्याका सूर्यवंशी राजपूतचे श्रीतुलजा भवानीका अनु-
ग्रहले तुलजा भवानीकन पूजा भक्ति भाव गर्न पाउँदा राजा भया। केवल यिनै भीतुलजा भवानीका
अनुग्रहले सूर्यवंशी नान्यदेवका वंशमा २७ पुस्तासम्म राजा भै राज्यभोग गर्न पायाका हुन्। अढाइसौ
पुस्ता लागदा नेपालमा सूर्यवंशी शून्य भै गया।

कान्तिपुर

बध कान्तिपुरको महिमा रत्नमल्लका छोरा अमरमल्ल वर्ष ४७ यिन राजाले प्रथम हरिसिद्धि परापूर्व-
देविका त्रिशक्तिदेवी प्रमुख सूत्रवीरले नागेन्द्रलाई बध गन्याको शास्त्रोक्त प्रमाणका नाचकन ठूलो
संमान गरी जगाई कान्तिपुरमा नचाई नृत्यलीला गराया। हरिसिद्धि नाचका (हात्तीका) दोषले अन्न घ-
टाया भनी सहकालनिमित्त खोकनाका इन्द्रायणी देवीका नृत्यलीला बनाई नृत्य गराया। फेरि जमावध
पर्वतवासी हरि चोक देवीका नृत्य बनाई चलाया। फेरि मनमयजु इन्द्रायणीका नृत्यमा त्रिशक्तिसहित
गरी नृत्यलीला बनाई चलाया। फेरि पञ्चलिङ्ग भैरवका नृत्य दुर्गागणसहित गरी नृत्य चलाया। फेरि
कंकेश्वरी कालीदेवीका नृत्य मातृकागणसहित गरी चलाया। फेरि लुमुडीमाई महाकालीका नृत्य आ-
वरण गणसहित गरी बनाई चलाया। फेरि कान्तिपुर सहरभित्रका नटेश्वरीका नाचमा श्वेतकाली वा-
राही भैरव चण्डेश्वरीप्रमुख गरी चण्डासुर दैत्य बधका लीला गरी गणावरणसहित गरी नृत्य बनाई
चलाया। यत नाचमा कीर्तिपुरका बाबभैरव आवाहन गरी धुँचा वाराणीघ्नि बनायाको हुनाले कीर्ति

पुरमा नचाउन जानुपर्दा रीत चलाया । यिन राजाले गुणी जनहरूकन नजीक नजीक राखी अनेक स्थानका पीठ जगाई पूजा मान्य गरी देवी गणहरूका नृत्यलीला बनाई प्रतिवर्ष नृत्य बनाई आनन्द-
क्षित राज्यभोग गरिरहँदा कोहि समय एक दुर्जन मानिसले कंकेश्वरीका नृत्य प्रकाश हुन्दा धैलामा मनु-
ष्य पशुकुप गरी सम्मुखमा रहँदा देवी कोप भै नरवलि भक्षण गन्दा र यहाँ उप्रान्त यस्ता तरहसँग
नृत्य कठिन होला भनी ठानी कंकेश्वरी कालोकन पूजा मान्य गरी शान्ति गराई नाचमनाही गरिदिया ।
नरवलि नभै यस नाच प्रकाश नहुन्दा भै गयो । अरु देवीगणका नृत्य लीला कोही प्रतिवर्ष कोही बाह्र
वर्षमा हुन्दा गरी रीत चलाया । अद्यापि पर्यन्त यही रीत छँदैछ ।

यिनै राजाले फेरि लुमडी यी कंकेश्वरी काली लुचुलु देवी आदि देवताहरूकन रबारोहण गरी चैत्र मा-
सका प्रेत चतुर्दशीका दिन यथाक्रमले गरी रबारोहण गराई सहरमा यात्रा प्रतिवर्ष चलाया । यिन रा-
जाले राज्य गदा अम्बल गन्दाका सहर गामहरूका नाम कान्तिपुर राजधानी पहर ललिताल्तर सहर
बाडा ग्राम हरसिद्ध ग्राम लुलु ग्राम गानागाउ टेपो सुनापुरी चांगग्राम फपिङ्ग मछिन्द्रपुर कीर्तिपुर
खोकना पाया थानापोट वनम्बु वनङ्गाव हरिचोक फुटग्राम धर्मवली टाखा चालीग्राम जनग्राम धनग्राम
पुङ्गुग्राम गोकर्ण देवपत्तन नन्दिग्राम नन्दिसार सालीग्राम यतिग्राम नेरान खाल्टाभित्रका भोग गरी रा-
जधानी सहरमा रहँदा राजाले गुणी परिष्ठत जनहरूमिल सोध्न लाग्दा । यि ग्रामहरू कैले देखि गन्दाका
हुन भनी सोधदा गुणी परिष्ठत जनहरूले चढाया । हे राजन् यी ग्रामहरू अघि अगिका राजाहरूले ब-
नायाका हुन । यी ग्रामहरूमध्ये कोही ग्रामहरू ब्राह्मणपुत्री जामातुहरूकन दान गन्दाका हुन् । कोही
देवताका आज्ञाले बनायाका कोही बेश र अधिक दूरा देन उन्नी रोष राखामा बनेका नन्दिग्राम माली-
ग्राम यी तीन ग्राम परा पूर्वदेशका मुख्य सहर विशालनगरका शेषमा बनेकाहुन । यही मध्ये मालीग्राम
यिनै राजाका पालोमा आगो लागी उज्जगयो र नन्दिग्रामसन्धि बनाया । चौधुनारायणका आज्ञाले
स्वस्था पर्वत शीखामिरिविषये सात सय घर बनाई प्रजाकन राखिदिया ।

अधिका राजा शंकरदेवले वज्रयोगिनी देवीकन धौलका आकारले देश बनाई देवीकन प्रीतिगरी चढा-
याको देश हो भनी मुजन परिष्ठतहरूले यस्ता तरहसँग राजाकन बनाया । यहाँ उप्रान्त यी अमरदत्त
राजाले मुजपूर्वकसित राज्यभोग गरी शान्त भै गयो । अरु पुत्र पूर्वमन्त्र वर्ष ५१ यिन राजाले
भक्तपुरका राजाले अम्बल गरी राख्दाको देश चाँगु शंखपुर यी दुइ देश बलात्कार गरी मिची आफ्ना
राज्यसँग निलाई भोग गन्दा । केही वर्ष स'लपुरमा बसी वज्रयोगिनी गोविन्दर महाकालभैरव सिंहनी
व्याघ्रलीकन रबारोहण गराई स्थानदेखि चार दिन अघी शंखपुरमा ल्याई पूणिमा दिन दूलायात्रा गरी
बडो उत्सव गरी देश पुमाई चौथा दीनका दीन स्वस्थानमा लैजाग्या रीत गरी प्रतीवर्ष यात्रा गराया ।
यी राजाले वज्रयोगिनी देवीका यात्रा बनाई वर्ष ६ सम्म शंखपुरमा बास गरी राजधानी सहर का-

स्त्रीपुरमा आयाका समय बाला नाम एक कोही शूद्र जाती राक्षस नररूप भै जन्म लीन आयाको हुनाले मृतक जलाउँदा नरमांस चोरी खायो र बिकट दन्त नीस्की भयंकर दैत्यस्वरूप भै आयो प्रजाहरू मरण हुँदा बेलामा संस्कार गर्ननिमित्त लैजादा बाटामा श्मशानमा मुर्दा खोसी बलजफत् गरी मृतकमांस आहार गरी बहुतै दुःख कष्ट त्रास प्रजाहरूकन दिदा बालादैत्य भनी सब मानिसले भन्न लाग्यो । राजा सूर्यमल्लले अपना पालामा यस्ता तरहको राक्षसरूप भै प्रजाहरूकन दुःख दी उपद्रव गन्याको देखी क्या बुक्तीसँग यस राक्षसलाई मान्नी हो भनी विचार गर्दा त्यस बालदैत्यको अधि नररूप छँदाको मित्र एक कोही तैलकार थियो । उसलाई बुझाई मनवेणी लोहका शस्त्र बनाई युक्तिसँग पठाई बालदैत्यलाई वध गरायो । त्यहाँ पछि राजाले त्यस बालादैत्यलाई मारिदियो भनी खुशी भै तैलकारहरूकन अधि नभयाको मृत बाघ मरणकालमा बाघ बजाईलैजानु भनी बाजा सिरोपाउ दिया । बाजा अद्यापि तैलकारहरूलाई छँदैछ ।

अस्य पुत्र नरेन्द्रमल्ल वर्ष ५ यी राजाकापालामा देवपत्तनवासी नेवार कोलोखा नाम गन्याको थियो । त्यसले धेरै दिनसम्म नित्य चाँगु जाई नारायणका दर्शन गरिरहँदा एक दिन मनमती ठूलो बाढी आयो र तरी जान नसकी मनमा बहुतै फिक्का गरी मैले धेरै वर्षदेखि सेवा नित्य गरिरह्याको आज मैले दर्शन गर्न पाइन भनिरहँदा ईश्वर नारायणका अनुग्रहले आकाशवाणी भयो । हे कोलोखा अब तैले नित्य चाँगु पुग्न पर्दैन । यो मेरा मूर्ति बगाई ल्यायाको तैले लैजाई देवपत्तनमा वक्रकुण्ड स्वयम्भू ब्रह्ममूर्तिसन्धि स्थापना गर भनी यस्ता तरहका आकाशवाणी सुनी त्यस भक्तजनले मनमतीमा हेर्दा जलविषये श्रीलक्ष्मी-सरस्वतीसहित श्रीभगवान् नारायण शिलामूर्ति देख्यो र उठाई ल्याई ईश्वरका आकाशवाणीप्रमाण ब्रह्ममूर्तिसन्धि स्थापना गरी कृष्णाष्टमी जागरण पूजा अनेक गूठीराखि दियो । नारायण अद्यापि छँदै-छन् । यीन राजाका पालामा अधिक त्रिशून् यात्रा रक्षाका निमित्त गुठ राखिदियो । भुवनेश्वरीका देवालय जीर्णोद्धार गरी अधिको भन्दा बढाई देवालय बनाई दिया ।

अस्य पुत्र महेन्द्रमल्ल वर्ष ४३ यिन राजाले अपना दर्बार उत्तरपट्टि श्रीपशुपतिनाथका आज्ञा पाई पशुपतिका उपमाले देवालय बनाई शिव स्थापना गर्नलि शिवका नाम महेन्द्रेश्वरहुन । पशुपतिनाथका अजाले बनायाको हुनाले पशुपात भनी नाम प्रख्यात गन्या । फेरि दर्बारका समीपमा कोटिलिगे-श्वर महादेव स्थापना गरी सिङ्गे देवालयमा सुनले छाप्प्यो । त्यस देवालयको नाम कोटिलिग भनी भन्छन् । फेरि श्वे-हंसबाज दिल्लीका बादशाह अकबरशाहकन सौयात पठाया ।

तो बादशाह कस्ता हुन भन्या विक्रमसंवत् १५८९ माघ शुक्ल १२ का दिन तपसी मुकुन्द नाम ब्रह्मचारील सुखभोगका निमित्त तीर्थराज प्रयागमा फालहानी प्राणत्यागगरी दिल्लीका बादशाह तैमुरका कुलमा हुमायुका पुत्र भै बेगम सुलतानेहान्मदेका गर्भबाट विक्रम संवत् १५९० साल आदित्यवारका दिन पैदा भयो । अवि यिनका बाबा बादशाह हुमायुलाई दिल्लीका तखतबाट सेरसाहले निकाल्दा भाइहरूका

दुष्ट बुद्धि हुनाले र सरदारहरू निमकहराम हुनाले बहुते दुःख पाया । यस्ता तरहसंग पतित भयाका बादशाहले पुत्र जन्म भयापछि पुत्रको लक्षणका प्रभावले इरानका बादशाह ताममास्यदका मदद पाई फेरि आफ्ना दिल्ली तखतको अधिपति हुन पाया । तपसीले अवतार लियाको हुनाले तैमुरका घरानामा यतिका बडा बादशाह संसारमा जस कीर्ति प्रख्यात भयाका प्रतापी अरु कोही बादशाह भएनन् । यिनै बादशाह अकबरले बिक्रमसंवत् १६०३ साल तखतमा बस्यापछि कोही वखतमा सौगात पठाई बादशाह खुशी गराई छमासाका छाप बक्साई आफ्ना नामको टक बनाई छाप मारी महीन्द्रमल्ली कहाई भर मुलुकमा चलन चलाइदिया । फेरि यवन भन्याका मुसलमानहरूकन कान्तिपुरमा घरखेत विर्ता दी बसाया ।

फेरि यिन राजाले तुलजादेवीका आदिस्थान मक्तपुर हो भनी नित्य नित्य जाई तुलजा मूलमन्त्र जपी दर्शन गरी फर्की आउँथ्या । यस्तै तरहसंग नित्य धाई सेवा गर्दा श्रीतुलजाभवानी प्रसन्न भै स्वप्नशिषे हे राजन् तँ यहाँसम्म नित्य घाउनुपदैँ । यस स्थानको गजूर त्यहाँका स्थानको द्वार बना बराबरसम्म सूत्रप्रमाणले इच्छा गरी जग बनाई यन्त्राकार आवरण देवताले संयुक्त गरी देवालय बनाउनु र म कान्तिपुरमा जाई त्यस मन्दिरभित्र प्रवेश गर्न आउँला भनी आज्ञा प्रसन्न हुँदा राजा महेन्द्रमल्ल अत्यन्त खुशी भै मखनढवली देखिन् दक्षिण तानादेवदेखिन् पश्चिम भोछेदेखिन् उत्तर प्यफलदेखिन् पूर्व यति चार सिमानाभित्र जगा ठहराई श्रीतुलजाका देवालय बनाउन आरम्भ गर्दा दिनभरि बनायाको रातभरिमा नासी राख्नुया यस्तै तरहसंग दुःखदिदा कालीगढहरू पनि बकित भै गया । त्यहाँ पछि राजाले क्याकारण यस्तो भयो भनी विचार गर्दा तानादेवले आफ्ना स्थानभन्दा उच्च गरी देवालय बनाउन लाग्या भनी विगारिदियाको रहेछ र ती तानादेवलाई राजाले २१ गजुर ३६० रागाँ बलि चढाउला भनी भाख्या उपान्त निविधनसित यन्त्राकार सुन्दर देवालय सिद्ध भयो । त्यहाँपछि अधि तानादेवलाई भाख्यामध्ये तानादेवलाई ५ गजुर चढाई बाँकी गजुर १६ चालक देवलमा राखिदिया । ३६० रागाँमध्ये तानादेवलाई १ रागाँमात्र चढाई ३५९ रागाँ दसैँमा सबै देवतालाई पूजा गरी बलिदान गन्या । तुलजा भवानीका देवालयलाई ५ गजुरले मखनढवली ढाक्नुया गरी बनाई चढाई सुवर्णले छाना छाईदिया ।

त्यहाँपछि नेपाली संवत् ६८४ साल मिति माघ कृष्ण दशमी तिथि सोमवार अनुग्राधानक्षत्रका दिन बढिया मुहूर्त पारी कोट्याहुति यज्ञ आरम्भ गरी यथाक्रमले सत्रै देवता आवाहन गरी प्रतिष्ठावर्म गरिरहुँदा श्रीतुलजा भवानी भ्रमरस्वरूप भै जाई देवालयभित्र प्रवेश गर्दीभइन् । त्यहाँपछि राजा बहुते कृतार्थ भै बडो पत्साह गरी धेरै ब्राह्मणहरूकन विर्ता दक्षिणा दी देवालय प्रहिष्ठा गराया । त्यसदिनदेखि कान्तिपुरमा सबै जनाले ठूला उच्च घर बनाउन पाया । फेरि यिन राजाले पशुपतिनाथकन चार नाग चाँदीका बनाई चारै मुखकन चढाया । अद्यापि छँदैछन् । यी नाग बडा प्रत्यक्षका हुन् । फेरि पशुपति-

नाथमा तुलजामा धेरै गुठ पूजा गहना ईश्वरी प्रीति गरी धेरै धर्म कीर्ति यस जगत्मा प्रख्यात गरी अन्तमा शान्त भै उद्धार भै गया ।

अस्य पुत्र सदाशिवमल्ल दोस्रो पुत्र शिवसिंहमल्ल वर्ष २५ सदाशिवमल्लले कुसङ्गको सङ्गरी धेरै घोडाहरूको बथान तुल्याई छाडी पठाई प्रजाहरू सबै कन हाहाकार गराया । फेरि बडा बडा यात्राकालमा हेर्न आउनुया सुन्दरी खीहरूकन पनि जबरदस्ती गरी लगी धेरैलाई विगारीदीया र प्रजाहरू सब मिली नोल मुग्दरहरू ली राजा मनोहरातिर खेलन जाँदा नोल मुग्दर ठुङ्गाले प्रहारगरी भक्तपुरमा भगाया यी राजाले बहुतै उपद्रव गरी प्रजाकन पीडा दीन्या हुनाले भक्तपुरका राजा नरेशमल्लले एक चोक भीत्र राखी बन्द गरी खानपीन दी राखीदीया । केही दिन पछि त्यस चोकमा लोप भै गया । सदाशिवमल्लका चोक भनी प्रख्यात भै गयो । केही दिन पछि त्यस चोकमा लोप भै गया र त्यस चोकको नाम सदाशिव मल्लको चो भनीक प्रख्यात भै गयो ।

यहाँ उप्रान्त नोल मुग्दर समाल्या प्रजाहरू सबै मिली दाज्यू सदाशिवमल्लकन भक्तपुरतिर भया-यापछि तिनै प्रजाहरू सब मिली भाइ शिवसिंहमल्लकन राजा गराया । यी राजा बडो ज्ञानी हुनाले दक्षिण महाराष्ट्र देशदेखि लक्ष्मीनारायण नाम लम्बकर्ण भट्ट ब्राह्मण नेपालपुरीमा आई कुलेश्वरमा बसी राजाप्रजा सबकन हेरी देसका लक्षण विचार गरी सहरभित्र प्रवेश गरी राजासँग भेट गन्या । राजाले विचार गर्दा उत्तम पुरुष ठहराई बहुतै सन्मान गन्या । त्यहाँपछि राजाले ती लम्बकर्ण भट्टकन गुरु वरीमन्त्रदान लिया । यिनैका मन्त्रका प्रभावले ललितपत्तनका देश राजाकन जिती दुवै सहर भोग गन्या । गुरुका आज्ञाले कान्तिपुर ललितपत्तन दुवै सहरमा देगुतलेका देवालय बनाई यथाक्रम विधान-पूर्वक वाह्याभ्यन्तर गरी श्रीईश्वरीकन स्थापना गन्या ।

फेरि नेपालसंवत् ७०५ आपादकृष्ण ५ कान्तिपुरका चिकमुगलमा यिनै भट्टले आगम श्री वज्रयो-सिनीका रहस्य ध्यानले गरी स्थापना गरिदिया । ललितपत्तनमा पनि स्थान बनाई आगमहरू गणेशका मूर्तिहरू स्थापना गरिदिया । यी लम्बकर्ण भट्ट बहुतै मन्त्र शास्त्रमा प्रवीण सामर्थवान् हुनाले घर खेत विर्ता दो कान्तिपुरमा वास गराया ।

फेरि तिहौँतिया परिषदहरू देस गह्याका हुन्छन् भनी चार थर ब्राह्मणहरू विशेषारक्ष्म हुसको नयन खार भन्याका यति ४ थरकन तिहौँतबाट भिकोई थर खेत विर्ता दी पुत्र परिवार समेतलाई कान्तिपुर आदि सहरमा बसाया । यिन दिनदेखि नेपालमा तिहौँतिया ब्राह्मणहरूको पूर्ण प्रवेश भयो । फेरि राजकुमारहरूकन मैया लिन पनि तिहौँतैमा भै गया । मैयाहरूसत डोलाका साथ आउनुया ब्राह्मणहरूकन पनिवारंवार घर खेत विर्ता दी बसाया । यही समय परापूर्वकालदेखि नन्दिग्रामवासिहरूका रक्षकारी पूर्व दिशाकी देवी भै रह्याकी वाराही देवीले प्रजाहरूकन मलाई बगाई लैजाला भनी जनायाको थियो ।

आज्ञाप्रमाण चौथो दिनमा चोभारका नागले रुद्रमती तीरका बाराहीकन वगाई बाग्मतीदोभान थोरै नाघदा लैजान सकेन र अट्किनरह्याकी अद्यापि छन् । तिलबाराही कहाई रह्याकी छंदैछन् । नन्दिग्राम बासिहरूले पैले देवीले खबर दिँदा पनि जानीजानी केहि याद नगर्नाले देवी कोप भै नन्दिग्रामबासिहरू दुखी हुँन गया । त्यहाँपछि नन्दिग्रामबासिहरूले ग्रामरक्षक पीठ विना हामोलाई भलो हुन्या छैन भनी देस उत्तरपट्टिका वैष्णवीपीठ जगाई अन्नका धेरै पाक गरी सुवर्णका मूर्ति बनाई स्थानमा लैजाई विधि गरी वैष्णवी गणहरू रथारोहण गराइ राजा बक्साइ धेरै गुठ राखी जात्रा गरी प्रतिवर्ष चलाया ।

यो शिवसिंहमल्ल कान्तिपुर ललितपत्तनका राजाका पुत्र र ज्येष्ठ लक्ष्मीनरसिंह कनिष्ठ हरिहर सिंहमल्ल यी हरिहरसिंहमल्ल ललितपत्तनमा राज्यभोग गर्न गया । यिन राजाले पृत्रका कल्याणनिमित्त भुल्लुनाम ग्राम बनाई तावापत्र गरी श्रीपशुपतिनाथकन प्रीति गरिदिया । केरि यिन राजाले पञ्चलिङ्ग भैरवका कूप कैले भरिदैन भन्याको सुनी म भरिदिउंला भनी अहंकार गरी धेरै द्रव्य-रुप्याई भर्दा पनि भरिएन र बाग्मतीका पानी उठाई ल्याई भन्या तैपनि भरिएन र राजाले मैले नचाह्दो अहंकार भन्याछु भनी चैती अपराध क्षमा गर्न निमित्त धेरै खर्च गरी पूजा गन्या । अद्यापि पञ्चलिङ्ग भैरवका यात्रा प्रति केही पूजा पठाउँदैछन् । यस्ता प्रत्यक्षका भैरव हुन । यिनै वर्षका जात्रामा भैरव कोप भै चिकंमुगलमा कूप रवसी फुट्यो र शिवसिंहमल्ल कान्तिपुरका राजा भैरह्याका हरिहरसिंहमल्लका बाबाले भैरवका कूप फुट्याका टुक्राहरू सब जम्मा गरी जमीनमा गाडी जिलाले ढाकी यथाक्रमले पूजा गरी स्थापना गरी भेलुपात स्थान भनी प्रख्यात गरिदिया । त्यहाँपछि राजाले यो पञ्चलिङ्ग भैरव दक्षिण क्षेत्रपाल बडा प्रत्यक्षका हुन् भनी अघि वैश्य ठकुरी राजाहरूले मूर्तिकाको कूप बनाई जात्रा चलायाको यिनका पालादेखि धातुका कूप बनाई भैरवका ध्यानले युक्त गरी नाना द्रव्यले भरी आश्विन शुक्ल पञ्चमीका दिन प्रतिवर्ष जात्रा गराया । पुत्र हरिहरसिंहमल्ल पाटनका राजाको स्वभाव देखि पिता शिवसिंहमल्ल माता गंगा रानी दुवै स्त्री पुरुष शंका मान्दथ्या । गंगा रानीले नजीक गरी वनविहारका इच्छाले बूढानीलकण्ठमा अर्ध-मार्ग विषय सुस्थिर गरी ठूलो बगैँचा बनाई रानीवन भनी नाम प्रख्यात गरी जात जातजा फलफूल अनेक जातका विस्वालाई तैयार गरिराख्याको थियो र एक दिनमा राजासहित वनविहार निमित्त जाइरहदा दाज्यू लक्ष्मी नरसिंह मल्लकन बाबाका शेषपछि दुवै सहरको भोग गरुंला भन्या इच्छाले केही अपवादलाई दर्बारबाट थपार्दै पठाया । लक्ष्मीनरसिंह मल्ल भाइको ठूलो डर मानी देवपत्तन जाई राजि विषय एक रञ्जीक संघटको घरमा गुप्त गरी दबी रहन गया । धेरै दिनसम्म दबी रहदा रञ्जिकपुत्री यी दुवै नीफीकुँचा पसँचा नाम गन्याकीहरूले राजपुत्रकन धेरै प्रकारले सेवा गरिराख्दा सबै कर्मभयो र राजपुत्रले मेरा राज भै गया तिमोहरूकन पानी चलाइदिउंला भनाई राख्या । ललितपत्तनका राजा हरिहरसिंह सम्म र कान्तिपुरमा बाबा महातारिकन भेट्न नीमिस्त आउँदै जाँदै गर्दथ्या । ती राजारानीले जेष्ठ पुत्रको खोज गन्या । कान्छा पुत्र रिसाई कलह उठा-

ला भन्या सदेह मानी ज्येष्ठ पुत्रको खोजखबर नगरी रह्याका थिया । यस्तै समय नित्यानन्द नाम ब्रह्म-
चारी षोडान्यासी स्वामी दक्षिण देशदेखि आई पशुपतिनाथमा प्राप्त भयाकाछन् भन्या खबर गंगा
रानीले सुनी रानी जाई स्वामीका सम्मान गरी परीक्षा गरी पशुपतिनाथका पूजक योग्य ठहराई
अर्पणकारि गरिदिइन् । यी नित्यानन्द स्वामी कस्ता थिया भन्या बडासमर्थवान् सबै कर्म क्रिया जान्छा
हुनाले राजाका कल्याणनिमित्त ललितपत्तनका अधिअधिका राजाहरू बेरै दिन नठहर्न्याको कारण
अघोरनाथका दृष्टि सम्मुख पर्नाले हो भनी ठहराई अग्रभागमा कुतूहल क्रिया संयुक्त गरी श्रीउन्मत्तभैरवकन
स्थापना गरिदिया । यिन दिनदेखि ललितपत्तनका राजाको बढिया हुन गयो । फेरि सिम्भूका बुढियाको
बालखह्रुको भय पनि निवारण भै गयो । ती बुढियाको भय देवात्मनविषय यी भैरवका कृपाले
भय नास्ति भै गयो । अरु स्थानमा रह्याका बालखह्रुकन ती बुढियाका भय भयो भन्या उन्मत्त-
भैरवकन पूजा गन्या शान्ति ।

फेरि राजराजेश्वरीका जंगल पनि ठूलो गरी पशुपतिनाथका दृष्टि खुशी निमित्त बसाया । त्यहाँ
यी स्वामीले गंगा रानीकन बोलाई अब तिम्रा सन्तानहरूको दुवै सहरविषे स्थिर भोग रहला भनी आज्ञा
भयो । फेरि यिनै स्वामीका कृपाले रानीले पशुपतिनाथका देवालय पनि तिन तला छाना भै रह्याको बि-
ग्रनगयो र परन्तुसम्म कष्ट होला भनी मध्यम खण्डका छाना शून्य गरी दुई तलामात्र छाना गरी
अधिका सुनका छाना बिग्र्याकोमा धेरै सुन राखी गजुर बनाई त्रिकोण इट पारी देवालय सम्पूर्ण गरी
छाई बनाई गजुर चढाइन् ।

नेलानसंवत् ७०५ सालमा त्रिकोण इट उन्नत गयोर चाँपुनारायणका देवालय सम्पूर्ण गरी छाडदिया
फेरौ गंगा रानीले पशुपतिनाथकन पताका चढाई स्वामीका आज्ञाले कान्तिपुरका दरबारमा एक पताका
बाँध्न लैगया । यति गरि केही कालपछि राजा रानी दुवैलोप भैगया । पशुपतिनाथका देवालय नैकृत्य
कोणका सरभ रात्रिविषये विवाहगरी कराउँदा सुन्या मानिस तर्सि कोही बहिरा पनि भैगया यति
भया उप्रान्त चौथो दिनमा राजा रानी लोप भैगयाका हुन् ।

यहाँ उप्रान्त लक्ष्मीनृसिंहमल्ल जाई कान्तिपुरका मन्त्री प्रजाहरूको मदत पाई राजा भया । हरीहर-
रसिंहमल्लले ललीतपत्तनमा राज्य गन्या । यी हरिहरसिंहमल्लले ललीतपत्तनमा राज्य गन्याको माता
पितास्वर्गे नहुँदैमा हो । धनलेवाराहीकन बगाई ल्यायाको र पंचलिंग भैरवको प्रत्यक्ष पायाको पनि आफू
राजा भयागच्छि हो । यी हरिहरसिंहका भोगवर्ष २१ ।

अस्य पुत्र सिद्धिनरसिंहमल्ल राजाका भोगवर्ष ४१ नेपाली संवत् ७४० आश्विन शुक्ल दशमी
आदित्यवारका दिन राजा भया । काजीहरूका जुत्तीने हरिहरसिंहमल्लराजाकन र लालमती रानीकन
पशुपतिनाथका मन्दिरसन्धि दक्षिण पश्चिम थोरै दिन बास गराई गर्भाधान भै बढिया लग्न पाई जन्म
भयाका हुनाले अतिज्ञानी भया । यिन राजाले संवत् ७४१ साल मछिन्द्रनाथका देवालयमा एक

तला बढाई सुनका छाना बनाई गजूर चढाया । यिनै राजाने अविकामन्दा सुन्दर गरी दर्बार बढाई बनाया । सुनका होका बनाई राखिदिया । दर्बानाका दाहिना बाज नरसिंह पञ्चमुखी गरुड हनुमान् स्थापना गरिदिया । भित्र हुंसाका चोकमा सुनका द्वारा बनाई तन्त्रमूर्ति बनाई अति रमणीय स्थान बनाई संवत् ७६७ वैशाखकृष्ण उत्तराषाढा नक्षत्रबृहस्पतिवारका दिन स्थापना गरिदिया ।

फेरि दिगुत्तले भवानीका देवालय ठूलो पाँच तला छाना गरी अधिका भन्दा बढाई बनाई सुनका छाना बनाई संवत् ७६७ ज्येष्ठ कृष्ण २ उत्तराषाढानक्षत्र बुधवारका दिन गजूर चढाया । फेरि तुलजा भवानीकन यथाक्रमले स्थापना गन्या । दशैमा टिकाका दिन दर्बारबाट गमन गरी ठेचोका गठ नाच ललितपत्तनका दुर्गापञ्चका नाचसमेत खड्गयात्रामा ज.नुपर्वी रीत चलाया । भण्डारखालमा पोखरी धारामहिन गरी बनाई बीचमा सुनका कमल राखिदिया । फेरि मंडपमा भूगोलका आकारक देवतासहित गरी काठको चढुवा गरी गजूर चढाया । फेरि सुनका कमलमाला बनाई महादेवनाथकन चढाया । यिनै राजाका महातारि लावमती रानीले तीनतला देवालय बनाई विश्वेश्वर शिवकन लक्ष्म्याहुति यज्ञ गरी स्थापना गरिदिइन् । यहाँ पछि राजाने दर्बारका अगाडि हुंसाका देवालय बनाउनकन सबसरजाम तयार गरी संवत् ७५० भाद्रशुक्ल १५ रोज ७ का दिन आरम्भ गरी अति सुन्दर दश अवतार महाभारत रामायण पुराण प्रमाण आधारण क्रमले मूर्तिहरू बनाई गयो देवालय संपूर्ण गरी बनाया ।

यस्तै समय गोपीकृष्णले स्वप्नामा म फलाना ठाउँ छु नैंल बनायाको देवालयमा मल ई स्थापना गर भनी आज्ञा प्रसन्न हुँदा आज्ञाप्रमाण खोज्दा श्रीकृष्णका मूर्ति र राधाजीका मूर्तिकन बुईगलमा पाया । नी मूर्ति त्यहाँ कस्ता तरहसंग रहन गवारी हु भन्दा अधिका राजाले भण्डारखालका जामनाभक्त पाइ दर्बारका बुईगलमा राखि छोड्याको रहेछ । यिनै मूर्ति २ कन लगाई अर्का एक राधाजीका मूर्ति बनाई तीन मूर्तिसहित गरी नेपाली संवत् ७१७ चाल फागुन शुक्ल १० पुनर्वसु नक्षत्र बृहस्पतिवारका दिन कोट्याहुति यज्ञ विधानपूर्वक गरी देवालय प्रतिष्ठा गरी बढो उत्सवसंग श्रीकृष्ण भावान्कन स्थापना गरिदिया । देवालयका सम्मुखमा ठूलो भन्दा बढागरी सुनका चैत तेजकन स्थापना गरिदिया । देवालयमा सुनका २१ गजुर बढाई ब्राह्मणहरूकन दक्षिणा बस्त्र गहनाहरू दी घेरै ब्राह्मण ती ती तृणम त्रैपाणी फकीरहरूकन भोजन गराया ।

यही कोट्याहुति यज्ञ श्रीकृष्णका मन्दिर सम्मुखका मण्डपमा यज्ञ आरम्भ गरी यज्ञ कुण्ड बनाई दा चुक बहालको गुभाज्यू बडो सामर्थी थियो र त्यस गुभाज्यूको मनमा सब कार्य ब्राह्मणहरूले चलाउन लाग्यो । हामीले जान्नेको शास्त्र त वर्ण्य भयो भनी चलाई यस यज्ञमा विघ्न गरिदिनुपर्थो भनी ढोकाबाहिर खेतमा मन्त्र पढी माटो फोर्दा यज्ञकुण्ड बनायाको अस्मत् यज्ञ भत्की चूर्ण भै विपश्यो । फेरी बनाउँदा फेरि विपश्यो । यस्तै तरहसंग दुई चार बार हुँदा यो त बडो आश्चर्य भयो क्या कारण रहेछ भनी विद्वान् पदार्थ चुपचाहालको गुभाज्यूले गरायका ठहराई आफ्ना प्रोहित बकनिहा कुलका

विश्वनाथ उपाध्याय जाई यस्ता ईश्वरका प्रणिष्टा कर्म गर्न लाग्दा यज्ञ विघ्न गरिदियाका मन नगर बस्न लई पनि यो यज्ञमा बसाउँला भनी बुझाई हात ली आई ओछ्याहुनि जज्ञ वेदाक्त तन्त्रोक्त प्रमाण गरी आफू होता भै विश्वनाथ उपाध्याय जज्ञ आरम्भ गरी कर्म चलाय ।

यस्तै समय कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्ल र उनका प्रेमी जामन नाम गुभाङ्गुले सिद्धिनुर्ति हर्मलका जज्ञ आरम्भ गरीयाका विघ्न गर्नको इच्छा गरी जज्ञमंडपमा भूतका छ डाको रूप ली गै बस्न लाग्यो किन हन्छौ भनी सोध्यो । खान्धा कुरो माग्यो खान्धा कुरो दि'दा भोडाका धैवामा थाप्यो । दि'दा दि'दा पनि तिनिहरूका धैवा भरिदिन नमकदा यिनिहरू त मानिस रहेनन् विघ्न गर्न निमित्त आउन्थे हुन् भनी जानी खोबी गर्दा यिनिहरू अलप भै गयो ।

केरी थोरै बेरपछि ती दुवै सर्पका रूप गरी जज्ञमंडपमा आउँदा यिनिहरू विघ्न गर्न आउन्थे हुन् भनी जानी नन्वका बजले ती दुवै सर्पवन आसत गरी चाहिँदो कर्म चलाउन लाग्यो । जब पूर्णाहुतिकका बेलाया ती सर्पवन शुद्ध श्रुव पात्रमा राखी आहुति दिन तयार गरी तिमीहरू को हो भन्यो भयो भन्ने नत्र आहुति गरिदिन्छु भन्दा तिनिहरूले हामी कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्ल र जामन गुभाङ्गु हुँ हाम्रा जीवकन बचाऊ भनी विश्वनाथ उपाध्यायका कान्ते मुन्या गरी त्रिनि गर्दा केरी तिमी—हरूले कैतै वसो उनम कर्म गर्दा विघ्न गर्नुा काम नगर्नु भनी त्रात्रा गराइ छाडी पठायो । यस्ता तरहसँग कोछ्याहुनि जज्ञ ४६ दिनसम्मलाई श्रीकृष्णका कृपाले यज्ञ निविघ्नसित संपूर्ण गन्यो । त्यहाँ छि होता व तिहु कुनका विश्वनाथ उपाध्यायका सुनका मुकुट सुनका जनही गहनाहरू वस्त्र पहिराई खेत गावाल्को घर घरलाई चाहिँदो सब सराजाम गाई भैंसी जादि कमरा कमारीसहित गरी दान दिदा केरि सुनका वृक्ष हिरा मोति आदि नत्र रत्नले फन फूल कनई कलपुशका आकार गरी चाँदिका पोखरी समेत विश्वनाथ उपाध्यायका दान दिया ।

यहाँ उपरान्त कोही एक दिनका रात्र बिषये राजाले ठूलो पापागु जस्तो देवालय गोपेनाथका अनुग्रहले तयार भयो भनी हेरिरहदा भगवान् श्रीकृष्णले आफ्ना गुरगुस्वरूपले राजा सिद्धिनरसिंह मल्लकन उद्धार नामत्त क्षणमात्र दर्शन दिदा भयो । यसै दिन देखि राजाका मनमा यस्तो आयोकि कालयुगका राजाहरूको धर्मचक्षुषा यस्ता तरहसँग दर्शन पाउनु अत दुर्लभ गहाकटल पान पाइनेसक्नु हो । भगवान् श्रीकृष्णका कृपाले मलाई सहजैमा दर्शन मिल्यो । अब यो संसार व्यर्थ हो केवल यिनै ईश्वरमात्र सत्य हुन् भनी जानी शरीरकन धेरै किस्मत गरायो ।

गर्मी दिनमा ७ पाखि खापी अग्निसमीप गरी अन्दरभित्र बस्दथ्यो । जाडोका दिनमा शिला पलङ्क बनाई उसमाथि मुनी पातला पछेउरा आडी बस्दथ्यो । एक मुनी देखि अन्न बढाई पाथिसम्मलाई भोजन गर्दथ्यो । पाथिमा एक मुठी देखि घडाई मुठीसम्म गरी भोजन गर्दथ्यो । यस्ता तरहसँग देह

साधी मेवा वस्तु त्याग गरी अनेक गोत्र ज्ञानका कविता नाच बनाई लोकजनले धन्य कहाई रह्याका थिया ।

यिनै राजा गादीमा बस्दा गोर्खाका राजा रामसाह गादीमा बस्याका १४ वर्ष भयाका थिया । तिनै राजा रामसाह नेपालमा आई राजा सिद्धिनरसिंहमल्लसंग भेट गर्न आउँदा राजा सिद्धिनरसिंह मल्लले पनि बहुतै सन्मान गरी मर्यादा राखी विदा गरी काजी प्रमाणहरूकन गोर्खासम्म पुऱ्याउन पठाया । यिनै राजासंगको मित्रता रह्याको हुनाले राजा रामसाहले ललितपत्तनका चौबीस टोलका २४ भला मानिस मागी त्रावापत्र गराई लगी गोर्खामा कोही बसाई वेपार कारवार गराया । यही समय देखि गोर्खा गुल्जार हुन गयो । यिन राजाका महतारि लालपती रानीले आफूले स्थापना गऱ्याका विश्वेश्वरका देवालय सम्मुख अधिका २ धारा मानिगलकमा बनायाका थिया । पछि तीन धारा गरी सुनका बनाइन् । श्रीकृष्ण मन्दिरका नैऋत्य कोणमा अघि आफूले बनायाका देवालयमा स्थापना गर्न निमित्त बनायाका कण्ठ र राधाजीका मूर्तिकन स्थापना गरिदिया ।

फेरि श्रीकृष्णकन सुनका मूर्ति बनाई फागुण शुक्ल पूर्णिमाका दिन हिण्डोल यात्रा प्रतिवर्ष गराया । फेरिजेष्ठ शुक्ल पूर्णिमाका दिन सुनका सिंहासनमा सुनका श्रीकृष्ण राधिका मूर्तिकन विराजमान गराई आफूले बनायाका ३२ गीत र श्रीकृष्ण आदि देवताहरूको मूर्ति लेख्याको पट्टाकी सोही ३२ राज ज्ञान लीलाको गीत प्रतिवर्ष गाउनुपर्मा रीत चलाया । यिन राजाले आफै ग्रन्थकार भै रामायण आदि अनेक नृत्य लीला बनाई दरबार सामन्तेका डबलीमा नचाया । फेरि कार्तिक माहात्म्यका नाच आरम्भ गऱ्या ।

यहाँ उमान्त महतारि स्त्री पुत्र पौत्र परिवारकन बोध गरी पुत्र श्रीनिवासमल्लकन पन आउञ्ज्याल राज्यको संभार गरी प्रताकन प्रतिपाल गरिरहुनु, म पश्चिमतिर ब्रह्मगंगा संगममा स्नान गरी अगर्खु समीपका स्वयम्भू महादेवका स्थानमा शिवरात्रि जागर्न गर्न जान्छु । निश्चय आउँला भनी नेपाली संवत् ७७२ पान माघ कृष्ण १३ बुधवारका दिन प्रस्थान गरी गोर्खाको नाटो गरी गया । यी राजा कस्ता थिया भन्या ज्ञानी बडा गुण्णो परिहत कवि महादत्ता तपस्वी विवेकी क्षमावस्त मात्स्यक मृदङ्ग दीना आदि वाद्य बजाउन गाउन जान्छा थिया । नेराजमा यस्ता राजा अघि भैगयाका पनि छैनन् । आज्ञ्या पनि छैनन् । यस्ता राजा सिद्धिनरसिंहमल्ल जाई देवप्रयाग, बद्री, केदार, हरिद्वार, श्रीनगर, नगरकोट, लाहुर, दिल्ली, आगरा, कुरुक्षेत्र, मथुरा, जगन्नाथ, रामेश्वर, प्रयाग, वाराणसी, गया नावादेज नानातीर्थमा श्राद्धदान स्नान गऱ्या । यहाँ अघि ललितपत्तनमा श्रीनिवास मल्लवै राजकाज गरिरहुदा सिद्धिनरसिंहमल्ल तीर्थ स्नान गर्न गयाका ८ महिनापछि संवत् ७७२ साल आश्विन शुक्ल पतु मंगलवारका दिन कान्छा भाई ज्योतिनरसिंहमल्ल राजकुमार खस्या । बाबा सिद्धि

सिद्धमल्ल वैरागी भया भन्या खबर सुन्दा श्रीनिवासमल्लका मनमा बहुतै शोक प्राप्त भयो । फेर धैर्य गरी खसुन्या भाई ज्योतिनर सहमल्ल राजकुमारका नामले तीननले देवालय बनाई श्रीनाथगुरुकन स्थापना गरिदिया ।

राजा नृसिंहमल्लले देशान्तर जाई देवताहरूको दर्शन गंगास्नान गन्या । आठ तीर्थहरू गरी नेपाली संवत् ७७७ चैत्र शुक्ल ७ का दिन कतैरोकतोक नभै फर्की नेपालमा आइपुग्नासाथ पुगी आउनुवाहुन सक्कन विसञ्चो भयो । राजाकन केही भएन । ललितपत्तनका राजा प्रजा स्त्रीजनहरू कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्लले प्रमाणहरूसहित गरी नै लिन जाँदा थान्कोट देखि पगरी जमीनमा सिद्ध्याई सिन्दुर जात्रा गरी नाना वाद्य बजाई लोकजनहरू बहुतै हर्षमान भै राजा सिद्धिनृसिंहमल्लकन ललितपत्तन सहरमा प्रवेश गराया । ललितपत्तनका प्रजाहरूकन बहुतै आनन्द प्राप्त भयो ।

यहाँ उप्रान्त राजा सिद्धिनृसिंहमल्लले संवत् ७७९ आषाढ शुक्ल ३ का दिन आफ्ना महनारी लालमल्लिका नामले ज्यावला पोखरी बनाई जलजज्ञ गराया । सम्वत् ७८९ माघ शुक्ल पूर्णिमा संक्रान्ति त्रेतायुग उदय महापर्वका दिन राजाले साढे बाह्रहजाररुपैयां मोल जान्या हात्ती चन्द्रशेखर नाम वाराणसीका ब्राह्मणलाई दान दिया । वराहक्षेत्र जाई स्नान गन्या । फेरि नीलकण्ठ जाई स्नान दान गरी रात्रि जागरण गन्या । आफै ग्रन्थकार भै बनायाका रामायणादि नाचहरूको तमासा हेरी घेरै धर्म कीर्ति यश प्रख्यात गरी लोकजनले धन्य कहाई श्रीपशुपतिनाथ मछिन्द्रनाथकन गहनाहरू चढाई संसारकन त्याग गरी केवल श्रीकृष्णजीका चरणको आश्रय गरी नेपाल सम्वत् ७८१ पौषवाद १ का दिन बुधवार देशान्तर गमन गरी गया ।

सिद्धिनृसिंहसर्वज्ञो जीवन्मुक्तो जितेन्द्रियः ।

माधवप्रियसंभक्तो योगीश्वरः कवीश्वरः । १।

वीर योऽ भवन् त्यागी हरिसिंहस्य नन्दनः ।

इत्याख्यानं पठेन्नित्यं सर्वपापै प्रमुच्यते । २।

यी राजा सिद्धिनृसिंहमल्लले राज्याभिषेक पाया उप्रान्त ४१ वर्ष राज्यभोग गरी संसार त्याग गरी गयाका हुन् ।

अस्य पुत्र श्रीनिवासमल्ल भोग वर्ष २६ यिनका बाबा सिद्धिनृसिंहमल्लले आफूले दैव त्याग गरी गयाकै दिन राज्याभिषेक दी गया । राजा श्रीनिवासमल्लकी रानी मृगावती नाम गन्याकी थिइन् । यिन राजाले अमल असल ७ घोडाका रथ बनाई सब संयुक्त गरी सुनका सूर्यचिह्न रथमा राखी काशीका सामवेदी ब्राह्मणकन दान दिया । फेरि मछिन्द्रनाथकन आरती गुठ राख्या । प्रातःकाल मध्याह्नकाल सन्ध्याकाल अर्धरात्रिमा आरती गराया । फेरि बुद्धमतीमा सुनका धारा बनाया । सम्वत् ७८२ वेशाख शुक्ल ३ का दिन प्रतापमल्लकी रानी खसदा मछिन्द्रनाथका यात्रामा बाजा शून्य गरी जात्रा गन्या र

अतिवेगसित हावा आई धेरै रुख ढाल्या । घरको छानाहरू पनि उडाया । यसै साल छत्रनरसहमल्ल राजकुमार खस्यो । यिनै राजकुमारका नामले दरबारभित्र हुज्जाका देवालय बनाई वंशगोपाल स्थापना गरिदियो ।

संवत् ७८३ कार्तिक शुक्ल १० का दिन अघि सिद्धिनुसिहमल्ल राजाले पाँच तला गरी ठूलो गरी बनाई राख्योको दिगुतलेका देवालयका छानामा अग्निप्रवेश भै एक तला मात्र बाँकी राखी सब जनाउंदा देवताकनमात्र केहि भएन । त्यहाँपछि चाडै आरम्भ गरी छ मैह्लाभिन्नमा चार तला छानामात्र गरी सिध्याई सुनका छाना छाई गजूर चढाया । सहरमा पनि धेरै ठाउँ अग्निप्रवेश भै घर जलाया । त्यहाँ पछि यिन राजाले यी सब विघ्न भयाको मच्छिन्द्रनाथका यात्रामा बाजा शून्य गरी यात्रा गर्नले हो भनी संवत् ७८५ पौष कृष्ण अमावासी सूर्यग्रहणका दिन टौदह जाई पुरश्चरण गरायो । फेरि यिन राजाका पत्नीमा भक्तपुन्या मंत्रीका बुद्धिले राजाकी भिन्न्यानी देवलक्ष्मीकी छोरी खस्ता एक खेस्ता नेपालमा ल्याउनुपर्छ भन्यो । भक्तपुन्या मंत्रीका वचनले राजद्वारमा स्त्रोहरू जाई रोई विचार गर्नु भनी खेस्ता बनाई चुइकीलाई खाई विचार गराउन पठायो । पैले पाठनमा भै पाँच सहरमा भै गया । नेपाली संवत् ६८५ माघ शुक्ल २ का दिनदेखि रुन्या प्रवन्ध भै गयो । फेरि यही सातका माघ शुक्ल पूर्णिमाका दिन त्रेतायुग उदयका दिन शंखमूलमा काशीका गुजराती दामोदर नाम ब्राह्मणकन गोशत दान दिया । यिनै दान लिन्वा ब्राह्मणले, लब्धं दशगुणं पुष्पमिति वचनं ज्ञात्वा, भनी एक ब्राह्मणकन १० गाइ दान गरिदियो । फेरि मच्छिन्द्रनाथको देवालयका माभतलामा सुनका छाना बनाई छत्रसहित गरी बनाई गजूर राखिदियो । त्रेतायुगोदय माघ शुक्ल पूर्णिमाका दिन ८ हजार रुपैयाँ मोल जान्ना हात्ती रजिणी व्यास नाम ब्राह्मणकन दान दिया । फेरि ७८६ सालमा मूलचोकमा दक्षिणपट्टि तीनतले देवालय बनाई गजूर राखिदियो । अघिका गजूर बीच तलामा राखिदियो । चोभारका चन्द्रविनायककन देवालय बनाई गजूर चढाया । संवत् ७८७ आषाढशुक्ल ३ का दिन हरिसिद्धिदेवीका देवालयमा गजूर ३ चढाया । अघिका १६ गजूर तला तलाका बीचमा राखिदियो । कीर्तिपुर जान्ना बाटामा पुल बनाई प्रतिष्ठा गन्या । यसै साल आश्विन शुक्ल २ का दिन मूलचोकका बीचमा देवालयमा सुनने जला सरी देवालय बनाई गजूर चढाया । मूलचोकलाई अविभन्दा चोक फराक बरो बनाई दिया । फेरि चंपापुरग्रामका वज्रभाराहीदेवीकन सुनका मूर्ति बनाई संवत् ७८६ चैत्र शुक्ल ८ सोमवारका दिन विश्वनाथ उपध्याज प्रतिष्ठा गरी एकादशी वृत्स्पतिवारका दिन ललितपत्तन सहर घुमाई यात्रा गरी चंपापुर लगी राखी-दियो । संवत् ७८८ श्रावण कृष्ण षष्ठीका दिन ललितपत्तनका राजा श्रीनिवासमल्ल भक्तपुरका जगत्प्रकाशमल्लसँग मिली कान्तिपुरका लगामध्ये उन्तीस कोठहरू जिनी ललितपत्तनका राजाले लियापछि भक्तपुरका राजाले हामी दुई मिली तिमीलाई राज्य बढाई दियाको साइत एक १ लाख रुपैया र दुइ

हात्ती खुभु ग्राम विपङ्खु यदि हामीलाई देऊ भनी मान्न पठाया । यसमा ललितपत्तनका राजाले केही उत्तर नदी एक बन्दोवस्त गर्नुपर्ने भनी रहँदा यस्तै समय कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्लले रात्रिविषये एक एक मानिस ललितपत्तनका राजासँग पठाई भोलि केही कुरा तिमिसँग सल्लाह गर्नुपर्नेछ भनी पठाया र भोलिपल्ट सबैरै ललितपत्तनका राजाले प्रतापमल्लसँग टेकु दोभानमा भेट गर्दा हामी दुवै मिलिरहनु नछुट्नु भनी सत्यवाचा गर्नुवा ।

यहाँ उप्रान्त कान्तिपुर ललितपत्तनका राजा दुइ मिली भक्तपुरमाथि चढाइ गरी नाला चौकोट धुलिखेल दाप्चा जिती अम्बल गर्नुवा । त्यहाँ पछि भक्तपुरका राजाले रात्रिविषये सैन्य ली जाई कान्तिपुरका कोटहरूमा श्री नवासका सेना हुँ भनी कोटभित्र दाटी जाई ६ जनालाई मार्नुवा । ३० जनालाई समात्नुवा । अरु कान्तिपुरमाथि भागी गया । यहाँ पछि कान्तिपुरका राजा बहुतै रिसाई ठेमी नलिज्याल पगरी गुस्सा छैन भनी प्रतिज्ञा गरी पगरी उतारी राख्नुवा । त्यहाँपछि ललितपत्तनका राजासँग मिली भक्तपुरका राजाले कपटसँग जिती लियाको कोटहरूवन फेरि आफनु गर्नुवा । भाद्र कृष्ण ६ का दिन ठेमी लिनकन ठाना बस्न गर्नुवा । ठेमी सहरका चारोतर्फ घेरा नौकोट बनाया । अश्विन मैहामा एक कोट जिती लिया । मङ्सिर मैहामा नन्देश जिती लिया । ठेमी शहरवासी जनहरूलाई बाहिर निस्कन नदी बहुतै दुभिछा वारी दुःख दी मात्र शुक्ल एकादशीका दिन ठेमी जिती लिया । बन्दूक ६३ ढाल १०६ बलजफत गरी लुटी दुवै राजाले बाँडी लिया । यस सेनाका दलमुखी ललितपत्तनका मुख्य बाजी विश्वराम कान्तिपुरका मूलकाजी विरजु थिया । संवत् ७८३ वैशाख मैहामाथि पोजोनमाथि जगज्ज्योतिर्मल्लले बनायाको पोखरीको छेउ स्थापना गरी राख्नुवा जागेश्वर महादेव सुनका छाना भयाका देवताकन उठाई आफना शहर कान्तिपुरमा लग्नुवा । फेरि प्रचै पोखरी बीच राख्नुवाको सुनका नाग पनि उठाई लगी कान्तिपुरका भण्डारखानका पोखरीमा सुनका बनाहामाथि जागेश्वर राखी नामफनि समेत राखिदिया ।

त्यहाँपछि प्रतापमल्लले पगरी शिरमा राख्नुवा । यस्ता तरहसँग भक्तपुरका कोटहरू जिती लिया उप्रान्त पनि राजा प्रतापमल्ल भक्तपुरका कपट बुद्धिदेखि बहुतै रितायाका थिया र सम्वत् ७८३ भदौ मैहामा भक्तपुरका समीर चारोतर्फ कोट बनाई कान्तिपुर ललितपत्तनका दुवै राजा मित्रो ठानामा बसी घेरिराख्नुवा भक्तपुरवासी जनहरू कोही ढोका बाहिर निस्कन सकेनन् । यहाँपछि कुँखुलाई राख्नुवा धान सब भाँटी पटुवाभनेन वोकाई कान्तिपुर ललितपत्तन लग्नुवा । ललितपत्तनका राजाले भन्दा दोबर अन्न कान्तिपुरका राजाले लग्नुवा ।

त्यहाँ उप्रान्त भक्तपुरवासी जनले खान नपाई बहुतै दुःख पाई घेरै मानिस मर्नुवा । त्यहाँ वर्षसम्म धान त्यहाँ रहँदा कोही ग्रामबाट चामल च्यूरा बेच्न जान नदी राख्नुवा र शहरभित्र अति

दुर्भिक्ष भै दामका १२ गेडा मकै मोहरका २ माना चामल भै जाँदा किन्न पनि नपाउँदा बहुतै गरीव भै खान नपाउँदा खलका पात कपासका धियाँ घाँसपर्यन्त खान लाग्थ्यो । फेरि प्रतापमल्ल राजाले यी ना-यडोमा राख्थ्यो हुँगाका सिंह-उठाई ल्याई आफ्ना राजद्वारमा राख्थ्यो । पोखरीको हुँगाको तोरण-समेत उठाई कान्तिपुर ल्यायो । ललितपत्तनका राजाले मात्र कीर्तिविगारी केही कुरो लिएनन् । भक्त-पुरवासी जनले अनेक पुस्तक घर बनाइरह्नुकन बेचो खाए । बेचदा पनि किन्या कोशी नहुँदा सहर-बासीजनहरूले खान नपाउँदा शृंगार गर्न समर्थ नभै स्वर्गहरू गर्भापय बोझो भएनन् । मन्यासिवाय जन्म-न्या कोही भएनन् । कोही मानिस हुरु र राजाद्वय सहरबाट जीवको माया मारी निस्की परदेश भागी गया ।

यस्तै समय ललितपत्तनका मूलकाजी विश्वराम बेरामी भयो र दुवै सहरका सेना ठाना छाडो फर्की आया । ७८४ कार्तिक कृष्ण ९ का दिन मूलकाजी विश्वराम खस्यो । यी काजीलडाईमा बहुतै शूरा थिया । जोगी सन्यासी परदेशीहरू ब्राह्मणहरूकन अन्न वस्त्र दी बारम्बार भोजन गराउँदथ्यो । यहाँ उप्रान्त प्रतापमल्ल राजाले भक्तपुरका राजा त अति दुर्बल भयो भनी ललितपत्तनका राजा श्रीनिवासमल्लकन कपटसंग बोलाई बन्दिखानामा राख्नको मतलब ठहराई बोलाई पठाउँदा राजाका मनमा बहुतै शंका प्राप्त भयो । तैपनि तयार हुँदा मछिन्द्रनाथ एक जनाका शरीरमा प्राप्त भै प्रताप-मल्लका मतलब संक्षेपसंग आज्ञा गर्दा श्रीनिवासमल्ल राजाले हामी दुइ जनाको जीव छुन्याल नछुटिनु भनी अधि सत्यवाचा गरी देवताका स्थानमा तावापत्र गरिराख्थ्यो छुँदा भनो प्रतापमल्लले ममाथि यस्ता यस्ता दुष्ट बुद्धि गन्या भनी मनमा विरोधभाव भै डराई कान्तिपुर गएनन् र कान्तिपुरका राजाले अब म एकला हुन लाग्थो भनी डराई गुप्तसंग भक्तपुरका राजासंग मानिस पठाई हामी दुइको सन्धि गरी मिल्दछु भनी अनेक तरहसंग भनी पठाउँदा पनि भक्तपुरका राजाले प्रतापमल्लको विश्वास नमान्ने केही उत्तर दिएनन् । यही बार्ता ललितपत्तनका राजाले सब थाहा पाई आफ्ना पुरोहित विश्वनाथ उपाध्याका माहिला छोरा मधुसूदन उपाध्याकन सन्धिको बार्ता करी भक्तपुर पठाउँदा सम्बत् ७८४ वैशाख शुक्ल द्वादशीका दिन भक्तपुरका राजा जगत्प्रकाशमल्ल भक्तपुरवासी प्रजाको दुःख कष्ट देखी अति दुःख मानी दाही कपाल पनि नखोरी लामा लामा रौं गरी अति मलिन मुख गरी ललित-पत्तनका राजासंग शरण आउँदा श्रीनिवासमल्लले लिन गया । सहरभित्र ल्याई भोलिपल्ट दाही कपाल खोराई असल वस्त्र पहिनायो । फेरि उनको दुख देखी कहला गरीउनका राज्य आफूले लियाको सब संपूर्ण गरी दिया । थोरै दिन आफ्ना राजकुलमा वास गराई विदा दी पठाया । उम्रताक कान्तिपुर ललितपुरका कौनै राजाले पनि भक्तपुरका मूलतलेजुको दर्शन पाउँदैनथ्यो । श्रीनिवासमल्लले धेरै पूजाको सराजाम तयार गरी आई तुलजा भवानी को दर्शन गन्या ।

यहाँपछि कार्तिपुरका राजा एकता हुन गया । संवत् ७८५ ज्येष्ठ शुक्ल दशमी हस्ता नक्षत्रका दिन भक्तपुरका राजा जगत्प्रकाशमल्लले देवालय बनाई ललितपत्तनका विश्वनाथ उपाध्यायन भक्तपुरमा लगी श्रीहरिधंकर मूर्ति स्थापना गराया । संवत् ७८५ आश्विन मैल्लामा मडालसोपाख्यानका नाच बनाई मानिम्लमा नचाया । संवत् ७८६ कार्तिक शुक्ल ८ मा पुत्र जन्म्या ७५ दिन मात्र बाँचो ब्रह्मा । यही साल तब बहालको देवालयका बीच तन्नामा सुनका छाना छाई सुनकाछत्र पुष्प माला चढाया । ललितपत्तन र भक्तपुरका राजा मिलिरह्याका थिया । संवत् ७८६ आषाढ मैल्लामा केही कारण नभै भक्तपुरका राजा जगत्प्रकाशमल्ल प्रतापमल्ल राजासँग मिलन गया । थोरैदिनपछि प्रतापमल्ल राजाले कार्तिपुरका दरबारबनाउननिमित्त भक्तपुरका राजासँग १४ हजार गोटा काठ देऊ भनी माग्दा यिनसँग मिली बढिया हुवैन भनी ठानी ६ मैल्लापछी केरी श्रीनिवासमल्लसँग मिलन आया । यस कुरामा भक्तपुरका प्रजाले आफ्ना राजाकन प्रतापमल्लसँग मिलन गयाको नचाहिदो काम गर्नु भयो भनी खे गन्या । संवत् ७८७ आषाढ मैल्लामा पुनर्बार ललितपत्तनका राजाको प्रतापमल्लसँग भेटभै सलुक गरी आवत जावत गर्न लाग्या त्यहापछि भक्तपुरका राजाएक्का हुन गया ।

संवत् ७८७ भदौ मैल्लामा प्रतापमल्लले हरिमिद्धि देवाका देवालयमा सुनका छाना बनाई दिया । संवत् ७८८ कार्तिक कृष्णपंचमीका दिन बुद्धमीमा सगड कुण्ड भैरवकन सुनका तोरण बनाईचढाया । अघिबाट भैरवकन बनाई ठूलो सुनकामुख बनाई स्थापना गरिदिया । श्रीमछिन्द्रनाथको आखाँबाट आँसु बहा आयो । यस साल धूमकेतुको पनि उदय भयो । फेरि वसन्तीमा गोकर्णदेखि देवप्रानसम्म दूध जस्ता शुक्ल धर्णको बज बह्यो । राजा श्रीनिवासमल्लले संवत् ७८८ गैषवदि १० का दिन यथाक्रमले शान्ति गराया । संवत् ७८८ श्रावण मैल्लामा नीलकण्ठ आई स्नान गरी अनेक दान पुण्य गन्या । संवत् ७८९ वैशाख शुक्ल चौथी मिद्धिनुमिहमल्लका लवटपुत्र कुनिसिहले स्वयमा तीन तलादेवालय बनाया । संवत् ७८९ ज्येष्ठ शुक्ल १का दिन कुम्भेश्वर स्थान सर्वेश्वरकन नाम बनाई चढाया । संवत् ७९० साल फागुन शुद्ध चतुर्थीका दिन देगुतले का गजूरका चार कुनामा ४ गजूर बनाई चढाया । संवत् ७९० ज्येष्ठ कृष्ण पञ्चमी आदिश्वरका दिन भट्टारखानका छेउमादेवालय बनाई यथाक्रमले दुई मातु देवीकन स्थापना गरिदिया । संवत् ७९१ कार्तिक शुक्ल दशमाका दिन काठ छेँ बालकुमारी स्थानमा अचिन्त प्रमाणले राख्वाको खम्बामाथिका मयूर सारी दोस्त्रा मुजूर बनाई राखि दिया यसै साल थुल्ले गहापद्मी पोठमा खम्बा चढा गरी सुनका सिंह बनाई राखिदिया । संवत् ७९१ साल चैत्र कृष्ण त्रयोदशीका दिन ललितपत्तनमा भक्तपुरका विश्वक्याङ्का प्रमाणले यात्रा बनाई चतुर्दशीका दिन लिंग हालनुपर्मा रीत चलाया । फेरि रामायणका नाच बनाया । यस नाचका दरहरू नादेश्वरका प्रभावले सिद्धि पाई बडो अद्भुतसँग चल्की गन्याले गन्याजस्तै तमासा गरी नाच्दा सहर गाउँका भेरे मानिस

तमासा हेर्न आया ।

संवत् ७६१ साल वैशाख शुक्ल चतुर्थीका दिन १६० तोला सुनको व्यादर बनाई चढ़ाया ।
संवत् ७६१ साल ज्येष्ठ कृष्ण ५ का दिन देवालय बनाई सुनका छाना गजुर चढ़ाई ठाउँ सारी लक्ष्म्याहुति
जल गरी श्रीतुलजाभवानीकन देवालयमा स्थापना गरिदिया । श्रीनिवासमल्ल राजा नायक भै भक्तपुरका
राजा गोर्खाका राजा तनहुँका राजासहित गरी जाई मकवानपुर जित्ती पछि नलुक गरी शुभसेन राजाले
श्रीनिवासमल्ल राजाकन हात्ती २ चढ़ाया । यिनै हात्तीमध्ये एक हात्ती गोर्खाका राजालाई दिया ।

संवत् ७६२ माघ मैला मोरंगका राजा हरिहरसेन हरिहरसेन राजा आई सिधुलीमा चढ़ाइ गर्न
आउँदा मकानपुरका राजा शुभसेनले थाहा पाई जाई घेरैलाई मारी घेरै वस्तु लुट्टी लिया । ललित-
पत्तनका राजाले विसङ्खुका खसहुकन मोरंगका राजाकन हटाउन पठाया । तिनिहरूले घेरै वस्तु लुट्टी
ल्याया । संवत् ७६२ माघ शुक्ल श्रीपंचमीका दिन मच्छिन्द्रनाथकन सुनका ढाका तोरणसमेत राख्या ।
यसै ठोकामा राजाले श्लोक बनाई राखिदिया ।

मत्स्येन्द्रं योगिनो मुखवः शाक्ता शक्तिं वदन्ति यम् ।

बौद्धा लोकेश्वरं तस्मै नमो ब्रह्मण्यरूपिणे ॥१॥

नेपालाब्दे लोचनमञ्जिन्द्रसप्तौ श्रीपञ्चस्थाम् श्रीनिवासेनराज्ञा ।

स्वर्णद्वारे स्थापित तोरणेन साधं श्रीमल्लोक्तनाथस्य रोदे ॥२॥

संवत् ७६३ साल फागुन शुक्ल दशमीका दिन आफ्नै राजाले ५ श्लोक बनाई शिलापत्रमा लेखाई
अरु विस्तार नेपाली भाषा लेखि सुनभरि यात्रा गरी देश घुमाई श्रीमच्छिन्द्रनाथका देवालयमा पूर्वपट्ट
थापिदिया । संवत् ७६४ वैशाख शुक्ल चतुर्थी बुधवारका दिन श्रीमच्छिन्द्रनाथका रथमा सुनको खट
जला राखी यात्रा गराया । यही साल कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्ल परलोक भयापछि अधि प्रतापमल्लका
साहिता पुत्रले राज्य गर्नु भन्याको रहेछ र यो त बेनीत भयो भनी श्रीनिवासमल्ल योगनरेन्द्रमल्ल भक्त-
पुरका राजा जितार्मित्रमल्ल यिनैका भाइसमेत ४ जना सामेल भै कान्तिपुर जाई श्रीनिवासमल्ल प्रमुख
भै तीनपुत्रमध्ये ज्येष्ठ नृपेन्द्रमल्लकन राज्याभिषेक दिन लाया । यिनिहरू सातै राजा सामेल भै पभा गरी
बडो उत्सवसंग नाच कीर्तन गराया ।

संवत् ७६४ आश्विन मैलामा सेन राजाहरूको तक्रार भै तमिली शुभसेन नाम राजा जाई मदद माग्न
आउँदा ललितपत्तका राजा प्रमुख भै भक्तपुर कान्तिपुर तनहुँका राजा सामेल भै पूर्वतिर हरिहर सेनका
राज्य मोरंगमाथि चढ़ाइ गरी गवाहलेति आदि १७ ग्राम जिति शुभसेन राजाकन दी फर्की आया ।
दोस्त्रा साल मोरंगबाट ४ हात्ती शुभसेन राजाले श्रीनिवासमल्लकन चढ़ाई पठाया ।

संवत् ७६५ मार्गशिर शुक्ल एकादशीका दिन भाग नाम काजीले लामु सत्तल बनाई उमा महेश्वर
स्थापना गरी शिवालय पनि स्थापना गर्या । संवत् ७६४ चैत्र शुक्ल चतुर्थीका दिन श्रीनिवासमल्लका

महतारि आपुख नाम रानी परलोक भइन् । संवत् ७६५ मार्ग कृष्ण ६ का निद श्रीनिवासमल्ल राजाले भक्तपुरका राजा दुई आई कान्तिपुरका राजा तीन भाई तनहुँका राजा गोर्खाका राजा मकवानपुरका राजा दश पतिकन राखी पुत्र योगनरेन्द्रकन व्रतबन्ध गर्दा बडो उत्सव गरी यात्रा गन्या । यस समय अधि भै रह्याका राजाहरू परलोक भै नेपालका राजाहरू बालक हुँदा यिन राजाले कसैमाथि चढाइ नगरी सबकन आफूसँग मिलाई आनन्दसित राजभोग गरिरहँदा श्रीनिवासमल्ल राजाले संवत् ७६५ ज्येष्ठ शुक्ल ३ का दिन कान्तिपुर भक्तपुर तनहुँका राजा काजीप्रमाण सामेल गरी श्रीगुह्येश्वरीमा जाई हामीहरू यति राजामा कसैले कलह नउठाउनु, आफुसमा मिली आफ्मा आप्ना राज्यको भोग गरी मित्रत्व गरी मिली आनन्द सित रहनु भनी बाचा बाँधी खुशीराजीसितसबले कसम खाया । संवत् ७६५ भदौ मैला मा इकुहिदि मुनिका खेतमा एक धानका बीजमा १२४ धानका बाला उठी रहँदा राजा प्रजा सब जाई हेर्न गया । संवत् ७६५ चैत्र शुक्ल पंचमीका दिन श्रीनिवासमल्ल जितामित्र मल्ल नृपेन्द्रमल्ल यी तीन राजा र गुरु प्रोहित चौतारा प्रमाण सबसमूह भै मानिसहरू सदा १२ दिनमा घर शुद्ध तेह्रौँ दिनमा चाहिदो कर्म गरी ब्राह्मण भोजन गराउने रीत सबको धियो । यस रीतमा प्रजाहरूले सबक्रिया पुग्नाउन नसकी कर्महीन हुन जाँदा शास्त्र स्मृतिका वचन प्रमाण गुरु प्रोहितहरूको वचन ली तिनै सहर आदि सब प्रजाले ४५ दिनमा सर्पिडि जोनु राजकुलमा मात्र तेह्रौँ दिनमा सर्पिडी जोनु भन्या बन्देज बाधी तावापत्र गरी जलिनपत्तनका मूलचोकमा टाँसिदिया । संवत् ७६६ वैशाख शुक्लमा हतपावदेखि चोकाठसम्म दर्बार बनाई संपूर्ण गन्या । संवत् ७६६ वैशाख कृष्ण ८ का दिन मानिगल भक्त आगम मूलचोकमा स्थापना गरिदिया । संवत् ८०० ज्येष्ठ कृष्ण ४ का दिन अमरसिंह कुँवरले कोबहालमा हुँगाको देवालय बनाई आकृष्णकन स्थापना गरिदिया । संवत् ८०१ मार्ग शुद्ध ८ का दिन भीमसेनका देवालय हुनो गरी तीन तला गरी गजूर चढाया । फेरी कीर्तिपुरमा कोट घर बनाई गजूर चढाया ।

संवत् ८०१ पौष कृष्ण ८ का दिन रात्रि दिग्दाह भैगयो । फेरी अधि लामु धूम्रकेतु उदय भयो । ठूलो एकतारा पनि उदय भयो । फेरि अकस्मात् आकाशविषय शब्द भयो । ज्येष्ठ शुक्ल ७ का दिन रात्रिविषे भूमि कम्प भयो । घेरै बरहरू भरकाया । संवत् ८०२ माघ कृष्ण २ का दिन साह्रै तुसारवृष्टि भयो । पुत्रले मन्त्रीका खेतले दर्बारका धन द्रव्य ओसारी लगनका स्थानसन्धि बसी बेपारीकन भिकाई बेपार चलाया । लुपुखुल बनाया दर्बार बनाउनको पनि इच्छा गन्या र छोराले ममाथि अप्रीति गन्या भनी बहुते राजको काम गर्न आटया तर क्याहोला उसको मनमुक्ता पुग्याइदेख भनी शान्तस्वभावका राजा हुनाले राजकुलमा बोलाई संवत् ८०५ पौष कृष्ण ५ बृहस्पतिवार हस्ता नवक्ष सुकर्मा योगका दिन पुत्र योगनरेन्द्रमल्लकन सुवर्ण नदीका कलश स्थापना गरी राज्याभिषेकका विधिपुग्याई राज्याभि-

पेक दिया ।

बाबा सिद्धिचूँसिह मल्लका कीर्ति कार्तिक भरका नाच गाई मच्छिन्द्रनाथकन घेरै गहना गुठ राखी नीति सँग प्रजा प्रति पाल गरी घेरै धर्म कीर्ति यक्ष बढाई धन्य कहाई संवत् ८०७ माघ शुक्ल एकादशीका दिन राजा श्रीनिवासमल्ल परलोक भै गया ।

अस्य पुत्र योगनरेन्द्रमल्ल वर्ष २१ यिन राजाले संवत् ८०२ वैशाख कृष्ण ११ का दिन आफ्ना महातारी मृगावती रानीका नामले पोखरी बनाई मुनका नाम फणिमा श्रीबालगोपाल स्थापना गरि दिया । संवत् ८०५ भदौका ८ दिन भाग नाम काजी बाबाका पालार्दीवकाले सब काजीहरूभन्दा बडो भै आफ्ना मनोज गर्दा रानीकनवेमर्षादाका बचन गर्दा प्रजाहरू लीन हुँदा राजाले जक्तिसँग मान खासी पछिबाट मारिदिया ।

संवत् ८०० फागुन कृष्ण अमावास्याका दिनदेखि देशपूर्वाङ्क मैदान बढाई घोडागात्रा प्रतिवर्ष चलाथा ।

संवत् ८१० कान्तिपुर भक्तपुर मिल्पाका बखतमा भक्तपुरमाथि चढाइ गरि हाल तरवार बन्दुकहरू लुटी १२८ मानिस पक्री ल्याया । यही साल मच्छिन्द्र नाथका जात्रामा रथ ढल्दा एक बाढाका शरीरमा देवता प्राप्त भै द्वारमा आई तिनिहरूको केही सन्देह मात्र पडैन । रथ ऐल्ले खडा हुन्याछ भन्दा राजाले थो कुरा निश्चय हो भन्या बाह्र १२ पल सुनको गहना चढाउँला भनी भाख्या । त्यहाँछि श्रीमच्छिन्द्रनाथकन रथबाट झिकी बाढामा राखी काठको टेवा लाई डोरीले तानी रथ खडा गरी फेरि यात्रा गर्यो । अघि भाख्याको मुनका सिक्री माला बनाई चढाया ।

संवत् ८१२ फाल्गुन शुक्ल १२ का दिन लक्ष्म्याहुनि यज्ञ गरी तुवजा भवानीका गजूर चढाया । यही साल मच्छिन्द्रनाथकन बांग्यामुठाको भैरवका मुखबाट पमिना चुहुँदा चौथा दिन ग सहरका उत्तर पट्टि अग्निप्रवेश भै घेरै घर जलाया । संवत् ८१३ माघ शुक्ल १० आदिश्वारका दिन योगनरेन्द्रमल्लले देवुतलेमानि खम्बा खडा गरी आफ्ना मूर्ति दुरुस्त गरी मुनका बनाई राख्या । स्थापना गरी बसाया । यही साल ईश्वरदास काजीले तुगलमा भवानीको स्थापना गरिदिया । यिन राजाकी राजतिनी स्त्री भनी मडले पनि मण्डप बनाया । बाज्या साङ्गुसिंहमल्लबाट कार्तिक माह रूप्य का नाच बनाया । आफैँ ग्रन्थकार भै यममाथि फेरि श्रीयोगनरेन्द्रमल्लले थपनचाय नाचकन जमाया । संवत् ८१५ साल गोदावरी तीर्थमा जाई अहोरात्र यज्ञ गरी सब दान दिया । संवत् ८१४ मच्छिन्द्रनाथका जात्रामा अघि मच्छिन्द्रनाथ नेपालमा ल्याउन्या नरेन्द्रदेव राजाको मूर्ति खड्ग भक्तपुरका राजाले सौँपदिनुपर्नामा उसताक भक्तपुरका राजासँग मेलन हुनाले भक्तपुरका राजाबाहेकगरी आफूले खड्ग ली कर्म चल या ।

संवत् ८१५ सालदेखि चैत्र मैलामा जमरा थापी राम नवमी कर्म वर्षप्रति चलाया । संवत् ८१६

भाषमा भक्तपुरका राजासंग मेल नहुँदा चागुनारायणका साटो ललितपत्तनका आदित्यरायण स्वयं टोनकाकन पुत्रा गराया । यही साल योगनरेन्द्र मल्ल देवघाटमा स्नान गर्न जादाँ तनहुँका राजासंग र परशुराम थापानंग भेट भयो । तनहुँका राजाले २ हात्ती दियो । त्यहाँ छि मकवानपुरको बाटो गरी फर्की आया । यिनै हात्तीमध्ये एक हात्ती जितामित्रमल्लकन दी मिल्थ्यो । थोरै मैलापछि कान्तिपुरका राजाले योगनरेन्द्रमल्लकन एक हात्ती दी भेरी भेरी भक्तपुरमाथि चढाइ गरी नाजा साँगा जिती फर्की आया । संवत् ८१७ ईश्वरदान काजीनेकाठछे पीठ बालकुमारोक्त तीन तलादेवालय बनाई गजुर चढाया यही साल राजा न कुम्भेश्वरका देवालय पाँच तला गरी बनाया । संवत् ८२१ माघ शुक्ल एकादशीका दिन यज्ञ मण्डप बनाई होरा पट्टको घरको पूर्णानन्द उवाध्याले अग्नि स्थापना गरी कोश्याहुति जज्ञ गथ्या । श्री कुम्भेश्वरमा गजुर चढाया । मुनका जवहरि राखिदिया । तिन दिनपछि यही जज्ञमा अधिक भीमसेन फेरी नामन मूर्ति दुर्गासतवधका ध्यान गरी भूत भूतिनी सहित गराई यात्रा गरी देवतापिछे छाग मेघ हुँत बलि चढाई सहरका सब नाच बाजासहित गरी बडो उत्सव गरीदेश घुमाई जज्ञ मण्डप मा लगी यथाक्रमे प्राण प्रतिष्ठा गरी देवालयमा राखी जीवन्याग दियो । कस्तो तरहँग जगाया भन्या । नाकका छिद्रमा पिउरीकोचारी राख्यो । जीवन्यास मन्त्रमिष्टिका प्रभावले जब स्वासावाट पिउरी उडाया । तबे चागुना भयो भनी थाम्यो । त्यहाँपछि राजा बहुते खुशी भै आफ्ना हातकोनवर-स्त अँगुठी भीमसेनका अँगुठीमा राखिदिया । यी भीमसेन बडा प्रत्यक्षका हुन । भक्तपुरका राजाले ललितपत्तनका राजामाथि रीस गरी सन्तान शून्या हुन्याक्रिया गरी शिव स्थापना गरी जलहरिसामुन्ने उत्तर दरवार पारी स्थापना गरिदियो । यसकुरा योगनरेन्द्रमल्ललाई अधि थाहा नहुँदा यिनको पुत्र श्रद्धिनु-सिंहमल्ल बालकैमा लस्यो । सभा पालीमाथि पनि तला होचाई धुरीमा हनुमान थापिदियो । धर्मधारा ध्वलहिरी पनि यनुतिभन्या जलधेतु बाग्मति उत्तरवाहिनी भे रह्याको सोभो गरी बढाई उत्तरवाहिनी गराई विधान्याका टारोजामा जन्त्र गाडी फेरी दियो । सभापालिमा तला होचा ३ धुरीमा हनुमान थापिदियो । बालकौमारीका सम्मान फेरिदियो । मानिस मर्दा गल्लीगल्लोमा राई विचार यनुपन्या रीत लवायाको संवत् ८२६ माघ कृष्ण ७ का दिन भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्रमल्लका राज्य वभु दल्ल गर्न निमित्त चागु जाई बस्यो । दल्लमुखि चौतारा आनन्दहरि थियो । यस लडाईमा वभु हात लिन सकेनन् । श्रीवज्रयोगिनी चागुनारायणका दर्शन गरी सकिरहुँदा भक्तपुन्या मन्त्रीका खेलले तमाकुमा राखी-खुवाउरा संवत् ८२६ कार्तिक शुक्ल एकादशीका दिन योगनरेन्द्रमल्ल चागुमा परलोक भयो । यसै दिन होलामा राखी ललितपत्तनमा ह्याई राख्यो । कान्तिपुरका भूपालेन्द्रमल्लका रानी र छोरा भिरेन्द्रमल्ल काजी प्रमाण शुद्ध आई विचार गरी भोलिपल्ट पलडमा राखी शंखमूलमा लग्यो । यिनका गंग सति जान्थ्यो रानी २ राउतिनी जना ७ बाहिरका जना २३ जम्मा सती जान्थ्यो ३२ गया सँ -

स्कार गरी सवयापछि चतुर्दशीका दिन राजाका भण्डार हात्तीहरू कान्तिपुरका प्रजाहरूले लजान ला-
ग्दा ललितपत्तनका प्रजा सब उठी कान्तिपुरयाहरूलाई जहाँ पाया तहाँ मान्थ्यो । यस्ता तरहूँ गमाई
१०० जनालाई मारिसक्यापछि कान्तिपुरका राजाले रानी काजी कोठामोच्याहरूकन पुऱ्याउन पठाया ।
संवत् ८२६ कार्तिक कृष्ण १० का दिन छोरीपट्टिका सन्तान लोकप्रकाशमल्लकन भक्तपुरका राजा
आई अभिषेक दिन लाया । त्यहाँपछि हात्तीमा सवार भै देशजान्ना गऱ्छ्यो । यिन राजा योगनरेन्द्रमल्लका
पुत्री योगमती रानीया छोरा हुन् । संवत् ८२६ साल बसांत नहुँदा योगमती रानी र लोकप्रकाश-
मल्लले सबै ठाउँ देवताहरूकन पूजा पाठ मान्थ्यो गरी पानी मगाया । यही साल आपाढ मैल्लामा बज्र-
बाराही बालकुमारी स्थान देवीमाथी बढी जाहेर भयो । फेरि बुझनारायणगणेश पनि कीर्तिपुरतिर
फर्किरेह्यो ।

संवत् ८२७ आश्विन वदी षष्ठीका दिन लोकप्रकाशमल्ल ११ मैल्लामात्र राज्यभोग गरी मृत्यु
हुदाभयो ।

यहाँ उप्रान्त बौद्धमल्ल कुबरका छोरा इन्दुमल्लकन राज्याभिषेक दिया । संवत् ८२९ चैत्र शुक्ल पू-
णिमाका दिन डेढ वर्षमात्र राज्यभोग गरी परलोक भयो । माय्यवती रानी सती गइन् ।

यहाँ उप्रान्त बालक महेन्द्रमल्लकन राज्याभिषेक दिया । यी राजा बालक हुनाले लोकप्रकाशम-
ल्लका महत्तारि योगमती रानीले कान्तिपुरका राजाकन बोलाइ मर्यादामाफिक कर्म चलाई मच्छिन्द्रनाथ
कन जान्ना गऱ्छ्यो । यिनै योगमती रानीले ढुंगाका देवालय बनाई श्रीकृष्णकन स्थापना गरिदिइन् । सं-
वत् ८३४ चैत्रवदि २ का दिन श्रीमच्छिन्द्रनाथका मुव उक्की आयो । संवत् ८३५ पौषवदि २ का दिन
बालक राजा महेन्द्रमल्ल शीतला भै परलोक भयो । मात्र शुक्ल १३ वर्ष २ संवत् ८३५ ज्येष्ठ कृष्ण
अमावास्याका दिन ऋद्धिनरसिंहमल्ल परलोक भयो ।

संवत् ८३७ आपाढ शुक्ल पूर्णिमाका दिन कान्तिपुरका राजा महेन्द्रमल्लकन मणिमण्डपमा
सिंहासन राखी राज्याभिषेक दिया । भोगवर्ष ५ यिन राजा शुद्ध सूर्यवंशका हुन यिनै राजाले कान्तिपुर
ललितपत्तन दुवै सहर भोग गऱ्छ्यो । यिन राजाका पालामा संवत् ८३६ चैत्र मैल्लादेखि कान्तिपुरमा
महामारि आईधेरै मानिस मऱ्छ्यो । असारदेखि ललि पत्तनमा मऱ्छ्यो । त्यहाँपछि भक्तपुरमा मऱ्छ्यो ।
कान्तिपुरका महेन्द्रमल्ल ललितपत्तनका राजा ऋद्धिनरसिंहमल्ल भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्रमल्लका पर्यायमा
पैल्ले हात्ती घोडा आदि पशु पन्छीहरू अलख्य मरी पछि मनुष्य मऱ्छ्यो । तीन सहर आदि ग्राम सबमा
मर्दा व्यवहार विचार सञ्चार सब बन्द हाहाकार भै गया । संवत् ८४१ ज्येष्ठ शुक्ल १४ का दिन
व्याघ्रभैरवका नेत्रदेखि मुनिको मुव पतन भैगयो । सबै देवताहरूका स्थानस्थानमा उग्रद्वय भयो । यस्ता
तरहसँग महा उत्पान भयोपछि संवत् ८४२ भाद्र कृष्ण ११ का दिन अधि भास्करमल्ल नाम भयोपछि

महेन्द्रमल्ल कहायाका कान्तिपुर ललितपत्तन दुवै सहरका राजा महेन्द्रमल्ल परलोक भया ।

यहाँ उपान्त ललितपत्तनमा योगप्रकाशमल्ल छोरीपट्टिका सन्तान राजा भया । भोगवर्ष ७ यिन राजाकन भक्तपुरका रणजीतमल्ल राजा आई राज्याभिषेक दिया यिन राजाले महामारी उपद्रव शान्तिनिमित्त संवत् ८४३ माघ ६ का दिन लक्षाहुतिजज्ञ मेल र भगवतीदास नाम काजी र राजा प्रमुख भै सम्पूर्णा गन्या । संवत् ८४४ ज्येष्ठ शुक्ल ७ का दिन मछिन्द्रनाथकन रथबाट ओह्वाल्दा कुकुरले छोयो । फेरि बुद्धमती पुण्यापछि सुंगुरले छोयो र प्रायश्चित्त गरायो । फेरि कोटिका गौरीकुण्डबाट मांस उत्राँ आयो, फेरि गुह्येश्वरी कुण्डबाट हिला जाहेर भै आयो । फेरि चाँगुनारवणका शिरजमीनमा खसिरह्यो । फेरि भक्तपुरका भैरवका चढाईराख्पाको महिषको शिर जिभ्रा निकाली उफन लाग्यो । फेरि पनौतिमा ठेकोमा देवगणहरू अघि सरिरह्यो । संवत् ८४५ सालका मछिन्द्र जात्रामा बाँध्यामुढाको मुखका नाक आँखा मुखबाट घेरै दिनसम्म पानीको बूँध गिदै रह्यो । यही साल भक्तपुरका राजा एकला थिया । तिनले गोर्खाका राजाको सैन्य भिकाई भदौमा विसङ्खु दखल गरिलिया ।

फेरि ललितपत्तनका राजाले कार्तिक मैलामा गोर्खाका सैन्यकन हात ली योगप्रकाशमल्लले विषङ्खु आफ्ना गन्या यहाँपछि भक्तपुरका राजाले कान्तिपुरका राजालाई एक हात्ती र १२००० रुपैयाँ दी योगप्रकाशमल्लकन एकला गन्या । फेरि धोरैदिनपछि जगज्जयमल्ल योगप्रकाशमल्लसँग मिलन आयो । फेरि मैल्ला दिनपछि कान्तिपुर ललितपत्तन भक्तपुरका तिनै राजा कोटेश्वरमा भेट भै भक्तपुरका राजाले २ हात्ती र २४००० रुपैयाँ दिदा जगज्जयमल्ल योगप्रकाशमल्ल गोर्खालीले तीन भाग गरी बाँडी लिया । संवत् ८४६ वैशाखमा मछिन्द्रनाथका देवालयमा चारैतर्फ ढुंगा बसाई मिलाई प्रतिष्ठा गन्या । यहाँपछि कान्तिपुर भक्तपुरका राजा तिनो भक्तपुरमाथि चढाइ गरि फूलवारी नाचुढा दाप्चाको टजिती कर्को आयो । कान्तिपुरका राजाले भक्तपुरका राजासँग हात्ती २ र १८००० रुपैयाँ लिया । संवत् ८४९ भाद्र कृष्ण १२ का दिन योगप्रकाशमल्ल परलोक भया ।

त्यहाँपछि विष्णुमल्लकन राज्याभिषेक दिया । भोगवर्ष १५ संवत् ८५१ पौष मैलामा जगज्जयमल्ल र विष्णुमल्ल राजा मिली भक्तपुरमाथि चढाइ गरी नालाग्राम साँगा आदि ६ ग्राम जिती ३२ ग्राम बाँडी लिया । विष्णुमल्ल राजाले आफ्ना भागमा गोर्खानिहरूकन राखी आयो । यहाँपछि तीनै राजा भेट भै भक्तपुरका राजाले आफ्ना ग्रामहरू छुटाउन निमित्त हात्ती र रुपैयाँ दी पठाउँला भन कवून गराई फर्की आयो । पछि कवून नगुन्याउँदा रिसाया र भक्तपुरमा ठाना बस्न गया । भक्तपुरका राजाले ततहुँ लमबुङ् मकवानपुरका सैन्य आफूसित मिलाई आई हटाई । पठाया । १२० जना गोर्खालहरूकन समानी ग्रामहरू आफुनु गरी लिया । यहाँपछि रणजित्मल्लले विष्णुमल्लकन रुपैयाँ दी आफूसँग मिलाया । यहाँपछि कान्तिपुरका राजाले गोर्खालीकन आफुसँग मिलाई ललितपत्तनका राज्य लामुडाडा

दखल गरी गोर्खालीकन राख्या । फेरि विष्णुमल्ल राजाकन गोर्खालीकन आफुसँग मिलाई लामुडाँडा आपनु गन्या । संवत् ८५१ आषाढ कृष्ण ५ का दिन श्रीमच्छिन्दनाथकन ठूलो चाँदीका ब्रह्मरूप बनाई चढाया । फेरि संवत् ८५४ माघ शुक्ल देखि आरंभ गरी चौक्काठ नाम गरी अति सुन्दर गरी प्रजा गुहार मागी ३ मैत्रा भित्रमा अधि भयाको भएकाई दवारि बनाया । संवत् ८५७ साल विष्णुमल्ल राजाकी रानी चन्द्रवस्ती देवीले श्रीगुनजाभवानी प्रीति गरी ठूलो घण्टा चढाई सुनका छाना छाई गजुर चढाइन् । संवत् ८६० पौष कृष्ण ७ का दिन श्रीपशुपतिनाथकन चाँदीका जलहरि बनाई चढाया । महास्नान यज्ञादि कर्म गराया । यही साल फाल्गुन शुक्ल ६ का दिन विष्णुमल्ल राजाकी रानी विष्णुमति देवीले मातातीर्थमा अधि एक धारामात्र थियो । पछि जग्गा सुन्दर गरी बनाई एघार धारा गरी बनाई प्रतिष्ठा गरिन् । संवत् ८५२ ज्येष्ठ शुक्ल ४ शंखसुलका पश्चिम पट्टि लामु पासी बनाई लक्ष्मीनारायण वाग्मतीका मूर्ति स्थापना गरी प्रतिष्ठाकर्म गराया । संवत् ८६१ भाद्रपद कृष्ण ७ का दिन महादेव काशीमा अग्निस्थापना गरी यज्ञ पूर्ण गन्या । भयारि अग्रहोत्र त्यहाको ब्राह्मणहरूले गर्दैछन् । चार हात चार पाउ चार कान भयाको भेडो जन्म्यो । फेरि लगनखेलका माजु सीमाका ठूलो एक हाँगा अहस्नात बाबु नबहो ठूलो शब्द आई पश्चिमबाट हाँगा भावियो । यहाँपछि गोर्खाली र लंपुग्या मिली देउ राली दखल गन्या । यिन राजाले बज्र वाराही देवीका स्थानमा जगा देवालय बनाई झिलाका महिपमूर्ति बनाई स्थापना गरिदिया । यिन राजाले ब्राह्मणहरूकन विर्तादी धर्मको सम्मान गरी जगज्जयमल्लका पुत्र आफ्ना साला राज्यप्रकाशमल्लकन राज्याभिषेक दिनु भनी संवत् ८६५ श्रावण शुक्ल ८ का दिन परलोक भया ।

यहाँपछि राज्यप्रकाशमल्ल राजा भया । भोगवर्ष १३ यिन राजाले श्रीमच्छिन्दनाथकन नाहाल पूजा रथका अगाडि ध्वजा ढल्माका पछाडि पाँच तल्या छत्र चढाई जात्रामा प्रतिवर्ष लैजानुपर्ने रीत चलाया । संवत् ८६८ पौषमा राजा सिद्धिचन्द्रसिंहमल्लले बनायाका कृष्ण देवालयका अगाडीको खम्बाका गरुडको नेत्रबाट रक्त बही आयो । यही साल भदौमा तनहुँका राजाले चितलाङ्ग दखल गरी लिया । पछि केही रुपैयाँ दी बुझाई जगा आफ्नू गन्या । तनहुँका राजाले लामुडाँडा दखल गरी राख्दा नेपालका प्रजाहरूले कपास चिन जान पनि पाएनौं तुला काठहरू काट्न जान पनि पाएनौं भनी राजा राज्यप्रकाशमल्लसँग विन्ति गर्दा सयभा काजीले म युक्तिगर्छु । केही मन्देह मान्नुपर्दैन भनी पठाया । यहाँपछि सयभा काजीले तनहुँका राजा जंग बन्दोबस्त गरी लामुडाँडा छुटाईदिउंला भनी आफ्ना गुरुकन पठाउँदा बोचैमा गोर्खाका राजा आई धनवन्त काजीसँग सल्लाह मिलाई लामुडाँडा सपुर्द गरी पठाया र सयभा काजी रिसाई फर्क्यो । जगा छुटाइदिन आइन्दा तनहुँका राजाको गुरु बहुतै दिक् औ बहुतै समिदा भै फर्क्यो ।

संवत् ८७१ साल ज्येष्ठ वदि अमावास्याका दिन मछिन्द्रनाथका रथ नखुमा पुग्या । यस्तै दिन सूर्य-ग्रहण हुँदा राजा राज्यप्रकाशमल्ल प्रभृति धेरै प्रजाहरू जाई स्नान गन्या । राजाले धेरै दान धर्म गन्या यस्तो महापर्व अघि भै गयाको मुन्याको पनि छैन । यही साल भिखवालथन र धनवन्त काजीले भित्हुंगो खाल दखल गरी राख्दा कालुपडिसंग भेट गरी छुटाउनको बन्दोबस्त गर्दा कालुपाडिले हामीलाई जान थाउन खुलासा गरिदिन्छौ भन्दा लौ भन्दा यस कुरा प्रजाहरूले नमान्दा फर्की आया ।

पिन राज्यप्रकाशमल्लका १६ रानी थिया र स्त्रीहरूका विरोधले नेत्र रोग भयो । ज्योतिषीहरूकन देखाउँदा गणेशको दोस भनी उद्धारउँदा चोभार गणेशकन देवालय बनाई गजूर चढाया । भक्तपुरका राजा रणजितमल्ल गणेशदर्शननिमित्त आया । कान्तिपुरका राजा जयप्रकाशमल्लले भन्या २१ फेरासम्म बोलाउन पठाउँदा पनि अनेक विन्ति गरी पठाउँदा पनि आएनन् भनसारो पाटनका लगा भित्रको कोटहरूमा आगो लाईदिया । श्रीरत्नेश झाडी यस्ता तरहको बुद्धि गन्या । यही खबर सुनी कालीदास धनवन्त मन्त्रीले गोर्खाका राजा पृथ्वी नारायणकन पत्र लेखी नुवाकोट दखल गरी लेऊ भनी पठाउँदा गोर्खाका राजाले अवसर पाई दखल गरी लिया । राज्यप्रकाशमल्ल राजाले ४ दिनसम्म राज गरी विधिपूर्वक प्रतिष्ठा कर्म गरी सहर फर्का । यहाँपछि जयप्रकाशले नगकोटी भिकाई सिपाही बनाई नेपालमा राजाका भैडार खराप गन्या । दमोहा दिनानिमित्त पशुपतिनाथका भण्डार खोली पनि लिया । ठेल्ले महालक्ष्मीका अगाडि खम्ब डाली मुनका सिंह उठाई रात्रिमा कान्तिपुरमा लग्या । अनेक उपद्रव गन्या यहाँपछि कालीदास मन्त्रीका घरमा नगकोटी २ जनाकन चाकरी राखी भेद गरी ६मैल्लापछि दशैमा स्थापना कर्म गरी चोचभा भनी तमाखु खाइरहुँदा परशुप्रहार गरी कालिदासकन मार्न त्राया । यी नगकोटीहरूकन लगारी नक्कलहलमा समाई मान्या । दोस्त्राचाहिँलाई वाग्मतीमा फेला पारी मान्या । यहाँपछि कालिदासलाई मारिदख्या भनी जयप्रकाशमल्ल बहुतै हर्षमान्या । यहाँपछि ठूला एक मन्त्रीलाई मारिदिया भनी राज्यप्रकाशमल्लको मनहारि रोगले पीडा गन्यो । यस्तै दखतमा विष्णुदत्तनामका ब्रह्मचारी वीरसाधना गर्ने राज्य वासन सामर्थ भयाका ललितपत्तनमा प्राप्त हुँदा तिनकन बहुतै सम्मान गरी राजाको जय होस् भन्दा कारणले वैष्णवी पीठमा साधन गरी सोधन नाम गन्याको गुभाजु मन्त्र शास्त्रमा जान्या थियो र साधन गन्याको चरित्र बुभन पठाउँदा सोधन गुभाजुले रात्रिमा जाई साधन गन्याको भ्रष्ट गरी यही साधन गर्दासा थाप्याको मोहनी पाई गुभाजुले पाइनह मवहादेव भनाई दुनियाले पूजा मान्य गराई बहुतै वराधिसँग अहंकार गन्या पछिबाट मत्स्येन्द्रनाथ नै हुन् भनी शिरको छत्र तिन जाँदा समाई ल्याई मान्या । अघि साधना भ्रष्ट गरिदिदा विष्णुदत्ता ब्रह्मचारिले बहुतै रिसाई आप दिधा । अन्तमा देग फर्कि गया ।

यहाँपछि गोर्खाको अवस्थनै राज्य होला भनी श्राप दिँदाभयो । लोचका बुद्धि लोकन राजाप्रति

मन्त्रीले मन्त्र शास्त्र भ्रष्ट गन्या । यहाँपछि ब्राह्मण देवताकन सम्मान गर्नु गोर्खाका राजाले यो नेपाल राज्याभिषेक पाउला । ब्राह्मण देवताकन सम्मान गर्नु उत्तरोत्तर वृद्धि होला भनी ब्रह्मचारि विष्णुदत्त मैथिलले आज्ञा गरी गयाको छ ।

यहाँपछि राज्यप्रकाशमल्लले नाना प्रकारले प्रजालाई पीडा दीकन बौजाहाको स्वभाव भै नानाउप-द्रगन्या । संवत् ८७३ चैत्र मैलामा राज्यप्रकाश मल्लका पुत्र राजकुमार परलोक भया । यही बखतमा गोर्खाका राजाले नेपाल खाल्डामा प्रवेश गरी दहचोक फर्पिङ आफ्नु मरी राज्यको चलन गरिरह्यो । यहाँपछि गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाहले नेपाल खाल्डाभित्र प्रवेश गरी पाठनका लगाको थोरै ग्रामहरू दखल गर्दा संवत् ८७७ कार्तिकमा बुङ्मती रङ्गाको मछिन्द्रनाथकन पाठनमा ल्याया । नेममा रङ्गाका गुमागुहरूले बोकाई ल्याउनाले ग्रामहरूका मानिस सहर जान नदी सहरका मानिस ग्रामहरूमा जान नदी राख्दा पाठनका काजीहरूले केही रूपैया गोर्खाका राजालाई दीबुझाई ठेबु बाढे ग्राम चापागाउ ठेबो सुनागुठी खोकना बुङ्मती फर्पिङ यति ग्रामहरू छुटाई लिया । यिनै ग्रामहरूबाट धर्धरी उठाई रूपैया जमा गरी गोर्खाका राजालाई महाजन हरूसँग सापट्ती टारिदिया ।

फेरि गोर्खाका राजाले थाङ्कोट् बलम्बु एतुंगल दहचोक दखल गरी राख्दा कीर्तिपुर दखल गर्न निमित्त भंखेलमा ठाना बस्न आउँदा विश्वजित्मल्लका सेना र जयप्रकाशमल्ल आफै जाई लडाइ गरी गोर्खाका काजीहरू सबै यिनिहरूकन मारी हत्याया । गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाह जीवको संसय गरी दहचोक चढी भागी गया । राज्यप्रकाशमल्लका रोग साह्रै भै नाना ज्योतिष शास्त्रमा विचार गराई समय अनुसार उपचार दान कर्म चाहिँ दो गराई नाना औषधि गराउँदा पनि रोग शमन नभै संवत् ८७८ शुक्ल सप्तमी पर अष्टमीका दिन परलोक भै गया ।

यहाँपछि भिरव्वाल धन काजीले तुंगलको विश्वजित्मल्ल १८ वर्षका उमेर भएकालाई ल्याई सिहासनमा बसाई उपाध्या मन्त्री प्रजाहरूसँग सम्मत गरी विश्वजित्मल्लकन संवत् ८७८ आश्विन शुक्ल ६ का दिन राजा थाप्या । भोगवर्ष २।६ यिन राजाल प्रजा प्रभुतिकन सुख दी राज्यको चलन गरिरह्योका थिया । यिन राजाले कालिदास काजीकी छोरी चाकुबहाल काजीका छोरालाई दयाकी मयजूथकुं राजाले ल्याई स्त्री गरी राख्या र चाकुबहाल प्रमाणका छोराको कालिदासकी छोरी देवीदास र तथिधनको बल पाई राजामाथि दगा गरिरहँदा एकदिन विश्वजित्मल्ल राजा मछिन्द्रनाथका दर्शननिमित्त जाँदा मछिन्द्रस्थानमा मुहुडा फिराईराख्याको देख्या र राजाले आज किन लोकनाथकन हँडो गरी कन राख्याको भनी हुकुम हुदा अरु साथका मानिसहरूले सदाका माफिक रङ्गाकाछन् भनी विन्ति गर्दा राजाका मनमा आजमलाई क्या भयो भनी आश्चर्य मानी दर्शन गरी फर्कदा सिङ्गबाट लोठ्या । त्यहाँपछि दधरमा आया यसै दिन चौकाठका पंच भयालमा रङ्गाका थिया । उसै भवत चाकुबहाल प्रमाणका छोराको तुंगले

हानी भाया । राजालाई लागेन । वसकी स्वास्नी मैजे राख्यो भन्या मलाई हान्याको हो भनी रीसले राजाले केही नभनी चुरा लागि रक्षा ।

यहाँपछि राजाकन नाबया रक्षाका काजी प्रधानहरूले राजामाथि यस्तो गर्न भन्यालाई समाइ ल्याऊ भनी भगवान् बाइ भित्र पत्नी काज हरु आफ्ना आफ्ना घर गया प्रजाहरु जाई चाकुवहाल काजी काघरलाई घेरा दीवार चाकुवहाल प्रमाणका छोरा दुई भाइले अबहाम्रो जीव रक्षाहुन्याछैन सव्यास-
म्मको पौख गन्धी हो भनी जीवको माया मारी दुइ भाइले तबारे भिचो पट्टाखेली जाई घेरा दिन्या-
हरुकन धपा या । प्रजाहरुकन मारी आउनु भन्या हुकुम थिएन र मारेनन् । समाउन भन्या सकेनन्
ती दुइ भाइले हटाउदा हटाउदा भोगेनस्थान नघाई धपाया । दर्बारका दोकाहरुमा रक्षाका मानिसहरु
पनि दग्दा एक कोही रोकाबाट सती दर्बारभित्र ज्याँदा राजाले खबर पाई तलेजुमा लुक्न भनी जाँदा
चाकुवहाल प्रमाणका छोरा ले जन्त्र हातमा ली केवल मार्न आगे लगारी ल्याउँदा विश्वजित्मल्ल राजाले
अवमेरो जीवरक्षा हुन्याछैन भनी डराई कम्बबाट शस्त्र हातमा ली पेट चिरी संवत् ८८० भाद्रवदि १४
का दिन प्राणत्याग गन्या । यस्ता तरहसँग राजा विश्वजित्मल्लकन परलोक गराई चाँडै फर्की देशत्याग गरी
मधेशतर्फ भागी गया । यहाँपछि काजीहरुले थाहा पाई दर्बार आई बहुते दुःखित भयापछि धनवन्त
काजीले उसै बन्त कान्तिपुर जाई जयप्रकाशमल्लका हजुरमा पुगी जुनकन बाबा भनी मानिरह्याथ्यौ
तनकन नरचाकुवहाल प्रमाणका छोरा ले दगागरी अन्तकाल पाया । अब हजुरकन बाबाभनी मात्र
आया भनी विन्ति दर्दा जयप्रकाश मल्लले माया गरी ललितपत्तनमा आया । राजा मरण भयापछि
विश्वजित्मल्ल का महानारिने बहुते विलाप गरी रोई भयालमा बसी प्रजाहरुकन मेरा पुत्रकन यहाँसम्म
आपदा पर्दा क्या हेरेरती भन्दा प्रजाले केही विन्ति गर्न सकेनन् । सबै टोलाई रक्षा र प्रजाहरुकन औ-
सरमा वान न आक्नु भनी आप दी छोराका संसर्ग गरी सती गइन् ।

यहाँपछि संवत् ८९० साल भाद्र वदि १४ का दिन जयप्रकाशमल्ल राजा भया । भोगवर्ष ११२
यिन राजाले हुकुम चलावाको देखी डरमानी टेकु दोभानतिर जाँदा उत्तैतिरबाट धपाई कान्तिपुर पठाया ।
यहाँउपान्त पाटनका काजीहरुले भक्तपुर जाई रणजितमल्लकन बुझाई संवत् ८८२ साल ज्येष्ठ मैहामा
ल्याई ललितपत्तनमा राजा बाया । भोगवर्ष १११ यिन राजाकन मन नपरी शंखमूलमा श्राद्ध गर्न जादामा
तेसै बाटो बपाई पठाया । केन विनै प्रमाणहरुले कान्तिपुरका जयप्रकाशमल्लकन अनेक तरहसँग बुझाई
ल्याई राजा भया । मैहामा ६ राजा भया उपान्त काजीहरुसँग वित्त नमिला राजा जयप्रकाशमल्लले
दगा गरी कान्तिपुरका देशानन्द उपाध्याकन पाटन पठाइ धालाछे काजी धनवन्त भिखवाधन आदि यी
प्रधानहरुकन जयप्रकाशमल्लका आजाले सात पुर्खाको धर्म दी सत्यवाचा गरी कान्तिपुर लग्या । यहाँपछि
जयप्रकाशमल्लले सरा छोडी छुट्टै काजीहरुकन बन्धन गराया । भिखवाधन काजीले जयप्रकाशका

बन्धनमा रहन्याछैन । पृथ्वीनारायणशाहकन सलाम गर्न्याछैन भनी प्रतिज्ञा गन्याको थियो र बन्धनमा पर्दा कम्मरबाट शस्त्र भिकी मुटुमा रोपी प्राणत्याग गन्या । यस कुरामा पाटनका प्रजाहरूले थाहा पाई हुल उठी रात्रीमा अटकनारायणका स्थानसम्म पुग्दा जयप्रकाशमल्लले खबर थाहा पाई २ जनालाई मारी ५ जनालाई समाई हठाई पठाया । यहाँपछि ५ काजीहरूकन स्रोको पोशाक पैसाई आवस ली फर्जित गरी छाडी पठाया ।

जयप्रकाशले पाटनका काजीहरू कन बन्द गरी राजा काजी शून्य भै रहँदा पाटनका प्रजाहरू जाइ गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाहकन राजा गर्नुभयो भनी बिन्ती गर्न जाँदा राजाले आफ्ना भाइदल मदनसाहकन आफ्नु साटो छान बिन्हु दी पठाया र नेपालि संवत् ८८४ माघ शुक्ल पुर्णिमा शुक्रवार का दीन पाटन सहरमा प्रवेश गराई राज्याभिषेक दिया । थोरै दिन व्यतीत भयापछि नून कपास राजा पृथ्वीनारायण शाहले पठाई न देँदा यस कुरामा प्रजाले दलमदनसाहकन भन्या । हामी प्रजाकन सुन होना भन्ना कारणले हजुरकन राजा थाप्यौ । नून कपास भिकाइदेउ भनी बिन्ति गर्दा राजा दलमदन साहले केही धन्दा मान्नु पर्दै भिकाइदेउला भनी दिलासा दी राख्यो ।

यहाँपछि दाज्यु पृथ्वीनारायणशाहकन पत्र लेखी पठाउँदा पनि दी नपठाउँदा छ प्रधानहरू र प्रजाहरू मिली राजा पृथ्वीनारायणशाहको नाम काटी कारण गरी दलमदन शाहकन राजा थाप्यो । भोगवर्ष १ त्यहाँपछि पृथ्वीनारायणशाहमाथि बघाई तैपनि नून कपास दी नपठाउँदा प्रमाणहरू प्रजा रिसाई दलमदनसाहकन छेकी पछिबाट छाडी पठाया ।

यहाँपछि संवत् ८८५ वैशाख शुक्ल १२ वृद्धस्मितीवारका दिन पाटनवासी ठाकुर तेजनरसिंहमल्लकन राज्याभिषेक दिया । भोगवर्ष ३ यही साल गोर्खाली नेपालमा प्रवेश गरी ठाना राख्यो । ठानामा रहन्याहरूसीत सत्य विश्वास गरीकन तिमीहरूकन मान्याछैन भनी निदानमा सदैकन मारीदीयो । २ सर्दारहरूकन समाई नुवाकाँठमा लगी सास्ती दिदा नदीमा डुगाई दुख दिदा एक जना मथ्यो । धनवन्तका छोरा वीरनरसिंह मरेन । चौकी राखी कतै जान नदी राख्दा पछिबाट तेरा बाबुलाई चिठी लेख फालाना गाउँ हाम्रा हात पारिदेऊ त्यहाँपछि छोडिदीउँला भनी केही गाउँ हात पाय्यो । पछिबाट नेलमा रह्याका वीरनरसिंहले नेलैसँग त्रिशूल गंगामा फाल हाल्दा चोकीदारहरूले फेरि समाइ राख्यो । यस्तै समय धेरै चिठी गोर्खाका राजा पाटनका काजीको उत्तरा उत्तरी हुँदै थियो । काजी धनवन्तका छोरा वीरनरसिंहले बाबुकन चिठी पत्र लेख्दा छोराको मायले पृथ्वीनारायणशाहबाट चिट्ठो पत्रपठाई भिकाउँदा पाटनका काजीमान छोडी गोर्खा भरमा गया । यही साल श्रीब्रजयोगिनीका निधारमा भकस्मात रक्तका किन्दु देखिया । वैशाख कृष्ण १४ अनिश्वरवारका दिन बानाज्यूना कोसमा गोर्खाका सैन्यले प्रवेश गन्या ।

संवत् ८८६ नवचैव शुक्ल ६ का दिनका रात्रिमा कीर्तिपुरमा गोर्खाले प्रवेश गन्या । देश प्रजा-
हूह सान्ने देखापन्या आइलाग्याहरूकन समाई मान्या । पछिवाट अघि कालुपाडे आदि सदाहरहरूकन र
शूरप्रतापशाहका नेत्र तीरका प्रहारले करिदिय भन्ना रिसले कीर्तिपुरमा प्रजाहरू १२ वर्षभन्दा बढी
उमेर भयाकाहरूकन नाक काट्या । भागी दवी गहन्याहरूमात्र बाँच्चा । यहाँपछि संवत् ८८७ साल पौष
कृष्ण दशमीका रात्रीमा प्रजाहरू सब जम्मा भै चिराक वाली दगाछोडी कीर्तिपुरका कोट घरमा प्रवेश
गराया । यहाँपछि संवत् ८८८ भाद्र शुक्ल १४ उत्तरफाल्गुनी नक्षत्र सोमवारका दिन गोर्खा राजा
पृथ्वीनारायणशाहले कान्तिपुर प्रवेश गन्या । पछि जयप्रकाश भागी पाटनमा आया । त्यहाँपछि आश्विन
वदि ७ का दिन पाटनका तेजतरसिंहमल्ल र जयप्रकाशमल्ल दुवै भागी भक्तपुरमा गया । पाटनका का -
जी सयस्वाधन भोजनसिंह सयमजा सिपाइहरू सब भक्तपुरमा गया । यहाँपछि संवत् ८८८ आश्विन वदि
११ शनिश्चरवारका दिन गोर्खा राजा पृथ्वीनारायणशाहबाट ललितपत्तन देखल गन्या । त्यहाँपछि
मिश्रज्यु बाहाबल राजाधनवन्त सि प्रमाण तथिप्रमाण कीर्तिलक्ष्मी सि यी ६ जनालाई पाटनको भारा दिया ।
यहाँपछि यी प्रधानकन बोलाई स्वयं घरमा सल्लाह हुदा मिश्रज्युले तिमीहरू छ जनालाई छल कपट
मैले गन्याछैन भनी जनै सुठीमा पानी ली सत्यवाचा गन्या । बाहाबल रानाले ढोल माथि तरवार
राखी तिमीहरूमाथि मैले छत्र कपट गन्या यी भवानीको कुदृष्टि लाग्या छ । पछि संवत् ८८९ पौषमासमा
राजा पृथ्वीनारायणशाह पाटनमा प्रवेश गर्दा सिन्दूर जात्रा गरी लग्यापछि छ प्रधानहरूकन पा -
उरखवारी ल्याई समाई कान्तिपुरमा लगी सर्वस्व हरण गरी सन्तान मास्या । यिनिहरूमध्ये यगुबहालको
प्रधान भागी मधेसतिर गया । कसैले फेला पार्न सकेनत् । अरु पाँचै प्रमाणहरूकन हुल्याहा हुन भनी
यमलोक पठाया । पाँचै मयबु सती गइन । धनवन्तसिंह शरण आयाको हुन्याले बाँच्चा । सबै जग्गा
जमीन घर खेत फोई बक्त्या । ६० खेत जागीर बुङ्मती खुवा गरी १२५ घोडा तैयार गर्नु भनी भारा-
बक्त्या । यस्ता तरह संग राजा पृथ्वीनारायणशाहबाट निकट गरी राज्य गर्दाभया ।

कान्तिपुर

फेरी कान्तिपुरको विस्तार कहिन्छ । शिवसिंह मल्लका ज्येष्ठ पुत्र लक्ष्मीनृसिंहमल्ल संवत् ७३३ मा
राजा भया भोगवर्ष ११ यिन राजाका पालामे आफ्ना कष्ट काजमा आयिसह्यारगन्या भनीसंझी
रजकपुत्री फिङ्गुवा पर्खेचाकन डोली पठाई लिन पठाउँदा डोलीमा बक्त्या हाम्रो रीत छैन भनी देवप-
त्तनमा आई राजासित भेट गरी जलदन्ध मोचन गराया । धेरै खेत भागो गुठी राखी रानीगुठी भनी
मनाया । राजाले यिनिहरूमाथि बहुते आग्रह गरी खुसी गराई पठाया ।

यहाँपछि नित्यानन्द स्वामीले श्रीपशुपतिनाथकन डोग दिदैन् । यस्ता पूजाहारी राखी बढिया
छैन भनी कोही दुर्जनले राजालाई सुनाउँदा राजा आफै जाई हेर्न जाँदा स्वामीले अर्थ बुझी केही न-

बोली नित्य पूजा सकी बाहीर आई चण्डेश्वरी पूजा गरी आई कामदेवकन ढोक दिया र कामदेवका पादुका भंग भै खस्या । फेरि धर्मशीलामा ढोक दिदा धर्मशीला फुट्यो । दुइ चिरा भयो । फेरि दक्षिणदर्भाजाभिन्न पसी दण्डवत् प्रणाम गर्दा त्यो शीला पनि दुई टुक्रा भै फुट्यो । फेरि हर हर भनी भित्र जाई श्रीपशुपतिनाथकन सिरले छुवाई दण्डवत् गर्न तयार पर्न्या बेलामा स्वामिकन बलले समाई राजाले कर जोरो बहुतै प्रार्थना गरी बुझाई स्वामीदेखि डर मानो राजा कान्तिपुर फर्क्या । यिन दिनदेखि स्वामिले मेरा गुप्ती प्रभाव खोलनुपन्यो भनी दिक्क भै संसारमा रहनको इच्छा त्याग गरी नित्यपूजा सकी बाहिर आई नैकृत्य कोण मा खडा भै पकडो ३ भनी तीन वार नित्य भग्नि रह्या । थोरै दिनपछि यो नित्यानन्द स्वामी समाधि ली प्राण खैवी शून्यमा गया । यी स्वामीलाई उनका गुहले यो गुप्ती प्रभाव खुलन गया पछि तैले प्राणको माया नराखी संसार त्याग गर्नु भन्थ्या बाचा थि - यो र स्वामीले प्राणत्याग गर्नुको हो ।

यिन राजाले श्रीगुह्येश्वरीदेखि बाग्मतीमा जग वसाई ल्याई श्रीपशुपतिका स्थानको चरणोदक बाग्मतीमा पर्न्या गरी नाल बनाई जल चढाया । संवत् ७५३ माघ शुक्ल ७ का दिन श्रीतुलजा भवानीकन सुनका चदुवा चढाया । दीपमाला मवालाख बाली कोटेश्वर मखनमा गुदाल राखिदिया । भित्र ठूलो घण्टा चढाया यिन राजाका २ पुत्र थिया । जेठा प्रतापमल्ल कान्छा भीम मल्ल थिया । ११ वर्ष राज्य भोग गरिसक्दा मन्त्री वर्गका खेलले जेठा छोरा प्रताप मल्लले बाबुको टीकाहरण गरी राजा भया । भीम मल्ल बहुतै बुद्धिमान् अवतारी पुरुष हुनाले बालपनैमा मन्त्री भया । बाबुको टीकाहरण होराले गरी वन्द गरी राख्या र मन हरी वात रोगले पीडा गराई रह्याका थिया । राज्यभिवेक पाया उप्रान्त ४४ वर्ष बाँकी आफ्ना पत्नीदेखि कनमा चल्योको तुलजा जगाउन्थ्या महामन्त्र बाबाबाट पायाको मन्त्र छोरा प्रतापमल्ललाई दिनपछि मन्त्र लोप गरी नेपाली संवत् ७७७ आद्रकृष्ण १३ शुक्रवारका दिन परलोक भया ।

अस्य पुत्र प्रतापमल्ल राजा भोगवर्ष ११ यिन राजाले बाबा छँदै बाबाको टीका हरण गरी संवत् ७४४ मा राजा भया । यिन रात्रिका पर्वपमा श्रीदक्षिणकाली प्रसन्न भै मलाई मूर्तिमान् प्रकाश गर भनी स्वप्नविषे प्रसन्न हुँदा राजाले याद नगरी रहँदा फेरि कन्या कुमारीमा प्राप्त भै मेरा स्वयम्भू मूर्ति अप्रकाशित छ । मलाई मूर्ति बनाई स्थापना गर महामारी भय निवारण होला आयुवृद्धि होला स आर्य्य प्रख्यात होला भनी आज्ञा हुँदा राजाले अवत नबनाई भएन भनी मूर्ति बनाउन लाया । जब सक्यथ्या यहाँपछि फेरि त्यो मूर्ति मेरो अप्रकाशित ध्यान हो त्यो दर्बोर भित्र स्थापना गर भनी स्वप्न प्रसन्न हुँदा दोस्रा मूर्ति बनाया । श्रीनृसिंह भट्ट लम्बकर्ण गुह पाई यिनका द्वारा ले श्रीदक्षिणकाली श्रीसुन्दरकाली अष्टमातृकाकन दक्षिणभागे पूर्ववती गंगा वामभागे उद्धारवती गंगासंगम श्रीस्वयम्भू दक्षिणकालीकास्थान

निकटमा शमशातवासी प्रकाशस्वरूप महाकाली सुन्दर कालीकन सहस्र बलि नरबलि महापुजा को-
त्थाहृति यज्ञ गरीकन प्रतिष्ठाकर्म विधान पूर्वक पुण्याई वैशाख शुक्ल ३ का दिन स्थापना गरी बिराज-
मानगराया । श्रीसुन्दरकालीकन र आपुना राजकुलमा मोहनचोक बनाई विशक्ति पढाम्नाय दशानाय
षोडशाम्नाय मूर्तिमा मूर्ति प्रतिमा चौसठ्ठी जोगिनी आवरण देवता संतुष्ट गरी श्रीसुन्दरकालीकन स्था-
पना गन्या ।

यिनै फर्पिङ्का ईश्वरी प्रसन्न हुँदा असंहरव्य धन द्रव्य कुवेर संतुष्ट भै ऐश्वर्य पाउदा भयो । श्रीगुरु
नृसिंहभट्ट राजा प्रतापमल्ल मन्त्री भीममल्ल यी तीन जनाका सम्मतले ईश्वरीकन स्थापना गर्दा ईश्वरीका
प्रसादले भोट राज्य लासा कुती अम्बल गरी घेरै दौलत प्राप्त हुँदा मोहन चोकमा पाँच कोटि द्रव्य भ-
ण्डार थाप्यो । चार कोशमा चार ध्वजा खडा गरी जनधेनुमा षोडश प्रकारका अक्षर लेखी राख्यो ।
फेरी कोटि धन खर्च गरी परलोक उद्धार इह लोक ऐश्वर्य ताभ्राज्य पाउनको कामनाले श्रीदेष्टुदले भवा
नीका मूर्ति बनाई आफ्ना मूर्ति बनाई सालिकथाप्यो । श्रीपंचमुखि हनुमानका मूर्ति देवालय बनाई
भिन्न स्थापना गन्या । फेरिदोखा हनुमान्का मूर्ति बनाई राजद्वारविषे स्थापना गरी हनुमान् डोका भवो
नाम प्रख्यात गरिदियो ।

बाबा लक्ष्मी नृसिंहमल्ल बात रोगले पीडा घराई दुःख पाइरह्योका थियो । यिनका मन्त्री भक्त-
गुरुका कचिगल नरदेव काजी शिवा प्रताप मल्लका काजी प्रतापध्वज मनु जोसो थियो । प्रतापमल्लले
राजकाज गन्याको देखी बाबा लक्ष्मीनृसिंह मल्लले मनमा संताप छोडी मन हर्प गरी भन्यो कि मैले
गुरुका सामर्थ्य तूनाकन गुरुका प्रसादले मुटिका लिन सामर्थ्य भयो । धन्य मेरा गुरु भन्नु यसो भयो पनि
पुक्ले पुष्पिको नाम राख्यो । मेरो मनमा दुःख छैन गुरुका कृपाले मेरा पुत्र उद्धार भयोको देखिसक्यो ।
अघि मात्र मेरा मनमा दुःख भयो । पछिबाट मेरा चित्तले देखा । भक्तपुन्या मन्त्रीका बुद्धि सुन्नु रहेनछ ।
त्योका बुद्धि मैले सुन्दा छोरोले यत्ता गन्याका हा उत्तरमुटिका राज्यभोग गर्न पाउन्या गरी गुरुबाट
कुरागरी प्रसन्न भयो । मेरा गुरुका कृपाले चतुर्दिगको भुक्तवान होला भनी कृपा भयोको बुद्धि भयो ।
भक्तपुन्याको बुद्धि सुनी घर कलह कुटुम्ब नाश भयोको देखिसक्यो भनी लक्ष्मीनृसिंहमल्लले भन्यो ।

महारानी र भीममल्लकी रानी बहुतै मिलनका थियो । आफ्ना कुलमा सिद्ध पुरुषले उपदेश
गन्याको काम संभन्धी पायदेवता कोटेश्वरसम्म सडक बाग शास्त्र मर्यादाको सहर प्रजा दस्तुरदमोजिम
बन्दोबस्त र यस्तो घाट तबार गर्न सक्थ्यो । यही इन्द्रासन भन्थ्यो । छवासी हजार योजन हिड्ने पदै-
नथ्यो भनी दुइ जना रानी बत्ती कुरा गन्याको राजा प्रतापमल्लले र भीममल्ल मन्त्रीले सुन्याछन् र
यिनै कुरा पूर्वज्ञान सुनी बीरा पेशमा चिर शक्तले सृष्टि हुन्छ भनी राणा प्रतापमल्लले र मन्त्री
भीममल्ललाई धन पुर्ण गरी कार्य सिद्ध गनान्वित देश देशमा सिमीले गन्याको विति प्रजा प्रा-नीले

मान्नु भन्या बन्देज गरिदिन्छु सकौला भाइ भनी हुकुम गर्दा भीममल्लले विस्ति गन्या । भोट मधेस प - हाड जाई बुकी बसी बन्दाबस्त गरी प्रजा त्यस सन्नाहमा राखी दौलत कमाई ल्याई घाट् पाट् सहर जग्मा । देवताका नामले टोलै बोलाई वैकुण्ठ जस्ती गरी सिद्ध पुरुषको आज्ञा श्रीपशुपतिनाथको इच्छा हजुरको कलियुगमा वीरकीर्ति रहन्या काममा धिति गरी बक्स्यो । टहलमा म भरिसक्य गरी पुन्याउँला भनी विस्ति गन्या र उही उद्योगनिमित्त राजाले बन्देज बाँधो भीममल्ल मन्त्रीले गन्याको स्थितिमा सबै प्रजाले राजी भै सामेल रहनु भनी सहर सिमानामा डंका बजाइदियो । तीमीमल्लले पनि मधेस पहाड भोट राज्यतक सर गरी मिनाप राखी सौगात पत्र पठाई राज्यको सोको चिताई प्रजा मिलाई थि - तिबाट टकसार रीत भात श्रीपशुपति आर्यको पूजा सज्जन परिड पुराण जोपीहरूमा भक्तिसँग मिलाप राख्दै धर्म मार्गने आयाको धन जग्मा गरी दुहुटी मन्या नाम खजाना राख्यो । पहाड मधेस सर गर्न उद्योग गरिरह्यह्योका थिया ।

यस्तै बखतमा मन्त्री भीममल्लले श्री भीमभक्तेश्वर महादेव स्थापना गरी देवालय बनाउँदा भक्त पुन्या मन्त्रीको बुद्धिले तुलजाका देवालय भन्दा अग्लो भै तुलजा अप्रसन्न हुँदा बहुते मेहनतसित तीन दिनमा बनाइसक्योको देवालय एकैदिनमा भत्काई डेढ वर्षभित्र पनि सिध्याएनन् । यस्तै बीचमा उ - तारापथबाट कल आउँदा राजा प्रतापमल्लले भीममल्ल मन्त्रीकन वकील गरी उत्तरापथ राज्य गर्नको मनसुवा गरी पठाउँदा मन्त्री भीममल्लले भक्तपुन्या मन्त्रीको कपट बुद्धि थाहा पाई पछि मलाई चुक्ती गरी विगार पर्ला फर्की आउन पाउन्या छैन भनी चोताई पत्र लेखी आफ्ना तर्कियामनि यस्ता तरहका बेहोरा लेखी राख्यो । भक्तपुन्याका बुद्धिले राज्य नासला, पछिबाट राज्य हुन जाला । मेरा बाबाका बुद्धि छैन भन्दा भक्तारो मेरा दाज्युको बुद्धि रहेनछ मलाई विदेश पठाउनको मनसुवा न गन्या । परन्तु चाग्मती पूर्वपट्टिका मनुष्यको विश्वास सुन्याको नेपाल धाम रहन्या छैन । उपान्त टीकाधारीको आज्ञा सुनी जान पन्यो भनी मैले धन्या लियाको होयिन परन्तु मेरा फर्की आउन पाउला भन्या आँखा देख्दै न भनी यस्ता तरहको पत्र लेखी गथाथ्यो । राजा प्रतापमल्लले भाइ भीममल्ल मन्त्रीकन बाह्र वर्षको विदा बक्सो साखुसम्म राजा आफै जाई भाइकन भोटतिर पठाई सहर फर्की आयो । भीममल्ल मन्त्री पनि मुलुक सर गदै भोट जाई विस्तार लेख्दै बुझी हेर्दा सर्वत्र सुन चाँदीका खानि राइन्या गुप्त मार्गका ज्या - दा भन्या गुत्तुक् जानी कहिन्या लहासादेखि बायव्य उत्तर दिगतिर १५२० दिनका रस्ताभित्र मानु । पानी जम्याको बालुवा नून उतैतिर सुन खानि एक विटा जमीन खन्या पछि सुनका झुर्कै झुर्का घेरै मिलन्या पानीले पखाल्यो र बुझी सुन् देखिन्या लहासादेखि गन्या गैह्रका भोट महाजनका फौज एकट्ठा भै हतिघारतिर तिर कनान गैह्र जो खचड च्याङ्ग्रा भेडा गथालाई सत्तु चिया बोकाई गुडुक् जातिका देस मा जाई सुन सत्तु चिया बरोबर साटो नून मफतैमा रिता खचड गैह्रमा बोकाई ल्याउन्या एकलै

१७११२०६०७० जना सम्मेलन जाई यस्तु गुरुक जाति भूत जस्ता मानिकन कति दया नभयाका जस्ता भोक लाग्ना बेपारीका मुखपाजी च्याथो समानी दातले घोक्रामा च्या पोतातो रक्त पिउन्वा यस्ता तरहका मानिग का हातमा द्रव्यको खानि रक्ष्याको थाहा पाई भीममल्ल सामर्थीवाला धिया र मनका विचार गन्वा कि तिनीहरू सँग सलुक गर्नसक्या सिद्ध पुरुषको आज्ञा श्रीरघुपति आर्यको इच्छा कलि-जन्मको वीरकीर्ति महाराजको साम्राज्य रहल पुण्याया भनी टागनमा सवार भै थोरै मानिससाथ ली सलुक गर्दै जाँदामा बाधामा सिद्ध पुरुष सँग भेट हुँदा सिद्धले तिम्रो को हो कता बाट आयौ । कहाँ जान्छौ किन जीवको माया मारी जान्छौ भनी भन्दैमा तपस्वी देखि घोडोबाट उत्रो साष्टान प्रणाम गन्वा । श्रीरघुपति आर्यको इच्छा हाम्रा राजाको टहल तपाईंका दर्शन पाउनु मलाई जन्माउन्वा मेरा बाबा महाहारी धन्य हुन् भनी अश्रुपात गरी विनित गर्दा सिद्ध पुरुष खुसी भै चीन डिल्ली भोट सर भोग तप योग जो गर्न उनका अवतारलाई त्यो काम सिद्ध छ । सोही राजा काजी पछि नेपालमा सत्यवादि हुनन् त्यो कीर्ति उनै हक गर्नन् पुन्याउनन् निमि वीरवरहो छाम्कामिनिमा जाइ तमी रानी लाइ पत्रनेषि सगदसो निमिहरू योग तपसर फेरो जन्मौला उहाँबेदै अनाचार रहे कोछ मज्ज्यादा न पुग्दामा जन्म लिएका तपस्वी जन्मी बाहुद्वार कानिगड्फौज जमाई कार्य सिद्धगर्नन् निमिलाइ मैने कायाप्रवेशबिद्या दिज्जा अही ज्ञान रानीलाई पनि भनि पठाउ भनी सिद्ध भ्या । उपान्त लाप्ताका अजिन लामाले भिममल्लकन भोटका महाकाल स्वरूप देषि बहुतै सम्मान गरी भिक्षा गरी भिक्षा पछि दाउसू प्रतापमल्ल राजाकन मोहन चोकमा भंडार राखन निमित्त भनि ५ करोड द्रव्य दी पठाया । पैरो भिममल्ल पाकुमा आफ्ना हातका पाँच अंगुलाको छाप चिह्न राखि दक्षराधि छाड्या । मुलुक सर गर्दैथिया भिममल्ल मन्त्रीले बहुतै राजाकोसाभोगरी सहरमा महाजन हक राखी कोठीहरू ३२ बहलाइ भोटान्तरमा महाजन पठाइ आफु पनि लासामा जाइ वेपार गर-इ सुन् चादिवा धारा वहाई नेपालमा ल्याइ महाजन हरुमाकोही मन्यो अपताजी आफुनोगरी कुनिग्राम आधा आफुनोगरी राख्या । यस्तै बेलामा भक्तपुरका मंत्रिका बुद्धिले तमा काजि भिममल्ल माइ भनि पठायाको भोटका राजाभै भोट्यासँग मिलि रजाइ गर्दछन् भनी चुक्ली गर्दा क्याङ्ग भनी संदेह मानी लीन मानिग पठाउदा तस्तै बेलामा भिममल्ल पनि धेरै द्रव्य लाखवल हुन् बोकाऽ आधा भन्वा खबर आयो । जब भक्तपुर आइ पुग्दा भीममल्ल लाईभक्तपुरका राजा मन्त्रीले राजाको डबान्तिको छैन दौलत यहि राखी जाउ भनि उतातिर भित्रीचिवां खबर प्रतापमल्ल लाई पठाउदा प्रतापमल्ल रिमाइ पश्मा दगापीया । भिममल्ल जाइ तत्रेगुको दर्शन गरिराजाको दर्शन गरौना भनि सिंह होकावाड भित्र जाने त्रितिकै कप्राहिङ्गलाइ तिन्ने अघि दूदको गोलपुरो जछौकी रगतो गोवगुगेव ओ भनो भै पारन छुटायाको ले रिस्पायाक छन । उनिहरूलाई काट् भनि अहोइ राखवल गोत्रहत्या भिति थम कीर्ति जिव स्थापना गरी देउला भनि राजा प्रतापमल्लले हुकुम दि राख्याको रहेछ । भिममल्ल आइ सिंहदोका द्विरि किशूल डबलि पुग्दा दश बाह जनाले पत्रिए तर्कारले प्रहारसर

विवेक नगरी माने लाया ।

भीममल्लकी रानी सतीभै स्वैरगत्मा हानको पंजा भिजई हातको पंजा होकामा छाप मादी यमहुंगा ढोकाको सोभो जोगर्ना सिद्धपुरुषको आज्ञा पौषशुक्ल ८ सोमवारका दिन महापराक्रमी पर राज्यका राजाले अनिमान्याका दुर्जनका वचन सुनेछन् ता तपस्वि जोगि बाहेक पानु कसैलाई नहोस् भनी आर्याघाटभगै प्राण छोड्या । पनी तिनको लास चितामा मुदादे पिएन् । ती भिममल्लका रानीले पनि काय प्रवेश विद्या सिद्धपुरुषका आज्ञाको चिठि पाउदा सो ज्ञान पूर्ण भयाको थियो र दुवै स्त्रीपुरुष घोडा चढी जानलागेका लाई सिद्ध पलभले स्थापना गन्याका भगवान् महाकाल स्थानमा भीममल्लका भतिजाले देषि आश्चर्यमानी बोलाउनपनि नमकी हेरी मात्र रह्यो । उनैहरू दुवै जना बात् चत् गदै टागन् घोडा चढी बिस्तारै गएका लाइ रानीपोखरी छेउ धेरै मानीसल देखा । पितृ दिनु भन्या मल्लाहको बात् अघी सुनान्थ्यो पछि काटछन् भनियोध्यो आजै आइपुग्छ भन्या आजै दुवैजना एकै टागन्मा बाँड जान्छन् क्या आश्चर्य हो भन्दै सबैले हेर्किन मात्रै रह्यो । देखाटन्मा पुग्दा प्रतापमल्लको भडान्या ज्ञानधर मास्कीले भेटे प्रणामगरी रोयो क्या आश्चर्य हो भनि विनि गदा मानसका हात चिठि पठाइ दियाको छ हामि दुवैको सेवा छ विनि गरि दिनु कागत बमोजिम बुझि लिउन् सबै वाग दाउरै जान्छन् पितृ दिन्छास्वामिनि जान्छौ भन्या भनि पनि बिनि गरी दिनु भनो अह्लाडगया रुद जनेश्वर फकी आइ राजासंग विनि गर्दा मोह भै दोश्रा लस्कर स्मेन लो गएमा यतबाट गया मात्रै भन्या । भेटाउन कसैले पाएनन् र फकिकाशज बमोजिम बुभदा सब वृत्तान्त बुझ राजा प्रतापमल्लक बहुतै पाँछनो मान्या । बाबा लक्ष्मीनृसिंहमल्ल हाय भीममल्ल हाय हाय भनी काँच्छा छोरा भनी काँच्छा छोराका साकल बौलाहा जस्ता भयो । आहापछि भीममल्ल मंत्रिका नामन यटपाटोजमा यथाक्रमले शिवस्थापना गरि देवालय बनाइ गुठराष नित्यार्चन गरायो । यिनै राजा प्रतापमल्लले संवत् ७७७ माघ सुदि १५ रोज १ का दिन विश्वरूपका मूर्ति ढालि सुत्का जलपसारी लायकुल बहिमा राखिदिया । यहि साल बाबा नृसिंह मल्लले आफ्ना अंतकाल बेलामा मंत्री हरूका पेलले बाबु छोराको चित्त दुख्य को थियो र कस्तैभयो पनि यो तुलजा जगाउन्मा मूल मंत्र हास्त्रा कुनमा अबि दोष संतति चल आयाको कुरा छोरा लाइ दि जानुछ भनी छोरालाई बोलाउन पठाउदा पुत्र प्रताप मल्लले भाइ एक दुबुद्धिमंत्रि संग बाबाले मलाई बोलाउनु भयाको किन हो भन्दा भन्थोले भन्या म दिनभरी वहि थियो बोलाउन भयाको होइन तेस छोराकन मानपाया हुदो हा भनि भन्नु हुन्थ्यो भनि छोडी विमुष भयो । आहापछि त्यो मंत्रि बाबा चादि संग गएमा छोरो आयेन की भनि सोधदा छोरालाई अनेक तरह संग बुझाई विनि गर्दा पनि त्यस व वुसंग ७ जन्म मा पनि मिल्न नपरोस् भनि भन्नु भयो भनि विनि गर्दा लक्ष्मीनृसिंह मल्लले बहुतै मन्माफकका गन्या यहापछि कलश १ स्थापन गरी कलशमा मंत्रपद्धि मंत्र स्थापि इनारमा पसालि दिदा अग्निज्वाला प्र-

काशभै उद्धमार्गगरी गै मंत्र लोप भयो । प्रतापमल्लले मग्ग विचार गन्या यिनै काजि नरदेव मयासि-
काषेत्रले ठुनो कुरो उम्काया । अहंकारिभै विवेक नगदी वावाकन वेमज्जदा सँग राखदा आफ्ना कुनदेखि
चलि आयाको मंत्र लोप गराया भनी बहुतै पछिनी मान्या । ब्राह्मपछि त्यस मंत्रीका वेश नासगरी सवै
सहर सहरका आगम बोले हेदी पनि मंत्र भिनेन यस्ता तरहमंग मंत्रका लागी धेरै आगम बोल्दामा
हुइ चार ठाउँ हेर्न सक्नन् पाटन मुलछेमा जाइ ताडपत्र खज्ज पोल्दा बहुतै त्रास हुन गयो र भागी फर्कि
आया यी राजाभै तुनजा जगाउन्त्या मंत्र पायनन् ता पनि बडो सामर्थवान् थिया । यी राजा बडा ज्ञानि
तापि बडो भुतिधर विराजन् पनि थिया । तिहौन देखि २ रानि ल्याइ विवाह गन्या । अधि ठकुरी राजाका
पालादेखि लोप भयाको लोकेश्वरको जात्रा फेरि रथारोहण गरी देश घुमाइ प्रतिवर्ष रथजात्रा गराया ।
फेरि देसि पर्देशि पण्डितहरू जंभागरी विद्या सिक्कि षोडश जातका अत्रर अध्ययन गरि नेमानमा ठुला
ठुला देवताहरूका स्तोत्र बनाई शिलापत्र लेखि स्थापना गन्या । पशुपतिनाथ अगाडि देवताहरूका स्था-
नमा अद्यापि छदैछन् । फेरि नासल चोक नृसिंह नृत्यनाथ तामस गरी सर्वदृष्टि हुन्दा लक्षण क्रमने बसाई
नासलचोक भनि प्रख्यात गन्या । फेरि काठमाण्डौ संधि एक प्राचीन लिगाकार भित्र देवालयका नृत्य-
नाथका ध्यान निक सि सुन्दर मूर्ति बनाइकन आफुने बनायाको कविता श्लोक शिलापत्रमा लेखि कवीन्द्र
पुर नाम राखि ठुनो सत्तल बनाइ मडुनासलदेव कहलाइ बसाया ।

फेरि पंचलिङ्गेश्वर भैरव कन अधि लम्बायमान भया निग छोपि साना गराय महादेव कन हि -
सागर्दी भनि देशि पर्देशि द्रुक्ने ठट्टा गन्या भनि जवहरि छोपि दिया फेरि भडार ढालमा जथा युक्त
गरि बनाइ भुजंग जलशयन नारायण बनाइ राखन सो इच्छाले आदिकपि नीलकण्ठ जलशयन नारायण
स्थानमा जाई वक्नाउदा दाश्रामूर्ति उठाइ ल्याइ तप्ताउ बीचमा बसाया ।

॥ ॥ फेरि यिनै नारायण कन उत्तम शक्ति वर्द्धमान निमित्त बुढानीलकण्ठका जल ल्याइ तलाउमा
भर्ने इच्छाले जादि जलशयन नारायण कन धेरै बधिगरा वक्ताइ कुपोषि जल ल्याउदा रानीवन सन्धि
पुग्दा कुलो चलेन र महाकष्टपाया । राजाभै पनि धेरैकष्टगरी वर्षादन सम्म तहि बसि यहि जलसंग मात्र
द्वारमा जाउला जल लेजान नसक्या यो राज्यभोग छाडि ओगीरु धारी देशान्तर जाउला भनी प्रति-
ज्ञा गरा इन्द्रजात्राहरूभान आफु वश्याकै ठाउँ भिकाइ नाच कीर्तन गराया । धेरै मानिसकन माटो बो-
काइ पुरी चपगै लगाई चापातनाजोल् भनि प्रख्यात गरी पनि ल्याया । नवरात्री कर्मकादिन जलसंग
आफु आइ पोषरीमा पवित्र जल भरी जलशयन नारायण कन स्वभाव गराई प्रतिज्ञा पुण्याया । यिनै दिनका
रात्रि विषे राजाकन स्वप्ना भयो त्यो स्वप्नामा आजदेखि तम्रासंतान पर्यन्त राजाहरू ब्राह्म न आउनु
ब्राह्म आया देखि मरण होला म ताहि आया भनि जलशयन नारायण बाट आज्ञा प्रसन्न गर्दा भया । विष्णु
पृथ्वीपति इन दिनदेखि राजाहरू बुढानीलकण्ठ जानुमा बोक्दैगथो । फेरी केहि दिन पछि जलशयन नारायण

ल्यायाका स्थासंधि बाटोका पोषरीमा ठुलो एक भयंकर मूर्ति शिलाको घोटोपरि रह्याको छ भनि राजाले सुन्या र आफै जाइ धेरै कारिगर लैजाई हेर्छन् त बडो ध्यान संयुक्त भीमभैरव देवि राजा बहुत पुसिभै सवैलाइ सुनाया । हे प्रजाहरु यी भीमभैरव द्वापरयुगमानेपाल सब तलाउभै रह्यामा डुङ्गामावसी जलविहार गर्न्या आदिरूप प्रभुको ध्यानहो भनि उठाइ दर्वारसंधि दिगुतलेका देवालयका अग्रभागमा उत्तरमुख गरि यथाक्रमले विधि पुन्याइ जगाइ स्थापना गर्न्या । इत्यूलकाया भैरव बडो ध्यानले संयुक्त प्रयत्न भयाका हुन् फेरी विशाल नगरका प्रवीन साकुह्या भनेका स्थानमा कालीनाग मथन गरी रह्याका ध्यानले संयुक्त भयाको नारायण माटाले छोपि रह्याको गरुडसहित कान्तिपुर लैजाइ सुन्दर चोकमा स्थापना गरि बनाया ।

गरुडले इराजाकन धेरै दुःख दिया र नारायण धाराका नारायण संधिमा यथाक्रमले वसाया । यि राजाका पुत्रहरु डुडरानीका दुइ दुइ पुत्रगरी चारपुत्र भया पुत्रहरुकानाम नृपेन्द्रमल्ल पाथिबेन्द्रमल्ल महिस्तेन्द्रमल्ल चक्रवर्तेन्द्रमल्ल यि पुत्रहरु सहितभै आनन्द मरी रहूँदा समय दक्षिणदेशदेवि एक जाना-नन्द नाम षोढान्यासि स्वामि आइ पशुपतिनाथमा वस्याकाछन् भनि सुन्यार आफैजाइ स्वामिसित वधि परोक्षा गदो पशुपतिनाथका पूजक जोग्य ठहराई पशुपतिनाथका मन्दिर भित्र प्रवेश गराइ दिया । ईस्वामिले राजाकन शास्त्रकोभेद बताउदा राजा खुसिभै पंचायण मंत्रसंख्या क्रमले काञ्चन छत्र बनाइ तदुपरि आफुले बनायाको कविता भुजंग लेखि ल्याइ कन स्वामिलाइ देषाया र स्वामिलेपनि अर्को ताण्डव मंत्र सहित तन्त्र महाशालोक्त आगमार्थ नृत्यलिला प्रसन्नार्थ छत्र माथि लेखि पशुपतिनाथकन अधि नभयाको छत्र रचित गरी चढाया । अधिका पूजाहारिले रुद्राक्षका भया चढुवा बनाइ चढाउदै गर्थ्या फेरि यि स्वामिले पशुपतिनाथ पुसी निमित्त नीलकण्ठका स्नान मेला पाइ पशुपतिनाथकन नीलकण्ठ गमन भावना राखि भावणशुक्ल चतुर्दशिका दिनमा राजा वक्साइ पंचगव्यले वेदवाक्य प्रमाण गरी देवालय सर्वत्र साधना गरी सुनले बाघि अलंकार प्रकाशन गरी सबै भएडान्या कन प्रवेश गरइ तेम क्रिया पुन्याइ श्रीपवित्रारोहन नामले गरी सुन रसंख्या प्रमाण धानि ७ सेर १ गरि पशुपति नाथकन शास्त्रोक्त प्रमाण गरि चढाया । चतुर्थदिनसम्म कर्मगरी राजाकन पबित्र प्रसाद चढाउनु भनी रीत चलाका । फेरि यि स्वामि बडाहुन भनि यिन कन नित्य स्वकर्म गर्ना निमित्त देवपत्तनमा भूतलक्रिया स्थिरासनजासद्धि निमित्त घर बनाइ मध्यभागमा उच्चो आसन बनाई दिया ईस्वामिले तेहि स्थानसंधि सो मंत्र मूल मूर्ति उर्द्धाम्नायनका आवाहन गरी अर्को घर बनाई यथाक्रमन बनाई दित्यार्चन गरी जाइ पशुपतिनाथका पूजागर्दैथ्या । यि स्वामिसिन राजाले सम्मत गरि आफ्ना पुत्रहरुकन राजकुलमा उताति हुनाले स्वेच्छापुरणार्थ वर्ष १ राजागरि आफुले गादि छाडि भोग गराया नृपेन्द्रमल्लले गादिमा चढदा पशुपतिनाथ नन्दिमूर्तिकन सुनका कवच बनाइ यथाक्रमन नदि वसाया ।

तिनपुत्रले तिन ३ वर्ष भोग गन्या पछि चौथा पुत्र कान्छा गादिमा वस्दा अहोरात्र राजामै शून्य पदवीमागया । यो राजाका नामले छाप मोहर बनाउदा स्वामिले त्रिकोण बालास्त्र पाश अंकुश शर चाप राषि लेखि दियाका हुनाले राजा मरण भयाछि यो मोहर प्रसूरीकालमा कष्टहुदा त्यो छाप प्रभालन गरी पिलाइ दिया अण मात्रमा प्रसूति हुन्या भै गया । यी राजाका अतिमुलक्षण कान्छा पुत्र अभाग हुनाले बडो कलसता गरी इनका नामले धेरै सौपा खर्च गरी चारै दिशामा गमन गौचर जहाँ सम्मको हो ताहाँ सम्म पठाइ धेरै तीर्थका जन ल्याइ मगाई नागतलाउ नाम राषि मध्ये भागमा स्वेष्ट देवता राषि रानीपोषरी बनाया । यो पोषरीमा नीलकुम्हार जन भरि सबै तीर्थका जन राषि यंत्राकारले बनाइ नाग संख फणि राषि संवत् ७६० कार्तिक शुक्ल १५ का दिन प्रतिष्ठागरी पुत्रकन उद्धार गराया ।

भुवनवन्धी रानीले संपूर्णारी पछि रानीपोषरी भनि प्रख्यात गन्या । फेरी यि राजाले जामन नाम गन्याको कान्तिपुरवासि गुवाहाल सामर्थि १ कोहिययो तनसिन भेटगरी बौद्धमतका क्रिया प्रवर निमित्त देशमध्ये गरी यथाक्रमले इटंबाहाल केशोचन्द्र महाजनले राजामित्त मनो गरी बनायाको हो । फेरी सिभुका चैत्याकार एकै प्रापाद शोभा छैन भनि स्वेच्छाले पार्श्वस्थ युग्म देवालय बनाउँला भन्दा सिभुका इच्छा भयेन र राजा को भै छमास सम्म शून्यालय गरि राषि सिभुकन ब्रज सँगमनाइ पार्श्वत्रिवे देवालय कबोन्द्रपुर प्रतापपुर नामगरी गमना गम बनाई मध्यभागमा बडो वज्र कुलिश बनाई स्थापना गरि बौद्धहस्त जगाया यस्ता वीर राजा हुन् ।

फेरि यि राजाले यौवनावस्था पूरणार्थ स्त्रीभोग लक्षयोनि क्रियापुन्याउन इच्छाले स्त्रीदरुकन बुझाइ मनोमान संग क्रिडा गर्दा तिन हजार ३००० सम्म पुग्दा एक बालास्त्रीसंग भोग गर्दा स्त्री मरण भै गईनर राजाकन हुनो पा भयो भनी पशुपतिनाथ जाई मास तिन ३ जमि कोटिनिप स्थापना गरी विचमा बाटुला देवालय बनाइ कोट्यह्नि यज्ञगरी अधिका विगन्याको गजुर बनाइ पशुपतिनाथकन चढाया । सबै द्रव्यको तुवादान गरी श्रीपशुपति नाथका दक्षिण दर्वाजामा शिलाको तुला धम्म ४ खडा गरी सब प्ररी वारका मूर्ति बनाइ सालिक स्थापना गरी चतुर्थिकर्म गर्दा ग्रामका उत्तर पट्टि धेरै गौचर संकल्प गरी भूदानपेन कहाया । फेरी इन राजाबे पशुपतिनाथ प्रारंभ कांतिपुर पर्यंत लगाकारले देवालय बनाई शिव स्थापना गरी देव पाद एकका प्रमाण राषि बनाइ स्थानता गन्या । फेरि एकै पतकाले श्रीपशुपतिनाथका गजुर देष बाँधि ले बाइ मोहन चोकका देवता सम्म ल्याइ बाँधकन पशुपतिनाथकन पताका चढाया । यस्त धर्म नीति गरी पाप छुटाया । फेरी इन राजाका पालामा चोवारका नामले ब्राह्मती बढाइ पशुपतिनाथमा आर्यातीर्थको जन भुनि पशुपतिनाथका निमित्त जान्या जलद्वार बाट भित्र जाइ अनेक द्रव्यहरू सबै त्यागगरी कवचमा जडी राध्याको शुद्ध एकमुषि रुद्राक्ष जोरि लै जान तयार गर्दा श्रीवासुकी नामराजाले चाल पाया र अगाथ जलमा फाल हालि नाग समाती मारी रुद्राक्ष ल्याइ जन

हरिमा राखि गया । यो रुद्राक्ष कस्तो भन्या परापूर्व मोहनसि महाजनले नाथका कवच बनाउदा एक संन्यासि रूप जोगी आइ ओपशु तिनाथका दक्षिण मुखमा चढाउ भनि दि गयाको हो । एहि रुद्राक्ष नागले चोरि लै जादा सवैजना जाई हेरि रहंदा जलवगी गया पछ राजराजेश्वरी मंथिमा ठुलो नाग एक मरि रह्याको देखा र राजा छेउ पवर पुन्याउदा राजा प्रतापमल्ल गुरु सहित भै आइ हेन्ना । यहाँ पछि लम्बकर्ण भट्टले शस्त्रोक्त प्रमाण संग नागका गमन सर्वदा बंध गरी वासुकि कन जगाई अधिका दे-
वालयमा जीर्णोद्धार गरी गबुर बनाइ चढाइ दिया फेरि एक बाजा रात्रि ४ प्रहरमा बजाउनु भनि धं-
पा ट नाम गुठ राखि नित्य भजन गराया । यसै दिनदेखि नागको भय वासुकिमा कृपाले निवारण भै गयो ॥

॥ श्रीगुरुश्वरीका स्थान अघि जंगदेवराजाका उद्यायिमा नृसिंह नाम गन्याका महापुरुष कन स्वप्नमा दर्शन दी मलाई प्रकाश गर भनि आज्ञा प्रान्न हुदा कुण्ड बनाइ स्थान सुन्दर गरी बनाई राख्याको स्थान नाशि विषय जादा राजा प्रतापमल्लले गुरु लम्बकर्ण भट्ट संग सम्मत गरी संवत् ७७४ वैशाख शुक्ल ११ रोज ५ कादिन श्रीगुरुश्वरी कुण्डमा बढो यत्न संग फलामका दलित लगाइ चारैतीर पर्पाल बनाई दुगाने छापि इधरीका जल ज्वाला दामो अष्टदल पत्र यंत्राकार भैरव सहित गरी कुण्ड सुन्दर गरी बनाइ फटिकका कलशाकार बनाई नित्य नैमित्तिक पूजा गराया ।

आवर्ण देवता सब यथाक्रमले स्थापना गरी घम्त्रामा सह सालक राखि दिया । संवत् ७७५ मा श्रीतुलजा भवानीका देवालय तला तलाको छाना सुर्णको बनाया । चारै ढोका पट्टि सुवर्ण मिह बनाइ चारैतिर आफना मूर्ति र परिवारका मूर्ति बनाई घम्वा बडा गरी शालिक राख्या । एवघम्वामा सुवर्णाकार सिंह बनाई राख्या फेरि सब देवता कन आवाहन गरी कोट्याहुति यज्ञ तिन फेरा सम्म गय्या । याहाँ पञ्च यिन राजाले जामन नाम गन्याका गुवाहाल साथगरी जापा इनार नाम कूप बौद्धमार्गका शास्त्र प्रमाण यथा विधि ले बनाया । यो इनार वर्षा शून्य हुदा मात्र चलाउनु अघि पछि कैले पनि नहेर्नु भनी सिद्ध कूप बनायाको हो । श्रीगुरुश्वरीका स्थानमा तेली खड्गि छोला गरी राखि दिया । फेरी लम्बकर्ण भट्ट प्रतापमल्ल जामन नाम गुवाहाल यी तिन जना सहितभै अनेक पीठमा जाइ नानातरहको तमासा गरी सुख विहार गरी रह्याया थिया । एक दिन फोर्न जादा रातका समय अवेर भयो र डाकिनीहरू धेरै पीठ विषे सेवागर्न गयाका रह्याछन् र लम्बकर्ण भट्टले अजत घण्टाकर्ण चतुर्दशीहो भन्या र राजाले सबै डाकिनीहरूकन फजित गहला भनी पंचसूत्रले सहर घुमाई बाधि दिगबंधन देश अगम डाकिनी मंत्र नाश कर्म गरी राखि तिनैजना फकि दर्बारमा आया भोलि पल्टिबहान, हेर्न जाँछन् त डाकिनीहरूसवैदेश भित्र आउनु नसकी चारै दिशामा बसि मुख मात्र डाकिनीहरूका थिया । राजाले मुख उधारी हेर्दा आफना सुहृद काजिका स्त्री र अरु अनेक जातका छोटा बडाका स्त्रीहरू धेरै डाकिनी मंत्र सेवन गर्नाहरू देषि असंख्य कर्म हो भनि चाडै पंचसूत्रभक्ति दिया र डाकिनीहरूसबै उठी सहर भित्र पसि आफना घर गया । फेरी एक दिन फोर्न जादा ललितपत्तनमा एक घर भित्र धेरै बौद्धमार्गहरू जम्माभै चचा गाई रहदा राजाले ज्ञाहा

तमासा गर्ह हैं भनि घरमा मत्र गर्दा घर भित्रका बाडाहरू सबै रोया । फेरी क्षणमात्रमा अति अघोर शब्द गरीहाँस्या फेरि कराल शब्द गरी रोया । यस्ता तरुह संग दुइघडि सम्म तमासा गरी कान्तिपुर फर्कियाया फेरि ललित पत्तनमा कोट्याहुति यज्ञ गर्दा यी राजाले सर्पको स्वरुप धारी हेर्न जादा सिद्धिनुसिंह मल्ल राजाका प्रोहित विश्वनाथ उपाध्याय यज्ञमा होना भयाकाले यो सर्प विघ्न गर्न आउन्थ्यो हो भनि मंत्रका बलले आसन गरी पूर्णहुति गर्न तयार गरी रहदा जान नसक्नु भयाङ्काले थाहापाई गरुड भै जाईरह्योका राजाकन ल्याई बचाया । फेरि नेपालमा गणेशहरू तीन वडा प्रनशका हुन् भनि जगाया कान्तिपुरका लगा भर्को सिद्धिदाता चावहिलका श्वेतविनायक ललितपत्तनका लगा भर्को, चौवहारका चन्द्रविनायक भक्तपुरका लगा भर्को सूर्यविनायक यति तिन सहरका मूल गणेश हुन् भनि जगाया ।

फेरि इन राजाने श्रीभीमसेनका दुई मूर्ति कन बुझाई यथाक्रमने बाटामा पादुका पिछे हंसबलि टोल पिछे छागबलि दोवाटा पिछे महिषबलि दे कन दवर मोहन चोक सम्म ल्याइ द्रौपदीका मूर्ति बनाइ जीवन्दास गरीकन कलशमा व्यासमुनि आवाहन गरी ठुलो यज्ञ गरी भीमसेन कन द्रौपदी व्यासमुनिले कन्यादान दिलायाको भावगरी अधिका दुइ भीमसेनका मध्यभागमा यथाक्रमले विराजमान गराई राखि अघि गमन गरि लै जादा भै बलि पूजा गरि स्वस्थानमा लै जाई विराजमान गराया । यिन दिन देवि द्रौपदी मध्यभागमा यथाक्रमले विराजमान गराउदा युगम भीमसेनका उपद्रव शांत भै गयो ।

अघि ठकुरी राजाका पानामा दोलबा भीमेश्वर मनुष्य रूप भै आइ उनका घरमा रहदा भीमसेन भनी ठहराई बहुते प्रार्थना गरि बुझाई मूर्तिमान बनाई भीमसेन कन प्रवेश गराई एकतामस मूर्ति एक शान्तमूर्ति गरि विराजमान गराई स्थापना गन्याको हो । अघि शंगा रानीका पाला देवि सति जान्छा स्त्रिहरूकन सिद्धर सुपारी दिन्या रीत चलायाको थियो । यिन राजाले अतरस् थान् १ रूपैया १ भेटि दिन्या मज्यादा कान्तिपुरका लगाभरमा चलाई दिया ।

फेरि यिन राजाले श्रीपशुपतिनाथका देवालय भित्र अधिको तामाको बसाहा पुरानु भयो भनि चाँदिका ढलवट गरि बसाहा बनाइ जीवन्दास गरि स्थापना गरि दया । केहि दिन पछि बसाहाले देवपत्तनका लगामा रात्रिविषे प्रजाहरूका बालो बाइ नाश गन्या र यो बसाहाको उपद्रव हो भनि ठहराई भंडारमा थि राखि दिया फेरी तामाको बसाहा राखि दिया ।

अघि परापूर्वमा वीरविक्रमादित्य राजाको पानामा श्रीउग्रनारा नीलसरस्वती प्रवन्नभै राजालाई आज्ञागरी मेरो एक नाटक प्रख्यात गर भनि आज्ञा हुँदा मैले कस्ता तरुह संग गन्यो हो भनि विजि गर्दा यस नाटक को पद्धति हरसिद्धि प्रख्यात भयाको ऐश्वर्य आयुर्दा कारि यहि विधान मैले भन्याका पुण्य प्रमाण मेरा गुरु महेश्वर ठाकुर बुद्धिसेन मंत्री वसि सम्मत गरी लंकाविधान यस प्रबंध बानेश्वरका पूर्वस्थापित गरि कन यो नाटक बनाउनु पर्दछ भनि ईश्वरी बाट आज्ञा प्रसन्न हुदा वीरविक्रमादित्य राजाले

हरिसिद्धि पुराण प्रमाण त्रिशक्ति देवी मुख्य गरि सूत्रवीरने नागेन्द्र लाइ वषगराई पुराण प्रमाण भाषि आफ्नु यश प्रख्यात निमित्त तिन तला छत्र शिरमा राषि आफना नामने मकुंडो बनाई चौदिकका राजा कन जित्याको भावगरी चार राजा र सिद्ध मंत्रिका मुख बनाई आदि नृत्यविधान बनाया ।

विक्रम संवत् फिराड सकथापछि ३ वर्ष उप्रान्त बानेश्वरका स्थान छोडी ठैव देश विशाल नगरका अन्तमा यिनै ईश्वरी प्रवेश भयो फुलबोर प्राप्तमर्थि विक्रम संवत् ७४५ पर्यन्त वास हुन्थ्यो थाहापाई विश्वशर्मा भै नृत्य ली रक्षाको थियो । यो नाटक को प्रभाव मुख ऐश्वर्य पदवी वृद्धि राज्याधिकार राज्यलक्ष्मी वासहुन्थ्यो यस्तो थाहापाई पछि विश्वशर्मा नाम ब्राह्मणले ईश्वरीकन प्रसन्न गरी चौवन्नपट्ट प्रमाणा गरी नृत्यलीला गराउनु पर्न्या रीत चलाइ प्रख्यात गर्‍यो ।

श्रीज्योतिस्वरूप यशुपतिश्वर भीमेश्वर ज्ञानेश्वर यो तीन महादेव बाट हरिसिद्धि नाटक दृष्टिगर्ण इच्छा गर्‍योका मात्र गरी भेटि चढाई नाटक पर्याय चलाया । विक्रम संवत् १००३ वर्षसम्म यो पर्याय चलि रह्योको थियो । जहाँ उप्रान्त लोप भै रहदा शेषांतरमा ललितपत्तनका ज्यापुहरू फुलचोक वनमा काठ लिन जादा काठ ली फर्कि आउदा अघिका स्थानमा एक चौर थियो । सोहि चौरमा दाउर को भारी विमाई च्यूरा पाई वमि रहदा ईश्वरी प्रसन्न भै उनि हल्ला शरीरमा प्राप्त भयो र ज्यापुहरू आफु आफै दाउराका कच्चाट्ट हातले ली युद्ध भाव गरी नाची रह्यो । यस्ता तरहको आश्चर्य अद्भुत समाचार सुनी तीन सहरका राजाहरू मिलि ज्ञानि पंडित तांत्रिक उपागरी विचार गराउदा ललित पत्तनका गर्भदत्त ब्राह्मण तांत्रिक कन बोलाइ यो अद्भुत प्रेन पिवाज प्राप्त भै भयाकोहोइन साक्षात् हरिसिद्ध भवानी प्रख्यात भएको हुनु भनो ठवराइ मानिता गर्दा ईश्वरी बाट आज्ञागर्‍यो । मनाइ गुप्तगरि नराष मलाइ भीमेश्वरको स्थान जानको इच्छा भयो भनी आज्ञा हुदा यो कुरो भाफ गराई ईश्वरीकन प्रार्थना गरी थाम्यो । याहाँ पछि ईश्वरीबाट मेरा नृत्य लीला विधानको पुस्तक ली मलाई विधि पुर्‍याइ प्रख्यात गर्नु भनी आज्ञा हुदा सोहि पुस्तक पाइ हरिसिद्धि नाम गरी अघिका चलन प्रमाण बाह्रवर्षमा उत्तम पूजा गरी मूल श्रीकलश विराजमान गराई २६ गण देव देवीका मुख मकुट बनाई प्रकट गरी यज्ञ यागदि पूजा विधि पूर्वक पुर्‍याई नृत्यलीला गरायो । यति सकथा उप्रान्त भीमेश्वरका स्थानमा जानपर्‍योप्रबंध चौवन्न पट्ट नृत्य लीला गराउनु पर्‍यो पर्याय बनाइ राख्योको थियो । यहि नाचकन कान्तिपुरका सूर्यवंशी अमरमल्ल राजाले जगायो थ्यो ।

यहि नाच कन राजा प्रतापमल्लले ललितपत्तनका राजा मंग संमत गरी हरिसिद्धि देविका नृत्य विधान ललितपत्तनका गावाहाकका ब्राह्मणलाई भारा दी नाचमा चाहिदो कर्म गर्न अधिकार गरि यथास्थित गरी देवीका नाच कन जगायो । यि राजाले बहुते धर्मकीर्ति यश बढाई अनेक तरहका सुखभोग गरी रह्योका थियो । पछि बाह्रवर्षका हरिसिद्ध नाचका मेला आई वर्षारमा नृत्यलीला भै रह्योका

बेलामा राति विषये पोसाक बदली तमासा हेर्नाको इच्छागरी एक्लै जादा हिटि चोकका डवालमा श्रीहरिसिद्धि त्रिमूर्ति अति सुन्दरी मनुष्यरूपधारि विराजमान गरी रह्याका देवीकन राजाले देखा र सुन्दरी स्त्री हुन् भनी ठानी जाई हस्त क्रिया गर्न तयार हुदा तेस बेलामा देवी कोप भै राजाकन आज्ञा गन्या । हे राजा तिमि अति छिनारी कर्म गर्दा रह्याछौ विवेक विचार केहि रहेन छ अब तम्ना राज्य-भोग यतिकै मात्र हो देवी कोप भै अन्तर्धान भै गया । त्यसबेला यी राजा अचेष्टा भै पृथ्वीमा लोठ्या र कोहि बाटामा जान्याहरूले देखि उठाई दर्शार भित्र लैगया । पछि २ घडि सम्म बाचो सम्बत् ७६४ चैत्र शुक्ल ११ पर द्वादश सोमवारका दिन २४ घडि रात जादा बडा प्रतापि शास्त्रमा प्रविष्ट कवि भयाका धेरै धर्म कीर्ति यज्ञ प्रख्यात भयाका एस्ता राजा प्रतापमल्ल परलोक भया । यिनका संसर्ग गरी रानी प्रभृति स्त्री ६ जना सति गया ।

अस्यपुत्र नृपेन्द्रमल्ल वर्ष १३ संवत् ७६४ आषाढ सुदि षष्ठि सोमवारका दिन ललितपत्तनका श्रीनिवामल्ल भक्तपुरका जितामित्रमल्ल कातिपुर आई प्रतापमल्लका ज्येष्ठ पुत्र नृपेन्द्रमल्लकन राज्याभिषेक दिया ।

यी राजाजि मेरा पिताकन विप्रर्जन गन्या भनी हरिसिद्धिका नाचनव मेरा संतान भरकान्तिपुरमा न ल्याउनु भनी मनाहि गरी कान्तिपुरको साटो देवपत्तनमा नचाउन्या रात चलाया । फेरी यी राजाका प्रालामा सिध्वाल प्रधान भन्याका काजि थिया तसले राजा वक्साइ पशुपतिनाथका चारै दर्वाजामा मुनका घम्बा तोरण चढाया । फेरि महास्नान पंचविंशति प्रस्थले गुठिराखि कार्तिक शुक्ल पूर्णिमाका दिन प्रति वर्ष चलाया । फेरी यी राजाका पालामा अर्घि पशुपतिनाथका पूजक स्वामि आफना स्वइच्छाले नेपाल छाडि विदा भै गया । फेरी यी पछि कोहि एक विमलानन्द नाम षोढान्यासि स्वामि आई टंकेश्वर मा आसन गरी वस्याका छुन् भन्या पवर राजाले सुनि भेट गर्न गया शास्त्रार्थ गरी पशुपतिनाथका पूजक ठहराई पशुपतिनाथकन अर्पण कारि गरि दिया । देवपत्तनका लगाम लिदा असिनाको भय हुँथ्यो यी स्वामि सित सम्मत गरी असिना निवारण निमित्त यथाक्रमले पशुपतिनाथका पश्चिम दिशामा श्री दक्षिणामूर्ति ऋषि आवाहन गरी स्थापना गराया । आगम मूर्ति भनि चलाई गुठि राखि असिना निवारण गराया । फेरी यी राजाले देवपत्तनमा तिनाषाल भन्याका धानमा ईट फिगटि धेरै पारी पोखि यथाक्रमले चोकि लै जादा बेलामा राजाले आफै पनि चोकि लै जान लागेका देखी सबै जात प्रजाहरू आइ धर्म निमित्त अहोरात्रमा बसारि दिया । पशुपतिनाथका देवालयमा गंगारानिका पालादेखि बनाई राध्याका विन्याको भुवनेश्वरी देवालय रानी सहित भै यथाक्रमले बनाई बसाया ।

फेरि यी राजाका पालामा तिहौतिया ब्राह्मण धर्माइ भाले चाँगुनारायण मा भोज पुवाउनु जादा गोत्र हत्या गन्यो र तिन्को सर्वस्व सकारि दाखिल भयो र राजाले ब्रह्मस्व धानु छैन भनी धन जमा गर्दा

तीनलाख १००००० भयो र यहि घन पर्चे गरि ठुला शिलाका भैरवका अग्रभागमा ठुलो लिंगाकार हुंया को देवालय बनाइ अष्टधातु भाग संयुक्त गरी भुवनलक्ष्मी रानीका मामले भुवनेश्वर नाम शिवमूर्ति स्थापना गरी धेरै घेत गुठि राखी नित्यार्चन गराया । फेरि यहि घनले सिभ्रुका लिंग जीर्ण भयो भनि नया सालवृक्ष ल्याइ लिङ्ग षडा गरी शिलाका भगवानका पाँचै मूर्ति देवालय देखि पश्चिम दिशामा सारी सुन का पाँचै मूर्ति बनाइ स्थापना गरि दिया । फेरि यिनै घनले पशुपति नायका पुजा हारि स्वामि सित मतोगरी शिवार्चन चण्डिका शास्त्र प्रमाण गरि पशुपतिनाथमा वर्षवर्षन अस्पर्श अगमागमन वस्तु अर्जित पापक्षय निमित्त कैलास कुसुमारोहण नाम गरी प्रतिवर्ष चलाया । यस्तै धेरै गुठि राखि दिया यति । गर्दा पनि घन धेरै बाकि रहंदा वज्रयोगिनी चौणुनारायणका देवालय अघिका पुरानु भयो भनी जीर्ण उद्धार गरी दिया । फेरी जयवागेश्वरीका देवालय २ पत्र यन्त्राकार गरी बनाया । यति गरी बाकी घन शेष सवै भोका व्यासा अभ्यागत हरुकन भोजन गराई घन समाप्त गुन्या । यी राजा का पालामा अकस्मात एक दीन का रात्रिमा जयवागेश्वरीमा चोर पसि सवै गहना चोरि डोकामा राखि बाहीर ओडि पाटिमावस्न गयो । ताहाँ बाट चोर उठन न सकि रह्यो र सवै चिताइ दारहरूले हाहाकार गरी घोज गरी रहेका बेलामा यी राजा जाइ हेंन जादा त्यो चोर कक्रकी उठन बोलन नसकी रह्याको देखी । देविका गहना यथा स्थितै थिो चोर मारि गहना देविकन लाइ दिया ।

यी राजाका भाई पाण्डेन्द्र महल पितृपक्षका अमावास्याका दिन मरण भयो र ब्राह्मण द्वारा कान्तिपुरमा दशमि कर्म चलाया । फेरि यी राजाका पालामा सबाजयसि रायले काशिमामा अश्वमेध यज्ञ गर्दा सवै मुलुक संग कर ली कन रहेको बेलामा यी राजाले खबर सुन्या र हामिले पनि त्यो अश्वमेध यज्ञका पुण्यमा भाग लिन्या हो भनी लडायी नगरी यज्ञमा चाहिन्या वस्तु नेपालका चिजबीज सौपात दी पठाई सवा जय सराय राजाकन खुसि गराया ।

फेरि यी राजाका पालामा श्रीगुह्येश्वरीका भक्त कान्तिपुर तल्लेवाहालका समन्तभद्र नाम गन्याको कोहि एक गुवाहाल थियो । नेपालमा आफनु गुण सिद्धि केहि प्रख्यात नगरी रहेका थिया यिनको र दुप्पा लामा को लगि पर्न जादा दुप्पा आइ लाग्दा गुवाहाल परेवा भै भारदा चील भै दुप्पाले जगर्दा गुवाहाल शिषापाकु भित्र लुक्थो । यहा पछि दुप्पा लामाले ठुलो स्वरूप धारि तेस पाकु माथि बसि उफ्रि २ मिचन लाग्यो र उसै वषतमा समन्तभद्रले श्रीगुह्येश्वरीकन आराधना गरी मलाई रक्षागर भनि पु-कादी गुह्येश्वरी प्रसन्न भै दर्शन दिदा समन्तभद्रले साहाय पाइ मंत्र प्रयोग गरी दुप्पा लामा लाइ मान्या अद्यापि गुह्येश्वरी प्रकट भयाको ठाउमा केहि आकार बनाई स्थापना गन्याका छत्ता यो कुरो गुप्तै थियो ।

यही पछि गरीब भै लासामा गयाको थियो । वहाँ रहंदा बहंदा एकदिन कोठिवाल महाजन हरुले यस गुवाहालकन रूपैया दि सुलिनका घर पठाया उस सुलिनका भोढ्यानिने चाडै नदि विलम्ब गर्दा भ-

गडा भयो र बाँडा रिसाइ फर्क्या पछिबाट भोख्यानीले आफना घ्यांपामा जाड् हेर्दा सब रक्त भै रह्योको देखि बहुतै मनमा फिक्का गरी तेस गुवाहाल कनषोजन आयी । तेस गुवाल लाई पाई घरलगी बहुतै प्रार्थना गरी रक्त भएको जाड सब जस्ताको तस्तो गराइदिदा एक घ्यांपाभरि जाड धोको गुवहालको घरसम्म पुग्याउन आयी । उस्तो करामत यस गुवहालको देखि मानिसहरूले मानिता गरी पोसाक बदलिदिया । यस्तै समय लासामा यै गुवहालको घरपट्टिको छोरा लक्षणी थियो । गुवहाको खबर लिन टुप्पा भन्याको लामाले मनसुबा गरी मन्त्र प्रयोग गरी बेरामी गर्दा यस गुवहालले थाह पाई आराम गरिदिदा यसै कुरामा मार्न खोज्नुया दुवै जनाको तकरार भई गुदेनमाथि रिसाई ओई लासाका मुख्य लामाले यस समय ठूलो तुषार वृष्टि हुन्या योग छ । यस्तो तरहको धर्म गन्या मात्र प्रजाको रक्षा होला भनी शहरमा डुकडुकी फिराया । यही कुरो वत्तिश कोठी का महाजनहरूले सुनी त्यस गुवाल सँग यसमा कोही युक्ति उपकार गर्नको तिम्रो सामर्थ्य छ कि भनी सोद्धा यस कुराको भय निवारणको युक्ति म गरौंला भन्दा कुरा शहरमा फैलिन गै लासाका लामासँग खबर पुग्यो र लामाले बोलाई बात चित गर्दा म गरौंला भनि प्रतिज्ञा गन्यो । जुन दिन तुषार वृष्टि होला भन्याको थियो यस दिन यस गुवाहालले पहाडमाथि जाई मन्त्र प्रयोग गर्दा सो मन्त्रका प्रभावले सब तुषारवृष्टि सोहीपहाडमाथि पर्न गयो । एक दुई दिन संम तुषार वृष्टि भया उप्रान्त त्यस पहाडबाट लासा आयो सब दुनियाले तमासा हेर्न ग्याका थिया । तहाँ पछि यस गुवहाललाई बहुतै मान्नीता गरी लामाले प्रीति गरी आफना साथ राख्यो । यस्तै समय एक दिन चिया खादा यस गुवहालले चिया नखाई कचोरा लिई चिया सबै छरिदियो र लामाले मैले दिएको चिया क्यान नखाई छन्यौ भन्दा त्यस गुवहालले भन्यो अरुथोक केही कारणले होइन कान्तिपुरको मेरा घरमा अग्नि प्रवेश भयो र आगो निभायाको हो भन्दा लामाले उसै घडी चिठी लेखी फालाना दिन यस वखतमा यस गुवहालको घरमा अग्नि प्रवेश भयाको होकि भनी बुझन मार्नस पठाया त्यस पछि यसै लामाले त्यस गुवहालसँग तमो सामर्थ्य ठूलो छ कि मेरो सामर्थ्य ठूलो छ यसको परीक्षा गरौं गनी दुवैले पक्षीको स्वरूप धारी उड्यो गुवहालका बराबर लामा आकाशिन सकेन । फेरि फट्याङ्गाको स्वरूप धारी खेतमा जाई गहुँका बालाको टुप्पामा अडिदा गुवहाल बस्याको गहुँ कोवोट ठाडै रह्यो लामा बस्याको गहुँको बाला निहुन्यो । पछि फेरि हामी दुवै जना अरुकै गहुँको बाँटमा प्रवेश गरे फलाना बाँटमाछ भनी ठहराउन भनी लामा अल्प भयो र गुवहालले यो गहुँको बालाको यसै ठाउँमा तप्पो जीउ रह्योको छ भनी ठहराया । त्यस पछि गुवहाल लुकदा बल्ल बल्ल गहुँको बाँटमात्र ठहराउन सक्यो यसै ठाउँमा छ भनी ठहराउन सकेन । त्यहाँ पछी दुवैले आफनु स्वरूप धारी बिभी धन्य म भन्दा पनि बडो पुरुषार्थी रह्योछौ भनी लामाले गुवहाललाई आफना घरमा सज्जै तयार् राख्यो । थोरै दिन रह्यो उप्रान्त गुवहालले नेपाल आउनु निमित्त विदा माग्दा लामाले विदा दिएन । यस गुव-

हाललाई नेपाल जान दिव्याछैन भनी पहरा चौकी राखी छाड्यो । यस गुवहालको भन्ने एक मूर्ति लामाले बसायाको ठाउँ बसी दोश्रा मूर्ति शहरमा पनि थियो । लामाले भन्या घटमा यस गुवहाललाई तारि नदिनु भनि राख्दाको हुनाले केहीदिन अरु रहे पछि यस गुवहालले नेपाल आत्तुको मन सूवागरी अनेक तरहसँग विदा माग्दा पनि विदा नदिदा एक दिन त्यसै आत्तुको इच्छा ले घाटमा आउँदा घाटवालाले लामाको चिह्न नभै तारि दिव्या छैन, तिमि जान्छा भयो आफै जाउँ मन्दा त्यस बाडाले वचन पाई एक रुमाल नदीमाथि बिछाई उसमाथि बसी नदीमा हेति आयो । घाटवाला हल्ले पछि लागि लामाले भन्या को यिनै मानिस रह्योछन् भनी आउँदा भेटाउन सकेनन् । यो कुरा लामाले य हा पाई नेपालमा चढे आई समस्त गुवहाल नपुग्दै घरपुगि २४ भारी आलमाल बोकी जपमाला पुस्तक हरू चिह्न देखाई तमा बाबा भन्या भनी गति चिन्ता संस्कार गरायो, यहाँ पछि गुवहाल आई चिन्ता संस्कार गन्याको सकाचार सुनी लामाले छत्री मचाई अनर्थ गन्या घर पस्न भएन भनी भोट फर्की बहाल बनाई बाह्रैमा शरीर त्याग गरी गुप्तमै रह्यो ।

फेरी यी राजाका पालामा लहनाका भन्याका ब्राह्मणले गुह्यधरीकाकाच यन्त्राकार बनाउँदा राजा बक्सार्दै राजा समेत भै ईश्वरीकन चढाया । वर्ष प्रति ब्राह्मा चतुर्दशीका दिन अद्यापि सो कवच देवी कन पहिराउ छन् । यी राजा बहुते ज्ञानी देवी माथि अति भक्ति मान् थियो । यस्तायी कान्तिपुरका राजा नृपेन्द्रमल्ल नेपाली संवत् ८०७ आषाढ शुक्ल तृतीया शनिश्चर बारका दिन परलोक भयो । रानो आदि २४ स्त्री सती गया ।

अस्य पुत्र मूपालेन्द्र मल्ल भोगवर्ष १४ यिन राजाका पालामा विमलानन्द नाम षोडा न्यासी स्वामी श्री पशुपतिनाथका पूजाहारी थियो । यही समय राघवानन्द नाम षोडान्यासी स्वामी दक्षिण देशबाट आई श्रीपशुपति नाथको दर्शन गर्न आउँदा अधिका स्वामी विमलानन्दले राजा बक्सार्दै राघवानन्दकन पूजा हारी गरी आफु बिदाभै काशी जाई उद्धार भै गया । यि राघवानन्द स्वामीले राजा बक्सार्दै अधि नभया को दमनारोहण भनि नेपाल रक्षाको निमित्त पशुपति नाथमा कर्म चलाया ।

फेरि यी स्वामीले यन्त्रमतले मठ बनाई पाताल गङ्गा साधना गरी आफुले नित्य स्नान गरी लोक जन सबैले धन्य कहाइ पशुपतिनाथका नित्य सेवा गर्दै थियो । फेरि यी स्वामीले अधिका पवित्रारोहण पनि जगाइ दिया । स्वामी बस्याका घरमा पवित्र बनाई वर्ष प्रति चढाउँदै थियो । पछि यी स्वामीले आफुले बनायाको मठ भित्र बनाउने रीत गरी चलाया । पवित्रारोहण दमनारोहणको खर्च स्वामी खायल द्रव्यबाट चलाउनु भनी चलाया ।

फेरि यी स्वामीले श्रीखराउ चन्दनमा यन्त्र लेखी बडो गुप्त गरी नित्य जाई पशुपतिनाथका ईशान मा राखी नित्य आवर्ण विधिले पूजागरी राजा प्रजा सबैले धन्य कहाई कर्म चलाई रह्योका थियो ।

यस्तै समयमा कोही एक कान्तिपुरको चिलिको नेवार नामले नित्य देश उत्तर भागमा लुकी इन्द्रायणी पीठ मा रात्री सेवा गर्न जाँदा एक दिन पीठ बिषे नेपालेश्वरी वछला देवी आइ बसदा वछला देवीका गणले सन्मान गन्याको देखी आई स्वामी संज्ञ सवै कथा कहँदा स्वामीले नेवारको मनसुवा जानी राजा वक्साई प्रेत चतुर्दशीका दिन युगादिदेखि नाना पूजागरी राख्नाको नेपालेश्वरी वछलापीठकन खुशी गराई आमावास्याका दिन प्रधानहरूका यात्रा प्रति पदाको दिन स्वामी आफै आई पशुपति नाचकनरात्रि भर जगाई ईश्वर कुतुहल लीला गराई धार्मी'७ सेर १ सिद्धर छरी प्रतिवर्ष थरयात्रा गराया । फेरि यी स्वामीले राजा बुझाई नेवार चिलि नाम प्रधान ले धेरै द्रव्य पर्व गन्यो भनी देवपत्तामप्रधान गराइ दिया ।

अब बाबा नृपेन्द्र मल्लका पालामा भाइ महीपतीन्द्रमल्ललाई मन्त्रीका खेलले वचनमा राख्नाका थिया संवत् ८०६ सालमा महीपतीन्द्र मल्ल भागी ललित पत्तनमा गया । नृपेन्द्र मल्ल राजाले तिम्रो सङ्ग सलुक गरी मिल्दछु । मेरा भाईकन सौ पौपठ'उँभन्दा ललितपत्ताका राजाले लौ भन्ने उत्तर पठाई शरण आउनुका मरण गन्या छैन भना महीपतीन्द्रमल्लकन आफ्ना राजकुनका चिस्वा चोकमा राख्ना आफु भोलिपल्ट सवेरै कान्तिपुर आया । ललित पत्तनका राजा श्रीनिवास मल्लले आफ्ना छोरा योगनरेन्द्र मल्ललाई महीपतीन्द्र मल्ल साथ ली आउनु भनी पठाउँदा योगनरेन्द्रमल्लले ईश्वरदास प्रभृति परमानहरूलाई चौकी राखी आफु टेकु दोभानमानै सत्य वाचा गन्या । यसदिनका रात्रीमा पोस्तिक किसि भन्याका प्रधान प्रभृति मानिस पठाई भाईकन लिन पठाउँदा पोस्तिक किसि नाम प्रमाणले ईश्वर दास काजीलाई नृपेन्द्र मल्ल राजाका आज्ञाले महीपतीन्द्र मल्लकन लिन आया भनी भन्दा ईश्वरदास काजीले योगनरेन्द्र मल्लका चिह्न नआउञ्ज्याल सौपिदिन्या छैन सेवा आशीर्वाद दिन्छु भन्छौ भन्या आउ भन्दा पोस्तिक किसि वहुतै रिसाई कान्तिपुर फर्क्यो । योगनरेन्द्र मल्ल कान्तिपुर बाट फर्कदा भेट भयो पोस्तिक किसि आदि प्रधानहरूले घोडाको बाग समाई कान्तिपुर फर्कनु होस भनी जिद्दी गरी भन्या । तै पनि योगनरेन्द्रमल्लले वचन नसुनी तलितपत्तन फर्क्यो । भोलिपल्ट चौकीरह्नाका परमानहरू आफ्ना घरगयाको बेलामा फेरीकान्तिपुरका राजाका मानिप खसमगरहरू आई महीपतीन्द्र मल्ल वस्याको घरलाई घेरी जवर्जस्ती गरी घरभित्र पसी समात्न जाँदा महीपतीन्द्र मल्लले त्वाल बाट अङ्गुली बाहिर निक्कासी सारै रोई मनाई मार्नलाग्दा ढोका खोली कोठा भित्र आउन लाग्दा हेप्रजाहो मेरो जीव रक्षा गर भनी बिन्ती गर्दा शरण आया कालाई यहाँ सम्म भया पछि अवक्या हेरिरहन्छौ लौ समात लौमार भनी जम्माभै ती घेर्न्याहरूकन समाई कुटी मान्या कतिका हात भाच्या कतिका गोडा भाँच्या बतिलाई लातले मान्या कतिलाई कुलोमा गाँच्या कतिलाई कपाल फोँच्या कति भागि गया । तिनोहरू सवैका हतियार लुटी लिया लवेदा सुरुहालपट्टका पगारि समेत उत्तारि लिया ।

काशीराम आले कालुठकैया मुखियाहरूकन कुटी सक्या पछि राजकुलमा थुनिराख्या । फेरी कान्तिपुरका मानिसहरूले अवताराजाहरू टेकु दोभानमा बसी सलुक गन्या । अब पाटन जान खुलस्ता भयो भनी ठानी आउनुयाहरूलाई थुनि राख्या । यही खबर कान्तिपुरका राजाले सुन्दा अब जाउ पाटनका हरूलाई पनि समाई ल्याउ भनी अह्ताउदा कान्तिपुरबाट भागि गयाका मदन नाम ब्राह्मणजन समाई जुंवा दाही लुछिल्याया । फेरि यस्तातरहको कलह विचैबाट उठी सलुक नभै रहँदा यस्तै समयमा श्रीनिवास परलोक भया ।

यहाँ पछि पाटनका परमानहरू चार जना संवत् ८०७ नष्ट आषाढ शुक्ल पूर्णिमाका दिन महिपतेन्द्र मल्ल लाई कान्तिपुर का राजालाई सौपिसलुक गरी रस्ता खुला गरु भनि जादा यहि खबर थाहा राई महिपतेन्द्र मल्ल भान्या र कान्तिपुरका परमान हरूले थाहा पाइ ललित पत्तनका प्रजाहरूकन कान्तिपुरमा थुनि राख्या । याहापछि संवत् ८०७ आषाढ शुक्ल नृनिथा शशिश्वरवारका दिन कान्तिपुरका राजा नृपेन्द्र मल्ल परलोक भया । राजा भूपालेन्द्र मल्ल उमेर कच्चा हुनाले मान्त्रहरूको मन नपर्दा अरु प्रमानहरू संग विरोधभै कान्तिपुरबाट देव पत्तनमा आई श्री पशुपति नाथकन नित्य दर्शन गरी पुराण सुनि गोदान अन्न वस्त्रादि दान गरी रहनुया चिकुदिनाम प्रमाण कन राजा नृपेन्द्र मल्ल परलोक भयाको चार दिन पछि देव पत्तन देखी कुटि कुटि लुछि कान्तिपुर ल्याउदा घोत्रिघोला पुग्दा चेष्टा हरायाको थियो । श्रेष्ठ महाजन खुसल पोढ्या सब जातले कुट्या लातले खाद्यायस्तै तरह सँग समाई ल्याउदा एक जनाले कपालमा लाठाले वजार्दा रगतका धारा बह्यो । बेसि घर भयाका कसैले रगत बह्याको थामि देउ सात हजार मोहर लेउ यो रगतको मोल ७ हजार मोहर भयो भन्दा भन्न सारो त्यस्का मुखमा बाटामा रह्याको विष्टा मुत्र लि मुखमा जवर्जस्त गरी खादि खादि राखी दिया । यहाँपछि चिकुटि बंशिधर दुवैलाई गुप्त प्रकट वीरमा भान्या । चिकुटिका परिवारलाई जहाँ जहाँ पायो त्याहा त्यहा समाई कुटी मान्या भागि जान सकन्या मात्र बाँच्या । पाटनमा भागिजान्या टौ दक बाहेक बालकहरू स्त्रीहरू मात्र बाँच्या । यहाँ पछि लक्ष्मी नारायण जोशी मूल काजी भया । यहाँ पछि अब पाटनका थुनिराख्याका काजीहरूकन छाडी पठाया यहाँ पछि कही सामर्थ्य नभयका महीपतीन्द्र मल्ल डराई लुकिरह्याका राजपुत्रकन भद्रपद शुक्ल ११ बुध वारका दिन राघवानन्द स्वामीका घरमा लुकि रह्याका ठाउँ बाट डोरिले बाँधी ताना तान गर्दा राघवानन्द स्वामीले माफ गर माफगर भनी बुझाई विँति गर्न आउँदा स्वामीकन भन्याड्वाट खसाली मही पतीन्द्र मल्लकन अन्यायसिन जीवहरण गन्या । उप्रान्त शिरकाटी ल्याई लक्ष्मी नारायण काजीले हेन्या । यहाँ पछि राघवानन्द स्वामी यस्ता अन्यायी राज्यमा बस्नु छैन भनी ललितपत्तनमा आया ।

यहाँ पछि राज पुत्र मान्याको प्रायश्चित्त गर्न निमित्त गरुड नारायण पशुपति नाथ दिखर ना-

रायणमा जाई पूजा मान्य गन्या । सबकाजीमाथिको मुख्य काजीभै राज काज गन्याको थियो । त्यस्तै समयमा संवत् ८०८ श्रावण महिनामा राजायोगनरेन्द्र मल्ल काजी ईश्वरदास कान्तिपुर जाई भूपालेन्द्र मल्ल राजासंग भेट गन्या । यो खबर भक्तपुरका राजा जितामित्र मल्लले पाई कान्तिपुर आया र त्यसवेला लक्ष्मीनारायण काजीले जितामित्र राजालाई हजुरले काजी भागिरामलाई खोसि देउ गोर्खामा वस्न जान्यालाई भिकाई काजी गर त्यहाँ पछि तिनै शहर मिलि रहौला भनी भन्दा भक्तपुरका राजाले तिमि ले भन्या माथिक काजीलाई खोसन्यातछैन भनी रिसाई फर्कि गया । यहाँ पछि पनि कान्तिपुरका काजीहरूले त्यस भागिरामलाई काजी नगर यति गन्या मिल्दछु भनी पठाउँदै गर्दथ्या । यहाँ पछि भक्तपुरका राजा ले निकारणमा गोर्खा जाइ रहन्या डाक्या काजीको बाबुलाई मारिदिया ।

यहाँ पछि संवत् ८०८ भदौ महिनामा कान्तिपुरका काजीरुललितपुरमा जाई दुवै सहर मिली भक्तपुरमाथि चढाई गरी फर्की इन्द्रजात्रा गरी सकी फेरि भक्तपुरमाथि लडाई गरी प्रजाकन दुख दिदा प्रजाहरू दिक्क भोमि पल्ट यसै भागिराम काजीको निमित्त दुख पायौ । अब यस भागिरामलाई मान्यहो भनी घर घेरा दिँदा भागिराम भागि गया । प्रजाहरूले घर लुटी धन दौलत अन्न वस्त्र लुटिलिया वस्तु लिन नपाउन्या हुरुले घर भत्काइ भयाल दलिन काठहरू चोकमा चिनि राख्या का ठुङ्गा समेत लुटी लगी घरमा अ गो लाई दिया । यहाँ पछि प्रजाहरू राजकुलमा जाइ हेमहाराज अब यस्तो होईन कान्तिपुर जान्या हो कनिले पाटन जान्यावो भन्दा पर्ख एक दुइ दिन सम्म नहत्पठाउ भन्दा प्रजाहरूले अरु पनि हजुर यसै भन्नुहुन्छ हिउ कान्तिपुर भनी पाखुरामा समाई राजालाई राजकुलबाट निकासी कान्तिपुर लैजादा अब प्रजाहरूले कसो गर्न लाग्या राजालाई बाढ्या गर्न लायाकि घटिया गर्नलाग्या भनी रानीहरू ठूलो खबर गरी रोया । प्रजाले राजालाई कान्तिपुरका मुख्य काजी लक्ष्मी नारायण कहाँ लग्या । काजी करता थिया दर्बारमै खाइ राजाले लाउन्या पोशाक गहुना पहिरी राजाका पलङ्ग बछ्यानमा बस्तथ्या । लडाइमा पनि जादैनुथ्या । रात दिन रानी सँग मात्रै बसिरहुन्थ्या । यसकाजीले भक्तपुरका राजा आया भन्ने खबर थाहा पाइ ललितपत्तनका राजा कन व.लाउन पठाउँदा योगनरेन्द्र मल्ल कान्तिपुर आया तिनै राजा वशी बात चित सलुक गरी पाटन का र भक्तपुरका राजा फर्कि गया । पाटनका लषाको जगा भया छाडी दिएन । यहाँ पछि प्रजाहरूले भगायाको काजी कल्ल्यरीमा वस्न गयाका भागिराम जाई योगनरेन्द्रले बोलाए पछि जितामित्र र जा आई भक्तपुर लगि फेरि काजी गन्या । अघि प्रजाहरूले लुट्याका आलमान भिकी सुम्पि दिद्या । त्यहाँ पछि पाटन यकलाभया । लडाईमा काजी परशुराम भागि आउँदा नेलठोक राखदा नेलेमा गन्या । यहा पछि प्रजाहरू जमा भै जाई लडाई गरी नौ कोत जितिलि नौकोतघरमा रहवाका १३६ जना कन छाडी पठाया । पछि योगनरेन्द्र मल्लराजाले मिहीनेत गरी मेरा मुलुक भी कदिा । यस्तो मिहीनेत सधै मेरा खातिर गर्नुपर्दछ भन्दा प्रजाहरूले बिस्ति

गन्धा । हेमहाराज श्यावास गर्भमा भन्या गर्धनले शिर उठाउन सकुञ्ज्याल गरौला । तर एक थोक हाम्रो विन्ति क्याभन्नुहोला त आफ्ना सुख दुःख को कुरा विन्ति गर्न नितित्ता प्रजाकन संहार गर्न्या धर्म भयाका एक असल काजी वक्या जाला भनी विन्ति राख्या र राजा योगनरेन्द्रमल्ल यस कुरामा बहुतै प्रसन्न भई प्रजाकन बोध दिई देवताका पूजा गरी सब कन भोज खुआया । यहाँ पछि संवत् ८१० भदौ महीनामा कान्तिपुरमा थिया । योगनरेन्द्रमल्लले लडाई गन्धा मूल काजी लक्ष्मीनारायण जोशी आफ्ना घरबाट दरवार जाऔं भनी आउँदा उसका घरमा खस मुखिया हरु जाई केही सल्लाह गर्नु छ भनी एकातिर लगि शस्त्र प्रहार गर्दा दुवै हात कपालमाँ राखि दरवारतिर भागि जाँदा बाहिर वस्याका खसहरूले लघारी बेरै ठाउँ घात गरि मार्दा यो खबर रानीले सुनी राजकुलबाट बाहिर निस्की आउँदा बुझाई भित्र लग्या तहाँपछि रानी ले लक्ष्मीनारायणको रगत चाँदोका भाँडा मा उठाई मूर्ति मुर्दालाई पर राखि लगि संस्कार गराया । यहाँ पछि भूपालेन्द्र मल्ल राजाले भट्टिमानसिंहलाई मुख्य काजी गरि दिया ।

श्रीपशुपति नाथकन राघवानन्द स्वामीले विधिपूर्वक नित्य पूजा गरि रह्याका थिया । पछिअन्त कालका वखतमा मजस्तै स्वामी आवस भन्या अभिलाषा छ भन्या मलाई आर्याघाटको वागमती पारि समाधि लिन देउ होइन भन्या जहाँ तिमोहरूको इच्छा वही समाधि लिन देउ भन्दा राजाका समीपमा रह्याका दुर्जनहरूले यस्ता तरहको विचार ठहराई भन्दा स्वामिहरूलाई पशुपतिनाथको पूजक गरि राखनु कठिन कुरो छ । तसर्थ वागमती पारि लगी समाधिगन्ध्याहो भन्दा उसै मार्फिक राजा राजेश्वरो सन्धिसमाधि लगीराखदा 'राघवानन्द' स्वामी आफुले भन्या मार्फिक नपुगी दुर्जनका बुद्धि सुनी आर्याघाटमा समाधि लिन नदिदा, उसै जगामा समाधि लिई शुन्यमाग्या ।

यहाँ उपरान्त श्रीपशुपतिनाथको पूजक योग्य पुरुषार्थी स्वामीहरू आएनन् । यहाँ पछि बछ्ले श्वरीका यात्रा जगाथाको वर्ष ४ पछि रारीकन स्वप्न भयो र राजा रानी दुवै जाई श्रीपशुपतिनाथकन पूजा गरी श्वेतविनायकका कवच मूर्ति बनाई घेरै गुठि राखी बाँडाहरू कन गुठियार गरी कार्तिक शुक्ल पूर्णिमा र प्रतिपदाका दिन प्रतिवर्ष रथ यात्रा गराया । यही जात्रा गराउन जादा रजिकहरू मिली विन्ति गर्दा राजाले रजिक कृप बनाई दिया ।

फेरि यि राजाका पालामा प्रेत चतुर्दशीका दिन रात्रीमा एक रानी परलोक हुँदा कान्तिपुरका घेरै देवताहरूको जात्रा आधामात्र भयो । अमावास्याका दिन हुन्या जात्रा सब मनाहि गरी दिया । देवताका मूर्तिछोपि स्वस्थानमा लैग्या । श्रीवछ्छनश्वरीको जात्रामात्रै क्रमैसित संपूर्ण गराया । मनाहि गर्न सकेनन् । यहाँ पछि राजा भूपालेन्द्र मल्ल तिनै सहरको सलुवभै एकै भैरहँदा तीर्थ वर्त गर्नका इच्छाले राजधानी शहर कान्तिपुर बाट प्रस्थान गरी हरिद्वारका मेला गर्न गया । तीर्थ वर्त गर्दैजाँदा

अयोध्यादेवि चारुदिनका रास्तामा जानी ईश्वरका भक्तिमा चित्तलाग्याका राजा भूपालेन्द्र मल्ल संवत् ८२१ कार्तिक कृष्ण त्रयोदशी बुधवारकादिन परलोक भयास्य साथ जाँया मानिसहरूले इन्का शरीर बाकी आठ कोश जमिन सम्म ल्याई गंगा जीमा पुन्याई अग्नि संस्कार गराया । यहाँ पछि राजा संग जान्या प्रमानहरू फर्कि आई राजा परलोक भयाका खबर कहन नसकी ढराई आफ्ना आफ्ना घरमा लुकिरह्या । खबर जाहेर भया पछि मात्र शुक्ल पञ्चमीका दिन राजा भूपालेन्द्र मल्लका जातक पत्र पल-ज्जमा राखी अग्नि संस्कार गन्या । यिनका संसर्ग गर्ने रानी प्रभृति आठ जना तनी गन्या । ॥

अस्य पुत्र महोन्द्र मल्ल यिनका अघिको नाम भास्कर मल्ल भोग वर्ष २१ यी राजा चौध वर्षका उमेर हुँदा बाबा भूपालेन्द्र मल्ल परलोक भयाका हुन् । यी राजा अति चंचल स्वभाका थिया धेरै पक्षी-हरू पाल्ने अनेक स्थानमा जाइ फिर्न्या सिकार खेल्ने मा अति रत थिया । एक दिन तिनै सहरका राजा एकभै मिलि रहस्य का सभ्यमा भक्तपुरका राजा कान्तिपुरका राजा भास्कर मल्ल सिधुलिको बाटो गरी चारकोशभाडी तिर हात्ती खेदामा जाँदा भास्कर मल्लले १३ हात्ती समाई नेपालमा ल्याइ पुन्याया । भक्तपुरका राजाले मात्र एक हात्ती पनि लान सकेनन् । यसैमा भास्कर मल्ल अति सुरा प्रतापी ठहर्ने जाँदा परिणत हुन राजा द्वापरा आई राजाको वर्णन गरी राजा गजपति महोन्द्रमल्ल भनी नाम राखी प्रख्यात गराया । यी राजा ब्राह्मण परिणत हुन देखे खुशी भै ब्राह्मणहरू कन धेरै विर्ता बक्सस गन्या । सदा सर्वदा ब्राह्मण कन सम्मान गर्थ्यो । बारम्बार शिकार खेल्ना निमित्त तराई तर्फ जाँथ्यो । एक समय आफ्ना लगातारी तस्थानका थर बट बासी धेरै थारु हरू आइ अनेक तरहका खोज वस्तु सौगात चढाइ करजोरी जीवनवृत्ति को आधार माग्दा राजा पुशी भै धेरै जग्गा बाक्सस गरी भुजा नाम जात प्रख्यात गरी फर्कि आया अद्यापि यस नामको जात रह्याबा छुदै छन् । फेरि यी राजाले नेपाल कान्तिपुर राजधानी सहरको जग्गा भरोका ब्राह्मण हरूकन धेरै विर्ता संकल्प गरी दिया । यस्ता दानी औ बडा शूरा राजा हुन । यी राजाका २ विवाहिता रानी थिया स्व इच्छा ले राषे का दुवै मैज्यू-हब थिया । ४ स्त्री हरू सित रस भौडा विहार गर्नको निमित्त किम् डोका स्थानमा सुन्दर घर घर्म साला बनाई सदा सर्वदा रस रङ्ग गर्दथ्या । फेरी यी राजाले हात्ती खेदाको निमित्त सिधुलमा दुई महिना जम बास गन्या । मुसलमान हरू आई राजासित बातचिन गरी तिनी हरू लाई राजाले चाह गर्दा नोकर भै रह्याका थिया । यस्तै समय मूल काजी भंगल ठकुर ले मुसलमान संग को प्रीति राजाले गर्न लाग्या भनी हात्ती खेदा नपाईठ थामिराख्या राजाले हात्ती खेदा जान्या छैन गंगाजी संग पुगी स्नान गरी फर्की चाडै आउला मान्दा तैपनि काजीले नमान्दा मुसलमान हरू रंग मित्रो काजीले थाह नपाउन्दा गरी जानलाग्दा काजी भंगल ठकुरले बाहापाई उमराव हरू रंग सल्लाह गरी बुक्ती गरी राजाकन पठाएनन् । यहाँ पछि मुसलमा तुरुक सवार जाना २० राजाले साब गरी

नेपालमा ल्याई कान्तिपुर शहरमा मुसलमान हरू जंवा डेढशय सम्म लाई खान खर्च दी अपना चाकरी गर ई राख्या । यस्तै तरह संग रहूँदा मुसलमान हरूले राजालाई रिझायार भंगल ठकुर मुख्य काजी कन छोशी मुसलमान लाई काजी मन्या । यहाँ पछि भंगल ठाकुर प्रभात उमराव हरूले अब राजाले घटियाको सङ्गद गरी हिन्दुको धर्म नेपाल पोल्न लाग्या । यस वखतमा हामीहरूले सक्या सम्म को बुक्ति गरी इनी हरूलाई ननिकाले हानी सब हिन्दु मुसलमानका करामा हुन लाग्यौं भनी सत्ताद गरी कान्तिपुर का प्रजाहरु खशहरू ललित पत्तनका परमानहरु सब एक कठामै मिली मुसलमानहरुलाई शस्त्र प्रहार गरी मारि राजा मुसलमानहरु एक पट्टिभै राजकुमारमावपी वंदुकले हानी तरवारले काटी धनुष प्रहार गरी नेवार धम डेह जयलाई जयमा मन्या । यस्ता तरह संग जुटे हुँदा सब मुसलमान हरूकन कटाकाट गरिकन मान्या । चार पाँच जनामात्र भागिगया । यमार्न सकेनन् । कान्तिपुर शहरका विबमा यस्ता तरहको ठुलो तकरार उठी लडाई गरी मुसलमान हरूलाई मंजार मन्या । यसै दिन भक्तपुरका राजाले देवदो कोटमा चढाई गर्न आया र यीनीहरु संग पनि लडाई गरी ७०,८० जनाहरु कन खर्त गरी हराई पठाया । पछि केरि भंगल ठकुर मून काजी भया अघिका माफिक राजा संग मिल्या ।

८३७ ज्येष्ठ कृष्ण अमावास्या का दिन ललितपत्तन का राजा सिद्धि नृसिंह परलोक भै राजा शून्य हुँदा ४ काजी कान्तिपुर जाई राजा शून्य भयो अब हरूर कन राजा मान्न आयौं भनी विन्ति गर्दा लौ भनी आज्ञा दि पठाया । ४, ५ दिनपछि पनि केही उत्तरा नमिल्दा पाटन्या प्रजाहरु सब मिली आई २४ प्रमानहरु सित हामी सब मिली कान्तिपुरमा बसण जाउँ भनी विन्ति गर्दा ती २४ प्रमानहरु सबै जम्मा भै कान्तिपुर जाई राजाकन बुझाई सिद्धर जात्रा गरी ललित पत्तन लैजाई संवत् ८३७ आषाढ शुक्ल १५ कोदिन महेन्द्र मल्ल कन मणि मंडप सिंहासनमा राखी राज्यभिवेक दिया । महेन्द्र मल्ल राजा ले कान्तिपुर ललितपुर दुवै सहरका राजा भै रहदा समय संवत् ८३६ नष्ट आश्विन सुदि २ का दिन घाना छे घरको विरेश्वर उपाध्याय र निह्याका मेलु बाबु दुई जनले कान्तिपुर बाट एक रानी ल्याई पाटनमा राख्या । यसै दिन भक्तपुरका राजा भूगलेन्द्र मल्लले शस्त्र सहित सैन्य ली पाटन आया महिन्द्र मल्लले खबर पाई सैन्य सहित पाटन आई भक्तपुरका सैन्यलाई समाई वस्त्र छोडाई हतियार लुटि लिय । भूपतेन्द्र मल्ल राजालाई र राजकुमार रणजित मल्ल कन जान नदी राखी २ हात्ती र १६००० रु - पैया लीछाडि पठाया । जहाँ पछि विरेश्वर उपाध्याय लाई समाई खुन्या मेलु बाबुकाजी भागि गया । जहाँ पछि पाटनको भाराली अनन्त सिंह काजी ले मुख्य काजी भया । कान्तिपुरको भारा भंगल ठकुर काजी ले लिया । यी राजा का पालामा राजाको २६ वर्षको उमेरमा १२० वर्षमा आउन्या महामारी आई नेपालमा प्रवेश भै संवत् ८३६ साल चैत्र महिना देखि कान्तिपुरमा प्रप्त हुन गयो । पैले रुहर ग्राम हरूका घर घरमा मूसाहरु मन्या त्यस पछि हात्ती घोडा भेडा बाख्रा हाँस कुखुरा गाई

भैसी बनमा जीव जन्तु मृग बंदेल आदि वनचर मर्ग्या । पृथ्वीमा सर्वत्र पशुपक्षी जीव जन्तु आदि प्राण नाग भयो । पछि महामारी अर्ति प्रज्वलित भैरहदा काखिमा काँधमा कर्ण मंघिमा फोका उठी कपाल दुखने व्यथा लागी नेपालका सहर ग्रामहरूमा असंख्य मानिस मर्ग्या । चैत्र महिना देखि कान्तिपुर मा मर्ग्या । अमारमा ललितपुरमा मर्ग्या । भक्तपुरमा मर्ग्या यस्तै तरह सँग रोग फैलियो । ढोका बा - हिर का पस हरूमा भर्ग्या यस रोगले ज्यादा मरेनन् । रोग हुन्या मानिस हरू भन्दा क्षणमात्र रोग लागी तत्कालैमा मर्दा शहर ग्रामहरूमा मर्ग्यादा व्यवहार विचार संचार सब बन्ध हाहाकार भै गयो । यस्तै तरह सँग रोग भै रहँदा कान्तिपुर का मानिसको इच्छा तो मानिस हर्कत रोग हुन्या वित्तिकै वेग सित जाई मार्तातीर्थ पुगी मरण भयो । कोही पचली घाटमा मरण भयो । कोही बागमनी मा मरण भयो । कोही विष्णुमनोमा मरण भयो कोही बाटामा मर्ग्या यस्ता तरह सँग मर्दा मर्ग्यालाई काचो आदि चाहिन्या कुरो पनि दिन सकेनन् । दिनमा १०० । १२० मानिस मर्दा धेरैका सन्तान शून्यभै अपुनाली लाग्यो । यस्तै समय अघि श्रीपशुपति नाथका दक्षिण मुख बाट दन्त प्रकाश भयो । मछीन्द्र नाथको जात्रामा पनि ३१ आग्ला भौंचियो । मीन नाथका स्थमा अग्नि प्रवेश भै जल्यो । कीर्तिपुर व्याघ्र भैरवका नेत्र देखि मनिको मुख पतन भयो । नव ग्रह गण पनि धोप्टि रह्यो । नेपाल मण्डलका सबै स्थानका ठूला ठूला देवता का स्थानमा उपद्रव भयो । यही भयले प्रजाहरू त्राहि त्राहि भै सहर छाडी धेरै मानिस भागि गया । यस्तै समय कान्तिपुर का मुख्य काजी भंगल ठकुरले राजा महेन्द्र सिंह मल्ल दुई रानी लाई दुई मडल टहलुवा चार जना मात्र साथ गरी किडो स्थान का घरमा सब सरजाम तयार गरी राखी अरु बाहिरी मानिस कोही आउन जान नदिई बन्ध गरी लुकाई राख्यो । यस्ता तरह सँग राखि छाड्या का छ महिना पछि पनि सहर ग्राम हरूमा मानिस वरावर मर्दै थियो । यस्तै समय एक जोगी आई भंगल ठकुर काजी कन यस्ता वचन सुनायो । अहो गमार । काजी तेरो शान्ति स्वास्ति पूजा पाठल महा-मारी निवारण हुन्या छैन देशी परदेसी सब जनालाई इच्छा भोजन गराउ तव महा मारी देखी सन्तुष्ट भै रोग निवारण होला । पशुपति नाथ पनि प्रसन्न होला । यति भनी योगी स्वान मा गया । जहाँ पछि काजीले योगीका आज्ञा नुसार योगी सन्यासी फकीर सहर बासी सबै जातका ग-रीव सुत्वा सबलाई बोलाई धेरै धन खर्च गरी हनुमान ढोकामा इच्छा भोजन गरायो । दिन ४ सम् ठूलो अन्न दान गर्दा मरण भय बहुतै निवारण भै गयो । यस्तो समय एक दिन कोही ज्यापू किडो संधि माको खेतमा जाँदा राजाले भयालमा छिद्र बनाई ज्यापू लाई डाकी सहरको समाचार कस्तो छ भनी सोझा हेमराज ! चारदिन भयो बहुतै रोग निवारण भयाकोछ भनि ज्यापूले विनि गदा यति समाचार सुन्नेवित्तिकै त्यही भयाल खोली फल हाल्न तयार हुँदा रानी हल्ल भरसक गरी थामदा पनि थामन सकेनन् । राजाले बन्धभै रहन बहुतै गाह्रो मानी भयालैबाट फाल हाली वेगसित दौडी आई सहरमा

जाई दवारमा प्रवेश गन्थ। त्राहों पछि रानी र मयज्यूहरू पनि दवारमा आया। यसै दिन का रात्री मा रानी र दैज्यूहरू सँग राजा बसि रहँदा यी राजा माथि महा मारीको दृष्टि लाग्यो। रोग प्राप्त भै शुद्ध सूर्य वंशी राजा महेन्द्र मल्ल नेपाली संवत् ८४२ साल भाद्र कृष्ण ११ का दिन परलोक भयो। यो राजाका पालामा ७ वर्ष सम्म महामारी आई रोग समन नभै रोगका पीडाले थोडाभाज्यूहरू धेरै मरण भयो। किसानहरू कन बोकाई आफ्नै आफ्ना ईष्ट देवता जगाई सनाथ गुठी नाम राखी गुठी जनहरू अम्मा भै मरण काजमा भेला हुनु निर्मित गुठ तुल्यायो। अघि भाज्यूहरूको सनाथ गुठी थिएन। असक हुनाले किसानहरूले मुर्दा छुन्या उन्का रीत भै गयाको हो। इनै वर्षमा दवारका कुमारी शून्य मा जाँदा चावाहाल देवपत्तनका कुमारी लै जाई आसनमा राखी पूजा मान्य गरायो। दुई महिना सम्म राखी कुमारी कन समान गरी अर्की कुमारी सारी राखी फर्काई दिया। त्यहाँ उपान्त कान्तिपुर रा — जधानी शहरमा सूर्य वंशी शून्य भ गया भनो लोक जन सवैले हाहाकार गर्दा रानी र चारै जनाले प्रजाहरू कन बोलाई कोही एक सूर्य वंशीका छोरी पट्टिका सन्तान जगज्जय नाम गन्थ का ठाकुर कन राज्याभिषेक दिया। त्राहों चारै रानीहरू सह गामिनी भै यथाक्रमले राज राज्येश्वरी मन्थ्याका श्मशान मा प्रवेष्ट गरी अग्नि प्रज्वलित भै आधा शरीर जनि सकेको वेलामशान विषे ज्येठो रानी खडा भै करजोरी यस्तो वचन बालिन्। हें लोक पंच हो हागी हूँ कन भदो कष्ट प्राप्त भयो सन्तान शून्य यि राजाले सजीव छुदा धेरै पक्षीहरू पानी फेरी असग होका बाहिर सत्तल बनाई घारा बमाई मूर्ति बनाई बसाइ यथा क्रमरे प्रतिष्ठा गरी धेरै ब्राह्मणकन भोजन गरायो यस्तातरहले मुख्य काजी भंगल ठकुरले राजा महीन्द्र मल्ल र रानीहरूको नामले धेरै धर्म कीर्ति गरिदिया। महामारी आई कान्तिपुरमा शुद्ध सूर्य वंशी राजाकन लोप गरी सक्यो उपान्त यसरोग नेपालमा निवृत्त भै गयो। जगज्जय मल्ल राजा भोग १४ यि राजा कन सूर्य वंशी राजा शून्यमा गया पछि सतीले छोरीपट्टिका सन्तानकन ल्याई राज्याभिषेक गरिदियाका हुन्। यि राजा लाई श्रीगुह्येश्वरी प्रसन्न भै एत कोही मैथिल ब्राह्मणकन स्वप्नविषे दर्शनदो आजका चौथो दिनमा राज्याभिषेक पाउला भनी जगज्जय ठाकुरकन भनिदिनु भनी यस्ता तर— हुको वचन स्वप्नविषे दर्शन दिई आज्ञा प्रसन्न हुदा सो मैथिली ब्राह्मणले जगज्जय कन भेटो ईश्वरीका अनुग्रहका वाणी स्वप्नप्रमाण मन्त्र उल्का वचन सुनायाका थिया। अकस्मात् देव योगले महीन्द्रसह मल्ल परलोक भै राजा शून्य हुँदा यिनै जगज्जय मल्लकन सतीले बोलाई प्रजाहरू संग सम्मन गरी राज्याभिषेक दियाको हो। यिन राजाले राज्याभिषेक पाय उपान्त अघि श्रीगुह्येश्वरी प्रसन्नभै मलाई स्वप्नविषे आज्ञा भयाको भनी मैथिल ब्राह्मणलाई समझो इनले भन्या बमोजिम पुग्यो भनी बहुते खूशीभ मैथिल ब्राह्मणकन मेराईष्ट देवता गुरुहुन् भनी बहुते सन्मान गरी कान्तिपुरमा वास गर्न दिई नुवाकोट— माधेरै विर्ता संकल्प गरीदिया यहाँ पछि श्रीगुह्येश्वरीका यात्रा अघि भक्त्याकोमा कवच मूर्ति बनाई अ—

खण्ड दीप ज्वाला लिङ्ग ढाल्नु इत्यादि नाना विधिले मन्त्र पूजा गराई जगाई प्रति वर्ष जात्रा गराया ।
वर्तिस कोठी महाजन हरू राणी धेरै पैत गुठी राणी कर्माचार्य हरू कन गुठीवार राखी दिया । यी राजा
नहुँदै इनका दुई पुत्र जन्म भयाका थिया । राजेन्द्र प्रकाश र जय प्रकाश पायापछि मोहन चौकमा जन्म्या
का ३ पुत्र राज्य प्रकाश नरेन्द्र प्रकाश चन्द्र प्रकाश यी राज कुमार हरू कुमुदिनी नाम रानी सहित मै
सुख विहार गरीरह्या का थिया । राजा भया को ६ वर्ष पछि बडा लक्षणले युक्त भयाका ज्येष्ठ पुत्र
र.जेन्द्र प्रकाश दैव जोगले परलोक भया र राजःले बढ्दै शोक गर्प्या । यिनै ज्येष्ठ पुत्रका लक्षणले म
राजा भयाको हुँ भनी बढ्दै फिक्री मान्या । अब मेरा अन्तमा जय प्रकाश राजा होला । यस्का पालामा
देव धर्म राज्य केही रहन्या छैन प्रजाहरुने पनि बढ्दै दुख पाउलान् । भनी शोकले महिना ३ सम्म द-
वार बाट बाहिर ननिस्क रहदा त्यससमय चार थरि पस सिपाहीहरु आई राजा कन बुझाया । हेमहाराज
१ पुत्रका निमित्त यस्ता तरहू संग शोक गर्प्या हाँइन । राज काज नगरि रह्या कसो होला । हजुरका ४
पुत्र छन् भनी विन्ति गर्दा राजाले आफ्ना मनको सन्देश तिनीहरु लाई बताया र ती पसहरुले जयप्र -
काशको स्वभाव अति क्रूर छ इनले देव धर्म राज्य नाशन्या छन् भनी हुकुम भयो । यनी भन्नु भयाहामी
ले राज्यप्रकाश कन राजा गरौला । मोहन चौकमा जन्म भयाका हुनाले राज्य गर्न जोग्य का पनि छन् ।
भनी राजा रानी कन चिन्ता बुझाई पस थरिहरु फर्कि गया । इन दिनदेखि गही मतलब राजा पसहरुको
भयाको थाह पाई जयप्रकाशले पस थरि हरू कन मनमा बढ्दै दया राख्या । जाहाँ उपान्त केही काल
गया पछि कान्छा पुत्र चन्द्र प्रकाश दैव जोगले परलोक भया र इनका नामले सहर पूर्व भाग टुकुचा
पारी भीम जुहुका पोखरी भनी यथाक्रमले बनाई प्रतिष्ठा गर्प्या । फेरि यिन राज कुमार का नामले
कोही पशुजन कन सुवर्ण रूप गहना पहिराई दिया । जात्रा पठाउँदा नेपाटोलको उदासले राजाले प -
ठाएको हो भनी थाह पाई साह्रै हास्य गर्प्यो । पछि बाट राजाले पठायाका पानिसकन मैले साह्रै अप
हेला गर्प्या भनी बढ्दै डराई भोलिपल्ट राजाकन १ थाल भरि मुन चढाउन लैजाँदा तैले अपहेला गर्प्या
को माफ छ भनी ल्याएको मुन पनि फर्काइ दिया । वि राजा बढ्दै निर्लोभी थिया । संवत् ८४६ आषाढ
शुक्ल ११ का दिन भंगलठकुर काजी ललित पत्तन जाई कान्तिपुरका राजा जगज्जयमल्ल सँग ल्याई दुवै
राजा मिलाई भक्तपुरमाथि चढाई गर्प्या धेरैको बरहरुमा आगो लगाई प्रजाकन दुख दिई भक्तपुरका
राजा सत धेरै धन लिई राजा कान्तिपुर फर्कि आया । संवत् ८५० माघ शुक्ल द्वितीया । पूर्वफाल्गुनी
नक्षत्र सोमवारका दिन ललित पत्तनका राजा विष्णु मल्ल कन आफ्ना त्रिकन्या कन्या दान गरिदिया ।
यी राजाका पालामा जयप्र गेधरीका देवालय भित्र चोर पसी गहना सबै चोरि लैजाँदा चोर को तलास
मा लागी राह्याका थिया चोर फेला पार्न सक्याका थिएनन् । चोरि लग्याको ३ महिना पछि ५ वर्षकी
कन्या कुमारी आर्य पुत्रीका शरीरमा देवी प्रादुर्भाव गरी मेरा गहना चोरन्या चोर हाडीगाउँमा

ढोकाभिन्न पाटिमा वसी थाम वजाइरहयाको छ भनी आज्ञा प्रसन्नहुदा कन्याकुमारीका वचन प्रतीतमा-
नी सबै जना गइ हेर्न जाँदा थाम वजाइ रहयाको देखी यही हो भनी ठहराई समाइ ल्याइ राजा वक्सा-
ई शासना गर्दा सबै गहना मित्यो ती सब अलंकार देवी कन चढाइदिया । फेरी यी राजाले दरबार
अगाडी धारा कृष्णको देवालय महाविष्णुको देवालय बनाइ मूर्ति स्थापना गरी गुप्त राखी यथा क्रमले
पूजा मान्या गराया । जहाँ पछि यी राजाले मैथिल ब्राह्मणहरू गुह्येश्वरीका ठूला सेवक हुन् । मेरामाथि
इश्वरीको अनुहवाणी स्वप्नावेषे आयाको इनै मैथिल ब्राह्मणहरूवाट हो सोही वचन प्रमाण चार दिन
पछि राजा हुन पाउँजा भन्या अभिलाषा मनैमा नभयाको मलाई राज पदवी प्राप्तभयो । यिनीहरूवाट
मलाई ठूलो गुण भयाकोछ भनी बहूत प्रीति गरी मिलिरहँदा नेवार थरि हल्ले नसक्ने निराश्रयमा
सबै तिरौंतिया ब्राह्मणहरूको घर लुटी धन सम्पत्ति सर्वस्वहरण गरी खाइ दिवा । त्यसै वर्षमा वर्षो
शून्य भै दुनियामा सबै हाहाकार भै गयो । यो संकष्ट देखी राजा अति शान्त हुनाले मनमा विचार
गरी मेरा पालामा प्रजाहरूले ब्रह्मस्व हरण गन्या भनि राजाले प्रजाहरूको उद्धारवा निमित्त श्री०शु
पतिनाथमा महाबलि भोग नाम गरी गुठ राखी पूतिवर्ष धर्म कर्म गरी इश्वरकन मान्या ।

फेरि केहीदिन पछि यी राजा बहूतै शान्त स्वभावका हुनाले गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाह
आई नुवाकोट दखल गरी बढी बास गरी गोर्खाका राजा कहाई हुकुम चलाइरह्याकाथिया । यहाँ पछि
यिन राजाले मनमा यस्ता तरहका विचार गन्याकि मेरा पालामा ब्रह्मस्व हरण गनि भयो राज्य पनि
घट्यो लक्षणेले युक्त भयाको ज्येष्ठ पुत्र पनि खस्यो माहिलो पुत्र जयप्रकाशको स्वभाव अति खराबछ यसले
हिन्दूधर्म केही राखन्या छैन कुलको धर्म स्थिति राखन्या छैन प्रजाले पनि दुःख पाउनन् यसर्थ अब मैले
जिउनु व्यर्थ छ । बाँची मैले यश नाम प्रख्यात गर्न कदाचित् सक्न्या छैन यस्तो हेरिरहनुचाहँम वक्त
चाडै मर्नु पाय बढीयाहुँदोह । भन्न विचार गरी चाडै मरण होख भन्या निमित्त उपाय गर्न लाग्दा
कोही इहँवहाल को दुष्ट बाँडाले भेद बताई हेमहाराज हजुर लाई केवल चाडै मर्नु भन्या इच्छा भया मंजे
श्वरीका मूर्ति बनाई जात्रा गर्नु हबस तब धोर्ने मर्नु होन । भनी पुस्तक देखाई विधान क्रम देखाउदा
राजाले यही मतलब मनमा गुप्त राखी मंजेश्वरीका मूर्ति बनाई श्रीपंचमीका दिन कान्तिपुरमा ल्याई
जात्रा गराया । यही जात्रा गन्या उपरान्त तिन महिना पछि जगज्जय नाम गन्याका शान्त स्वभाव भया-
प्रजाहरूवाट घटिया भन्न नसक्ने संकोच राखन्या राजा नेपाली संवत् ८५५ फाल्गुन वदिपञ्चमीका दिन
परलोक भया ।

अस्य पुत्र जयप्रकाश मल्ल भोग वर्ष ३३ यिनी नेपाली संवत् ८५५ फाल्गुन वदि ६ कादिन
राज्याभिषेक पाया । यीन राजाले आफु राजा भया पछि यस्तो काम गन्या । विवाह गरी ल्याय की
मिग्यानी दया लक्ष्मी लगन मैज्यू बाँडाकी छोरी चटल्या मैज्यू बाहिर राह्याकी धन्य स्वभावीछोरी

यति स्त्रीहरूसित विहार गर्दथ्यो । यीन राजाले आफु राजा भयापछि आफुलाई नसहन्या जात पस हर्छु जैसी भडेल हर्छु लाई इनीहरूमिली मेराभाइ राज्य प्रकाश मोहन चोकमा जन्म्याको हो भनी उस्लाई राजा गर्न खोजन्या छुल्याहा हुन भनी कसैको विश्वास नमानी टाढा गरिराख्यो । भाइ लाई पनि यी छुल्याहा सित मिली मेरा गादीमा वसुला भन्या पछि शुद्धन हुँदै न भाई राज्य प्रकाश मल्ल कन बहुतै डर देखाई धपाई पठाया । राज्यप्रकाश दाज्यूदेखी बहुतै डराई भागदा काम्मती बाढी आयाको थियोवहुतै कष्ट पाई वान्मनीतरी ललितपत्तनका राजा विष्णुमल्ल आफ्ना पिता ज्यूका चरणमा शरण गया । राजा विष्णुमल्लले पनि बहुतै अनुग्रह गरी मेरा सन्तान छैन मेरा शेष पछि तिमि लाई राजा गराउँला आफु सगै दरबारमा राखी खान पिना दी आनन्द गरी राखि छोड्यो । याहाँ पछि तिनै सह-रका राजा रण जित मल्ल ललित पत्तनका राजा विष्णु लल्ल लाई र दुवै सहरका सब काजी प्रमान-हरू कन निमन्त्रणा गन्या भोजन गराई सकी बैठकमा तिनै राजा वसी आनन्दसित बात चित गर्न लागीरह्याका थियो । जय प्रकाश मल्लले क्या चाँजो गन्याका थियो भन्या बैठक भित्र हुकुटीमा घेरै दौलत सुना चादि अरुधेरै किसिमका चिजहरू बाहिर बाट बेस गरी देखिन्या गरी दोकामा मसिनु कपडाको पर्दा लगाई भित्र वस्तीहरू वाली बाहीरबाट सब भित्र देखिन्या गरी राख्या काथियो रणजित मल्ल विष्णु मल्ल औ काजी प्रमाणहरूका दृष्टि हुकुटिभित्र पर्दा घेरे दौलत चिज वस्तु देखि राजा त हामीहरू भन्दा बहुतै घनाढ्य रह्याछन् भनि ठान्यो । यति देखिसक्यो उप्रान्त विदा भई मनमनमहाँ हामी भन्दा बहुतै तालिवर रह्याछन् भनी फिक्रि गरी आफ्ना आफ्ना २ सहरमा गया । जाहाँ पछि ललित पत्तनका राजा विष्णु मल्ल कन विखुन भैरह्याको देखि काजी प्रमाण हरूले हेमराजका कारण क्याहो हङ्गर सुर्ता गर्नु हुन्छभनीविन्ति गर्दा राजाले भन्या हे मन्त्रीहरू मलाई अरुथोक्का सुर्ता केहीहोइन जयप्रकाश मल्लले दौलत देखाई पठाया अवहामोहरूले उस्का बदला क्या देखाउँ भन्या उनका दौलत भन्दा हामीहरूको बहुते कमा छ अब कसो गन्या हो भनी सल्लाह गर्दा काजीप्रमाण हरूले विन्ति गन्या । हेमहाराज सुर्ता नगर्नुहोला हामीहरूले अब आफ्नाप्रजाहरूकन देखाउँला राजाको मुख्यधन भन्नुत प्रजाहरू हुन् भनी विन्ति गर्दा राजा खुशी भै लौ हाफ्रा राज्य भरिका प्रजाहरूलाई सफेद पोसाक पहिरी हाजिर हुन आउनु भनी उर्दी दी भिकाउ भनी आज्ञा विदा काजी प्रमाण हरूले राजाको हुकुम माफिक दिनको ठेकान गरी तिन सहर मध्य पाटनको राज्य ठूलो हुँनाले प्रजाहरूकन भिकाई जंवा गरी राखी कान्तिपुर भक्त-पुरका राजा काजी प्रमाणहरूसबकन निमन्त्रणा गरी भोजन गराइ सक्यो पछि चौकोटका पञ्च भया-लमा तिनै राजा वस्यो पछि प्रजा हरूकन बाचाई दर्शन दिया हियार लियाका सफेद पोशाक पै ह्याका प्रजाहरू सबले दर्शन गरी दर्वारका सामने प्राप्त गरी बस्यो र विष्णु मल्ल राजाले राजा रण जित मल्ल राजा जयप्रकाश मल्ल सँग क्या गरु मेरो दौलत भन्नुत इनै प्रजाहरू हुन् भन्या । त्यहाँ पछि

भक्तपुर कान्तिपुरका राजाले पाठनका राजाको प्रजाहरू धेरै देखि इ सबैकौन जंभै लडन आया भन्या हामीले राज्य थाप्न सकिने रहेनछ भनी ठान्या । जयप्रकाश मल्लले वेनाहक अर्घ्या जो भै आफ्नो अन्त दिया छु मके धनी रहे छु भन्या लिया । त्यहाँ पछि विदा भै आफ्ना आफ्ना सहरागमा गया ! पछि भक्तपुरका राजा रणजित मल्लले बहुतै फिक्का मन गरी भक्तपुर गै प्रमाणहरू सित सल्लाह गन्या । अब हामीले कसो गर्न्या हो । जयप्रकाश मल्लले दौलत देखाया विष्णु मल्लले प्रजा देखाया अब हामीले उसको बदला क्या देखाउँ धन देखाउँ भन्या प्रजा देखाउँ भन्या पनि उनी हरूको बराबर हाम्रो छैन भन्दा काजी प्रमाणहरूले हेमहाराज केही सन्देह नमान्नु होला हामी हरूले पनि धेरै संग्रह गरी राख्या का चिजविज शास्त्र औषधीहरू केहि धन हरू पेल्लाउँला भन्ने विन्ति पूर्वक सल्लाह गरी ठहराई जय प्रकाश मल्ल विष्णु मल्ल प्रभृति काजी प्रमाणहरूलाई निमन्त्रणा गरी भोजन गराइसक्या पछि धेरै डोरिमा उन्याका साचो को झुप्पाहरू भण्डारेले बैठकमा राखिदियो । त्यहाँपछि रणजितमल्लले विष्णु मल्ल जय प्रकाशमल्ल संग भन्या आफ्नो आफ्नो मुख्य चिज भयाको मलाई देखायौ, दौलत दुनियाँ मेरो दुवै छैन जो भयाको हेर्छौ भन्या देखाउछु भनि दुवै राजाकन उठाई धेरै कोठाहरू खोली पुराना पुराना धेरै जातका औषधी तेल आदि अरू औषधी कागजहरू भयो वेद पुराण तन्त्र वैद्यशास्त्र आदि धेरै ग्रन्थ हरू र केही जेवर का चिज वस्तु वस्त्र धनहरू देखाया । त्यहाँ पछि दुवै जना विदाभै भक्तपुरका राजा बहुतै सकल पदार्थ का संग्रही रहेछन् । इनी संग वज्रत अनुभारका कामजाई चाहिन्या चज नभ याको केही रहेन छ । त्यस्तो संग्रह हामीहरूलाई छैन भनी हारमानी आफ्ना आफ्ना सहरमा आयाध्या ।

ताहाँ उप्रान्त थरी मुखियाहरू र एक दुई हामीहरूले हामीहरूलाई राजा ले नजिक राखेनन् खोज खबर केही गर्दैनन्, इनबाट हामीहरूलाई भलो होला भन्या आशा छैन भनी मिली जय-प्रकाश मल्लका कान्छा भाई नरेन्द्र प्रकाश मल्ल कन बुझाई हात ली दरबार बाट बाहिर त्पाई देवपत्तनमा राखी टुकुवा पारका देवपत्तन साँखु चाँगु गोकर्ण नन्दी ग्राम मति याँच ग्रामका राजा गराया । त्राहाँपछि थरि मुखिया काजीहरूले हे महाराज हजुर हरू पाँच भाई एकै हो दुई माई परलोक भया एक भाई ललित पत्तनमा गई आनन्दसित बसिरह्याका छन् हजुर पनि राज पुत्र योग्यको हुनु हुन्छ । दाज्यु भाई भन्या कोत जोरि नहो भनी राज्य प्रकाशलाई पनि बहकाई प्रजाहरूका खेत लुगी विग्रह गरीरहँदा ४ महिना पछि राजा जय प्रकाश मल्ल बहुतै रिसाई दल सहित गरी आफै शुद्ध जाई भाई सित लडाई गरी देवपत्तन देखि लगारी भक्तपुर सम्म भयाई पठाया । भाई नरेन्द्र प्रकाश दाज्यु देखि बहुतै डराई रणजित मल्ल राजाका शरण गया । रणजित मल्लले अघि दाज्याहरूका पालामा कान्तिपुरबाट भागि आउनुया राज कुमार सदाशिव मल्ल राख्याको चोकमा राखी घाना पिना दी राख्या नरेन्द्र प्रकाशमल्लका बहुतै लाचार भैराख्याका थिया । केही वर्ष पछि शून्य मा गया । राजा जयप्रकाश

मल्लले ती मुखिया काजोहू देखि दगागरी आफुदेखि टाढा गरी राखि छोड्यो। ती थरि काजी मुखिया-
हू पनि मिली गुप्तसंग खेल कमाउन लागिरेछा कै थिया। कान्तिपुरकाराज्य भक्तपुरका राजाले दपल-
पुर्दा समय बाबाका पालादेखि का मुख्य काजी मंगल ठकुरलाई पोसी मास्की वनकको सुपु मास्की कन
भक्तपुरका राजाले लियाको मेरो राज्य दण्ड गरीदेउ भनी २१४ महिना बादा दि मुख्य काजी मन्या।
राज्य हात लिनाको उद्योग गरी रहदा समय चाडै भिकि दिन नगरी मेरा राज्य अहले लियाको हेरी
मात्र रहन्या आफ्नु राज्य अहले लियाको आफ्नु गर्न नसकन्या भनी राजा जयप्रकाश मल्ल अप्रसन्नभै
भंडार खालमा केही सत्ताह गर्नु पर्छ भनी डाकि लग्यो मारी कसैले थाह नपाउन्दा गरी इनारमा
खसाली माटाले पुरिदिया। याहाँपछि कान्तिपुरका काजिप्रमाणहू कन जमागरी राजा जयप्रकाशले
भन्या मेरा छोही शत्रु नाश गरी सबैको अब तिमो हहने मेरा भरतक गरी सेवा गर सेवा गन्या अनुसार
बनसौला भनी मुख्य काजी न भै राज काज होइ सक्तेन लौ काजी हो भनी एक दुई जना लाई भंडा कसै-
ले पनि राजाको उग्रस्वभाव देखि काजि हुन कुबल गरेनन्। पछिबाट उपाध्या भानुलाई काजी मन्या।
याहाँ पछि सा सबजमा गरी आफु समेत जाई भक्तपुरमाथि चढाई गरी आदि राज्य हात लिन गया,
हात लाउन नगरी फर्कि आया। याहाँ पछि बाहुन काजी कन पोसी टौडिक लाईमुख्य काजी गरीदिया
संवत् ८९६ कान्तिपुरका राजा एखा भइरहदा भक्तपुरका रणजित मल्ल राजाले कान्तिपुरका राजाको
राज्य भै रह्याका पल्लो चोक आदि ७५ ग्रामहू जितिली याहाँ पछि विष्णुमल्ल राजासित मिली
भक्तपुरका रणजित मल्ल साथि चढाई गरी आफ्नु राज्य मध्य केहि हात लाई दाप्चा फुल वारीका
कोटवरमा आफ्नो लगाई फर्कि आया। ललितपुरका राजा विष्णु मल्ल परलोक भया पछि भाई राज्य-
प्रकाश मल्ल राजा भया। २ भाई दुइ सहरका राजा भै मुखसम्भोग गरी रह्याका थिया। राजा आफ्ना
बाबा जगज्जयमल्ल कापाला देखि गोर्पाका पृथ्वीनारायण जाहाले पश्चिमको राज्य दखल गरी राख्या को
र पूर्व पट्टिको राज्य भँवरकोट दुवुचौरकोट आदि ग्रामहू भक्तपुरका राजाले दखलगरी राख्या को
हुनाले राजा जयप्रकाशले त्यस बेला फिराई लितानिमित्त धेरै फेरा चढाई गन्या। तैपनि आफ्ना
मुलुक सब आफ्नो भयाको थिएन र काजीरामथापा प्रभृति थरी मुखियाहू काजी हहलाई आफ्ना
मुलुक हात लाउनु भनी भारादि राख्याकोथियो। विनी हहले राजा जयप्रकाश मल्ल संग ज्यादा प्रीति
नहुनाले हामीहूले कसै मिहेनत गन्यापनि राजाले हामीहू साथि को दगा छोडन्याछैनन् कारण अघि
हामीहूले नरेन्द्र प्रकाश मल्ल कान्छा भाईलाई पाँचग्रामको राजा गराउँदाको रिस इनले छोड्याको
छैन भनी राजाको अन्तरगतको मतलब थाहा पाई मुलुक लिनामा बेस गरी चित नलाई केही उद्योग
गन्या भई मात्र गरी रह्याका थिया। याहाँ पछि राजा जयप्रकाश मल्लले आफ्ना मुलुक धेरै वर्ष संम
पनि हातलाई नाहदा अघि मेरा बाबाका पालामा पनि इनीहूले मलाई राजा नगराई भाईलाईराज

गर्न भरसक गन्धाध्या इनीहूले कदापी मेरो सब मुलुक हात लाई दिन्थ। छैतन् भनी ठानी मनमा दगा-
 राखी संवत् ८६६ श्रावण शुक्ल पूर्णिमाका दिन रिसाई गै नन्दिशाममा बास गरी चावहिल शरोक
 समीप गौरी घाटमानै मन्त्री स्नान गर्न लागि रहेका काशीराम थापा हरि कार्कीका छोरा र वलिवन्था-
 त बूढाथोकी विष्ट प्रभृति पर्वतीय उमरावहूलाई जवर्जस्ती संग पक्री प्रजाहूले सुन्त्या गरी के भन्ने
 भन्थ। इनीहरू लाई मेरा अधिको राज्य पश्चिम नुवाकोट आदि ग्रामहरू र पूर्व भैरकोट दुवचौरकोट
 आदि राज्य हात लाई देउ भनी अनेक तरह सँग भन्थाथ्य भन्था भन्था माफिक सबै थोक पुन्याइ पनि
 दिदाँ तै पन इनीहूले लौ भनी दिलासा मात्र दी केही उद्योग नगरी यति दिन संभ विताया । भन्
 सारो आफना हात का राज्य साँखु चाँगु पनि भक्तपुरका राजाले लिन आया । यसो भया पछि मवि-
 अने भयाँ तिमीहूले भन्था माफिक मैले गरि सक्याँ अब तिमी हूलाई क्षमागरी छाड्न्था छैन भनी
 बहुतै रिसाई यस्ता कुरा गरी उमरावहूले आफना शिरको पगरि उतारी जमिनमा राखी बहुतै प्रार्थना
 गरी हेमहाराज हामीहूले केही उद्योग नगरी रह्याका होइनौं १०, १२ दिन पाव वक्सनु हक्स शत्रुले
 खीराखेकी सब मुलुक निश्चय हात लाइ दिउँवा पावा टन्था उप्रान्त पनि मुलुक हात लागेन भन्था
 हामीहूलाई जसो इच्छा छ उसै माफिक गर्नु होला भनी कटहर आदि फल फूल घेरै चढाई अनेक तरह
 सँग विन्ति गर्दा पनि जयप्रकाशमल्ल बहुतै रिसाई तिमीहूले मलाई ५, ६ फेरि आशा भरोशा-
 मात्र दो टाट्यौ अब म कदापि तिमीहूका वचनको पतोत मान्था छैन कान्तिपुर शहरमा जाऔ हिड
 भनी हुकुम हुन्था बित्तिकै ती उमरावहू उठी बडो वेग सँग भाग्य। मधिस्या सिपाहीहूलाई हुकुम
 दी समात्न लगाई उमरावहू = जनालाई मार्न लाया । सिपवाग काजीकन पनि मान्थाँ टौडिक आदि
 काजीहरू भागि गया । राजा जयप्रकाशले आफना बडावीर उमरावहूलाई मान्था भन्ने यहो खबर गोर्खा-
 का राजा पृथ्वीनारायणसाहले नुवाकोटमा सुनी बहुतै हर्ष मानी लडाई गन्था । याहाँ उप्रान्त ती
 मारिएका उमरावहू का परिवार सन्तान परशुराम थापा प्रभृति उमरावहू मिलि आफना दाज्यू
 काशिराम थापा आदि उमरावहू लाई मान्थाको रिसले सम्मत गरी गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायण साह
 लाई भक्तपुरमा बोलाइ ल्याई साँपुचाँगु दषल गराया । साँपु चाँगुमा कसैलाई जान आउन नदि राखदा
 आफना सैन्य सिपाहि जम्मा गरी जयप्रकाशमल्ल शुद्ध जनालाई गर्दा ठानामा रह्याका गोर्खाली
 सैन्य हटाउन नसकी फकि जाया ।

यहाँ पछि कान्तिपुरका प्रजाहरू राजा सँग अब कसो गर्थ्यो हो भदि विन्ति गर्दा ठाना वसि रहन्था
 लाइ उठाउन सकन्था सुरासुरा काजीहरू अधि लगाइ जानु पन्थो भनि आज्ञा गन्था । ताहा पछि राजाले
 केहि नबोली रहदा कान्तिपुन्या प्रजाहरू ललितपत्तनका राजा राज्यप्रकाशमल्ल छेउ ज्ञाइ गुहार माग्यो
 र राज्यप्रकाशमल्लले पनि प्रजाहरूको विन्ति मुनि मदत गर्नालाई आफना सब सैन्यहरू लाई जाउ भनि

हटाई हाकिया प्रमाणहू उमराव हू समेत लाई लडाई गर्न पठाया ।

त्यस्का २१४ दिन पछि जयप्रकाशमल्लका ५ वर्षका बालप छोरो लाई देवपत्तनमा लगे राखि उमरावहू मान्वाका दिन भागी आउन्दा टौढिक प्रमान आदि काजिहू लाई हाकी प्रजाहू र काजि एक भै मिलि जयप्रकाश मल्लका पुत्र लाई राज्याभिषेक दिन लाग्दा जयप्रकाशमल्लले थाहा पाई तलेज्यूका देवालय भित्र जाइ लुकि रह्यो

याहाँ पछि जयप्रकाशमल्लका पुत्र कन जोतिप्रकाश मल्ल नाम गरी राजा प्रजा प्रमानहू मिलि साधु चोगु माथि चढाइ गरी १००१२०० मानिस मारी पृथ्वीनारायण साहूका सैन्यलाई हटाइ पठाया स्थी समय आथि मैल्लाथियो । जयप्रकाशमल्लले दशैंको कर्म स्थापना आदि गरी सक्का थिया । नवमि-का दिन इन्द्रचोक घरमा उपाध्या वासी भागु पूजा गर्न आउदा जयप्रकाशले थोरै मानिस जम्मागरी उपाध्य भागुका घर बेरि घर लुट्न आउदा उपाध्या भागु भागि ललित पत्तन गया र नवमी पूजा बेलामा गर्न नपाउदा उपाध्या भागुको भाईलाई बोलाई, दर्बार लागि आधारतका समय नवमीपूजा चाहि चाहै गराइ जयप्रकाश मल्ल भागि जाइ पहिले पाटनका काजि कालिदासका घर र ताहाँपछि आफ्ना भाइ राज्यप्रकाश मल्ल भयाका ठाउँ ताहाँपछि पाटनमा भागि आउन्दा उपाध्या भागुलाई कान्तिपुरमा पठाइ दशमि कर्म गराया । संवत् ८६६ कार्तिक बदि १ रोज शुक्रवारका दिन जयप्रकाश मल्ललाई सतिगल् घरमा बास दि ललिपत्तनका काजिहू तल्लौलमझुङ्गा उमराउहूले जयप्रकाश मल्ललाई फेरी तिमिलाई कान्तिपुरका राजा गराउला भनि बोध दि राह्यका थिया । याहाँ पछि जयप्रकाशमल्ल लाई दुर्दशा प्रभावले दुःख पाउनु थियो र जयप्रकाशको चित्त चंचल भै

१. मैल्ला सम्म सतिगल घरवास गरी सक्का उप्रांत भक्तपुरका राजा रणजित मल्ल सित शरण जाउं भन्ने चित्तमा आयो र काठले सम्म गया पछि प्रमाणहू उमरावहू जाइ बुझाइ भक्तपुर जान दियेनन् । फेरि १ मैल्लासम्म काठलेमा बासगन्थ्यो । फेरि जान लाग्दा ललितपत्तनका काजि उमराउ हू जाइ बोध दी थाम्यो । त्यस पछि ४१८ दिन बहि वासगरी पुलचोक ग्राममा जाइ एकमैल्ला सम्म वासगन्थ्यो । फेरी देवपत्तन जानाको इच्छा भयो र देवपत्तनमा जाइ १ रात-वस्या । भोलि पल्ट रात्रिविपे कान्तिपुरका प्रजाहू देवपत्तन जादा जयप्रकाश मल्ल भागी फेरी पुलचोक गै गया । ताहाँ पछि मातातीर्थमा जाई वासगन्थ्यो । यहि साल संवत् ८६७ वैशाख शुक्ल अष्टमीका दिन महापाल्मा मछिन्द्रनाथका रथ अड्कि रह्दा मानीसका स्वरुप कोई एक आई देवता छोड दर्शन गरी गयो । उसलाई कसैले चिह्नपनि सकेनन् त्यसैले देवता लाई छोएको हुनाले शान्ति गन्थ्यो । पशुपति नाथमा पनि महास्तान राज्यप्रकाशमल्लले गरायो । ज्येष्ठ शुक्ल दशमि आदित्यवारका दिन जाबलापेलमा मछिन्द्रनाथ जात्रागरी लैजादा आम्लो भाचियो र आम्लो फेर्न लाग्दा रथ हल्यो ।

देवतालाई भिकि पाटिमा राखी ४५ दिन भित्रमा रथ सिध्वाई आदित्यवारका दिन रथमा देवताकन राख्दा । सोमवारका दिन जात्रा गर्दा फेरी आग्लो भाचियो । फेरी आग्लो फेरी जात्रा गर्दा आग्लो फेरी पनि भाचियो रथ पनि हलन लाग्यो यसरी आठदिनका बिचमा २ फेरी रथ हल्यो यस्तो भयाको कसैले सुन्याको पनि थियेन भोलि पल्ट ठूला ठूला काठ ल्याइ टेवा लगाई रथ पढागरी शांति पूजा गरी बहुतै मुस्किल संग जात्रा संपूर्ण गन्या ।

याहाँ पछि आठ शुक्ल त्रयोदशि वृहस्पति वारका दिन मातातीर्थ बाट उठि जयप्रकाशमल्ल ठिमिमा जाइ बास गन्या २१४ दिन पछि भक्तपुरमा जाइ २१२ मैल्हा बास गन्या । ताहा पछि भक्तपुरका राजाले साँघु चाँघु लिन कन उद्योग गरी जयप्रकाशमल्ललाई नजर बंदिराखन आख्या र त्यो मतलब जयप्रकाश मल्लले थाहापाई अब याहाँ बसि मेरो भलो हुन्या छैन भनि मनमा विचार गरी देवपत्तनमा श्रीगुह्येश्वरीका स्थानमा भाई ११२ नैल्हा बासगन्या ।

ताहाँ पछि रात्रि विप्रे पंच विंग भैरवको दर्शन गर्नको इच्छा भै जादा कान्तिपुरका प्रजाले देखि बहुतै कतण्ठा गरी अभय वाचा बाधि प्रमानहरू सँग भनि लपी द्वारका एकचोकमा बास गराया । पछिबाट कान्तिपुरका काजीहरूले जयप्रकाश लाई द्वारमा तिमिले वस्तु हुँदै न बाहिर शहरका १ चोकमा बास गर भनि ३१४ फेरा भंदा प्रजा हरूले उसो काहा हुँछ भनि भन्नु सकेनन् र याहाँ बसी मलाई भलो हुन्या छैन भनी गोदावरी संधिमा वस्तु गया । यस्तै समय जयप्रकाश मल्लकी रानी दयावतीले कान्तिपुरका काजीहरूका बुद्धिमा लागी ललितपत्तनका काजीहरू हात ली जयप्रकाश मल्ल लाई गोदावरी संधि बाट भगाउदा जयप्रकाश मल्ल गोकर्णेश्वरमा गया । ताहाँ पछि केहि दिन बसि भयमान्वाहरूले हामीहरूकन अपजश होला भनी ताहाँ पनि वस्तु दियेनन् र काहि वास न पाई बहुतै दुःख पाई श्रीगुह्येश्वरीका चरणमा शरण गरी बस्न गया ।

ताहाँ पछि राजाले विचार गरी अबन जेमुकै भयापनि यहा बाट उठि दोश्रो ठाउमा जान्दा छैन भनि केवल ईश्वरीका चरणमा शरण ली बस्ने आधार गरि नित्य सेवा जप स्तोत्र गरी रह्याका थिया । यस्तै समय गोर्वाका राजा संग कान्तिपुरका काजीहरूले हाघ्रा जगा छाडी देउ भंदा जयप्रकाश मल्लकन कान्तिपुरमा जाइ राजा भया भन्या हामिले लियाका सब राज्य तिमिहरूका हात सपुर्त गरीला भनी गोर्वाका राजाले भन्या तल्लौका राजासंग पनि ललितपत्तनका काजीहरूले त्यस्तै कुरा गरेमा पनि जयप्रकाशमल्ल लाई कान्तिपुरमा बास भै गयो भन्या लामो डाडा तिमिहरूलाई सौपौला भन्ने जवाफ दिया यस्ता तरहले कान्तिपुरका काजिवर र ललितपत्तनका काजीहरूले हाम्रो जगा छाडि देउ भनि भन्दा गोर्वाका रतल्लौ लमजुङ्का काजीहरूले यस्ता तरहका जवाफ दियाका थिया । जयप्रकाशमल्ल राजा केहि दिन सम्म श्रीगुह्येश्वरीका चरणमा शरण गरी रहंदा राजाको सेवा देपि ईश्वरी प्रसन्न भै एक कोहि

जोगिस्वरूपका हातबाट खड्ग दान दिलाया । आफ्ना गादीमा पुत्र जोतिप्रकाशमल्ललाई राखी दया-
वती रानी र टोहि प्रभृति काजिहरूले पुत्रकन राजा गरायाको र ४ वर्ष पुगि पाचौं वर्ष जाग्दा ईश्वरी
बाट खड्ग दान पाउदा अबत मेरा दुःख हरण शत्रुका मरण हुन्थ्यो लक्षण आयो भनि जयप्रकाशले
धैर्यमन गरी रक्षाका थिया । यी राजाजयपूकाश मल्ल आफ्ना राज तपत् बाट प्रतित भै दुःख पाउदा
उनका साथ न छाडी रक्षाका वंशिधर मास्की अजित्सि मास्की घ्यौमचा आदि २०१२५ जना मानिस
मन्त्रीहरू साथमा थिया मुहेश्वरीका स्थानमा वास गन्थ्यो पछि जागेश्वर वैद्य पनि राजाका चरणमा आई
आफ्ना घरमा भयाको सरजाम ल्याउदै भोजन गर्दथ्या । यी राजाका महतारी कुमुदिनी रानिबाट पनि
छोराले बहुतै दुःख पायो भनि पुमसंग गहनाहरू बेचि रुपैया वारं वार दी पठाउने गरेकी थिईन् ।
यस्तै समय संवत् ८७० शुक्ल १० का दिन कान्तिपुरका काजिहरूले अब यो जयप्रकाशमल्ल लाई
देवपत्तनमा राख्नु छैन भनि निकालनु पर्छ सैन्य सिपाहि नो जादा त्यो खबर जयप्रकाशमल्लले सुनी आफुसंग
रक्षाका मानिसहरू पठाई देवपत्तनका र ताह संधिका मानिसहरू र कसाहि पोढ्याहरू जमा गरी ईश्व-
रीका भित्री घरमा जाइ प्रदक्षिणा गरी रहेका बेलामा बडो वेगसंग १ माछा उत्री आयो सो माछा
जयप्रकाशले विचैमा टिपि उसै घडि ग्रास गन्थ्यो । यति प्रत्यक्ष पाइ ईश्वरीबाट ठूलो अनुग्रह भयो भनि
खुसि भै साष्टाङ्ग दण्डवत् प्रणाम गरी जयप्रकाशमल्ल बाहिर निस्की सधै आफ्ना साथ रक्षाको खुडा
ले सानिनाम घोडा माथि सवारभै जोगिस्वरूपले दियाको खड्ग हातमा ली प्रस्थान गरी आउदा
गौरीबाट संधिमा कान्तिपुरको काजी प्रजाहरू संग भिडिथी उस वपनमा जयप्रकाशमल्लले ठूलो शब्द गरी
हेप्रजाहरू तिमीहरू निर्दोषि हौ तिमीहरू एकातिर सर मेरा द्रोहिहरू सँग म लड्छु भनि शस्त्र प्रहार
गरि पैले ४५ जना कन मारि हटाइ ल्यायी कसैलाई गौरीबाट संधिमा मान्थ्यो । कतिलाई कसाहि गाउँ
संधिमा मान्थ्यो । कसैलाई हाडिगाउँ संधिमा मान्थ्यो र कान्तिपुरकाजिहरू सैन्य सिपाहिहरू सहित जता
जता पाया उता भागि गया । जयप्रकाशमल्ल सरासर जाई सोकनबुढोका बाट भित्र पस्नि कान्तिपुर
सहर भित्र प्रवेश गरी सिहबुढोका बाट तलेज्यूमा जाइ देवालय प्रदक्षिणा गरी ढोकामा साष्टाङ्ग दण्डवत्
प्रणाम गरी दक्षिणा चढाई आफ्ना पुत्र जोतिप्रकाशमल्ल कन काखमा राखि भयालमा बसि प्रजाहरू-
लाई बोलाई हेप्रजाहरू कान्तिपुरका राजा जोतिप्रकाशमल्ल यै हो म देखि केहि संदेह मान्नु पर्दैन
एकमाना पाई बालप पुत्र को रक्षागरि राजकाज गरी रहूला हाम्रा मुलुक अधिदैष शत्रुका हातमा
पन्थ्याको फर्काई लिन उद्योग गर्दा तिमीहरूले भरसक गरि मेहनत गरि दिया भनि प्रजाहरूलाई मधुर
वाग्निचे बोध गरी सुनाई सब प्रजाकन पुसि गराई हात लिया । प्रजाहरूले पनि हेमहाराज अधि हामि-
हरू बाट भयाको सब अपराध क्षमागरि प्रसन्न हुनु होला चरणको सेवा हामिबाट सबयाभर गर्हल
अब उपान्त शत्रुका हात पन्थ्याको राज्य भिकदा खेलखंड गर्वा र नगर्वा माथिविवेक गन्थ्यो जाला सास्ती

प्रसादको धन दुर हुनु हुँदा भनि प्रजाहरूले विन्तिगन्या । याहापछि ती भिषाल तुङ्गवाल आदि दुष्टकाजि हुँदाई समाइ मारि जमलोक पठाया । धनकोठामोच्यार हुल नायक हरु सानजना लाइ पनि मान्या । मुख्य काजि टौढक र जयप्रकाश मल्ल कान्तिपुर प्रवेश गन्या भन्या खबर सुने वित्तिकै मनोरथसि लाइ मेरा परम शत्रु कन तैले बुझ्नुमा लुकायि छस् भनी सर्वस्व हरण गरी लिया । दयावति रानी लाई विगान्या गरुडसिंह भडेलले पवर जाहेर हुनि वित्तिकै गोर्पाका राजासंग शरण जाइ जीव बचायो यहि शत्रु साधन गर्न नपाउदा राजा बहुत दिक्क थिया । यिनै रानि संग विराड भयाका उपाध्या भानु भक्तपुर भागि रहन्या लाइ भन्या मान्या । यस्ता तरहसंग राजा जयप्रकाशमल्लले छुल्या शत्रु हरु संहार गन्या । कोह काजिहरू र जयप्रकाशमल्ल दोष डराई विष पाई मन्या । दयावती नाम रानी लाइ बडो दुष्टिनी ठराई आफ्ना स्वामी मलाइ त्याग गरी दुष्ट काजि गरुडसि भडेल संग रत भै सत्य छाडि परपुरुष तुल्या-उन्या भनि बंधनैमा मान्या ।

ताहाँ पछि ललितपत्तनका राजा भाइराज्यप्रकाश मल्ल को स्त्रीहरू १६ थियार स्त्रीहरूका विरोधले नेत्ररोग दीर्घ भै अनेक तरहसंग औषधि गर्दा पनि आराम नभै रहदा जोतिष देखाउदा गरु शको दोष भनि ठहराउदा र चोभारका गरुश को देवालय बनाई गजुर चढाइ प्रतिष्ठा गर्दा भक्तपुर कान्तिपुरका राजा मन्त्रिहरूलाई निमन्त्रणा गन्याका थिया । भक्तपुरका राजा रणजितमल्ल गरुश दर्शन निमित्त आधा कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्ल भन्या २१ फेरा सम्म अनेक विनि गरी बोलाउन पठाउदा पनि आयेनन् भन्नु सारो पाउनका लगाभित्रको कोत हरुमा आगोलाइ दिदा । श्रीगरुश दर्शन छाडि यस्ता तरहको बुद्धिगन्याको खबर सुनि कालिदास धनवंत मन्त्रिले गोर्पाका राजा पृथ्वीनारायण शाह कन पत्र लेखि नुवाकोट दखल गरी लेउ भनि पठाउदा गोर्पाका राजाले अवसर पाइ दखल गर लिया । राज्यप्रकाश मल्ल राजाले चोभार गरुश स्थानमा ४ दिन वास गरि विधिपूर्वक प्रतिष्ठा गर्न गरी शहर फर्क्यो ।

याह पछि जयप्रकाश मल्लले नगकोटि हरु भिकाई सिपाहि बनाइ नेपालमा राजाका खराब गन्या । दर्माह दिना निमित्त पशुपतिनाथका भण्डार खोलि पनि लिया । थछे महालक्ष्मीका अगाडी को पम्वा ढालि सुनका सिंह रातमा उठाइ कान्तिपुरमा ल्याया । यस्तै अनेक उपद्रव गन्या । संवत् ८७३ चैत्र मैल्लामा राज्यप्रकाश मल्लका पुत्र परलोक हुदा भयो । पछी वैशाख शुक्ल तृतीयाका दिन गोर्पाका राजा पृथ्वीनारायण शाह नेपाल खास्टामा प्रवेश गरि ललितपत्तन राज्य फर्पि चितलाङ्ग आदि ग्रामहरू दखल गरि लिया ।

याहा पछि भिषाल धनकाजिले सैन्य सिपाहि जमा गरी लडायी गरी आफ्नु मुलुक आफ्ना गन्या । संवत् ८७४ मा कान्तिपुरका काजि चकुटि मास्कीले पनी नाला दुममा चढाई गरी मुलुक जिति फर्कि

आया संवत् ६ आश्विन कृष्ण परेवाका दिन गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाहले कान्तिपुरका राज्य धर्मथली दपल गरी लिया संवत् ८५६ आश्विन सुदी सप्तमीका दिन जयप्रकाशमल्लले धानछेका काजी कालिदास लाइ नगकोटी सिपाह पठाई चोकको पाटिमा बसी रह्यका बेलामा शिरमा पशु प्रहार गरी मान्या । यहि खबर पृथ्वीनारायण शाहले सुनि खुशी भयाको बढाइ गन्या ।

ताहा पछि गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाहले नेपाल काहटा भित्र प्रवेश गरी ललितपत्तनका राज्यहरूमा धेरै ग्राम दपल गरी लिया । फेरी येहि समय गोर्खाका राजाले थान्कोट बलम्बु सतुंगल दहचोक दपल गरी किलिपुर दखल गर्न निमित्त भूमिपेलमा जाना वस्न आनदा राज्यप्रकाशमल्लका सेवा र जयप्रकाशमल्ल राजा धेरै सैन्य जमा गरी लडायी गर्न जाइ पन्या । ठुलो लडायी भयो यो लडाजो हुदामा जयबागेश्वरीदेवीआफना देवालयबाट अर्करीकार गरी केहि स्वर्का हिडाइ जाई लडाजो हुदा देवीका प्रभावले घनधर अना धुंदको भारी लडाजो भयो । यो लडाजोमा देवपत्तनका सिपाहिले प्रथम प्रहार गन्या । यसै लडाजो मा सुप्रतापस हाका नेत्रमा तीर लागी एकछिनमा गयो । कालु पाडेकाजी पनि यस लडायोमा पन्या अरु गोर्खाका काजि भेयाहरू समेत धेरै सेनाहरू सम्हार गन्या घडि १२ सम्म बडो युद्ध हुदा दुइतेरका लस्कर मध्ये देशदेखि ल्याई दर्माहदी राज्यका सिपाहि हरू र अरु प्रजाहरू सेनाहरू गरी बाह्र सयैवना मानास सम्हार भयो वस्ता तरसँग लडायीहुदा गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायण शाहका असल सुरा सुरा काजी उमराव सिपाहि धेरै मारिदिया । पृथ्वीनारायणशाहले आफ्नु जीवको शमसय गरा दहचोक डाढा बढी भागीजादा एक कसा ह र पुतुवारले बोकि रातारात गरी नुवाकोटमा पुन्यायी दिया

याहाँ पछि कशाई पुतुवार लाई मेरा माथि इतिहासने वहुतै गुण गन्या भनि खुसिभै मेहर्बानि गरी राज्यमा पुतुवार लाइ नजिक गरि राख्या । याहाँ उपान्त जयप्रकाशमल्लले गोर्खाली सबै शून्य भयो भनि बडो हर्ष गरा बढाइ गरी कान्तिपुर फकि आया विचार नगरी फर्कनाले जयप्रकाशमल्ल राजा चुन्या । यिन दिन दे व गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायण शाहले आफ्ना असल सुरा सुरा काजि उमराव सिपाहि हरू धेरै लडाईमा मर्दा आफ्नु बल घटन गएकोले चढाई गर्न नसकी रहेता पनि नेपाल लिनको इच्छा नखोडि फेरी लडायी गर्न निमित्त सैन्य सिपाहि बढुवा जमागरी ११० वर्ष सम्म यहि उद्योगमा लागी रह्यका थिया । त्यस बीचमा गोर्खाका राजाको भय दूर हुन गै जयप्रकाशमल्ल वहुतै आनंद सित रहदा कोहि समय दण्डमुनिमा बच्चेधरी र लुङ्देवोका समीप केटाकेटी ठूला साना जमा भै एकै शहरका मानिस दुइ पक्षभै हुंगाले हानि बुभेपेलाउये योरीत अवि कान्तिपुर शहर बसाउदा संपूर्ण गन्या राजा गुणकामदेव का पालादेवी श्रीकुमार देवता राजा माथि प्रसन्न भै स्वप्नमा दर्शन दी वर्षपूर्ति एकपक्ष अविदेवी सिङ्गेउ सम्म हुपाको बुभेले गई परचक्रको भय देशोपद्रव निवारण होला भनि चेलाइ राख्याकोमा यि

राजा जयप्रकाशमल्लले मनाही गरी दियाका थिया । रात्रिमा बडो भयंकर शब्द बोवर भयाको राजा प्रजा सबैले सुन्या र यो कुरो मनाही गरी बढिया रहेनछ भनि फेरि मिठि खेलाया । याहाँ उप्रान्त संवत् ८८० भाद्रवदि चतुर्दशिका दिन ललितपत्तनका राजा विधजितमल्ल लाई चाकुवाहालका काजिका छोराले छल गरी परलोक गराउदा जयप्रकाशमल्लकन ललितपत्तन लैजाई राज्याभिषेक दिया । यिन राजाले दुवै सहरको भोग गरी रहदा अधि कान्तिपुरमा बाहिर राख्याकि यौटि स्त्री पाटनका धंवा जोसि संग गया कि थियिर जयप्रकाशमल्लले शत्रु संहार गर्न निमित्त धंवा जोसिलाई टकसारको काम दिउँला भनि बोलाउदा धंवा जोसिले मलाइ मान्छेको बुक्ति गन्या कोहो भनी ठानि वहुतै ढराई भिष्वाल धनकाजिका शरणमा गयो र भिष्वाल धनकाजिले जयप्रकाशमल्ल लाई टेकु दोभान् तीर डुल्ने वखत पारी उतै बाट कान्तिपुर धपाइ पठाया । भक्तपुरका राजा रणजितमल्ललाई नै ल्याइ संवत् ८८२ ज्येष्ठ मैल्लामा राजा मन्या । रणजितमल्लले पनि राजकाज गन्याको निकोनमानि तिनी लाई पनि भक्तपुर धपाइ पठाया ।

याहाँ पछि फेरि ललितपत्तनका काजिहरू कान्तिपुर आइ जयप्रकाशमल्ल लाई वहुतै तरह सँग मानि फेरि ललितपत्तन ल्याई राजा गन्या ६ मैल्ला सम्म राजा गरी सक्या उप्रान्त ललितपत्तनका काजिहरूसँग चित्त न मिलि बाहिर मिलि राख्याकै गरी रहि मनमा दगाधरी कान्तिपुर आया इन्द्रचोक घरका देवानन्द उपाध्या भाजुकन ललितपत्तन पठाइ धालाछ काजि धनवंत भिष्वाधन आदि यी प्रधान-हरू लाई जयप्रकाश मल्लका आज्ञाले सान पुर्वाको धर्म दी सत्यवाचा बंद्देज गरी राजाले बोलाया भनि अनेक तरह सँग सत्यवाचा गरी कान्तिपुर ल्याका । कान्तिपुर आया पछि जयप्रकाश मल्लले सत्य छोडी सबै काजिहरूलाई बंधनमा राख्या । भिष्वाल धनकाजिले जयप्रकाशमल्लको बंधनमा म रहन्या छैन । पृथ्वीनारायण शाहनक सलाम गन्या छैन भनि प्रतिज्ञा गन्याको थियो र बंधनमा पादा आफ्नु कम्बर बाट शस्त्र भिकि मुटुमा रोपि प्राण त्याग गन्या यो कुरा पाटनका प्रजाहरूले थाहा पाई हुल उठि रात्रिका बिचमा अटकनारायणका स्थान सम्म पुगेका थिए । जयप्रकाशमल्लले खबर पाइ २ जना लाइ मारी ५ जना लाइ समाई हटाइ पठाया । त्यस पछि ती ललितपत्तनका ५ काजिहरूकन स्त्रीको पाशाक पैल्लाइ आवरुली फाजत गरि छाडि पठाया । त्यही बेला ललितपत्तनका प्रजाहरू लाइ गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायण शाहका हजुरमा जाई हात्ता ललितपत्तनमा राजा शून्य भयो । हजुर लाई राजा मान्न आयौ भनि विन्तिगर्दा राजाले आफ्ना भाई दलमर्दन शाह साटो पठाइ दिया । केहि दिन राज्य भोग गरी सक्या उप्रान्त पछि बाट नुन कपास बंद गरी दिदा दलमर्दनशाह लाई नै राजा गरी पृथ्वीनारायण शाह संग जुद्ध गन्या । तै पनि नुन कपास पठाइ न दिदा दलमर्द शाह लाईतरुत बाट गिराई गोर्खातिर धपाई पठाया । याहाँ पछि पाटन जहर बासी ठाकुर तेजनरसिंह मल्ललाई राजा थाल्या । यसै

समय एका एक मोहन चोकमा शीतला प्रवेश भै राज पुत्र कीर्तिप्रकाशमल्ल परलोक भयो । आफ्ना कुलका रीत अनुसार पलङ्गमा राखी श्मशानमा लगीयथाक्रमले जलायो । याहाँ भिक्षु तिरौतिया ब्राह्मण-हरू हजुरमा नजिक रह्याको काजी झुले हेर्न नसकदा । तिरौतिया हरू भागो नुवाकोट जाई पृथ्वीनारायणशाहसंग मिलन गया । भक्तपुरका राजा रणजितमल्लले अब जयप्रकाशमल्ल निसन्तान भैगयो भनी विस्क्र्याट जात्रा हेर्न जान्या कान्तिपुर वासीहरूलाई यिनिहरूको ठरसा ठूनीहो भनी नसही छेकिराख्या । यस कुराको जयप्रकाशमल्लले मनमा दगा राखीरह्याका थिया र शतबीज छर्न आसन्दा मन मती-पारका प्रजाहरू सबै छेकी देवपतनका कोटमा बन्ध गरी ३ मैला सम्म छेकी घेरै रूपैया लिई घपाइपठाया । फेरी यिन राजाले लडाई गर्न निमिरा मधेसिया सिपाहीहरू पाली फौज वढाइ राख्याको थियो । ती सिपाहीहरूलाई खाना खर्च तलब दिनु पर्दा ललितपतनका राजा विष्णुमल्लले चाँदिका जलहरी बनाई श्रीपशुपतिनाथकन चढाइ राख्याको थियो भनि भन्दा पशुपतिनाथका दक्षिण दर बाजा सम्मुखको घर्म शिलाउठाई त्यसठाउँको सुनको जलप लायाको घातुको भाँडा दर्शनहरू भिकी ल्याई सिपाहीहरू लाई तलब दिया । जयबागीश्वरीका भँडार भित्रको धन पनि लिई खर्च गन्या । ठाउँ ठाउँ का देवालयको गजुरहरू पनि भिक्ष्या । यस्ता तरहसंग देवताका स्थान स्थानमा रह्याका माल लिई चर्चा खर्च तुल्याया । मेरा फत्ये भैगयो भन्या देवता हरूलाई दोवर द्रव्य चढाउला भनीलियाकोहो । यहाँ पछि तिनै धन खर्च गरी घेरै पाथिव पूजा गन्या । फेरी वैरीको पातिर नगरी तुनजादेवीको देवालयको जग पुरानो भयो भनी जगा बनाई दिया । प्रतिष्ठा गर्दा घेरै बाजा नाच बनाई दरबारमा भीमसेन आदिघेरै देवताकन निमन्त्रणा गरी देवताहरू लाई पूजा मान्य गरी यथा क्रमले वढो जात्रा गराया । फेरी सिभुका लिङ्गविग्रह र नयाँ लिङ्ग बनाई खडा गरी बौद्धमागी बाट यथा क्रम भराई लिङ्ग फेरी दिया । एक दिन पंच लिङ्ग भैरवका स्थानमा एक ज्यापूका शरीरमा देवता प्राप्तभै पंच लिङ्ग भैरवका शिला मूर्तिमाथि पलेटीमारी साह्रै काँपन लागि रह्याको थियो । उस बखतमा ताँहाँ रहन्या मानिसहरूले निमि कोहौ भन भनी सोढा जयप्रकाशमल्ललाई डायि ल्याउ तब कहन्याकुरो कहला भन्दा यदि खबर त्वारमा पुग्याया पछि राज्य नष्ट हुन पन्या । थियो र राजा लाई अहङ्कार हुन गै मलाई राजा पनि नभन्या भोजलाई मदले मातियाको ज्यापु रहेछ । त्यसलाई छोडन्या छैन भनि बहुते रिसाई दरबारका नासज चोक ल्यायी क्याहो भनी सोढा केही भनाउन न सकदा केहि न भनी कापन लागी रूखाको ज्यापुलाई दुपि समाई सास्ति गर्न लाग्या । रति गरी हातिका खम्बामा बाधि राखदा विचमा त्यो ज्यापु मरि गयो भोलिपल्ट त्यस्को सर्वस्व हरण गन्या । ताहाँपछि अर्कोज्यापु माथि देवता चढ्यो र त्यो खबर सुनि राजा शुद्ध जाई सोधदा राजातिर मुख न देखाई जता राजा छन् उता कँडो पारी रिसाई जसमाथि हामले प्रवेश गरी रह्याको उस्लाई हेला गरीस भने अब तेरा

राज्यको आसन गन्यास भनी भन्या र राजाले अनेक तरहसँग बुझाउदा पनि बुझाउन नसकी दर्बार
 आया । यसै दिनका रात्रीमा कौमारीदेवी बाट स्वप्न दर्शन दी हे जयप्रकाशमल्ल तलाइ वरदान दिना
 निमित्त तिमका शेर रमा प्रवेश गरी रह्याकी थिया । तैले मलाई अगहेला गरि केहि विवेक न गरी
 मैले प्रवेश गरी रह्याको मानिस लाई तैले मर्खि दिइस अब यो राज्यको माया नगर शत्रुको जय होला
 भान रीशाई यस्ता तरहको कुरा आज्ञा भएको स्वप्न देख्या जयप्रकाशले मनमा बहुते संताप मानी
 विस्मात गर तुल्याइ पूजा मान्या गथ्या । फेरी इनलाइ जात्रा बनाई देवीकन सन्तुष्ट गराउजा भनि
 वास्तु चक्र प्रमाणले घर वमाइ दिया यंत्राकार सुन्दर रथ बनाई गए वटुक सहित गराइ कौमारी
 देखिको जात्रा इन्द्रजात्रामा त्रिकार रथारोहण गन्या रीतगरी जात्रा बनाया । जयप्रकाश मल्लले सिधुलिपा
 लचोकबाट लस्कर पठाइ भादगाउ संग लडायी गर्न नालदुम् बाट आई जितपुरकोट घेर्दा भादगाउ बाट
 पनि फौज चलाई पृथ्वीनारायणशाहा राजा समेत भै लडायी हुदा श्रीजयप्रकाशमल्ल तिरका लस्करले
 जिति लगारी पठाउदा राजा पृथ्वीनारायणशाह यकले भागी आउदा भादगाउको यौटा ज्यापुले खेतमा
 जादा देखदा बोकि ल्याइ दरवार सम्म पुन्याइ दिदा त्यो ज्यापुमा पछि खोजि सिरपाउ वक्सी झारा
 वेठ बेगर उघाउनुनी पोता माफ गरीवीर्ता पनि वक्सनु भयो, फेरि भादगाउ बाट गोर्खा फकि जानु
 भयो । ताहाँ बाट पछि नुवाकोटमा वस्तु हुदा नेपालका अवाल बसिवाला भिकाइ दर्बार बनाइ ताहि
 राजगर्नु भयाको थियो त्यही बेला नुवाकोट भैरवी आदि देवताका स्थानमा पूजा पाठ पुरश्चरणादि गरि
 प्रस्थान गरी ठाना हालि आउदा धुलिखेल वनेपा खडगपुर चौकोट पनौति बाट आइसांगा समेत सात गाउ
 जिति लिया । पश्चिम पट्टि दहचोक भिमदुंगा बाट आइ थान्कोट पाँगा नयाँगाम जिति कीर्तिपुर माथि चढाई
 गथ्या । कीर्तिपुरमा ललितपत्तनका काजि ठौंभि श्रेष्ठ काजिहरू जाई कोटमा बस्याका थिया । तिनीहरू
 सित लडाई गरी कीर्तिपुरलाई घेरा दीं होका बाहिर बाट मद्दत आउन र निस्कन नदिशब्ददा संवत्
 ८८६ नष्ट चैत्र शुक्लका रात्रिकोटमा रहन्याहरू मध्ये कोही गोर्खा तर्फ मिल्नजाई गोर्खाली कन कीर्ति-
 पुरमा प्रवेश गाराउँदा ती गोर्खालीहरू देश भित्र गै प्रजाहरू सामने देखा पन्याका बेरै लाई मान्या
 १२ वर्ष देवी उभोका मानिस हरू सबैको अधि शूर प्रताप शाहकन तीरले हानी एकाक्षी गरीरह्याको
 रिसले नाक काटिदिया । उस हुलमा लुकीरहन्दा र भागि जान्याहरूको मात्र नाक बाँच्यो । याहाँ पछि
 संवत् ८८७ पौष कृष्ण ११ सोम वारका रात्री प्रजाहरू जंमाभै चिराक वाली गोर्खालीहरूकन शहरमा
 प्रवेशगराया याहाँ उप्रान्त घेरा दिँदा दिँदा श्वातिनाथका कुपाले र बाबु पनामा भक्तपुरका कौमारी-
 का हात बाट प्रसाद पायाको प्रभावले भाग्य सहाय भै देवपत्तनमा प्रवेश गर्दा बडो जयशब्द भयो । यिनै
 राजा पृथ्वीनारायण शाहको ठूलो कीर्ति यही हो । पृथ्वीनारायणशाहका प्रताप ठूलो हुनाले संवत् ८८७
 साल आषाढ शुक्ल प्रहिपदाको दिन अहो रात्र भरमा २१ फेरा सम्म भूमी कम्प भयो । याँहा पछि

भदौ महिनामा इन्द्रज वा धियो कान्तिपुर शहरका राजा जयप्रकाशमल्लले कीमारी देवीको जात्रा गरी-
 रहँदा गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाहले दवार कान्तिपुर जाई प्रवेश गर्‍या पछि जयप्रकाशमल्ल २४
 अडिसम्म युद्ध गर्‍या गोर्खालीहरूकन हराउन नसक्दा फछिबाट देवालयका जगहरूमा वारुद विछाई
 कान्तिपुर शहर छाडी पाटनका राजा तेजनरसिंहमल्ल छेउ गया । याहाँ पछि गोर्खालीहरू वारुदल
 पोली मर्‍या । यसमा तुलाराम पंढ्रे वारुदले पोलीमर्‍या । विक्रम संवत् १८२५ शाके संवत् १९६०
 नेपाली संवत् २०८८ साल भाद्र सुदि १४ पूर्वाफाल्गुनी नक्षत्र शुद्धयोग आदित्य वारका दिन १७ वडी
 रात जादा बडाप्रतापी गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाह कान्तिपुर शहरमा प्रवेश गर्‍या ।

❖ इति ❖